TÜRKİYE'DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİNİN HUKUKSAL BOYUTLARI

Hazırlayan: Rengül Ekizceleroğlu

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hakan Sabri Çelikyay

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü Yüksek Lisans Tezi Olarak Hazırlanmıştır.

Edirne

Trakya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak, 2008

Tez Adı: Türkiye'de Parti İçi Demokrasi'nin Hukuksal Boyutları
Yazar: Rengül Ekizceleroğlu

ÖZET

Günümüzde, siyasi partiler, toplumdaki çeşitli çıkar ve görüşlerin bağdaştırılması ve temsili, halk ile devlet arasında aracılık etme, siyasal kadroların devşirilmesi, iktidarın kullanılması ve denetimi gibi işlevleri yerine getirmek bakımından, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları haline gelmişlerdir.

Demokrasinin gerçek anlamıyla yaşanabilmesi için, siyasi partilerin kendi içlerinde de demokrasi ilkelerine uygun olarak faaliyetlerini sürdürmeleri gerekmektedir. Zira, siyasi partilerin, halkın ihtiyaç ve çıkarları doğrultusunda politika üretebilmeleri için kendi iç yapılarının da demokratik olması zorunludur. Aksi halde, temsil ilkesi tam anlamıyla gerçekleşemez. Partilerin iç düzenleri ise, partinin işleyişi ile ilgili parti içi hukuksal düzenlemeler, parti içi seçimler, örgütsel yapı, karar alma mekanizmaları, aday tespit yöntemleri, parti disiplini, üyelik sistemi gibi pek çok unsura göre şekillenmektedir. Bu unsurların parti içi demokrasiyi sağlamaya yönelik olarak kurulmaması, demokrasinin gerçek anlamda hayat bulmasına imkan vermemektedir.

Bu çalışmada, siyasi partiler ve demokrasi, parti içi demokrasinin anlamı ve parti içi demokrasiyi etkileyen iç ve dış faktörlerin neler olduğu ele alınmakta; parti iç demokrasinin günümüzdeki görünümü, parti içi demokrasiyi sağlamaya yönelik mevcut hukuksal düzenlemeler ile bu konudaki eksiklikler ve yapılması gereken değişiklikler incelenmektedir. Çalışma neticesinde, Türkiye'de, ne uygulamada, ne de hukuksal düzeyde parti içi demokrasinin istenen düzeyde gerçekleşmediği görülmektedir. Bu nedenle, oldukça ciddi bir sorun haline gelen parti içi demokrasinin sağlanabilmesi için hukuksal değişikliklerin bir an önce yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Parti İçi Demokrasi, Siyasi Partiler Kanunu, Siyasi Parti, Parti Disiplini, Parti Liderliği

Title: Legal Aspects of Intra- Party Democracy in Turkey
Author: Rengül Ekizceleroğlu

ABSTRACT

Political parties are necessary for democratic government. Today, political parties are considered as indispensable components of democratic political life in terms of aggregating interests of individual groups in society, representing the society, being a mediator between the public and the government, using and inspecting the power and social integration.

In order to establish democracy by all means, political parties are required to administer democracy in their own practices. It is obligatory for political parties to make policies in accordance with the needs and benefits of the society. Otherwise, representation principal which is very significant function of democracy would fail. Internal arrangements of parties are shaped according to various characters such as; legal arrangement about party's internal affairs, elections in the party, organizational structures, decision making procedures, nominating procedures, party discipline, membership registration systems. The establishment of those components is crucial for both democracy and intra-party democracy.

In this study, the concepts of political parties, democracy, implications of intra-party democracy and the endogenous and exogenous factors which affect intra-party democratization are dealt with. The present view of the intra-party democracy, current legal arrangements which concern intra-party democratization and issues and reforms which regard to establish democracy in the party is examined as well. As a result of the study, in Turkey intra-party democracy could attain neither in practical nor in theoretical perspectives to a desirable level. Therefore, legal reforms must be carried out immediately, in order to establish intra-party democracy which is a serious matter for Turkey.

Key Words: Intra-Party Democracy, The Law on Political Parties, Political Party, Party Discipline, Party Leadership

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
SUMMARY ii
İÇİNDEKİLER..... iii
KISALTMALAR vii
GİRİŞ 1
PROBLEM 3
AMAÇ 3
ÖNEM 4
SINIRLILIKLAR 4
TANIMLAR 4
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ 5

BİRİNCİ BÖLÜM
SİYASİ PARTİLER VE DEMOKRASİ

I. SİYASİ PARTİLER 6
1.Tanım 6
2. Siyasi Partilerin Doğuşu ve Siyasi Partiler Hukukunun Oluşumu 8
2.1. Siyasi Partilerin Tarihsel Gelişimi 8
2.2. Siyasi Partiler Hukukunun Oluşumu 11
2.1.1.Türkiye'de Siyasi Partiler Hukukunun Oluşumu 13
2.3. Siyasi Partilerin Hukuksal Niteliği 16
3. Siyasi Partilerin İşlevleri 19
3.1. Toplumdaki Çeşitli Siyasal Görüş ve Çıkarların Bağdaştırılması ve Temsili..... 20
3.2. Halk ile Devlet Arasında Aracılık Etme Görevi 21
3.3. Siyasal Kadroların Devşirilmesi 23
3.4. İktidarın Kullanılması (Yönetme) ve Denetimi 24
3.5. Siyasal Sosyalleşme ve Eğitim 25

II. DEMOKRASİ 27
1. Kavram 29
2. Demokrasi Anlayışları: Liberal Demokrasi ve Marksist Demokrasi 31
3. Demokrasi Biçimleri: Doğrudan Demokrasi, Temsili Demokrasi ve Yarı Doğrudan Demokrasi 35
3.1. Kavram ve Eleştiriler 35
3.2. Demokrasi Konusunda Yeni Yaklaşımlar 39
3.2.1. E-Devlet ve E-Demokrasi 40
3.2.1.1. Türkiye'de E-Demokrasi Yolundaki Gelişmeler ve Karşılaşılan Sorunlar 45
3.2.2. Elektronik (E)-Parti 47

III. SİYASAL PARTİLER VE DEMOKRASİ 50
1. Partiler Demokrasisi 51
2. Siyasi Partilerin Yasaklanması ve Demokrasi 53
2.1. Parti Yasağı Sorunu 55
2.1.1. Liberal Görüş Açısından 55
2.1.2. Militan (Mücadeleci) Demokrasi Açısından 57
2.1.3. Değerlendirme 59
2.2. Parti Yasağının Sakıncaları 62

II. BÖLÜM
PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

1. Kavram 64
2. Parti İçi Demokrasinin Önemi 66
3. Parti İçi Demokrasiyi Etkileyen Faktörler 69
3.1. Parti İçi Demokrasiyi Etkileyen Çevresel Faktörler 69
3.1.1. Siyasal Yapı 69
3.1.1.1. Siyasal Kültür 70
3.1.1.2. Hükümet Sistemleri 73
3.1.1.3. Seçim Sistemleri ve Milletvekili Belirleme Şekli 80

3.1.2. Sosyo-Ekonomik Yapı 88
3.1.3. Yönetsel Yapı ve Bürokrasi 92
3.1.4. Toplumsal Örgütlenme 94
3.1.4.1. Baskı Grupları ve Kamuoyunun Siyasi Partilerle İlişkileri 95
3.2. Parti İçi Demokrasiyi Etkileyen İçsel Faktörler 98
3.2.1. Örgütsel Yapı 98
3.2.1.1. Liderin Parti İçi Demokrasiye Etkisi 103
3.2.1.2. Oligarşik Yapı 107
3.2.2. Siyasi Partilerin Aday Belirleme Yöntemlerinin Parti İçi Demokrasiye Etkisi 112
3.2.2.1. Merkez Yoklaması 113
3.2.2.2. Aday Yoklaması 114
3.2.2.3. Ön Seçim 115
3.2.3. Parti Disiplini 118
3.2.4. Siyasi Partilerin Finansmanı ve Mali Denetimleri 123
3.2.5. Pozitif Ayrımcılık Yönünde Kota Uygulamaları 127
4. Türkiye'de Parti İçi Demokrasinin Tarihsel Gelişimi 131
4.1. Tek Partili Dönem 131
4.1.1. Parti İçi Demokrasi İsteklerine Yönelik İlk Örnek: Dörtlü Takrir 135
4.1.2. Tek Parti Döneminde Liderlik ve Parlamento Örgütü 137
4.2. Çok Partili Dönem 139
4.2.1. DP'de Liderlik ve Parlamento Örgütü 142
4.2.2. Çok- Partili Döneme Geçiş Sürecinde CHP'de Parti İçi Demokrasi Eğilimleri 143

III. BÖLÜM
TÜRKİYE'DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİNİN HUKUKSAL BOYUTLARI

1. TÜRKİYE'DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ İLE İLGİLİ MEVZUAT VE UYGULAMA 146
1.1. Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasiye İlişkin Hukuksal Düzenlemeler 146
1.1.1. Karşılaştırmalı Hukuk 146

1.1.1.1. Avrupa Ortak Siyasi Partiler Hukukunda Parti İçi Demokrasi….. 150
1.1.2. Türk Hukuku 154
1.1.2.1. Anayasal Düzenlemeler 155
1.1.2.1.1. 1961 Anayasası 155
1.1.2.1.2. 1982 Anayasası 157
1.1.2.2. Yasal Düzenlemeler 158
1.1.2.2.1. Siyasi Partiler Kanunu 158
1.1.2.2.1.1. 648 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu 159
1.1.2.2.1.2. 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu 160
1.1.2.2.1.2.1. Siyasi Partiler Kanunu'nun Parti İçi Demokrasiye Etki Eden Hükümleri.164
A. Parti Örgütü 164
a.a. Genel Merkez Teşkilatı 166
a.a.a. Büyük Kongre 167
a.a.b. Genel Başkan 169
a.a.b.a. Türkiye'de Lider Sultası ve Oligarşi 170
a.a.c. Merkez Karar, Yönetim ve İcra Organları 173
a.a.d. Merkez Disiplin Kurulu 175
a.a.d.a. Türkiye'de Parti Disiplini Sorunu 177
a.b. İl ve İlçe Teşkilatı 180
a.b.a. İl Teşkilatı 181
a.b.b. İlçe Teşkilatı 183
a.c. Siyasi Partilerin Meclis Grupları 185
a.c.a. Parti Grup Kararları ve Parti İçi Demokrasiye Etkileri 187
B. Parti Üyeliği 190
C. Aday Tespit Yöntemi 196
1.1.2.2.2. Seçim Kanunu 200
1.1.2.3. Diğer Mevzuat 201
1.1.2.3.1. Parti tüzükleri 201
1.1.2.3.2. İçyönetmelikler 207
1.1.2.4. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Parti İçi Demokrasi 207
2. TÜRKİYE'DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİNİN GERÇEKLEŞME KOŞULLARI 213
2.1. Düşünsel ve Kültürel Düzeyde Yapılması Gerekli Değişiklikler 215

2.2. Hukuksal Düzeyde Yapılması Gerekli Değişiklikler 217
2.2.1. Anayasa 217
2.2.2. Yasal Mevzuat 218
2.2.2.1. Siyasi Partiler Kanunu 219
2.2.2.1.1. Parti Örgütlenmesi ve Faaliyeti 220
2.2.2.1.1.1. Büyük Kongre 222
2.2.2.1.1.2. Genel Başkan 224
2.2.2.1.1.3. İl Teşkilatı 225
2.2.2.1.1.4. İlçe Teşkilatı 229
2.2.2.1.2. Parti Disiplini 233
2.2.2.1.3. Partilerin ve Seçimlerin Finansmanı 236
2.2.2.1.4. Parti Üyeliği ve Delegelik 239
2.2.2.1.5. Aday Tespit Yöntemleri 244
2.2.2.2. Seçim Kanunu 246
2.2.2.3. Diğer Mevzuat 247

SONUÇ 249
KAYNAKÇA 253

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP: Anavatan Partisi
AT: Avrupa Topluluğu
AY: Anayasa
AYM: Anayasa Mahkemesi
Bkz.: Bakınız
CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
DİSK: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP: Demokrat Parti
DSP: Demokratik Sol Parti
E: Esas
HSYK: Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
K: Karar
K.T: Karar Tarihi
MBK: Milli Birlik Komitesi
Md.: Madde
MHP: Milliyetçi Hareket Partisi
MKYK: Merkez Karar ve Yönetim Kurulu
ÖDP: Özgürlük ve Dayanışma Partisi
PİDHK: Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulları
RG: Resmi Gazete
RP: Refah Partisi
SİPARWEB: Siyasi Partiler Web Yazılımı
SPK: Siyasi Partiler Kanunu
vd.: ve diğerleri
YDK: Yüksek Disiplin Kurulu

GİRİŞ

En dar anlamıyla "partinin iç işlerinde demokrasi ilkelerini uygulaması" olarak da tanımlanan parti içi demokrasi kavramı, demokrasiyi yaşatmak ve sürdürebilmek için büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de parti içi demokrasinin hukuksal boyutlarının incelendiği bu çalışmanın birinci bölümünde, siyasi partiler kavramı tanımlanmakta, siyasi partilerin doğuşu ve siyasi partiler hukukunun oluşumu, siyasi partilerin hukuksal nitelikleri ve yerine getirdikleri işlevler incelenmektedir.

Parti içi demokrasi konusu, demokrasinin anlam ve içeriğine bağlı olduğundan, birinci bölümün ikinci kısmında, demokrasi kavramının anlamı, hangi temeller üzerinde değerlendirildiği, demokrasi ile ilgili olarak son dönemlerde gündeme gelen e-devlet, e-demokrasi ve e-parti gibi yeni kavramların anlam ve içerikleri irdelenmektedir. Ayrıca, günümüzde sık sık kullanılan "partiler demokrasisi" kavramı tartışılmakta ve siyasi partiler ile demokrasi ilişkisinde, siyasi partilere getirilen yasaklamaların sonuçları ve sakıncaları ele alınmaktadır.

İkinci bölümde, "parti içi demokrasi" kavramı, bu kavramın içeriği, önemi ve parti içi demokrasinin etkilendiği içsel ve dışsal faktörler ele alınmaktadır. Öncelikle, parti içi demokrasi üzerinde etkili olan dışsal faktörlerden siyasal yapı ve bu bağlamda da siyasal kültür, hükümet sistemleri, seçim sistemleri ve milletvekili belireme şekilleri incelenmekte, ardından, sosyo-ekonomik yapı, yönetsel yapı, toplumsal örgütlenme düzeyi gibi unsurların parti içi demokrasi üzerindeki etkileri incelenmektedir. Parti içi demokrasiyi etkileyen içsel faktörler ise; partilerin örgütsel yapıları, lider sultası ve oligarşik yapı, siyasi partilerin aday tespit yöntemleri, parti disiplini, siyasi partilerin mali kaynakları, pozitif ayrımcılık yönünde kota uygulamaları gibi başlıklar altında ele alınmaktadır. Ayrıca, Türkiye'de parti içi demokrasinin tarihsel gelişimi incelenmektedir.

Üçüncü bölüm ise, önceki bölümlerde incelenen parti içi demokrasi ile ilgili unsurları ve hukuksal açıdan parti içi demokrasinin Türkiye'deki durumunu değerlendiren bir ilk kısımdan ve yapılması gereken değişikliklerin neler olduğunu içeren bir ikinci kısımdan oluşmaktadır. İlk olarak, parti içi demokrasi ile ilgili hukuksal

düzenlemelerin karşılaştırmalı hukuktaki ve Avrupa ortak siyasi partiler hukukundaki durumları incelenmekte, ardından, bu konuda Türkiye'deki Anayasal ve yasal mevzuat, parti tüzükleri ve Anayasa Mahkemesi kararları ele alınmaktadır. Son olarak, Türkiye'de parti içi demokrasinin gerçekleşebilmesi için ilkin düşünsel ve kültürel düzeyde, ikinci olarak da hukuksal düzeyde yapılması gereken değişiklikler incelenmektedir.

PROBLEM

Demokrasi günümüzde en çok kabul gören siyasal rejim olarak, modern çağın hakim meşruluk anlayışı olmuştur. Ancak zaman içerisinde, demokrasiye değişik anlamlar verilmiş ve demokrasiden beklentiler farklılaşmıştır. Bu durum, demokrasi kavramında bir takım karışıklıklara yol açmıştır. Bu farklı demokrasi anlayışları, demokrasinin işleyebilmesi bakımından bazı sorunları da beraberinde getirmiştir.

Siyasi partiler, demokrasinin en önemli siyasal kurumlarıdır ve siyasi partiler olmaksızın demokrasinin yaşatılabilmesine olanak yoktur. Siyasi partilerin demokratik bir iç yapıya sahip olmaları, demokrasiyi yaşatmak ve sürdürebilmek için büyük önem taşımaktadır. Parti içi demokrasi, partinin çeşitli kademelerinde görev alan kişilerin seçimle ve belirli bir süre için göreve gelmelerini, kararların demokratik bir süreçte alınmasını gerektirir. Bu bağlamda, parti içerisinde farklı görüşlerin bir arada bulunabilmesine olanak veren bir iç düzen bulunması son derece önemlidir.

Tıpkı demokrasi kavramında ortaya çıkan karmaşıklıklar gibi, siyasi partiler de zaman içerisinde tartışmalara konu olmuştur. Günümüzde, siyasi partilerin demokratik rejim içerisindeki konumları, kendi iç düzenlerinde demokratik olup olmadıkları ve hatta demokratik olmalarının zorunlu olup olmadığı gibi konular tartışılır hale gelmiştir. Bu gibi nedenlerle günümüzde, “parti içi demokrasi” incelenmesi gereken önemli konulardan biri haline gelmiştir.

AMAÇ

Bu çalışma ile demokrasinin en önemli siyasal kurumlarından olan siyasal partilerde parti içi demokrasi sorununa teorik çerçevede yaklaşılarak, parti içi demokrasinin önemi ve gerçekleşebilme koşulları ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, ülkenin en önemli siyasal sorunlarından biri olan parti içi demokrasinin gerçekleştirilebilmesi için yapılması gerekli olan Anayasal ve yasal değişikliklere dikkat çekilmesi ve bu alandaki literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

ÖNEM

Siyasi partilerin kendi iç yapılarında, parti içi demokrasiye uygun hareket etmeleri, demokrasinin yaşatılabilmesi ve sürdürülebilmesi açısından büyük öneme sahiptir. Ancak günümüzde, parti içi demokrasi oldukça önemli siyasal sorunlardan biri haline gelmiştir. Bu sorun, ülkenin siyasal kültürü ile olduğu kadar bu konudaki hukuksal düzenlemelerle de yakından ilgilidir. Bu nedenle, siyasi partilerin kendi iç düzenlerinde demokratik olması gerektiğini düzenleyen mevzuatın incelenmesi, eksikliklerin saptanması ve çözüm önerilerinin sunulması büyük önem taşımaktadır.

SINIRLILIKLAR

Araştırma konusu, çok boyutlu ve kapsamı geniş olan bir konudur. Bu sebeple parti içi demokrasinin hukuksal boyutları ağırlıklı olarak ele alınarak, konu bu yönde sınırlandırılacaktır. Konu ile ilgili olarak karşılaştırmalı hukukta, siyasal partiler hukukunda gelişmiş olan ülkeler ele alınacak ve uygulamadan verilecek örnekler ise genel olarak oy oranı yüksek siyasi partilere ilişkin olacaktır.

TANIMLAR

Parti İçi Demokrasi: "Siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun, hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması; demokratik örgüt yapısının kurularak, lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması sürecidir" (Tuncay, 1996: 52). En dar anlamda "partinin iç işlerinde demokrasi ilkelerini uygulaması" olarak da tanımlanabilir (Yanık, 2002: 96).

Siyasal Parti: "Merkezi ve yerel düzeyde kurulmuş, siyasi iktidarı elde etmeyi ve kullanmayı amaçlayan ve bunun için de halkın desteğini sağlamaya çalışan sürekli kuruluşlardır" (Teziç, 2003: 310).

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırma literatür taraması yöntemi ile gerçekleştirilecektir. Bu yöntemin seçilme nedeni, bu çalışma ile Türkiye'de parti içi demokrasi ile ilgili hukuksal düzenlemelerin incelenmesi, eksikliklerin saptanması ve çözüm önerilerinin sunulmasının amaçlanmasıdır. Konu, esas olarak Siyasi Partiler Hukuku mevzuatı çerçevesinde ele alınacağından, Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu incelenecek ve bunun yanında diğer ilgili kanunlar, parti tüzükleri ve parti yönetmeliklerinden de yararlanılacaktır. Hukuksal düzenlemelerin yanında yer yer uygulamaya yansıyan sorunlara da değinilecektir.

Araştırma konusu kapsamında ele alınacak konularda literatür taramasından elde edilecek olan verilerin ve hukuksal düzenlemelerin, uygulamada karşılaşılan sorunlara ilişkin tespitleri doğrulayıp doğrulamadığı incelenecek ve mevcut sorunların giderilmesi için yapılması gereken hukuksal değişiklik önerileri ile araştırma sonuçlandırılacaktır.

I. BÖLÜM

SİYASİ PARTİLER VE DEMOKRASİ

I. SİYASİ PARTİLER

1. Tanım

Siyasal rejimlerin işleyişinde siyasal partiler kilit noktada yer almaktadır. Öyle ki, günümüzde ne türde olursa olsun, siyasal partiler olmaksızın bir demokrasi düşünülemez. Siyasal partiler, demokrasi için vazgeçilemez örgütler olarak kabul edilmektedir.

Kavram olarak "parti", dilimize Fransızcadan (partei) girmiş olup *"kısım",* "*bir bütünün parçası*", "*insan topluluğu*" anlamlarına gelmektedir. Türkçe'de önceleri, Arapça'dan geçen *fırka* kelimesi kullanılmıştır. Ancak, daha sonra "fırka" kelimesinin yerini, "parti" kelimesi almıştır. Bütün bu kelimelerin aslı ise Latince "*pars*" kelimesidir. (Güncel Türkçe Sözlüğü, T.D.K). Siyasi parti, diğer pek çok çalışmada olduğu gibi, bu çalışmada da "parti" kelimesi ile eş anlamda kullanılacaktır.

Teziç (2003: 310), Fransız siyaset bilimcilerinden F. Goguel ve Amerikan siyaset bilimcileri La Palombara ve Weiner tarafından yapılan tanımlardaki siyasi partiler için getirilen ölçütler doğrultusunda (*süreklilik, ülke çapında tam bir örgütlenme, iktidarı kullanma isteği, seçim yoluyla halkın desteğini elde etme*) siyasi partiler şöyle tanımlamaktadır; "*siyasi partiler, merkezi ve yerel düzeyde kurulmuş, siyasi iktidarı elde etmeyi ve kullanmayı amaçlayan ve bunun için de halkın desteğini sağlamaya çalışan sürekli kuruluşlardır".*

"Siyasal parti" kavramının çok çeşitli tanımları yapılabilmekle birlikte, Kapani'ye (1998: 160) göre; tanımların bir kısmı "*seçim*" ve "*serbest yarışma*" gibi unsurlara ağırlık tanımaları bakımından sadece çok partili demokratik sistemler için geçerli sayılabilmektedir. Bu ise, otoriter ve totaliter sistemlerdeki partileri, "siyasal parti" olarak saymamak gibi bir sonuç doğurur. Bu açıdan siyasal partiler, "*bir program*

etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etme amacı güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlar" olarak da tanımlanabilir. Bu tanıma göre en önemli unsur, siyasal iktidarı ele geçirmek veya en azından iktidarı başka partilerle paylaşmak amacıdır. Bütün partilerin ortak hedefini oluşturan bu unsur, onları diğer sosyal gruplardan (baskı grupları gibi) ayırt etmekteki en temel kriterdir. İkinci önemli kriter ise, siyasal partilerin geçici kuruluşlar olmayıp, *sürekli* ve *ülke çapında yaygın birer örgüte* sahip olmalarıdır.

Tanilli (2002: 215- 216), siyasal partileri; "*toplumdaki sınıf çatışmasını dile getiren araçlar*" olarak tanımlamaktadır. Siyasi partileri baskı gruplarından ayırırken, siyasi partilerin amacının siyasal iktidarı ele geçirmek olmasına rağmen, baskı gruplarının böyle bir amaçlarının olmadığını belirtmektedir. Bu, hemen hemen herkesin üzerinde uzlaştığı bir ayrımdır. Diğer bir ayrım ise, siyasi partilerin bütün bir "toplum çapında" hareket ederken, baskı gruplarının "özel çıkarların" savunusunu yapmalarıdır. Son olarak, siyasi partilerin siyasal mücadelede "uzmanlaşmış" örgütler oldukları söylenebilir. Tanilli, baskı gruplarını ise bu noktada ikiye ayırmaktadır. Bazılarının amacı, iktidarı hedef alıp, üstünde baskı yapmakken, öteki bazıları için ise bu amaç ikinci planda kalmaktadır.

13.07.1965 tarihli ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun[1] 1. maddesine göre siyasi partiler *"Toplum ve devlet düzenini ve kamu faaliyetlerini, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ve özel kanunlarına göre mahalli idareler yolu ile ve belirli görüşleri yönünde yönetmek, denetlemek ve etkilemek için sürekli çalışma amacını güden programı açık olan kuruluşlardır".*

22.04.1983 tarihli 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun[2] (SPK) 3. maddesine göre siyasi partiler, *"Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması*

[1] R.G.: 16.07.1965, Sayı 12050, Kabul Tarihi: 13.07.1965, Kanun No: 648
[2] R.G.: 24.04.1983, Sayı 18027, Tertip 5, C. 22, Kabul Tarihi: 22.04.1983, Kanun No:2820

amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzelkişiliğe sahip kuruluşlardır".

2820 sayılı SPK'nin tanımına göre, siyasi partileri diğer kuruluşlardan ayıran özellikleri; "*ülke çapında faaliyet göstermek"* ve "*seçimler yoluyla milli iradenin oluşmasına katılmaktır*". SPK "siyasi iktidarı elde etme" unsuruna doğrudan yer vermemekle birlikte, "seçimler yoluyla milli iradenin oluşmasını sağlamak" ifadesini kullanarak dolaylı olarak bu ölçüte yer vermektedir. Çünkü seçim, iktidar yarışının kaynağını oluşturmaktadır. SPK'nin 3. maddesinde yer alan tanımdaki "*milli iradenin oluşmasını sağlamak*" deyimi iktidarı elde etmekten daha geniş olarak, iktidar ve muhalefeti de kapsamaktadır. Bu açıdan SPK, seçimler sonucu iktidarı elde eden çoğunluğun, tek başına "milli iradeyi" temsil edemeyeceğini, iktidar çoğunluğu ile milli iradenin özdeş olmadıklarını açıkça vurgulamaktadır (Teziç, 2003: 311).

2. Siyasi Partilerin Doğuşu ve Siyasi Partiler Hukukunun Oluşumu

2.1. Siyasi Partilerin Tarihsel Gelişimi

Siyasal partiler iktidar savaşımının (diğer bir açıdan da siyasal katılmanın) en önemli kurumudurlar. Siyasi partilerin kökeninin çok eski dönemlere kadar dayandırılabileceğini belirten görüşler mevcuttur. Bu görüşlere göre, Atina demokrasisinde toplumun siyasal açıdan kümelere bölünmüş olması, geniş anlamda "siyasal partileşme" olarak adlandırılabilir (Yetkin, 1987: 28-29). Gerçekten, iktidar çekişmeleri ve iktidarın ele geçirilmesi olgusu, ilk toplulukların oluşmaya başladığı dönemlerde ortaya çıkmıştır. Kitlesel hareketler, çeşitli gruplaşmalar, liderler çevresinde birleşme çabaları, otoriteyi elde etme mücadeleleri tarih kadar eski olmakla birlikte, modern siyasi partilerin oluşumu oldukça yeni sayılır. Ancak, bugünkü ve teknik anlamı ile siyasal partilerin doğuşu, seçimlerin uygulanmaya başlamasıyla eş zamanlıdır.

Siyasi partilerin gelişimi, demokrasinin gelişimine, yani oy hakkının ve parlamentonun yetkilerinin genişletilmesine bağlı görünmektedir. Siyasal meclislerin fonksiyonlarının genişlemesi ve bağımsızlıklarının artmaya başlamasıyla birlikte, bu meclisler, ortak niteliklerine göre gruplaşma ihtiyacı duymaya başlamışlardır. Oy

hakkının genişletilip yaygınlaştırılmasıyla, adayları tanıtabilecek ve oyları yönlendirebilecek komiteler yoluyla seçmenlerin örgütlendirilmesi zorunluluğu artmıştır. Diğer bir ifade ile Duverger'ın (1974: 16) da belirttiği gibi, partilerin doğuşu, parlamento gruplarının ve seçim komitelerinin doğuşuna bağlıdır. Ancak yazar, bazı partilerin bu genel şemadan az çok sapma gösterdiklerine, bunların doğuşunun seçim ve parlamento dışından olduğunu da dikkat çekmektedir.

Seçimlerde ve parlamentoda doğan partilerin doğuş mekanizması, ilk olarak, parlamento gruplarının yaratılmasıyla başlar. Ardından, seçim komiteleri yaratılır. Son olarak da bunlar arasından sürekli bir bağlantı kurulur. Böylece, parlamento içinde oluşan gruplar ile zaman içinde bunların genişleyen seçmen kitlelerini örgütlendirmek ve seçimle ilgili işlerini yürütmek amacıyla geliştirilen yerel komiteler arasında kurulan ilişkiler sonucu, modern anlamda ilk siyasi partiler ortaya çıkmışlardır (Duverger, 1974: 16).

Parlamento dışından doğan partilerin kökeni ve gelişim çizgisi ise oldukça farklıdır. Bu tür partilerin doğuşunda, seçim ve parlamento çevresinin dışındaki örgütler devreye girmektedir. Örneğin, *fikir kulüpleri, halk kulüpleri, gazeteler* gibi. Parlamento dışında kurulan partiler ile parlamento çevresi içinde kurulan partiler arasındaki ayrım net değildir. Duverger (1974: 23-28) yine de, bir partinin esas biçiminin, önceden mevcut ve asıl faaliyeti seçimler ve parlamento dışında bulunan bir kurum tarafından belirlendiği birçok durumun varlığına dikkat çekmektedir. Bir siyasal partinin parlamento dışında doğuşuna yol açan grup ve dernekler pek çok ve çeşitlidir. Bunlar, genellikle parlamentoda temsil edilme imkanına sahip olamayan sosyal güçler ve sınıflar tabanına dayanırlar. İşçi sendikaları, tarım kooperatifleri, meslek kuruluşları, çeşitli dernekler, dinsel kuruluşlar vb., birçok hallerde parlamento dışından kurulan partilerin çekirdeğini oluşturmuşlardır.

Kökenleri ne olursa olsun, parlamento dışında doğan partiler ile parlamento çevresinde doğan partiler arasında büyük farklar dikkat çekmektedir. Parlamento dışından doğan partiler diğerlerine oranla daha merkeziyetçidir. Çünkü, parlamento dışında doğan partiler, diğerlerinin tersine, yukarıdan aşağıya doğru gelişirler. Komiteler ve yöresel gruplar, merkez tarafından kurulduğundan, merkez bunların

eylemlerini dilediği ölçüde kısıtlayabilmektedir. Parlamento çevresinden doğan partilerde ise, ilk ortaya çıkan yöresel komitelerdir. Bunlar, kendi faaliyetlerini düzenlemek için bir merkez yaratırlar ve onun yetkilerini, kendi özerkliklerini oldukça geniş tutarak belirlerler. Bu gibi sebeplerle, parlamento ve seçim çevreleri dışında doğan partiler, genellikle, diğerlerinden daha tutarlı (ideolojik yönden) ve daha disiplinlidirler (Duverger, 1974: 28-29).

Duverger tarafından siyasi partilerin doğuşunu açıklamakta kullanılan ve parlamentonun varlığını esas alan model, daha çok Batı Avrupa ve ABD gibi eski parlamento geleneğine sahip ülkeler bakımından geçerli olabilir. Bu kuramsal model bugün, dünyada, özellikle de bağımsızlıklarına yeni yeni kavuşan Üçüncü Dünya ülkelerinde, genel ve karşılaştırmalı bir inceleme yapmak için elverişli değildir. Amerikalı siyasal bilimci Kenneth Janda'nın yönetimindeki bir ekip tarafından yapılan ve 277 siyasal partiyi içine alan geniş çaplı bir araştırma, bunların çoğunun Duverger'in iki kategorisine de girmediğini göstermektedir[3] (Kapani, 1998: 163).

Siyasal partilerin doğuşuna yol açan etkenlere daha geniş açıdan bakıldığında, ilk olarak sosyal gelişme (modernleşme) etkeni akla gelmektedir. Örneğin; sanayileşme, kentleşme, ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler, laikleşme, okur-yazarlığın artması vb. gelişmeler, sosyal grupların siyasal planda örgütlenerek iktidara ağırlıklarını koyma çabalarına yol açmıştır. Diğer yandan, toplumda önemli sarsıntılara neden olan büyük krizlerin de (savaş, ekonomik bunalımlar vb.) siyasal partilerin ortaya çıkışında önemli etkileri olmuştur. Nitekim, 20. yüzyılda emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı bağımsızlık mücadelesi veren ülkelerin çoğunda, bu direnişi başlatan ve yürütenler genellikle siyasi partiler olmuştur (Hindistan'daki Kongre Partisi, Cezayir'de Ulusal Kurtuluş Cephesi gibi). Son olarak da, mevcut partilerin *bölünmeleri* veya *birleşmeleri* sonucu ortaya çıkan partiler ele alınabilir. Bölünmeden doğan partilere CHP'den ayrılanların kurduğu Demokrat Parti (1945), birleşmeden doğan partilere ise 12 Eylül döneminden sonra Halkçı Parti ile Sosyal Demokrat Partinin birleşmeleri ile kurulan Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) örnek gösterilebilir (Kapani, 1998: 163-164).

---

[3] Araştırma sonuçları için Bkz. Charlot, Jean, Les Partis Politiques, (Paris, Armand Colin, 1971), s. 9-35 **Aktaran:** Kapani, 1998: 164

Batı'da kapitalist ekonominin doğuşu ile ortaya çıkan burjuva sınıfı ile aristokratlar arasındaki iktidar mücadelesi, siyasi partilerin doğuşundaki en önemli etken olmuştur. Sınıflar arasındaki iktidar mücadelesi 18. yüzyılda önce İngiltere'de, daha sonra da Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde yaygınlaşmıştır. Buna karşılık, örgütlü ve düzenli siyasi partilerin ortaya çıkışı, 19. yüzyılda, oy hakkının genişletilmesini Avrupa'dan önce gerçekleştiren ABD'de olmuştur. Siyasi partilerin ilk olarak İngiltere ve ABD'de görülmesinin nedenini, oy hakkının ilk olarak bu ülkelerdeki kitlelere yayılmaya başlamasına bağlanabilir. Daha önceleri, servet, vergi gibi ölçülere dayanan oy hakkı, New York'ta 1827 yılında, İngiltere'de ise 1832 yılında genişletilmiştir. 18. yüzyıl sonlarında, ABD'de anayasa çalışmalarında başlayan federalist-antifederalist mücadelesi, Cumhuriyetçiler ve Demokratlar olarak iki büyük eğilime dönüşmüştür İlk siyasi parti ise, 1795-1800 yılları arasında Cumhuriyetçi Parti adıyla kurulmuştur. İngiltere'deki ilk siyasi parti ise 1877 yılında kurulan Ulusal Liberal Federasyon'dur (Öztekin, 2000: 74; Berberoğlu, 1997: 6).

Modern demokrasilerin ortaya çıkmasında son derece önemli bir rolü olan siyasal partiler, daha önce de belirtildiği gibi, tarihsel bakımdan oldukça yeni kuruluşlardır. Önceleri siyasal partiler olmaksızın uygulanan temsili rejimin ve temsili ve sorumlu hükümet ilkesinin yerleşmesiyle birlikte, İngiltere'de, 18. yüzyılda Tory'ler ve Whig'ler parlamento içindeki birer grup olarak ortaya çıkmış ve 19. yüzyılda bunlardan ilki Muhafazakar Partiye, ikincisi ise Liberal Partiye dönüşmüştür. Önceleri birer parlamento içi grup veya hizip durumunda olan bu oluşumları parti haline dönüştüren en önemli etken, seçme hakkının zaman içinde genişlemesi olmuştur (Erdoğan, 2005: 125).

Özetle, demokrasi yönündeki düşüncelerin yaygınlaşması, oy hakkının genelleşmesi, bütün sınıfların siyasal mücadeleye katılmaya başlaması gibi etkenler siyasal partileri de geliştirmiş ve zaman içinde niteliklerini değiştirmiştir.

2.2. Siyasi Partiler Hukukunun Oluşumu

Siyasi partiler ortaya çıktıktan sonraki uzun bir süre boyunca, genel hükümler dışında hukuki düzenleme konusu yapılmamışlar, pozitif hukuk konusu olmamışlardır.

Ancak, siyasi partilerin pozitif hukukta uzun süre yer almamış olmaları, onların gelişmelerini engellemiş değildir. Günümüzde de bazı batı demokrasilerinde, özel bir partiler hukukuna bağlı olmadan faaliyetlerini sürdüren siyasi partiler mevcuttur. Bu partiler, seçim kanunları veya parlamento iç tüzüklerinde yer alan bazı hükümlere göre hareket etmektedirler.

Siyasi partilerin uzun bir süre hukukun düzenleme alanı dışında bırakılması *liberal devlet anlayışından* kaynaklanmıştır. Bireyi, doğuştan eşit ve bağımsız kişiliği ile her türlü faaliyetin hem amacı, hem de kaynağı olarak gören liberal anlayış, siyasi partiler hukukunu düzenleme alanına almamıştır. Bu anlayışa göre birey, oyunu verirken, özel bir takım toplulukların üyesi olarak değil, vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu milletin üyesi olarak hareket etmektedir. Liberal devlet anlayışının benimsendiği temsil sistemi esası da (*parlamentonun üstünlüğü*), ikinci bir engeli teşkil etmektedir. Buna göre birey, milli iradeyi, temsilcisi eliyle kullanmaktadır. Temsilciler halkın yararına daha iyi hizmet verebilmek için bağımsız olmalıdırlar. Yani, liberal devlet anlayışına göre seçmen ile milletvekili arasında hiçbir kuruluşa yer yoktur (Mutlu, 2005: 6; Demir, 1997: 21).

Liberal devlet anlayışının bu ilkeleri, siyasi partileri uzun süre hukukun düzenleme alanının dışında bırakmıştır. 19. yüzyıl ortalarından başlayarak, hızlı sanayileşmenin yarattığı sorunların çözülmesi ihtiyacı, *liberal devlet* anlayışında da değişiklik yaratmıştır. Zaman içinde, bireyi kendi kaderiyle baş başa bırakan liberal devlet anlayışı yerine, ekonomik ve sosyal yönden görevler üstlenecek olan *sosyal devlet* anlayışı ortaya çıkmıştır. Liberal devlet anlayışındaki değişiklikler, demokrasi alanında da kendini göstermiş, karışmayan devlet yerine, *düzenleyen devletten* sözedilmeye başlanmıştır. Bireysel haklar gibi, grup hakları da (dernekler, sendikalar, vb.) gündeme getirilmiştir. Böylelikle, siyasi partiler de bu değişimden etkilenerek, demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak nitelendirilmeye başlanmışlardır (Teziç, 2003: 314).

Liberal düşüncedeki gelişme ve değişimlerle partileri tanımayan klasik liberal devlet, yerini *partiler devletine* (Etat partitaire- Parteinstaat) bırakmış, "çok partili rejim" doğmuştur. Önce, anayasalar ve meclis iç tüzüklerinde siyasi parti gruplarına yer

verilmiş, ardından, dernekler yasası siyasi partiler için de uygulanmaya başlanmıştır (Koçak, 2002: 47).

Siyasi partiler, ancak 2. Dünya Savaşının ardından anayasalarda yer almaya başlamıştır. Özellikle, liberal demokrasinin sağlamış olduğu özgürlükçü ortamdan istifade ederek iktidara gelen Nazi ve Faşist partilere karşı, siyasi partilerin anayasalarda düzenlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böylece, "demokratik düzenin kendisini koruması" ve "siyasetin hukukileşmesi" olgusundan hareketle, bazı ülkeler "çoğunluğun sınırlandırılması" ve "azınlığın korunması" amacıyla pozitif hukukta bir takım güvenceler getirme yoluna gitmişler ve siyasi partileri anayasalarında düzenleyerek kamu hukuku kapsamına almışlardır (Teziç, 2003: 315; Demir, 1997: 22-23).

1947 İtalyan Anayasası, 1949 Alman Anayasası, 1958 Fransız Anayasası ve 1961 Türk Anayasası, siyasal partilere anayasal dayanak ve meşruluk sağlamıştır. Yine de, siyasi partilerin yasa yoluyla güvenceli bir statüye tabi tutulmak için düzenlenmesi, yaygın bir uygulama değildir. Bu noktada, yasa yoluyla düzenlemenin de her zaman partiler için güvence teşkil etmeyebileceğine dikkat çekilmelidir (Erdoğan, 2005: 126). Nitekim, Türkiye'de 1965 yılında çıkarılan 658 sayılı SPK ile getirilen sınırlayıcı ve devlet kontrolünü arttırıcı hükümler de bunun bir göstergesi sayılabilir. Benzer şekilde, 1983 yılında çıkarılan 2820 sayılı SPK ile de sınırlayıcı hükümler tekrarlanmış ve bu tür hükümlerin sayıları da artmıştır.

2.2.1. Türkiye'de Siyasi Partiler Hukukunun Oluşumu

Türkiye'de, 1908 Hareketine kadar gerçek anlamda siyasal partilere rastlanmamaktadır. Siyasi amaçlı örgütler ilk kez azınlıklar tarafından ulusal bağımsızlıklarını gerçekleştirmek amacıyla kurulmuşlardır. Bu dönemde, Osmanlı topraklarında yaşayan Müslüman olamayan unsurların kurduğu ihtilalci dernekler ve II. Abdülhamit'in baskıcı rejimine karşı oluşmuş Jön Türk hareketi görülmektedir (Kabasakal, 1991: 23).

I. Meşrutiyet'ten önce (1876) Türkler tarafından kurulan siyasi amaçlı örgütler gizli olarak faaliyet göstermişler ve bu örgütlerin hiç biri modern anlamda birer parti

olma özelliği taşımamışlardır. 1876 Anayasası, dernek kurma özgürlüğünü tanımamış olduğundan, bu dönemde, hukuken siyasi partilerin kurulması söz konusu olmamıştır. Kurulan siyasi cemiyetler (örneğin; 1889'da kurulan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti), 1876'dan sonraki dönemde de gizli olarak faaliyet göstermişlerdir. 1908 yılında "Hürriyetin İlanı" ile II. Meşrutiyet dönemi başlamış ve 1909 yılında Kanuni Esasi' de yapılan değişiklikle dernek kurma özgürlüğü tanınmıştır. 3 Ağustos 1909'da çıkarılan 310 sayılı Cemiyetler Kanunu ile siyasi partilerin, hukuken bazı kayıtlamalar getirilerek de olsa, dernekler halinde örgütlenebilmelerinin yolu açılmıştır (Teziç, 2003: 316).

Cumhuriyetin ilanından sonra kabul edilen 1924 Anayasası'nın 70. maddesi, dernek kurma özgürlüğünün kanunla sınırlanacağını öngörmüştür. Bahsi geçen 310 sayılı Cemiyetler Kanunu 1923 yılında iki kez, 335 ve 387 sayılı kanunlarla değiştirilmiş ve 1936 yılına dek yürürlükte kalmıştır. 387 sayılı kanunla yapılan değişiklikle, her türlü cemiyet üzerinde hükümete geniş bir denetleme yetkisi verilmiştir. 1926 yılında çıkarılan Medeni Kanun ile bu denetim yetkisi "kanuna ve ahlaka aykırılık" ile sınırlandırılmıştır. Hukuken siyasi amaçlı dernek kurma özgürlüğü tanınmakla birlikte, tek partili rejimin varlığı bu özgürlüğü fiilen ortadan kaldırmıştır. 1938 tarihinde 3512 sayılı yeni Cemiyetler Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun ile cemiyetlerin kurulması önceden izin alınmasına bağlanmıştır. Ayrıca, siyasi partiler üzerinde hükümete geniş yetkiler verildiği gibi, kapatılmaları da hükümetin yetkileri arasında sayılmıştır (Teziç, 2003: 316-317).

Açıklandığı üzere, Meşrutiyet döneminde bütün kuruluşlar Cemiyetler Kanunu'na bağlı oldukları için, dernek-parti ayrımı olmamıştır. Bu dönemde, parti niteliğinde ya da doğrudan doğruya siyasal programa sahip, fakat yapısal özelliği iktidarı ele geçirmek olmayan çeşitli cemiyetler de kurulmuştur (Mason Locaları, Türk Ocağı vb.). Ancak, bu cemiyetlerin, Meşrutiyetin siyasal yaşamındaki rolleri sınırlı olmuştur (Tunaya, 1998: 46).

Çok partili hayata geçilirken 5 Haziran 1946 tarihinde 4919 sayılı kanunla, 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nda değişiklikler yapılarak, "serbestlik" esasına dönülmüştür. 1947 yılında ise TBMM İçtüzüğünde değişiklik yapılarak, meclis komisyonlarına aday

gösterilmesinin, siyasi partilerin meclis gruplarınca yapılacağı öngörülmüştür. Böylece, ilk kez, siyasi partilerle ilgili kurallara yer verilmiştir (Teziç, 2003: 317).

Siyasi partiler Türkiye'de ilk kez 1961 Anayasası ile anayasal anlamda düzenleme konusu olmuş, daha önceki anayasalarda "siyasi parti" ifadesi yer almamıştır. 1961 Anayasası'nın 56. ve 57. maddelerinde siyasi partilere yer verilmiş, ancak tanımı yapılmamıştır. 1982 Anayasası da 68. ve 69. maddelerinde siyasi partileri düzenlemekle birlikte tanımlamamıştır. Bu iki anayasada da siyasi partilerle ilgili düzenlemeler direkt olarak ikişer maddede yer almakla birlikte, ayrıca, birçok maddede dolaylı olarak siyasi partilere gönderme yapan hükümler yer almıştır. Bu anayasalarda siyasi parti tanımlarının yapılmamış olması, bizce de isabetli olmuştur. Çünkü, anayasa bu tür ayrıntıları içermek durumunda değildir. Bu gibi ayrıntıların, konu ile ilgili kanunda yer alması daha uygun bir yaklaşımdır.

1961 Anayasası'nın öngördüğü Siyasi Partiler Kanunu ancak 13 Temmuz 1965 günü çıkarılabilmiştir. 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girişi ile 648 sayılı SPK'nin kabul edilişine kadar geçen sürede siyasi partiler, 1938 tarihli 4919 sayılı Cemiyetler Kanunu'na bağlı kalmıştır. 1982 Anayasası'nın halk oylaması ile kabulünden sonra, yine Kurucu Meclis tarafından hazırlanarak kabul edilen 24 Nisan 1983 tarih ve 2829 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile siyasi partilerin hukuki statüleri ayrıntılı olarak düzenlenmiştir (Teziç, 2003: 317-318).

Siyasi partileri düzenleyen gerek 648, gerekse de 2820 sayılı kanunlar, partiler açısından son derece geniş ve ayrıntılı yasaklar içermektedir. Yürürlükte olan 2820 sayılı SPK'yı ele almak gerekirse, Anayasa'da öngörülen yasakları da aşan düzenlemelere sahiptir. Anayasa'nın Geçici 15. maddesi, o dönemde de maddeyle ilgili tartışmalar olmakla birlikte, bunların yargısal denetimini engellemiş, siyasi partiler SPK'ye dayanılarak pek çok sebeple kapatılabilmiştir. Ancak, 2001 yılında Anayasa'nın Geçici 15. maddesinin kaldırılmasıyla, SPK'deki Anayasayı aşan sınırlamaların ayıklanmalarının yolu açılmıştır. 1995, 1999 ve 2001 yıllarında yapılan esaslı değişikliklerden sonra, siyasi partilerin temelli kapatılmasına yol açabilecek yasaklar, Anayasa'da sayılı ve sınırlı olarak öngörülmüştür. Dolayısıyla, siyasi partiler bundan böyle sadece anayasadaki yasaklara aykırılık halinde kapatılabileceklerdir. Parti

yasaklarının kanun ile genişletilmeleri ya da bunlara yenilerinin eklenmesi hukuken mümkün değildir.

2.3. Siyasi Partilerin Hukuksal Niteliği

Siyasi partilerin gerek 1961 Anayasası'nda (Md. 56/3), gerek 1982 Anayasası'nda (Md. 68/2) "*demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları*" olarak kabul edilmeleri ve kapatılmalarının Anayasa Mahkemesi (AYM) kararına bağlanması, siyasi partilerin hukuksal niteliklerinin ne olduğu sorusunu akla getirmektedir. Bu konuda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Siyasi partilerin kamu hukukunun mu, yoksa özel hukukun mu alanında yer alacağı tartışma konusudur. Bununla birlikte, uzlaşmacı (karma) görüşler de öne sürülmektedir.

Siyasi partilerin hukuki durumu ilk kez, Türkiye'de siyasi partilere devlet yardımı yapılmasına olanak sağlayan 22.2.1968 tarihli 1071 sayılı kanunun Anayasaya aykırılığı nedeniyle açılan iptal davası ile tartışılmaya başlanmıştır. AYM, ilgili davadaki kararında[4], siyasi partileri, "kamu yararına çalışan kuruluşlar" olarak nitelendirmiş, siyasi partilere devlet tarafından mali yardım yapılmasını Anayasaya aykırı bulmamıştır. Aynı konu 2.2.1970 tarihli 1219 sayılı kanunla yeniden düzenlenmiş ve bu düzenleme yeniden iptal davasına konu olmuştur. AYM bu kez, içtihadını değiştirerek, siyasi partilerin işlevsel olarak çok dar bir çerçevede kamu hizmeti gördüklerinin kabul edilebileceğini, ancak, bu çerçevenin dışında siyasi partilerin birer kamu kurumu olarak kabul edilmelerinin olanaklı olmadığını belirtmiştir[5]. Bu kararın ardından kanun koyucu, 30.6.1971 tarih ve 1424 sayılı kanunla Anayasanın 56. maddesine ek fıkra koyarak, siyasi partilere devlet yardımı yapılmasını anayasa kuralı haline getirmiştir.

Diğer taraftan, Anayasada yer almaları dolayısıyla siyasi partileri birer "anayasa organı" olarak nitelemek de doğru değildir. Anayasanın tüzel bir kişiliği olmadığına göre, anayasa organından söz etmek de hukuken mümkün değildir. Benzer şekilde, tüzel kişiliği olmasına rağmen, siyasi partileri, devletin organı olarak kabul etmek de doğru

[4] E.1968/26, K. 1969/14, K.T. 9.2.1969, AMKD 7, s. 248- 249
[5] E. 1970/12, K.1971/13, K.T. 2.2.1971, AMKD 9, s. 287- 289

değildir. Devlet tüzel kişiliğinin iradesini ortaya koymak amacıyla devletin egemenliğinin kullanılmasında yetkili organlar, yasama, yürütme ve yargıdır. Halbuki siyasi partiler, devlet örgütü dışında, tüzel kişiliğe sahip olup, devlet iradesinin yasama ve yürütme organları ile ortaya çıkmasında sadece birer araçtırlar (Teziç, 2003: 318-319; Mehter, 1991: 443). Siyasi partilerin devlet tüzel kişiliğinin hiyerarşik yapısında bir yeri yoktur. Bununla birlikte yasama ve yürütme işlevlerinin yerine getirilmesindeki rolleri çok büyüktür.

Siyasi partileri, "kamu kuruluşu" olarak nitelendirmek de yanlıştır. Siyasi partileri kamu kuruluşu olarak görmek, onların faaliyetlerinin devlet müdahalesinde olmasını ve devlet tarafından denetlenmesini gerektirir. Ancak, siyasi partilerin faaliyetleri üzerinde böyle bir müdahale ve denetim, demokratik bir toplumda kabul edilemez bir durumdur. Çok partili rejimlerde, hükümet içerisinde yer alamayan partiler, faaliyetlerini hükümete muhalefet ederek sürdürmektedirler. Siyasi partileri kamu kuruluşu olarak nitelemek, ancak tek partili rejimlerde geçerli olabilir (Teziç, 2003: 319).

Siyasi partilerin kamu kuruluşu olarak kabul edilemeyeceği Anayasa'nın 68/5. maddesinden de anlaşılmaktadır. Bu maddeye göre *"Hâkimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar"* Dolayısıyla, belirtilen kamu görevlerinin üye olmasının yasaklandığı bir kuruluş, kamu kuruluşu sayılamaz. Benzer şekilde, 2820 sayılı SPK'nin 34. maddesinde de "*22 Kasım 1972 tarihli ve 1630 sayılı Dernekler Kanununun kamu yararına çalışan dernek sayılma hükümleri siyasi partiler hakkında uygulanmaz"* denilerek siyasi partilerin kamu yararına çalışan kuruluşlar olmadığı belirtilmektedir.

AYM'nin yukarıda bahsedilen kararında[6] belirttiği gibi, "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, siyasi partileri, kamu hukuku kurumları olarak nitelemiş ve onlara devlet örgütü içinde yer tanımış değildir. Tam tersine, gerek parti kurma hakkına ilişkin

[6] E. 1970/12, K.1971/13, k.t. 2.2.1971, AMKD 9, s. 287

hükümler, gerekse halk iradesinin ve oyunun devlet etkisi dışında ve serbestçe oluşumunu öngören ilkeler bu görüşü kesinlikle reddeder niteliktedir".

Diğer yandan siyasi partiler, faaliyetlerini devlet müdahalesi olmaksızın, anayasa ve yasalar çerçevesinde serbestçe yürüten tüzel kişilerdir. Partilerin bu konumu, onların, sadece yapı ve işlevlerinde değil, mali yönden denetimlerinde de, diğer kurumların denetimlerinden farklı kurallara bağlanmalarını gerekli kılmaktadır (Mehter, 1991: 444).

Siyasi partileri, kamu hukuku kuruluşu olarak kabul etmeyen, aksine, bazı özellikler nedeniyle, özel hukuk kuruluşu olarak kabul eden yazarlar olmakla birlikte, siyasi partilerin kamu hayatında taşıdıkları görevler, onların salt özel hukuk hükümlerine bağlı kuruluşlar olarak düşünülemeyeceğini göstermektedir. Her ne kadar kamu kuruluşu olmasalar da, siyasi partilerin, toplumun bilinçlenmesinde, kamuoyunun oluşmasında ve şekillenmesinde, siyasi kararların alınması ve uygulanmasında, yerel yönetimlerin çalışmalarında, eğitim, ekonomi gibi alanlarda üstlendikleri önemli görevler, onların salt özel hukuk kuruluşu olarak değerlendirilmelerini engellemektedir.

Teziç (2003: 320) siyasi partileri halkın siyasi düşünce ve inançlarının oluşmasında birer araç olan *serbest kuruluşlar* olarak nitelemek gerektiğini belirtmektedir.

Özbudun (2004: 96) ise siyasi partilerin sivil toplumla devlet kurumları arasında köprü oluşturduğunu belirtmekte, bu özellikleri itibariyle de bazı açılardan özel hukuk tüzel kişilerine, bazı açılardan da kamu hukuku tüzel kişilerine benzeyen, "*kendilerine özgü (sui generis)"* kuruluşlar olduklarını ifade etmektedir.

Özetle, siyasi partiler, anayasanın öngördüğü kurumlar olmakla birlikte, bir devlet organı ya da kamu kurumu olarak değerlendirilemezler. Anayasa'nın siyasi partilere önemli derecede yer vermesi ve düzenlemesi, onların "*demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları"* (Md. 68/2) olmalarından ileri gelmektedir.

3. Siyasi Partilerin İşlevleri

Siyasi partiler, içinde bulundukları siyasal sistemin özelliklerine göre çeşitli işlevler yerine getirmektedirler. Bazı işlevler tüm partiler için geçerli iken, bazı işlevler bazı sistemlere özgü olabilmektedir. Burada, tüm partiler için geçerli sayılabilecek işlevler ele alınacaktır.

Siyasi partilerin gerçekleştirdikleri işlevlerin niteliği ve boyutları, içinde bulundukları siyasal sistemden geniş ölçüde etkilenmektedir. Çoğulcu demokratik sistemlerde siyasi partiler, işlevlerini kendi çıkar ve yöntemlerini savunarak yerine getirirler. İşlevlerin yerine getirilişi sırasında verilen barışçı mücadele sonucunda siyasi iktidar oluşur. Oysa tekilci sistemlerde, tek bir doğru anlayışı bulunmakta ve bu anlayış tek örgüt ve tek partiden kaynaklanmaktadır. Tekilci siyasal ortamlarda tek egemen partinin çıkar ve yöntemleri, aynı zamanda onun işlevleri olmaktadır (Berberoğlu,1997: 8).

Siyasi partilerin işlevlerini yerine getiriş biçimleri ve boyutları, toplum kültürü ve devlet sistemi üzerinde oldukça etkilidir. Siyasi partilerin işlevlerini yerine getirirken yaptıkları ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi uygulamalar, bireyleri, grupları ve giderek de tüm toplumu etkilemektedir. Bu etki, toplumu oluşturan bireylerin bir bölümünde destek, bir bölümünde kabullenme, bir bölümünde reddetme ve karşı tepki davranışına yol açabilmektedir. Toplumdan gelen tepki ne şekilde olursa olsun, siyasi partilerin, özellikle de uzun dönemli iktidar uygulamaları, toplumsal yapıyı etkilemekte ve biçimlendirmektedir (Berberoğlu,1997: 9).

Siyasi partiler sadece devlet erkine yönelik toplumsal talepleri dile getiren organlar değil, devlet erkine yönelik *toplumsal direktifleri somutlaştıran, yorumlayan ve yönlendiren* yaşamsal organlardır. Ayrıca partiler, yalnızca *devlet erkine ulusal katılımın aracı değil*, devlet erkinin meşruiyet kaynağı olan *ulusun iradesini somutlaştıran ve onu devlet erkine egemen kılan* demokratik organlardır (Can, 2005: 28). Partilerin bu işlevleri, aşağıda çeşitli alt başlıklar altında aşağıda incelenecektir.

3.1. Toplumdaki Çeşitli Siyasal Görüş ve Çıkarların Bağdaştırılması ve Temsili

Toplumdaki çeşitli çıkar ve menfaatleri bir araya getirmek ve bunların siyasal alana yansıtılabilmesini sağlamak, siyasi partilerin en temel fonksiyonlarından biridir (Gunther ve Diamond, 2001: 9). Bilindiği gibi, demokratik bir toplumda birey, grup, zümre ve sınıf esasına dayanan çok sayıda ve çok çeşitli görüş ve çıkarlar bulunmaktadır. Hatta, Erdoğan'ın iddia ettiği gibi, "*aslında titiz bir bakışla, neredeyse kişi sayısı kadar farklı görüş ve düşünce olduğu söylenebilir; çünkü birbirine benzeseler de, hiçbir görüş diğerinin 'aynı' değildir"*. Siyasi partiler, birbirine yakın olan çeşitli çıkar ve görüşlerin ortak noktalarda toplanarak, makul sayıda seçenekler halinde formüle edilmesine ve bu sayede siyasete taşınabilmesine imkan sağlarlar. Farklı görüş ve çıkarlar, belli partilerin programları etrafında bağdaştırılarak siyasal alanda temsil edilebilir hale gelmektedir (Erdoğan, 2005: 127).

Siyasi partilerin evrensel olarak yerine getirdikleri bu işlev; topluma ya da onu oluşturan topluluklara bir kimlik kazandırmaktır. Toplumlarda siyasi, ekonomik, sosyal vb. bakımlardan mevcut olan farklılıkların siyasal alanda örgütlenmesi ve güçlenmesi siyasal partiler aracılığı ile gerçekleştirilir (Turan, 1986: 100-101).

Siyasal partiler, bazı görüş ve kanıların aksine, bölücü ve ayırıcı değil, fakat toparlayıcı ve birleştirici bir rol oynarlar. Siyasal partiler, birbirine yakın olan çıkar ve eğilimleri bir araya toplayarak bağdaştırır ve birkaç büyük grup halinde "kümelendirmeye" çalışırlar. Böylece, siyasal tercih konusu olacak sorunların, belli başlı birkaç alternatif haline getirilerek, siyasal alanda temsil edilebilmesi imkanı doğmaktadır. Aksi takdirde, çeşitli görüşlere sahip seçmen kitlesi, belli başlı alternatifler olmadan kimi, neyi, niçin seçeceğini kestiremeyeceğinden seçim yoluyla siyasal temsilin gerçekleşmesi de pek mümkün olamayacaktır. Bu bakımdan siyasal partiler, "*demokratik mekanizmanın işleyişini sağlayan büyük çarklara*" benzetilmektedir (Kapani, 1998: 165-166).

3.2. Halk ile Devlet Arasında Aracılık Etme Görevi

Bilindiği gibi, siyasal iktidarın kaynağı, dolayısıyla egemenliğin sahibi "ulus" olmakla birlikte, ulus bu yetkiyi doğrudan doğruya kullanamamaktadır. Bu nedenle, temsil ve *aracı* sorunu gündeme gelmiştir. Farklı görüş ve çıkarları, genelleştirilmiş eylem planları biçiminde sunmaktaki aracılık rolünü siyasal partiler yerine getirmektedir (Can, 2005: 30).

Siyasal partiler, hemen tüm rejimlerde, halk kitleleri ile iktidar arasında bir köprü vazifesi görmektedirler. Günümüzde partiler, siyasal katılmanın başlıca kanalları haline gelmişlerdir. Toplumdaki istekler, beklentiler ve onların gerçekleştirilmesi yolundaki etkileme faaliyetleri, çoğunlukla bu kanallardan geçmektedir (Kapani, 1998:166).

Halk ile devlet arasındaki bu aracılık rolü ilk olarak seçimler yoluyla gerçekleşmektedir. Seçimler yoluyla halk, öncelikle parlamentoyu oluşturmaktadır. Siyasal partiler, yukarıda da belirtildiği gibi, yakın görüş ve çıkarları ortak paydada toplayıp dengeleyerek ve siyasal programlar haline getirerek az sayıda alternatife indirgemektedir. Siyasi partiler öte yandan, siyasal programları uygulamak üzere seçmenler tarafından kabul edilebilir yönetici kadrolar seçmektedirler. Bu işlevleri bakımından günümüzde siyasal partilerin yerinin doldurulabilmesi güç gözükmektedir. Siyasi partiler de seçim gibi, demokrasi için zorunlu unsurlardır (Can, 2005: 30).

AYM, 1994 yılında Demokrasi Partisi hakkında açılan kapatma davasında, siyasi partilerin bu işlevini şu ifadelerle belirtmektedir; "*Bireysel iradeleri birleştirip yönlendirerek onlara ağırlık kazandıran özgün kuruluşlara gereksinim duyulmuştur. Bu kuruluşlar, dağınık siyasal tercihleri birleştirip açıklık ve güç sağlayarak devlet hizmetlerini daha yararlı kılmak, hak ve özgürlükleri güvenceye bağlayarak toplumsal barışı güçlendirmek, anayasal ilkeler doğrultusunda kamuoyu oluşturarak ulusal yaşama daha çok aydınlık getirmek yönünden vazgeçilmez öneme sahip olan siyasal partilerdir"*[7].

[7] AYMK E. 1993/3, K. 1994/2, Kt. 16.6.1994, Erişim: http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1994/K1994-02.htm, (07.03.2006)

Siyasal kimliğin belirmesi ve siyasal partiler tarafından bir yandan uyarılması, bir yandan ifade edilmesi, bu kimliğin devamını ve güçlenmesini sağlamaktadır. Siyasal partilerin kimlik kazandırma çabaları, gelişmekte olan yeni ülkelerin çoğunda, bağımsızlığın elde edilmesinden sonra da devam etmektedir. Örneğin Kenya'da, Kenya Afrika Ulusal Birliği'nin, Hindistan'da Kongre Partisi'nin, ülkedeki vatandaşlara, mensubu oldukları diğer gruplardan daha önemli olarak; Kenyalı ya da Hintli olduklarını, Kenya ve Hindistan adını alan siyasal sistemlerin üyesi olduklarını anlatmaları, partilerin ***ulusal bütünleşmenin*** bir aracı olma işlevini de yerine getirdiklerini göstermektedir. Benzer şekilde, Almanya'da Nazi Partisi, devletin Almanlara değil, Almanların devlete hizmet etmesi gerektiğine vurgu yaparak, kişinin siyasal rolünü yeniden tanımlamaya çalışmıştır (Turan, 1986: 101-102).

Siyasal partiler, günümüzde ***siyasal katılmayı*** uyaran ve katılma olanaklarını sağlayan en temel araçlardan biri olarak, çok yönlü bir işlev görmektedirler. İlk olarak, parti örgütleri, siyasete daha yüksek düzeyde katılmak isteyenlerin faal görev alabilecekleri birer kanaldır. İkinci olarak, partiler özellikle de kendilerine geleceklerini düşündükleri oyların sahiplerinin sandık başına gitmesini kolaylaştırmak yönünde bazı çabalarda bulunmaktadırlar. Bazı partililerin, belirli bir muhitten kimlerin oy kullanmadığını saptayıp, onların da oy vermesini uyarmakla görevlendirilebilmesi, bu yollardan biridir. Üçüncü olarak, siyasal ilgi ve katılımı arttırmada partilerin giriştikleri iktidar mücadelesi içinde karşılıklı eleştirileri, kamuoyuna ilettikleri duyuru ve bilgiler de etkili olmaktadır (Turan, 1986: 103). Bu işlevleri nedeniyle, yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, günümüzde siyasal partilerin yerinin doldurulabilmesi güç görünmektedir.

Partilerin karmaşık siyasal sorunları geniş kitleler tarafından anlaşılabilir hale dönüştürmelerinin, seçmenlerin siyaseti kendilerinden uzak görmelerini önleme ve katılımcı eğilimleri destekleme yönünde bir etkisi olmaktadır (Turan, 1986: 103). Böylelikle, seçmenlerin siyasete olan ilgisizliği ve duyarsızlığı (depolitizasyon) azalmaktadır.

Günümüzde, seçimlerde adayların kişisel nitelikleri ve güçleri arka planda kalmakta, adaylar değil, partiler önemli olmaktadır. Seçilenler de, ulusun temsilcisi olarak hareket serbestliklerini kaybetmekte ve tümü ile mensup oldukları partinin

egemenliği altına girmektedirler. Böylece, halk ile iktidar arasında aracılık görevi, bireysel olmaktan çıkmakta ve partiler bu görevi üstlenmektedirler. Bu aracılık görevi, yukarıda da belirtildiği gibi, seçim mekanizmasıyla gerçekleştirilmektedir. Bu da; aday gösterme, parti lehine kamuoyu oluşturma, seçimlere büyük ölçüde katılmayı sağlama biçiminde olmaktadır. Parti ve seçim mekanizması ile temsili demokrasi işlerlik kazanmaktadır (Gözübüyük, 2000: 81). Günümüzde, sık sık tartışılan "e-demokrasi" gibi kavramlara rağmen, halkın iktidarı doğrudan doğruya kullanma olanağının hemen hemen hiç bulunmadığı ya da çok zayıf kaldığı göz önüne alındığında, siyasal partilerin yaptıkları bu işlevin önemi ortaya çıkmaktadır.

3.3. Siyasal Kadroların Devşirilmesi

Siyasi partilerin önemli işlevlerinden biri de, "siyasal personelin", "yönetici kadroların" ve "liderlerin" seçilmesini sağlamaktır. Siyasi partilerin bu işlevi *siyasal devşirme* olarak tanımlanmaktadır. İster demokratik, ister totaliter olsun, bütün modern siyasal sistemlerde politik kadrolar ve liderler, genellikle siyasi partilerin içinden çıkmaktadır. Örneğin, Marksist rejimlerde iktidarın yolu mutlaka parti basamaklarından geçmektedir. Benzer şekilde, çoğulcu demokrasilerde de parlamento üyeleri, bakanlar, devlet başkanları büyük çoğunlukla "parti adamları"dır. Günümüzde "bağımsız" adayların seçilme şanslarının çok küçük olduğu ve parlamento dışından kabineye bakan alınmasının da ancak bir istisna teşkil edebildiği bilinmektedir. Bu işlevleri nedeniyle siyasal partilere, liderlerin ve politik kadroların "devşirildiği" ve "yetiştirildiği" "*ocak*"lar gözüyle bakılmaktadır (Kapani, 1998: 166-167).

Günümüzde, kişinin herhangi partiye bağlı olmadan seçimlere katılması ve kazanması yukarıda da belirtildiği gibi, çok nadir görülen bir durumdur. Kaldı ki, bu yolla meclise milletvekili olarak girenler ya etkisiz kalmakta ya da mecliste grubu olan partilerle organik veya geçici ilişkiler kurmak durumunda kalmaktadır. Bu durumda, siyasal yaşama aktif olarak katılmanın yolunun, bir partiye başvurmaktan geçtiği söylenebilir. Ancak, her başvuru yapan kişinin aday gösterilmediği düşünüldüğünde, partilerin aday seçiciliği görevini de yerine getirdikleri görülmektedir (Çam, 2005: 424).

Siyasal partilerin bulunmadığı ya da zayıf ve köksüz olduğu ülkelerde liderler, geleneksel elitler içinden (feodal ailelerden, dinsel kuruluşlardan) veya silahlı kuvvetler içinden çıkmaktadır. Bu da, halk tabanının zayıf olması nedeniyle, rejimde istikrarsızlığa yol açan bir faktördür (Kapani, 1998: 166-167).

Özetle; birçok ülkede, sistemdeki parti sayısı ya da parti türlerine bakılmaksızın, siyasal göreve gelebilmenin önde gelen şartı, bir siyasi partiden aday gösterilmektir. Bu nedenle, siyasal partilerin siyasal kadroları devşirme işlevi evrensel bir işlev olarak göze çarpmaktadır.

3.4. İktidarın Kullanılması (Yönetme) ve Denetimi

Bilindiği gibi hükümetler, ya bir partinin ya da bir partiler koalisyonunun hükümeti şeklinde oluşmaktadırlar. Dolayısıyla, siyasal partilerin en önemli işlevlerinden biri de hükümetleri oluşturmak ve desteklemek, bu yolla da iktidarı kullanmaktır (Gunther ve Diamond, 2001: 9). Örneğin parlamenter rejimlerde Bakanlar Kurulu, daima bir parti ya da koalisyon halindeki partiler tarafından oluşturulmaktadır. Benzer şekilde, başkanlık sisteminde de "başkan" daima belli bir partinin adamıdır (Erdoğan, 2005: 127).

İktidara gelen siyasi parti ya da partiler, devletin karar organları olan yasama ve yürütme içinde temel bir rol oynarlar. Siyasi partilerin en temel amaçlarından olan bu role, partilerin "*yönetme*" veya "*hükümet etme"* işlevi denilmektedir. Partilerin devlet mekanizması içindeki bu işlevleri, önem ve nitelik bakımından anayasa ve parti sistemlerine göre farklılıklar gösterir. Parlamenter rejimlerde (özellikle iki partili sistemlerde), hükümet politikalarının saptanması bakımından bu işlev büyük ağırlık taşımaktadır (Kapani, 1998: 167) .

Öte yandan, demokratik sistemlerde iktidarın denetimi görevi muhalefet partilerince yerine getirilir. Yani, bir parti ya da partiler, iktidarı elde edemediyse(ler) de, muhalefette oldukları sürece iktidarın kullanılışını kontrol etme, eleştirme, denetleme işlevini yerine getirmektedirler. Muhalefet partileri bu sayede, alınacak kararları kendi görüşleri açısından etkilemek ve alternatif çözüm yolları sunmak

suretiyle kamuoyunu oluşturmak ve geliştirmek imkanına sahip olurlar. Böylece, kamuoyunu etkileyerek kendi lehlerine oluşmasını sağlamaya çalışmakta ve kendi politikalarına taraftar toplayabildikleri ölçüde ileride iktidara gelme olanaklarını hazırlamış olmaktadırlar (Kapani, 1998: 167-168).

3.5. Siyasal Sosyalleşme ve Eğitim

Siyasi partilerin önemli bir diğer işlevi de eğitici olmalarıdır. Partiler, siyasal katılmanın temel aracı olarak, geleceğin yönetici kadrolarını yetiştirmek, ulusal ve uluslararası sorunlar üzerine halkın dikkatini çekmek ve onların bu konularda belli görüşlere ulaşmalarına yardımcı olmak şeklinde eğitme işlevleri yerine getirmektedirler. Partiler, halk yığınlarını temel sorunlarla ilgili olarak eğitirler ve toplumsal bir taban oluşturabilmek için de halkı, kendi doktrinleri doğrultusunda bilinçlendirmeye çalışırlar (Teziç, 2003: 334).

Buna bağlı olarak da, seçim dönemlerinde, seçmenlerin oy kullanmalarını sağlamak için yoğun faaliyet gösterirler. Siyasal partilerin kitleleri eğitme ve bilinçlendirme yolundaki çabaları, seçmenleri harekete geçirerek (mobilizasyon) daha aktif davranışa yöneltme, seçimlerde sandık başına gidip oy kullanmalarını teşvik etme bakımından oynadıkları ve "siyasal sosyalleşme" olarak tanımlanan bu rolleri, onları, toplumda siyasal kültürün yayılması ya da değiştirilmesi açısından en etkili kuruluşlar haline getirmektedir (Kapani, 1998: 166).

AYM siyasal partilerin eğitim işlevine 1989 yılında aldığı bir kararla şöyle değinmektedir: "*Cumhuriyet rejiminin herkese açık, herkes için eşit ve serbest siyasi katılımla, bunun da siyasi partiler yoluyla gerçekleşeceği, siyasi partilerin, halkın demokrasi alanında yetişmesi, olgunlaşması için bir okul hizmeti gördükleri ve demokrasinin oluşum aracı oldukları gözetilirse, demokratik düzenin işleyişi, devletin yönetilmesi yolundaki kolaylaştırıcı ve hazırlayıcı bütün bu ve benzeri sürekli faaliyetlerin, siyasi partileri kamu yararına çalışan kuruluşlar durumuna getirdiği belirgindir. Siyasi partilere bu niteliği kazandıran yalnız çalışma biçimleri de değildir.*

Aslında Anayasa, yukarıda değinildiği üzere, içerdiği hükümlerle onları böyle bir niteliğe kavuşturmuştur" [8].

Siyasal partiler geleceğin yönetici kadrolarının yetiştirilmesinde, toplumun dikkatinin ulusal ve uluslararası sorunlar üzerinde toplanmasında ve sorunlara açıklık kazandırılmasında eğitici ve halkı aydınlatıcı bir işlev yüklenmelidirler (Aliefendioğlu, 1999: 106). Siyasi partiler hem kendi üyeleri veya örgüt görevlileri, hem de toplum için, birer "*eğitim ocağı"* veya "*siyaset okulu"* olma niteliği taşırlar. Siyasi partiler, parti toplantıları, eğitim çalışmaları, parti yayınları, parti sözcülerinin kamuoyuna hitap eden beyan ve açıklamaları gibi çeşitli faaliyetleriyle bir bütün olarak toplumun siyasi eğitimine katkıda bulunurlar. Vatandaşların büyük çoğunluğu, siyasal sürecin nasıl işlediği, bu sürecin belli başlı aktörlerinin kimler olduğu, başlıca siyasal kurumları ve bunların görevlerinin neler olduğu yönündeki temel bilgileri bu yolla edinirler. Bu bakımdan siyasi partilerin toplumun siyasal kültürünün biçimlenmesinde hayati bir rol oynadıkları söylenebilir (Erdoğan, 2005: 128). Siyasi partilerin yerine getirdikleri bu çalışmalar bir yandan da siyasal katılımı arttırıcı bir etki yaratmaktadır.

Özetle, siyasi partiler, ülke içi ve dışı çeşitli unsurların değerlendirilmesinde, değişik hedef ve yöntemler ortaya koyarak, bireylere bakış açısı kazandırılması ve eğitilmesinde küçümsenmeyecek bir rol oynamaktadırlar. Benzer şekilde, mevcut siyasi kültür unsurlarının pekiştirilmesi, değiştirilmesi ya da geliştirilmesi ile siyasal toplumsallaşma sürecinin hızlandırılmasında ve ülkenin çeşitli konulardaki öncelik ve sorunlarına ilişkin parti programlarının yaygınlaştırılması ve propaganda yoluyla kamuoyunun etkilenmesi ve biçimlendirilmesinde önemli görev ve işlevler yerine getirmektedirler (Berberoğlu,1997: 10).

Belirtmek gerekir ki, siyasi partilerin yerine getirdiği işlevlerin sayısı arttırılabilir. Yukarıda ele alınan işlevler, siyasi partilerin temel işlevleri olup, yerine getiriliş biçimi ve etkileri, içinde bulunulan ortama ve sisteme göre değişiklik göstermektedir. Örneğin; totaliter ve aşırı tek parti sistemlerinde, siyasal toplumsallaşma süreci daha çok aşırı uçta bir alt kültür yaratmaya yönelikken, yerleşik

[8] AYMK, E. 1988/39, K. 1989/29, Kt. 6.7.1989, Erişim: http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1989/K1989-29.htm, (3.10.2006)

bir siyasal kültür ortamında bu işlev, daha çok pekiştirme yönünde gerçekleşmektedir. Siyasi partilerin, çok sesli demokratik bir ortam yaratabilme işlevinin geçerliliği, tekilci ve tek parti sistemlerinde ya çok düşük düzeydedir ya da mümkün değildir (Berberoğlu, 1997: 11). Oysa, çok partili sistemlerde, siyasi partilerin bu işlevi kendiliğinden gelişebilmektedir. Bu da siyasi partilerin işlevlerini yerine getirirken, içinde bulunulan ortam ve sistemden büyük ölçüde etkilendiklerini göstermektedir.

Siyasal partilere anayasal ya da yasal olarak tanınan işlevler, bu işlevlerin gereğini yerine getirebilmelerini sağlamak üzere, onlara bazı ayrıcalıkların tanınmasını gerekli kılmaktadır. Örneğin, siyasi partilere; seçimlerde başrol oynama, belli şartların gerçekleşmesi halinde devletten maddi yardım alma, partilere yapılacak bağışlarda vergi indirimi ya da bağışıklığı, kitle iletişim araçlarından yararlanma, parti kapatma kararının AYM'ce alınması gibi ayrıcalıklar tanınmaktadır. Bu ayrıcalıkların tanınmasındaki temel amaç, siyasal partilerin devletten ve iktisadi güç odaklarından bağımsızlığının sağlanmasıdır. Siyasi partilere tanınan bu ayrıcalıkların denetimi, özellikle de mali denetimi son derece önemli olup, Türkiye'de bu denetimin AYM tarafından yapılması, anayasal bir zorunluluktur (Sağlam, 2000a: 199-201). Ancak, mali denetimin AYM'ce yapılması tartışmalı bir konu olup, bu yöndeki görüş ve tartışmalara, ikinci bölümdeki "siyasi partilerin finansmanı ve mali denetimleri" başlığı altında kısaca değinilecektir.

II. DEMOKRASİ

Parti içi demokrasi konusu, demokrasinin anlam ve içeriğine bağlı olduğundan, demokrasi kavramının anlamı, hangi temeller üzerinde değerlendirildiği, demokrasi ile ilgili olarak son dönemlerde gündeme gelen yeni yaklaşımların neler olduğu gibi konuları da incelemek gerekmektedir. Bu inceleme sınırlı olmakla birlikte, konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Demokrasinin bir yönetim biçimi olarak dünyada yaygınlık kazanması 20. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Bu tarihe kadar, demokrasi bir istisna olmanın ötesine gidememiştir. Aslında, ilkel toplumlarda kabile üyelerinin eşitliği, karar alma sürecine herkesin katılması gibi demokratik yönetim biçiminin bazı unsurları gözlenmiştir. Ancak, ilkel toplumlarda siyasal iktidar tüm topluma yayılmışken, devletli

topluma geçişle birlikte, bu özellikler yok olmuş ve yöneten-yönetilen ayrımı ortaya çıkmıştır. Mezopotamya'da yaklaşık 5000 yıl önce kurulan ilk devletlerden bu yana, demokratik unsurların görüldüğü ilk siyasal sistemlerin 2500 yıl önce Yunanistan'da ortaya çıktığı görülmektedir (Uygun, 2003:17).

Demokrasi kavramının yaklaşık 2500 yıllık uzun bir geçmişi olmasına rağmen, demokrasinin tarihi oldukça inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. Demokrasiye, tarih içerisinde değişik anlamlar yüklenmiş, çeşitli şekillerde uygulanmaya çalışılmıştır. İlk çağda, eski Yunan döneminde ortaya çıkıp, Atina şehir devletinde kısmen uygulamaya geçirilmesinden sonra demokrasi ortaçağ boyunca etkisini yitirmiştir. Ancak, yeniçağ ve Aydınlanma döneminin etkisiyle, demokrasi, yeniden çekici bir sosyal-siyasal ideal haline gelmiştir (Erdoğan, 2005:105).

Demokrasinin bu inişli çıkışlı tarihi gelişiminin son iki yüzyıldaki serüveni de bir hayli dalgalı olmuştur. Amerikalı siyaset bilimci S. P. Huntington'a göre (1993:10-15) ilk demokratikleşme dalgasının kökleri Amerikan ve Fransız devrimlerine dayanmaktadır. 1820'li yıllarda ABD'de seçme hakkının önemli ölçüde genişletilmesi, yani erkek nüfusun büyük kısmına oy hakkı tanınması ile ilk uzun demokratikleşme dalgası başlamış ve yaklaşık bir yüzyıl kadar sürerek 1926'da sona ermiştir. Birinci demokrasi dalgasını, 1922'de Mussolini'nin İtalya'da iktidara gelmesiyle başlayan ters yönde bir dalga izlemiştir. Bunun sonucunda 1942'ye gelindiğinde dünya üzerindeki demokrasilerin sayısı 12'ye düşmüştür.

İkinci Dünya Savaşı'nın müttefiklerin zaferiyle sonuçlanması, yeni bir demokrasi dalgasını başlatmış ve böylece dünya üzerindeki demokrasilerin sayısı 1962'de yeniden 36'ya yükselmiştir. Ne var ki bunu 1958-1975 yılları arasında daha az etkili olan ikinci bir ters dalga izlemiş ve demokrasilerin sayısını bu kez de 30'a indirmiştir. Bu ters dalga 1970'lerin sonuna dek sürmüştür. Demokratlaşma dalgaları ile bunları izleyen ters dalgalar iki adım ileri, bir adım geri örüntüsünü çağrıştırmaktadır (Huntington,1993:15-18).

Nihayet, 1974 yılında Portekiz'de demokratik sisteme geçilmesiyle birlikte üçüncü demokratikleşme dalgası başlamış ve Avrupa, Asya ve Latin Amerika'daki

yaklaşık 30 ülkede demokratik rejimler, otoriter rejimlerin yerini alarak dünyaya yayılmaya başlamıştır (Huntington,1993: 18). Ancak, bu dalganın ne zamana dek süreceği veya nasıl sonuçlanacağı şimdilik bilinmemekte, yeni bir ters dalganın etkili olmayacağı garanti edilememektedir.

1. Kavram

Bütün dünyayı etkisi altına alan demokrasi kavramının tanımlanması ile ilgili birçok sorun vardır. İlkin, herkesin demokrasiyi iyi bir şey olarak düşünmesinden dolayı bir takım sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı, insanlar sadece bir sistemi onayladıkları için ona "demokratik" deme eğilimindedirler. Nitekim, Sovyetler Birliği'nin totaliter siyasal sisteminin bile demokrasi olduğundan söz edenler olmuştur. Demokrasinin son derece yaygın olarak başvurulan bir terim olması, onu anlamsızlaştıracak ölçüde belirsiz hale getirmektedir. Diğer bir sorun da, terimin anlamının tarihsel olarak değişikliğe uğramış olmasından kaynaklanmaktadır (Erdoğan, 2005:105). Sayılan bu sorunlara rağmen, çeşitli demokrasi tanımları yapılmaktadır. Bunlara kısaca değinmek, konunun anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

Demokrasi teorisi Platon ve Aristo'ya kadar giden bir temel söylemden oluşmakta ve birbirinden çok farklı anlamları barındırmaktadır. Demokrasi kavramı, Yunanca halk anlamına gelen "demos" ile, egemen olmak, hükmetmek veya iktidarı kullanmak anlamına gelen "kratein" sözcüklerinden oluşmaktadır. Sözcük anlamına göre demokrasi "halk iktidarı", iktidarın halka ait olması anlamına gelmektedir (Schmidt, 2002: 13). Anlaşılacağı gibi, demokrasinin sözcük anlamı oldukça açıktır. Ancak, sözcük anlamı dışındaki tanımlarda kapsam ve nitelik bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Abraham Lincoln demokrasiyi, "*halkın, halk için, halk tarafından yönetilmesi*" şeklinde tanımlanırken, Karl Popper ise "*diktatörlükten kaçmayı mümkün kılan yönetim"* şeklinde tanımlamıştır (Eren, 2001: 103).

Aristoteles okulunun devlet şekilleri öğretisine göre demokrasi, "*çoğunluğun egemen olduğu devlet şekli veya egemenlik şekli*" olarak tanımlanmaktadır. Bu öğretiye göre demokrasi, aristokrasi ve oligarşi gibi azınlığa dayanan ya da monarşi ve tiranlık gibi tek kişinin egemenliğine dayanan eski yönetim şekillerinden temelde ayrılmaktadır.

Demokrasi, sekülerleşmiş dünyevi düzen içinde kendini gösteren bir egemenlik olmaktadır. Devlet otoritesini elinde tutma ve kullanmanın, somut olarak halka dayanması ve ona karşı sorumlu olması gerekmektedir (Schmidt, 2002: 13- 16).

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde, yurttaşlar devletin hizmetinde değil, devlet yurttaşların hizmetinde olmaktadır. Demokrasi ancak, "*halk, hükümet için değil, hükümet, halk için vardır*" ilkesine bağlı kalındığı takdirde yaşayabilir. "Demokrasi" sloganı, çoğunluk egemenliği olarak değerlendirilse bile, demokrasiyi dinamik ve ayakta tutacak olan şey, azınlık haklarına saygı ve güvencedir (Sartori, 1996: 35- 36). Yani, azınlık hakları demokrasi için zorunlu bir koşuldur.

Demokrasilerde, politikalarla ilgili hükümet kararlarını kontrol etme işi anayasalar tarafından *seçimle belirlenmiş memurlara* verilmiştir. Bu nedenle büyük ölçekli demokratik hükümetler temsilidir. Seçilen memurlar, *özgür, adil ve sık sık yapılan seçimler* ile belirlenir. Vatandaşların politik konularla ilgili olarak; sert bir biçimde cezalandırılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmadan, memurları, hükümeti, rejimi, hakim düzeni eleştirme de dahil olmak üzere kendilerini ifade etme hakkı vardır. Bu durum, günümüzde *ifade özgürlüğü* olarak tanımlanmaktadır (Dahl, 2001: 89-90).

Bunların yanında, demokrasilerde, herhangi bir politik grubun kontrolü altında olmayan ve yasalar tarafından etkin bir şekilde korunan *alternatif bilgi kaynakları* bulunmaktadır. Vatandaşların; diğer vatandaşlardan, uzmanlardan, gazete, dergi, telekomünikasyon araçları ve bunun gibi kaynaklardan alternatif ve bağımsız kaynaklar arama hakları vardır. Vatandaşların, göreceli olarak bağımsız kurumlar ya da organizasyonlar kurmaya hakları vardır. Bu kurumlar, bağımsız siyasi partiler ya da çıkar grupları olabilir (*kurumsal özerklik*). Bir ülkede sürekli olarak ikamet eden ve ülkenin kanunlarına tabi olan hiçbir yetişkin, diğerlerinin sahip olduğu haklardan mahrum edilemez (*vatandaşların dahil edilmesi*) (Dahl, 2001: 89-90). Bunlar demokratik bir ülke için gerçekleşmesi gereken minimum şartlardır. Bunların etkinlik düzeyi, ülkede hakim olan düzenin demokratlığını ortaya koymaktadır. Yani, bu hakların şeklen mevcut olup, uygulamada sıkıntılarla karşılaşılması, ülkenin demokrasi düzeyinin düşük olduğunu, aksi durum ise yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Demokrasi çoğu zaman yanlış, daha doğrusu eksik olarak "çoğunluk yönetimi" şeklinde tanımlanmaktadır. Oysa, ortaçağ Avrupa'sında, engizisyon kararları ile, kitap okuduğu için "dinsiz" olarak nitelenip ateşe atılanlara, çoğunluk hiç karşı çıkmamıştır. Bu örneğin de gösterdiği gibi, "çoğunluk yönetimi" anlayışı, demokrasi ile aynı şey değildir. Nitekim, günümüzdeki otoriter rejimlerde, halkın çoğunluğu mevcut baskı rejimini destekliyor olabilir. Bu noktada, demokrasinin ancak "azınlıkta kalanların, çoğunluk haline gelebilme hak ve olanağının bulunduğu bir çoğunluk yönetimi" olabileceğini belirtmek gerekir. Tarih içinde farklı anlamlar ve biçimler almakla beraber günümüzde demokrasi, "*mevcut yönetimle, ülke çözümleri hakkında aynı düşüncede olmayanların, bu düşüncelerini açıklama ve yayma haklarının bulunduğu bir çoğunluk yönetimi*" olarak tanımlanabilir (Kongar, 2005a: 13).

2. Demokrasi Anlayışları: Liberal Demokrasi ve Marksist Demokrasi

"Klasik demokrasi", "batı demokrasisi", "liberal demokrasi", "siyasal demokrasi", "çoğulcu demokrasi" gibi kavramlar genel olarak aynı olguyu ifade etmek için kullanılmaktadır. "*Klasik demokrasi, tarihsel olarak ilk ortaya çıkan demokrasi türü olup demokrasinin klasikleşmiş biçimidir".* Bu tür demokrasi, birbirinden farklı değişik siyasal ve kurumsal sistemler olan başkanlık rejimi, tek, çift ya da çok partili parlamenter rejim gibi çeşitli sistemleri bağdaşabilmektedir (Çam, 2005: 390). Öte yandan, Klasik demokrasi kavramı, Eski Yunan şehir devletlerinde uygulanmış olan ve bilinen en eski doğrudan demokrasi denemesini oluşturan "Atina demokrasisi" ile de aynı anlamda kullanılmaktadır[9].

"*Çoğulcu demokrasi, toplumda sayıca fazla olanların düşüncesini temsil edenlere iktidarı vermeyi amaç alır".* Batı kültürünün ortaya çıkarttığı ve bu kültürün değerler sistemine dayanan *liberal demokrasi,* kapitalist pazar ekonomisinin gerek duyduğu, sosyal ve siyasal kurumlardan oluşmaktadır. Nitekim, piyasa ekonomisinde, kişisel girişime dayanan kapitalist ekonominin yerleşmesini ve güçlenmesini sağlayan ortam liberal demokrasidir. Liberal demokrasinin temel özellikleri; genel oy, siyasal çoğulculuk ile kişi hak ve özgürlüklerinden oluşmaktadır (Çam, 2005: 390).

---

[9] "Demokrasi Nedir", Erişim: http://www.noktavirgul.com/genel/demokrasi-nedir.html, (10.06.2007), Ayrıca Bkz. "Atina Demokrasisi", Erişim: http://tr.wikipedia.org/wiki/Atina_demokrasisi, (10.04.2007)

Liberal demokrasinin, batı demokrasisi olarak da adlandırılmasının temel nedeni, Batı'nın ürünü olmasıdır. Ancak bu, sadece coğrafi temelle ilgili değildir. Zira bunda asıl etkili olan unsur, Batı uygarlığının eğilimleri ve temel verileri olmuştur. Batı uygarlığı ile liberal demokrasinin nitelikleri arasında genel ve ortak bazı eğilimler bulunmaktadır. Bu eğilimler; *kişiye güvenç, diyalogun erdemine inanç* ve *rasyonellik*tir (Çam, 2005: 395).

Kişiye güvenç, kişinin değer ve önemine olan inancı ifade etmekte ve bu düşünce Yunan felsefesine ve Roma uygarlığı düşüncesine kadar uzanmaktadır. Ortaçağda, teknik ve ekonomik ilerlemelerin de etkisiyle, özgür düşüncenin ortaya çıkmasıyla, dönem düşünürleri tarafından tekrar ele alınan ve geliştirilen kişiye güvenç düşüncesinin, liberalizme ve liberal demokrasiye büyük katkısı olmuştur. 18. ve 19. yüzyıllarda, kişiye güvenin görüntüleri; ilk olarak, sosyal ve siyasal alanda özgürlüklerin tanınması, ikinci olarak, tüm insanların hukuken eşit olduğunun tanınması ve üçüncü olarak da, siyasal planda kişiye güvencin sonucu olarak oy hakkının genelleşmesi şeklinde belirmiştir (Çam, 2005: 397-398).

Diyalogun (tartışma-görüşme) erdemine inanç, insanların karşılıklı görüşerek, tartışarak gerçeğe daha kolay ulaşabileceklerini ifade etmektedir. "*Batı demokrasisinin anlamı, ulus devlet çerçevesi içinde, özgürlük ile iktidarın barışçı bir biçimde bir arada bulunmasıdır"*. Rasyonellik ise, akıl yoluyla gerçeğe ve doğruya ulaşılabileceğini anlatmaktadır ve bu dönemde demokrasi, iktidara kaynak olarak metafizik kavramları (Tanrısallık gibi) değil, rasyonel bir temel olan "halk"ı bulmuştur (Çam, 2005: 398-399). Tüm bu kavramlar, liberalizmin ve liberal demokrasinin doğuşunda önemli bir rol oynamış ve liberalizmin temel öğelerini oluşturmuştur.

Liberalizmin temelinde, insan kişiliğinin birinci değer olduğu varsayımı yatmaktadır. Bireylerin amaçlarını gerçekleştirebilmeleri ve kendileri için iyi olanı elde edebilmeleri için hiçbir dış engel ve müdahaleyle karşılaşmamaları gerektiğini savunan liberalizm, bunun için de, devlet tarafından, bireysel hak ve özgürlüklerin tanınması ve bu hakların korunması gerektiği üzerinde durmaktadır (Erdoğan, 2006: 44).

Liberal demokrasi, kısaca, özgürlük sistemine dayanan "halk yönetimi" olarak tanımlanabilir. Liberal demokratik sistemde yönetenlerin belirlenmesi ve temel siyasal kararların alınması vatandaşların rıza ve onayına dayanmaktadır. Siyasal iktidarın yetki alanı ise, temel hak ve özgürlükler çerçevesinde sınırlandırılmaktadır (Erdoğan, 2005: 110).

Liberal demokrasi, yönetim düzeyinde özgürlüğü; kamu işlerinin yürütülmesinde çeşitli düşüncelerin varlığını kabul etmektedir. Bu farklı görüşlerin içinden çıkarak oluşacak çoğunluğun da temsilciler vasıtasıyla toplumu yöneteceği kabul edilmektedir. Ancak, liberal demokraside, azınlıkların korunması, yani, çoğunluğun azınlığa mutlak bir biçimde hakim olmasını engelleyecek önlemlerin alınması büyük bir önem taşımaktadır. Zira, azınlık da bir gün çoğunluk haline gelebilme hakkına sahip olmalıdır (Çam, 2005: 406).

Özetle, liberal demokrasinin en temel öğesi, kişi hak ve özgürlüklerinin korunması ve güvence altına alınmasıdır. 18. ve 19. yüzyılın liberal anlayışında, devletin bireysel haklar alanına olabildiğince az derecede müdahale etmesi talep edilmiştir. Oysa, bugünün koşullarında haklar, devlete yöneltilebilecek taleplerin hukuki biçimde onaylanmasına dönüşmüştür. Yeni hak anlayışı, artık bu hakların gerçekleşmesi için devletin karışmaması gibi negatif bir tutumu değil, aksine, bunların sağlanması için devletten pozitif bir müdahale beklemektedir (Çam, 2005: 408).

Bir diğer demokrasi anlayışı olan "Marksist demokrasi" ise, 1917 Rus Devrimi sonrasında ortaya çıkmış olup, çoğulcu demokrasi anlayışıyla büyük farklar gösteren ve siyasal olmaktan çok ekonomik içeriği olan bir anlayıştır. Marksistlere göre klasik demokrasi, işçilere, ancak burjuvazinin sürekli hakimiyetini sağlayan ekonomik koşullara zarar vermeyecek kadar bir özgürlük tanımaktadır ki; bu bir aldatmacadır. Marksist demokrasi, toplumdaki sınıf çatışmalarının giderilmesi için üretim araçlarının işçi sınıfı hakimiyetinde olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bütün çatışmaların, toplumdaki sınıf farklılaşmasından kaynaklandığını savunan bu görüş, özgürlük yerine bağımsız kılma, özgürleştirme ve kurtarmadan sözetmektedir (Çam, 2005: 409).

Marksizm, kişisel özgürleşmede üç aşama öngörmektedir; birinci aşama, burjuva kapitalist devletin yıkılması aşamasıdır. Bundan sonra ikinci aşama başlamaktadır ki, bu da; işçi sınıfının diktatörlüğünün kurulmasıdır. Bunun sağlanabilmesi için, işçi faaliyetine set çeken bütün sınırlamalar kaldırılmakta ve geleneksel anlayış tam tersine çevrilmektedir. Üçüncü aşama ise komünizme geçtikten sonraki aşamadır. Bu aşamada, kapitalist ve burjuva zihniyetinin tüm kalıntıları ortadan kalktıktan sonra, kurulmuş olan proletarya diktatörlüğü (işçi sınıfının diktatörlüğü) de son bulacaktır. Bu noktada, devletin görevleri yavaş yavaş azalacak ve zamanla devlet tamamen ortadan kalkacak, bu sayede de, insanlar gerçekten özgür olacaklardır (Çam, 2005: 409-410).

Bu aşamalarda öngörülenlerden anlaşıldığı gibi, Marksizm, kişinin zorla özgürleştirilmesini öngörmektedir. Zira, *hakim sınıfın, hakimiyet aracı olan devletin bu hakimiyet ilişkilerine son vermesi beklenemez;* bu tür bir davranış kendi kendisinin inkarı olacağından, insanı baskı altında tutan mevcut iktidarın yok edilmesi için burjuvaziyi yok etmek amacıyla proletarya diktatörlüğü kurulmalıdır. Ancak, demokratik olmayan proletarya diktatörlüğü, komünist toplumun da karakteristiği ve nihai hedefi değildir. Bu diktatörlük, sadece, kapitalizmden komünizme geçiş amacıyla kurulmalıdır (Çam, 2005: 410).

Özetle, Marksist demokrasi, bireysel özgürlüklerin onayı yerine, sınıfların özgürleştirilmesine yönelir ve kişiye çok az yer verir. Bu nedenle de, *"bu demokrasi anlayışı ne kişiye ve ne de serbest tartışmaya elverişlidir*" (Çam, 2005: 410). Hem liberal, hem de Marksist demokraside "özgürlük", ulaşılmak istenen nihai hedeftir. Ancak, bu iki görüş arasındaki en önemli fark, Marksist demokrasinin, özgürlüğe, özgürlükçü olmayan yollardan ulaşılmasını da kabul etmesi, liberal demokrasinin ise, özgürlüğe hem bir araç, hem de ideal bir amaç olarak hayati bir önem atfederek, özgürlükçü olmayan yol ve yöntemlerle özgürlük arayışına izin vermemesidir (Deryal, 2007).

3. Demokrasi Biçimleri: Doğrudan Demokrasi, Temsili Demokrasi ve Yarı Doğrudan Demokrasi

3.1. Kavram ve Eleştiriler

Egemenliğin kullanılması bakımından demokrasinin üç tür uygulama biçimi bulunmaktadır. Bunlar, "*doğrudan demokrasi*", "*temsili demokrasi*", ve "*yarı-doğrudan demokrasi*"dir. İsimlerinden de anlaşılacağı gibi, bunlardan ilkinde halk, egemenliği aracısız olarak, yani doğrudan kendisi kullanırken, ikincisinde temsilcileri aracılığı ile kullanmaktadır. Üçüncüsünde ise egemenlik halk ile temsilcileri arasında paylaştırılmaktadır. Yarı doğrudan demokraside halk yine temsilcilerini seçmekte, ancak, özellikle yasama alanındaki çok önemli konularda, kendi karar alma yetkisini kullanabilmektedir. Halkın bu yetkiyi kullanma usulleri ise; veto, referandum ve teklif hakkıdır (halkın inisiyatifi). "*Doğrudan hükümet*" de denilen "*doğrudan demokrasi*" tipinde devlet için gerekli olan bütün kararlar, yurttaşlar topluluğu tarafından aracısız ve temsilcisiz olarak alınmaktadır. "Doğrudan demokrasi", halkın, halk tarafından yönetilmesini öngörmektedir. Dolayısıyla, doğrudan demokrasi, demokrasinin ideal anlamına en yakın olan sistem olarak kabul edilmektedir (Gözler, 2006:115; Çam, 2005: 403).

Günümüzde doğrudan demokrasi tipi sadece İsviçre'nin bir küçük dağ kantonunda ve dört yarım-kantonunda uygulanmaktadır. Ancak, geçmişi oldukça eskilere dayanır. "Doğrudan demokrasi" uygulamasına ilk kez antik çağda Yunan sitelerinde rastlanmıştır. Bu sitelerde vatandaşların "*agora*" veya *"forum*" denen bir meydanda toplanarak oluşturdukları *ecclesia* denen meclis, kanunları oylamak, savaşa ve barışa karar vermek, hakimleri atamak, siyasal davalara bakmak gibi pek çok önemli görev üstlenmiştir. Ancak, eski Yunan'da tam bir demokrasinin olduğu sanılmamalıdır (Gözler, 2006: 115-116). Esasen, Atina demokrasisinde sınırlı katılıma dayanan bir yönetim mevcuttur. Zira, bütün önemli kararlar, sadece "yurttaşların" katıldığı meclis tarafından alınırdı. Toplumun önemli bir kesimini oluşturan kölelerin, kadınların ve Atinalı olmayan yabancıların oy kullanma hakkı bulunmamaktadır (Erdoğan, 2005:

108-109). Bu tür bir uygulamanın günümüzün demokrasi anlayışı ile bağdaşmadığı açıktır.

Günümüzde, demokrasinin yaygın olarak uygulanan modeli "temsili demokrasi"dir ve halkın doğrudan değil, temsilcileri aracılığı ile kamu yönetiminde söz sahibi olması anlamını taşır. Bu düşüncenin varsayımlarına göre; belli aralıklarla yapılan seçimlerde, halk, kendi görüş ve düşüncelerine uygun bir siyasal anlayışa sahip olduğuna inandığı adayları temsilcisi olarak seçer. Temsili demokrasi uygulamasında, halkın görüş ve isteklerini oluştururken, kendisi için en iyi ve en doğru çözümleri bildiği ve adaylar arasından en uygun olanını seçebildiği varsayılmaktadır. Diğer yandan, seçim sisteminin halkın görüşlerine uygun bir meclisin oluşmasına olanak verdiği, temsilcilerin de halkın görüş ve isteklerini siyasal süreç içinde verilecek kararlara en doğru biçimde yansıttığı, sadakat ve dürüstlükle halkın görüş ve isteklerine uygun hareket ettiği de diğer varsayımlar arasındadır. Sorun, bu varsayımların gerçek dünyada doğrulanıp doğrulanmamasında ortaya çıkmaktadır (Türkiye Bilişim Şurası, 2002: 20). Temsili demokrasinin ne derecede demokrasi olarak kabul edilip edilemeyeceği tartışmaları da bu sorun üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Günümüzde pek çok düşünürün üzerinde uzlaştığı görüşe göre; ülke kadar büyük bir yerde doğrudan demokrasinin gereklerini yerine getirmek çok zordur; hatta bir noktadan sonra mümkün değildir. Tek uygulanabilir çözüm, ne kadar kusurlu olsa da, vatandaşların en tepedeki memurları seçmeleri ve bir sonraki seçimlerde onları görevden alabilme ve yaptıklarından sorumlu tutabilme hakkıdır (Dahl, 2001: 97).

Oysa, Rousseau (1999: 153), "Toplum Sözleşmesi" adlı eserinde, büyük ölçekli devletlerde eşitlikçi ve özgürlükçü bir düzenin nasıl uygulanabileceği konusunda temsili demokrasinin kurumlarına başvurmayı tümüyle reddetmektedir. Ona göre *"her ne olursa olsun kendine temsilciler edinen bir halk, artık özgür değildir; yoktur artık o*". "*Bir millet kendine temsilciler seçtiği anda, özgürlüğünü de, varlığını da yitirmiş olur*".

Temsili yönetimlerin kurulma nedenleri Rousseau'ya (1999: 150-151) göre, yurt aşkının küllenmesi, devletlerin aşırı büyümesi, özel çıkarların kamu çıkarlarının önüne geçmesi, fetihler ve iktidarın kötüye kullanılmasıdır. Tüm bu gelişmeler, ulusal

meclislerde milletvekillerinin ya da temsilcilerin kullanılması fikrini esinlemişlerdir. Oysa, düşünüre göre "*egemenlik başkasına devredilemediği gibi temsil de edilemez. Çünkü asıl olarak genel istençten oluşur ve istenci temsil etmek olanaksızdır. Ya kendisidir ya da başka bir şey; ikisinin ortası olamaz. Dolayısıyla da halkın vekilleri onun temsilcisi değillerdir, olamazlar da; olsa olsa onun geçici, özel işlerini yürütmekle görevli olabilirler. Doğrudan doğruya halkın onaylamadığı hiçbir yasa geçerli değildir; yasa bile değildir*". Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi" adlı eserinde katılımcı anlayışı ön plana çıkardığı görülmektedir.

Dahl (2001: 108-109) da demokratik bir araç olarak temsilin karanlık bir geçmişi olduğunu belirtmektedir. Temsili hükümetler demokratik bir uygulama olarak değil, demokratik olmayan hükümetlerin (çoğunlukla krallıkların), özellikle savaşabilmek için istedikleri, değerli gelirlere vb. kaynaklara el koyabilmek için kullanabildikleri bir araç olmuştur. Yazar, sonuç olarak, temsilin demokratik olmayıp, sonradan teoriye ve pratiğe uygulandığını, temelde demokratik olmayan bir kurum olduğunu belirtmektedir. Doğrudan demokrasi, şehir gibi küçük bir birimde, temsili demokrasiden daha etkin bir katılım sağlayabilmesine rağmen, demokratik reformcular tarafından temsili sistemin değiştirilmesine gerek görülmemiştir. Dahl'a göre bunun nedeni yukarıda bahsedilen tarihi nedenlerde yatmaktadır.

"Demokrasi yaşamını ideallerine borçlu olan tek yönetim şeklidir" (Eren, 2001: 101). Daha önce de belirtildiği gibi, doğrudan demokrasi, demokrasi idealine en yakın sistemdir. Ne var ki, günümüzde pratik güçlükler nedeniyle uygulanması imkansız denecek kadar zordur. Zira, milyonlarca kişiden oluşan bir devletin halkını bir meydanda toplamak ve bu meydanda eski Yunan sitelerindeki gibi kararlar almak imkansızdır. Bu nedenle, "doğrudan demokrasi" günümüz için, en azından şimdilik, bir ideal olmaktan öte gidememiştir. Ancak, teknoloji ve bilişim sektöründe yaşanan ilerlemeler, doğrudan demokrasinin uygulanabileceği yönünde yeni bir umut olarak kabul edilmektedir.

Modern bilgi ve iletişim teknolojilerinin halkın karar alma süreçlerine doğrudan katılımı bakımından sunduğu olanaklar ve günümüzde sınırlı da olsa halkoylaması örneğinin ortaya koyduğu sonuçlar, doğrudan demokrasinin modern devlette

uygulanabileceği konusunda umut vermektedir. Ancak, bu konu hakkında büyük görüş farklılıkları bulunmaktadır. Doğrudan demokrasiye yöneltilen eleştirilerin başında, nüfus ve toprak bakımından çok büyük ölçeğe sahip modern devlette, kamusal politikaları belirlemek üzere, halkın oylama ile katılımını sağlamanın imkansız olduğu eleştirisi gelmektedir. Oysa, aksi görüşte olanlar, elektronik medyanın, sağlıklı bir müzakere ve oylama için insanların bir araya gelmesini zorunlu olmaktan çıkardığını belirtilmektedir (Uygun, 2003: 192).

Diğer bir eleştiri ise, doğrudan demokrasinin, temsili bir demokraside önemli bir yeri olan siyasal partiler, parlamento ve hükümet gibi kurumları işlevsizleştireceği ya da tümüyle ortadan kaldırabileceğidir. Bu durumda, tutarlı ve istikrarlı bir politikanın oluşturulamayacağı, zira, politikanın her geçen gün değişen çoğunluklara göre değişeceği ileri sürülmektedir. Bunun neticesinde ise rejimin kaosa sürüklenmesinin ve demokrasinin yıkılmasının önlenemeyeceği belirtilmektedir. Karşıt görüştekiler ise, doğrudan demokrasinin, mevcut siyasal kurumların tümünü ortadan kaldırmayacağını ifade etmektedirler. Yalnızca parlamentonun yasama yetkisinin halka bırakılacağı ve hükümet, siyasal partiler ve yargı organlarının güçlü bir şekilde varlıklarını sürdürdükleri bir modelin benimsenebileceği ileri sürülmektedir (Uygun, 2003: 193).

Doğrudan demokrasiye yönelik diğer bir eleştiri ise, sıradan yurttaşların, sağlıklı siyasal kararlar almak bakımından gerekli eğitime, ilgiye, uzmanlığa, zamana ve diğer niteliklere sahip olmayışlarının, yanlış kararların ortaya çıkması ve demokrasiye olan güvenin kaybedilmesi sonucunu doğurabileceği yönündedir. Doğrudan demokrasi savunucularına göre ise, politikacılar doğrudan demokraside önemli bir rol oynamaya devam edeceklerdir. Siyasal partilerde, hükümette ya da medyada görevler alıp, tartışmalara katılarak, müzakere sürecine önemli katkılarda bulunacaklardır. Üstelik, vatandaşların karar alma mekanizmasına bizzat katılımları da, uzun vadede onları eğitecektir (Uygun, 2003: 194).

Doğrudan demokrasinin karar alma sürecinin, azınlıkların çıkarlarının korunmasını son derece zorlaştıracağı da dile getirilen bir diğer eleştiridir. Buna göre, özellikle, kültürel, etnik ya da dinsel yönden farklılaştığı için hiçbir zaman çoğunluk haline gelemeyen grupların varlığı tehlikededir. Doğrudan demokrasi savunucularına

göre ise, bu sakınca, temsili demokrasinin de bir sorunudur. Toplumu oluşturan belli başlı gruplar arasında uzlaşmayı gerektiren karar alma süreçleri, hem temsili hem de doğrudan demokraside uygulanabilir (Uygun, 2003: 194).

Özetle, doğrudan demokrasi, demokrasi idealine en yakın model olarak kabul edilmekle birlikte, günümüzde uygulanabilirliği tartışmalıdır. Her ne kadar teknolojik imkanların bu sorunu azaltabileceği yönünde görüşler dile getirilmekteyse de, mevcut durum, şuanda bunun gerçekleşmesine olanak vermemektedir. Ancak, belki çok titiz çalışmaların yapılması kaydıyla, uzun vadede doğrudan demokrasi uygulamalarına yakın sonuçlar elde edilebilir. İnternet, bu amaçla kullanılabilecek araçların başında gelmektedir.

3.2. Demokrasi Konusunda Yeni Yaklaşımlar

Dünyada şuan ki eğilim, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçmeye yöneliktir. Öte yandan, doğrudan demokrasi için teknik, ekonomik ve kültürel altyapı henüz yeterli değildir. "Katılımcı demokrasi"; isteyen yurttaşların karar verme sürecine gözlemci olması, katkıda bulunması ve yer yer müdahil olmasını gerektirmektedir. "Katılımcı demokrasi"de, bilgili, örgütlü vatandaşların, hesap verme, bilgi verme, hesap sorma mekanizmaları aracılığı ile seçilmiş ve atanmışlara yön göstermeleri ve denetlemeleri esastır (Akgül, 2004).

Katılımcı demokrasinin boyutlarından birisi, vatandaşların devlet fonksiyonlarında yer almasıdır. Bu durum, devletin tüm aktivitelerinde şeffaf, katılımcı ve hesap verebilir olmasını gerektirir. İletişim ve bilgi teknolojileri sayesinde hükümetin ya da devletin çalışmaları daha hızlı ve daha şeffaf olacak, devletin sorumlulukları da artacaktır. Bu durum, e-demokrasi gibi yeni bir kavram olan "e- devlet" anlayışını ortaya çıkarmıştır (Şahin, Temizel ve Temizel, 2004: 256). Ancak, günümüz Türkiye'sinde, siyasi kadrolar ile halk arasında kopukluk olduğu gibi, yurttaşlar arasında ve kamu kurumları arasında da iletişim eksikliği bulunduğu gözlenmektedir (Türkiye Bilişim Şurası, 2002: 20).

Son dönemdeki tartışmaların odak noktasında, internetin doğrudan demokrasinin "agora"sının, "forum"unun yerini alıp alamayacağı yer almaktadır. "İnternet demokrasisi", "web demokrasisi" veya "online (çevrimiçi) demokrasi"nin mümkün olup olamayacağı çeşitli açılardan tartışılmaktadır (Gözler, 2006: 116). Bu konuda destekleyici görüşler mevcut olduğu gibi, pek çok açıdan bunun mümkün olamayacağını savunan görüşler de mevcuttur. Bu tartışmalara kısaca bakmak, konunun anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

3.2.1. E-Devlet ve E-Demokrasi

Son yıllarda teknolojinin hızla ilerlemesi, sosyal bilimlerin birçok alanında önemli gelişmelere ve değişimlere neden olmuştur. Özellikle, bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, devlet, demokrasi ve siyasi partiler açısından yeni bakış açıları getirmiş ve bazı temel değişiklikler yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, son dönemlerde sıkça kullanılan "e-devlet", "e-demokrasi" ve "e-parti" kavramları, devlet, demokrasi ve siyasi partilerin işlevlerinde önemli değişiklikler yapılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, bu kavramların incelenmeleri ve Türkiye için ne gibi yarar veya zararlar getirebileceklerinin tartışılması gerekmektedir.

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin, özellikle de internetin gelişimi, yönetişim sürecini geliştirecek, kamu yönetimini etkin ve verimli kılacak, katılımcı ve etkin demokrasiye yeni imkanlar sunacak olan bir modelin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu modelin adı, son dönemlerde çok tartışılan "*e-devlet"*tir. Bir yönetişim modeli olarak e-devletin nihai hedefi "*e-demokrasi*" olarak konumlanmaktadır. Devletin ve demokrasinin başına "elektronik" anlamına gelen bir "e-" öneki getirilerek önerilen model, genellikle sanıldığı gibi "teknik" bir icattan ya da gerçekleşen bir "bilim-kurgu" ürününden ibaret değildir. Aksine, bu model, öncelikle siyasi, sonra da sosyo-ekonomik bir bağlamın zorlamasıyla gerçekleşmiştir. Bu modelin öncelikleri, genellikle sanıldığı gibi devletin "ekonomik verimliliği" olmaktan çok, yurttaşların katılım ve denetim talepleriyle belirlenmiştir (Uçkan, 2003: 1-4).

E-demokrasi, "*yönetimde bilgisayar ağlarının kullanılması, demokratik aktivitelerin bilgisayar ağları üzerinden yapılması ya da katılım için elektronik posta ve*

internetin kullanılması" şeklinde tanımlanabilir. Bu sayede vatandaş, bilgi-iletişim teknolojilerini kullanarak seçilmiş makamlara yön verme ve hesap sorma yolu ile kendi hakkını savunabilmekte, tepkisini gösterebilmektedir (Şahin vd., 2004: 254). Bu sayılanların internet aracılığı ile gerçekleştirilebilecek olması, internetin etkili bir siyasal katılma aracı olabileceğini göstermektedir. Vatandaşların internet üzerinden kamusal konular ve politikalar hakkında tartışabilmeleri, bilgilenmeleri, hatta oy kullanabilmeleri, onların siyasal katılımını sürekli hale getirebilecek nitelikte olduğundan, demokrasinin gelişimine de katkı sağlayabilecektir.

Ancak, "elektronik demokrasi" olarak adlandırılan bu sistemin bahsedilen artılarının yanında, kendine göre sorunları da ortaya çıkacaktır. Bunlar, daha çok teknolojik güvenlik ve uygulama zorluklarından kaynaklanan sorunlardır. Zira, bu sistemin uygulanabilmesi için, ya her evde, ya da belli kamusal mekanlarda halkın serbest kullanımına sunulmuş, ulusal şebekeye bağlı iletişim terminalleri bulunması zorunludur. Bunun yanında, yurttaşların elektronik bilgi ve kültürlerinin arttırılması ve öngörülen sistemin işleyişi hakkında yeterli eğitim ve kültüre sahip olması gerekmektedir (Yanık, 2002: 90; 2005: 10).

E-demokrasi uygulaması ile siyasal partilerin ortadan kalkacağını iddia edenler olmakla birlikte, bu düşünce, sosyolojik yasalara aykırıdır. Zira, "*günümüz toplumlarında, farklı fikirlerin ve grupların varlığı ve örgütlenmesi sosyal bir gerçektir".* Demokrasinin bu yeni halinde partilerin, bir kısım değişikliklere uğraması söz konusu olsa da, varlıklarını devam ettirecekleri söylenebilir (Yanık, 2002: 94-95; 2005: 11)

E-demokrasinin başarılı olabilmesi için iki önemli amacı gerçekleştirmesi gerekmektedir. İlk olarak, vatandaşlara, siyasi prosedür, hizmetler, elde edilebilir seçenekler hakkında bilgi, haber ve malumat vermek, ikincisi ise bu sistemin uygulanması sayesinde vatandaşı bilgilendirmek, vatandaşı temsil etmek, vatandaşı oy kullanmaya teşvik etmek, vatandaşa danışmak, vatandaşı geliştirmek ve vatandaşla bir bütün oluşturmak; bu sayede de, pasif haldeki vatandaşı aktif hale getirip, sisteme katmaktır (Şahin vd., 2004: 254-256).

Son dönemlerde elektronik ortama ilişkin hukuksal düzenlemeler gittikçe artmakla beraber, sanal dünyanın birey ve toplum üzerindeki etkisi tartışma konusudur. Öte yandan, sanal dünyanın kontrol altına alınmasına ilişkin sorunlar ve çözümleri hakkında bugün için kesin olarak bazı öngörülerde bulunmak olanaklı değildir (Yanık, 2002: 88).

Belirtildiği üzere, demokrasi için temsilin zorunlu bir yöntem olduğu ileri sürülürken, doğrudan demokrasinin ancak, çok az nüfusa sahip, küçük yerleşim birimlerinde uygulanabileceği iddia edilmiştir. Öte yandan, bu temel engelin bugünün teknolojisi ile aşılabilecek nitelikte olduğu, "meydanda toplanma eylemi"nin, çağımızda, aynı içerikle fakat teknolojik mekanlarda gerçekleştirilebileceği ise diğer bir iddiadır. Buna göre elektronik demokrasi, "*ideal demokrasinin teknoloji aracılığı ile gerçekleştirilmesi*" olarak tanımlanmaktadır (Yanık, 2002: 89).

Bu iddiada doğruluk payı olmakla birlikte, vatandaşların elektronik olarak buluşmalarını sağlamak ile doğrudan demokrasinin gerçekleşmesi farklı şeylerdir. Vatandaşlar elektronik ortamda buluşmuş olsalar da, her şeyden önce çok sayıda olmaları nedeniyle, verimli bir tartışma yapabilmeleri imkansız denebilecek kadar zordur. Bu noktada, Rousseau'nun (1999: 113) "*gerçek demokrasi hiçbir zaman var olmamıştır ve olmayacaktır da"* görüşü akla gelmektedir. Öte yandan, halkın, kamu işleriyle uğraşmak için sürekli toplantı durumunda olması da düşünülemez. Ancak, e-demokrasinin de halkın sürekli toplantı halinde olmasını gerektirdiği söylenemez.

E-demokrasi denilince, yurttaşların kamu yönetimine internet ve dijital teknoloji temelinde katılımının değişik boyutlarını da dikkate almak gerekmektedir. Kamuoyu yoklaması, danışma, yasama, seçimler, bilgi yönetimi, güvenlik ve gizlilik, e-demokrasi için hayati öneme sahiptir. Bir bakanlığın e-postasına mektup kampanyası düzenlemek, ancak o bakanlığın anabilgisayarının tıkanmasına yol açar. E-demokrasi uygulamalarının kullanıcısı olan yurttaşları yönlendirecek, onlardan gelen katkıyı tasnif edecek, değerlendirecek ve bir siyaset önerisi veya karar metnine dönüştürebilecek bilişim sistemlerine gereksinim vardır. Bu konuda en duyarlı alan ise elektronik oylama sistemleridir. İnternetin özünden kaynaklanan açıkların, bu sistemi, dışarıdan müdahaleye ve kaynağı dahi saptanamayacak yolsuzluklara maruz bıraktığı

görülmüştür. Bu nedenle, son olarak ABD'de Pentagon tarafından geliştirilen e-seçim sistemini inceleyen heyet olumsuz görüş bildirmiştir (Kaleağası, 2004).

Teknik olarak insanların oylarını internet aracılığı ile kullanmaları mümkün olabilir; ancak bu noktada ortaya çıkan ilk sorun, bu usulde "gizli oy" ilkesinin sağlanmasının mümkün olamayacağıdır (Gözler, 2006:116). Öte yandan, insanlara bir yandan politik bir düşünce etrafında örgütlenme, tartışma, yeni bilgiler edinme, seçim dönemleri başta olmak üzere, hükümetin faaliyetlerinden haberdar olma ve gerektiğinde karar alma mekanizmalarına katılma gibi imkanlar sunan internet, öte yandan, iletişime ve bilgiye sadece bu teknolojiyi kullananların ulaşabilmesi bakımından eşitsizlikler yaratmaktadır (Ersöz, 2005:6).

E-devletin hedeflerinden biri olan e-demokrasinin tam anlamıyla gerçekleşmesi için bilişim ve iletişim teknolojilerinin, tüm topluma eşit ve adaletli bir biçimde yayılması gerekmektedir. Günümüzde e-devlet ve e-demokrasinin tam anlamıyla uygulanabilmesinin önündeki en büyük engel, bilişim ve iletişim teknolojilerine erişimdeki eşitsiz dağılımdır ve bu durum, "*dijital bölünme*" ya da "*dijital uçurum*" olarak adlandırılmaktadır. Bu sorunu çözmek için etkili çözümler geliştirilmesi, hem e-devlet ile amaçlanan kamu yönetiminin, hem e-demokrasi idealinin bir avuç "bilişim seçkini"nin elinde kalmasının önlenmesi, hem de demokrasi krizinin derinleşmemesi için zorunludur (Uçkan, 2003: 4).

Öte yandan, e-devlete geçişin, e-demokrasiyi kaçınılmaz olarak getirip getirmeyeceği incelenmesi gereken bir diğer konudur. Gerçekten, e-devlet uygulamaları, bilgiye erişimi kolaylaştırmak, saydamlığı ve katılımcılığı arttırmak gibi yararlar sağlayacak, bunun sonucunda da verimlilik artacaktır. Ancak, bu gelişmelerin kendiliğinden saydamlığı ve katılımcılığı arttırıp, yurttaşların kamu kurumları üzerindeki denetimlerini güçlendireceğini söylemek hatalı olacaktır. Çünkü, e-devlet, diğer pek çok araçlar gibi, nesnel ve yansız bir kurumdur Yurttaşların katılımcılığı demokrasinin eksikliklerini giderecek ise de, bunun, e-devlete geçişle birlikte kendiliğinden ortaya çıkması umulamaz. Çünkü, kamu kurum ve kuruluşlarının çalışmalarını halka açacak sistemleri kurmaları tek başına yeterli değildir. Bunun için, bilişim teknolojileri anlamında bir kültürün yaygınlaşmış olması gereklidir (Türkiye

Bilişim Şurası, 2002: 22-24). Gerçekten internet, bilgilendirme, tartışma, çözüm oluşturma gibi bazı konularda kolaylık sağlamak bakımından son derece faydalıdır. Üstelik, diğer araçlara göre hızlı olmanın yanında, zahmetsiz ve ucuz da sayılabilir. Ancak, Türkiye'de, bilinçli bir bilişim kültürünün tam yerleşmemiş olmasının yanından, internetin yaygınlığı da henüz yeterli düzeye ulaşmamıştır.

Tüm bu gelişmeler ışığında, internet ve demokrasinin geleceği hakkında bazı senaryolar üretilmektedir. Bunlardan ilkine göre, internet, katılımcı demokrasinin gelişmesine katkıda bulunacak, gün geçtikçe dijital bölünme azalacak ve internet teknolojisi giderek yaygınlaşacaktır. Diğer senaryoya göre ise, halka sahte özgürlük vadeden bu yeni teknoloji aslında, gücün, zaten sahibi olan kişilerin elinde kalmasına ve onların daha da güçlenmesine neden olacaktır. İnternetin, iddia edildiği gibi bizi daha mükemmel ve ahenkli bir topluma ve daha demokratik bir iletişime götüreceği söylemi aslında bir ütopyadan ibarettir[10] (Ersöz, 2005:7). Bu senaryolardan hangisinin daha gerçekçi olduğunu zaman gösterecektir. Ancak, günümüzde internetin demokrasi için sunduğu olanaklar, karamsar bir bakış nedeniyle reddedilmemeli ve bu yönde interneti ve demokrasiyi geliştirici çalışmalar yapılmaya devam edilmelidir. Çünkü, vatandaşların interneti benimsemeleri ve dolayısıyla siyasal katılımlarının internet aracılığı ile artabilecek olması, demokrasinin daha iyi işlemesi için büyük bir imkan sağlayacak niteliktedir.

[10] İlk senaryo tekno-optimist düşünce okulu içinde yer alan araştırmacılar tarafından ileri sürülürken, ikinci senaryo, tekno-septik düşünce okulu içindeki araştırmacıların görüşlerini yansıtmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Ersöz, 2005: 7-8

3.2.1.1. Türkiye'de E-Demokrasi Yolundaki Gelişmeler ve Karşılaşılan Sorunlar

Türkiye'nin 1920'lerde başladığı, Westminster[11] modeli demokrasiyle öykünen rejim arayışının, 1982 Anayasası ile sona erdiği görülmektedir. 1982'den itibaren Westminster modeli, bir yürütme üstünlüğü modeline terk edilirken, *de jure* olarak bilinen yasama üstünlüğünün korunması endişesi ile hareket edilmemiştir. Türkiye, sırasıyla Westminster modeli, özerklik ve AYM ile dengelenmiş yasama çoğunluğu modeli ve yürütme üstünlüğü modeli olarak adlandırılan üç rejim uygulamasıyla demokrasiyi hayata geçirmeye çalışmıştır (Kalaycıoğlu, 1999: 98-99).

Siyasal temsilin, temsili demokrasi ile birlikte meşru siyasal otoritenin temeli haline gelmesi üzerine, yasama organının rolü ve önemi artmıştır. Ancak Kalaycıoğlu'na göre, yerleşik demokrasilerde, temsili demokrasinin giderek çekiciliğini yitirdiği, yerine referandum, seçmen inisiyatifi, görevden azil (recall) gibi demokrasiyi doğrudanlaştıran kurumlara rağbetin arttığı, siyasal temsilin öneminin azaldığı görülmektedir. Böyle bir değişim durumunda, yasama kurumuna duyulan güven ve desteğin de azalacağı beklenmelidir. Sonuç olarak, bu tür uygulamaların yaygınlaşması ile yasama kurumuna olan destek ve güvenin zamanla ciddi ölçüde aşınması söz konusudur (Kalaycıoğlu, 1999: 105).

Ancak, Türkiye'de bu tür eğilimlerin olduğunu söyleyebilmek çok zordur. Doğrudan demokrasi eğilimini popülerleştiren bir seçmen baskısı bulunmamaktadır. Türkiye'de kendi kendisini yönetme talebiyle ortaya çıkarak, tüm siyasal kararları yerel düzeyde ve doğrudan katılımla belirlemenin gerektireceği sorumluluk ve hakları bir arada talep eden bir seçmen olgusuyla da karşılaşmak olanaksızdır. Aksine, seçmenler

---

[11] Westminster modeli *saf parlamenter sistem* olarak da adlandırılmaktadır. **Bkz.** Dikmen Caniklioğlu, M., 2007, Erişim: http://www.dicle.edu.tr/dictur/suryayin/khuka/meltem.htm, (10.01.2007)

Bilindiği gibi parlamenter rejimlerde, yasama ve yürütme organları hukuken birbirinden bağımsızdır, ancak aralarında bir takım işbirliği ve etkileşim mekanizmaları vardır. Yasama, yürütmeyi çeşitli yollarla denetler ve gözetim altında bulundurur. Meclis güvensizlik oyu vererek hükümeti düşürebilir. Buna karşılık, yürütme de meclisi feshetme olanağına sahip bulunmaktadır. Parlamenter rejimin doğduğu ve halen uygulandığı tipik örnek İngiltere'dir. İngiltere'deki parlamenter rejime "Westminster modeli" adı da verilmektedir. Westminster sisteminin en önde gelen özelliği "yasama egemenliği"ne yönelik esaslar içermesidir. Nitekim İngiltere yönetimi tamamen yasama egemenliğine ve münhasıran temsili olan bir demokrasi anlayışına göre işlemektedir (Aktan, C.Can, 2007) Erişim: http://www.canaktan.org/politika/siyasal-rejim/parlamenter.htm, (10.01.2007)

oy verdikleri temsilcilerinden, bu oylar karşılığında kayırılma (iş, nakil, tayin, terfi vb.) beklentisi içindedir. Milletvekili-seçmen ilişkisi doğrudan demokrasinin kurumlarını canlandırma talebinde olmak bir yana, patronaj ilişkilerinin ağırlığı altında kalmaya devam etmekte, bu durum da, ülkede siyasal yozlaşmaya ve yolsuzluklara yol açmaktadır (Kalaycıoğlu, 1999: 105-108).

Türk demokrasisi ne yazık ki ciddi sorunlar ile karşı karşıyadır. Vatandaşların siyasal kadrolara güvenmediği bilinmektedir. Bu bakımdan temsili demokrasinin en kötü uygulamalarından birinin yaşandığı söylenebilir. Demokrasimiz bu nedenle temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye doğru yönelmelidir. Bu noktada öncelikle katılımcılık ve saydamlığı arttırıcı mekanizmalar oluşturmak yönünde ciddi adımlar atılmalıdır (Şahin vd., 2004: 258).

Dünyada yaşanan gelişmeler ülkemizde de gerek "e-devlete" ve gerekse "e-demokrasiye" geçiş sürecini diğer ülkelerde olduğu gibi hızlandırmıştır. Ancak, Türkiye'nin teknolojik, ekonomik ve hukuksal alt yapı bakımından e-demokrasiye geçiş sürecinde yeterli bir mesafe kaydedememiş olduğu görülmektedir. Bunun yanında, Türkiye'de ne yaygın ve bilinçli bir bilişim kültüründen, ne de tam anlamıyla yerleşmiş siyasal ve katılımcı bir kültürünün varlığından söz edilememektedir. E-demokrasiye geçiş sürecinde, diğer ülkelerin, bu alana yönelik başlangıç çalışmalarını yerel yönetimler ve parlamento üzerinde yaptıkları görülmektedir. TBMM'deki bilişim sistemleri böyle bir çalışmanın ilk aşamalarını kaldırabilecek düzeydedir. Ancak, yerel yönetimlerin çoğunun hem alt yapı, hem donanım, hem de uzman kadro açısından yeterli olmadığı ifade edilmektedir (Şahin vd., 2004: 258-259).

Ayrıca, teknolojinin kendiliğinden sorunları halledeceğini düşünmek de yanlış olur. Gelişen iletişim teknolojileri ve özellikle internet, pek çok demokrasi taraftarına "doğrudan demokrasi" umudunu vermiştir. Bununla kastedilen, yurttaşların, önemli konularda seçilmiş temsilciler yerine doğrudan karar verebilmesiydi. Türkiye'de 1997 yılında, bilişim basını öncülüğünde bu konuda bir "elektronik seçim" arayışı yaşanmıştır. 30 Kasım 1997'de yapılan nüfus sayımı bu döneme rastlayarak "son ev hapsi" olarak nitelendirilmiştir (Akgül, 2004). Neticede, bu sayım son ev hapsi olmamış, 2000 yılındaki sayım da bir gün sokağa çıkma yasağıyla gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin bu konudaki alt yapısının yeterli olmayışı ve yetişmiş insan gücünün eksikliği nedeniyle kısa vadede sorunların çözülmesi zor görünmekle birlikte, uzun vadede dünyadaki olumlu gelişmelerin ve uygulamaların Türkiye'de de hayata geçeceği beklenebilir.

Günümüzde, teknolojide küresel, uygulamada ise yerel örnekler giderek çoğalmaktadır. Türkiye'de 2002 yılında e-demokrasi adına başarılı ilk yerel deneyim, Yalova'nın Rüstempaşa Mahallesi'nde gerçekleştirilmiştir. Üstelik, 5000 kişilik seçmen kitlesinden 3635 kişilik yüksek bir katılımla gerçekleşmiştir. Bu semte belediye tarafından yapılacak sokak, kaldırım, spor tesisi inşaatı gibi yatırımlar için öncelik sıralamasının yapılması halkın tercihine bırakılmıştır. Evinde internet olmayan seçmenler belediyenin sunduğu hizmetten yararlanarak oy kullanmışlar ve Yalova Belediyesi'nin bütçesindeki 150 milyar liranın nasıl harcanacağına karar vermişlerdir (Kırtay, 2006). Bu örneklerin daha da çoğalması için gerekli donanımların yeterince ucuzlaması ve toplumu oluşturan bireylerin çoğunluğu tarafından kullanılabilir olması, halkın katılımını sağlamak amacıyla belirli yerlerde ücretsiz olarak internet hizmetinin sağlanması gerekmektedir.

Gerçekten, temsili demokrasi, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında kaçınılmaz görüldüyse de "*günümüz bilgi ve teknoloji çağında hala aynı argümanlarla doğrudan demokrasiye karşı çıkmak veya onun gerçekleşmesini engellemeye çalışmak olanaklı değildir*" (Yanık, 2005: 4). Türkiye'de e-demokrasinin işlerlik kazanabilmesi için, öncelikle, bilişim kültürünün geliştirilmesi ve yerleştirilmesi gerekmektedir. Bunun için de, eğitim, hukuk ve teknoloji gibi alanlarda yapılması gereken pek çok şey vardır. Bu çalışmaların kısa vadede tamamlanması zor görünmekle birlikte, sözü edilen zorluklar aşılabilecek niteliktedir. Özetle, gerçekten e-demokrasi hayata geçirilmek isteniyorsa, bir an önce gerekli alt yapı hazırlanmalı ve teknolojik güvenliği sağlamak yönünde gerekli adımlar atılmalıdır.

3.2.2. Elektronik (E)-Parti

Elektronik ortamda gerçekleşecek demokrasinin, siyasal partilerinin de elektronik olacağı düşünülmektedir. Bu durumun günümüz Siyasal Partiler Hukuku'nda

ve partilerin yapı ve örgütlenmesinde büyük değişikliklere neden olacağı beklenmektedir. Türkiye'deki siyasal partiler, bugün için elektronik ortamı çok kısıtlı amaçlarla (propaganda ve reklam vb.) kullanmaktadırlar. Ancak, e-demokrasi ile birlikte partilerin yeniden yapılanarak kendilerini elektronik ortama uyumlu hale getirecekleri, bu uyum sürecinde başarısız olanların yerini yenilerinin alacağı beklenmektedir (Yanık, 2002: 95).

Demokrasinin en önemli kurumlarından olan siyasi partiler, henüz çok yavaş bir şekilde, belki de sadece prestij amaçlı olarak internete yer almaktadır. Bugün, aslında web sitesi olmayan siyasi parti yok gibidir. Bazılarının yerel organizasyonlarının bile web siteleri bulunmaktadır. Şüphesiz bu gelecek için olumlu bir gelişmedir. Ancak, bu siteler incelendiğinde içerik ve kullanış açısından yetersiz oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu sitelerin çoğu ne yazık ki güncelliğini yitirmiş bilgilerle doludur (Günal, B., 2006). Türkiye'deki hemen hemen her partinin web sitesinde, genel olarak siyasi partiyi tanıtan, tarihini ve kuruluş öyküsünü anlatan, partinin tüzüğü, milletvekilleri, genel başkanın mesaj ve konuşmaları, organizasyon şeması gibi bilgiler yer almaktadır.

Oysa, demokrasinin en önemli yapı taşlarından olan siyasi partiler, çağımızın son teknolojisi olan internetten daha fazla yararlanmanın yollarını bulmalıdırlar. İnternetin siyasi partilere sağlayabileceği önemli faydalarından biri, internetin siyasi parti üyeleri ve yöneticilerinin, merkez ve taşra teşkilatlarının, kendi aralarındaki iletişimi kolaylaştırmak ve hızlandırmak için kullanabilecek olmasıdır. Bu sayede mesai saatlerine bağlı kalınmadan çeşitli tartışma zeminleri oluşturulabilir. Bu da, partinin çalışma dinamiğine hız ve verimlilik katacaktır (Günal, B., 2006). Örneğin, veri transferinde internet ve e-posta kullanımı, zaman ve maliyet açısından son derece yararlı olacaktır.

Dünyadaki pek çok ülkede seçim öncesinde siyasi partilerin, ideolojileri, programları, planları, yöneticileri, önceki icraatları gibi konularda seçmenlerin doğru, yansız ve kapsamlı bilgilere sahip olmasında, internetten yararlandıkları görülmektedir. Ülkemizde de internet hızlı bir biçimde yaygınlaşmakta olduğundan, önümüzdeki seçimlerde internetin öneminin artacağı tahmin edilmektedir (Türkiye Bilişim Şurası, 2002: 23). Türkiye'de siyasal partiler bugün için her ne kadar interneti kısıtlı amaçlarla

kullanıyor olsalar da, internetin hızlı bir biçimde yaygınlaştığı ve kullanıcılarının da giderek arttığı ve daha kapsamlı şekilde internetten yararlanmaya başlandığı ortadadır. Siyasi partilerin de bu gelişmelerden etkilendikleri ve bu yönde geliştikleri görülmektedir.

Bu açıklamalardan sonra, bir siyasi partinin e-parti olmasının, e-demokrasiye, bir açıdan da doğrudan demokrasiye ne faydası olacağı sorusu akla gelmektedir. Siyasi partiler mecliste görüşülen kanun tasarıları hakkında üyelerine internet aracılığı ile bilgi verebilirler. Benzer şekilde bir sanal gazete ve ya bülten çıkarılabilir. Görüşülmekte olan bir kanunun avantajları, dezavantajları ve neler getirip neler götüreceği rahatlıkla ve kısa zamanda duyurulabilir. Bu sayede halkın birçok konuda bilinçlenmesi ve siyasi partilerin halkla bütünleşmeleri olanağı artacaktır (Günal, B., 2006).

E-parti olmak, parti organizasyonunun dinamik ve canlı tutulmasında da büyük yararlar sağlayacaktır. Örneğin, günümüz uygulamasında, siyasi parti içinde kurulan çalışma grupları ve komisyonlar, sadece belli şahısların elinde kalmaktadır. Oysa, internet aracılığı ile belki de birbirini hiçbir zaman göremeyecek kişilerden çalışma grupları oluşturulabilir. Her tür seçim sanal ortamda yapılabilir. Parti delegeleri, il ve ilçe yönetim kurulları, milletvekili adayları hatta başkan bile web sitesi üzerinden oylamalar ile seçilebilir. Her türlü kamuoyu yoklamaları internet üzerinden yapılabilir. Bu sayede her milletvekilini denetleme ve eleştirme şansı olacaktır. Sonuç olarak, internet siyasi partiler için bulunmaz bir fırsattır (Günal, B., 2006).

Siyasal Partiler Hukuku'ndaki yeni gelişmelerle birlikte, demokrasi için önerilen elektronik demokrasi teorisi, uluslararası partilerin kurulmasında ve parti içi demokrasinin gerçekleştirilmesinde bir araç olarak kullanılabilecektir. Siyasi partiler, kendi içlerinde kuracakları merkezi bir bilgisayar ağıyla bütün çalışma ve kayıtlarını üyelerine sunabilir ve parti içi seçimler ve alınacak kararlar yine bu merkezi ağ sayesinde gerçekleştirilebilir. Böylelikle, partilerin kaderine hakim olan oligarşik eğilimlerin azaltılması sağlanabilecektir (Yanık, 2002: 93-94). Gerçekten de, parti içinde önemli konuların görüşülmesi sırasında ya da parti içi seçimlerde internetten yararlanılması, üyeler üzerindeki baskıları azaltacak ve bunun sonucunda da parti içi demokrasi gelişebilecektir.

Elektronik partilerin internetten verimli bir şekilde yararlanmaları oranında, parti içi demokrasiyi gerçekleştirme olanaklarının, günümüz partilerine göre çok daha fazla olacağı beklenebilir. Bununla beraber, yeni teknolojik olanakların Hitler'den daha kötü diktatörlerin çıkması için de uygun bir ortam yaratabileceği, zira Microsoft örneğinde görüldüğü gibi, teknolojiyi ve bilgiyi tekeline alacak bir kurumun tüm dengeleri alt üst edebileceği de belirtilmektedir (Yanık, 2002: 95).

Yukarıda sıralanan tüm sakıncalarına rağmen, eğer gerçekten doğrudan demokrasi gerçekleştirilmek isteniyorsa, bir an önce uzmanlar tarafından büyük bir titizlikle bunun alt yapısı hazırlanmalı, yeni teknolojik ortam demokratik kontrol altına alınmalı ve gereken hukuksal düzenlemeler yapılmalıdır (Yanık, 2002: 95). Demokrasinin gerçek anlamıyla işleyebilmesi için son derece önemli olan parti içi demokrasinin hayata geçirilebilmesinde "e-parti" olmanın katkısı büyük olacaktır. Bu nedenle, siyasi partilerin bu yöndeki çabalara ağırlık vermeleri gerekmektedir.

III. SİYASAL PARTİLER VE DEMOKRASİ

Siyasal rejimlerin işleyişinde siyasal partilerin kilit noktada yer aldıkları ve günümüzde ne tür de olursa olsun siyasal partiler olmaksızın bir demokrasinin düşünülemeyeceğine daha önce değinmiştik. Bu bağlamda, 1982 Anayasası'nın 68/2 maddesi siyasal partilerin işlevini daha genel bir ifade ile formüle etmektedir. Buna göre "*siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır*". Bu genel işlevin somutlaştırılması yasaya bırakılmıştır. SPK'de öngörülen temel işlevler şöyle özetlenebilir: "*Milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla…milli iradenin oluşmasını sağlama*" (Md. 3); "*aday belirleme*" (Md. 37 vd.). Avrupa'da siyasal partiler ile ilgili düzenlemelerde, "*katılma"* (ya da katkıda bulunma) ifadesi kullanılırken, Türkiye'nin Siyasal Partiler Kanunu'nda "milli iradenin *oluşmasını sağlama*" ifadesi kullanılmaktadır. Bu farklılık, 1982 Anayasası'nın siyasal partileri, siyaset yapmanın tek aracı olarak gören anlayışının bir yansımasıdır. Oysa siyasi partiler, yukarıda da sıkça ifade edildiği gibi, siyaset yapmanın en önemli araçları olmakla birlikte, tek aracı değildirler. Basının, kitle iletişim araçlarının ve sivil toplum örgütlerinin de siyasal katılmada rol alması, çoğulcu bir demokrasinin gereğidir. Bu açıklamalar çerçevesinde, SPK'nin 3. maddesinde öngörülen ve parti işlevinde bir tekel izlenimini uyandıran

"…*oluşmasını sağlama*" ifadesinin; "*milli iradenin oluşumuna katılma"* şeklinde değiştirilmesi yerinde olacaktır (Sağlam, 2000a: 199).

Siyasi partilerin demokrasi için vazgeçilmezliği çeşitli sebeplere dayanır. Sarıbay (2001: 16- 17) bu sebeplerden ilkini seçimlerle ve bir örgüte duyulan ihtiyaçla ilişkilendirmektedir. Buna göre demokrasi, devleti yönetecek olanların serbest seçimlerle belirli bir dönem için halk tarafından seçilmesine dayanan bir yöntem olduğundan, halkın tercihte bulunmasını kolaylaştırması ve etkin bir katılım gösterebilmesi için bir örgütün varlığını gerektirmektedir. Bu, aynı zamanda toplumun çeşitli kesimlerinin temsil edilme olanağını sağlayarak demokrasinin hayata geçirilmesi demektir.

İkincisi, yönetenler ile yönetilenler arasında seçim zamanları dışında da sürekli bir etkileşimin var olması ve etkileşimin siyasi partiler aracılığı ile sağlanabilmesidir.

Üçüncüsü neden ise, sağlıklı bir demokrasinin, yurttaşlık kültürünün oluşmasına, gelişmesine ve pekişmesine bağlı olmasıdır. Bu sebeple, halkın kendi kendini yönetme pratiğini edinmesi ve kural ve değerleri içselleştirmesi gerekmektedir. Siyasi partiler, böyle bir ortamın sağlayıcıları ve en meşru kanallarıdır (Sarıbay, 2001: 16- 17).

Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın "vazgeçilmez" yapıcı unsurları oldukları gibi, bazen onun en "yıkıcı" unsuru haline de gelebilmektedirler. Eğer bir ülkede partiler, kamu yararından çok kendi çıkarlarını gözetirler ve iktidarı elde etme uğruna her yolu meşru görmeye başlarlarsa, o ülkede demokrasi büyük bir tehlike altında demektir. Partilerin bu tutumda hareket etmeleri, onların halkın güvenini kaybetmelerine yol açacaktır. Halk kitlelerinin, partiler rejimine ve demokrasiye olan inançlarını yitirmeleriyle bütün sistem çökmeye hazır hale gelecektir (Kapani, 1993: 274- 275).

1. Partiler Demokrasisi

Modern siyasal partiler, ortaya çıktıkları andan günümüze gelene dek çeşitli aşamalardan geçmiş ve giderek demokratik rejimin vazgeçilmez unsurları haline

gelmişlerdir. Başlangıçta, klasik liberal anlayış gereği göz ardı edilmiş olan siyasal partiler, hukuksal tanıma görmemiş, ancak, zamanla siyasal yaşamdaki yerleri ve işlevleri giderek artmış ve hukuksal düzenlemelere tabi tutulmaları zorunlu hale gelmiştir. Özellikle, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, partilerin anayasal ve yasal anlamda düzenlenmeleri süreci hızlanmış ve bu süreçte partilerin, demokratik rejim içerisindeki önemi öylesine artmıştır ki, demokrasi artık "***partiler demokrasisi***", devlet de "***partiler devleti****"* olarak anılmaya başlamıştır (Akartürk, 2002: 84).

Kapani (1993: 273) siyasi partilerin demokratik toplumdaki önemini şöyle açıklamaktadır; " …*klasik anlamda demokrasi demek, birden fazla partinin serbestçe kurulup faaliyette bulunduğu rejim demektir. Bu nokta, demokratik düzenin başlıca özelliğini teşkil eder. O kadar ki, demokrasinin bir başka adı da partiler rejimidir*".

Türk Hukukunda, 1961 Anayasası'nın 56. maddesinin 1. fıkrasında, siyasi parti kurma, partilere girme ve çıkma hakları birer bireysel hak olarak güvence altına alınmıştır. Maddenin 2. ve 3. fıkraları ise siyasi partiler açısından kurumsal güvenceler getirmektedir. 56/2. maddeye göre, *"siyasi partiler önceden izin alınmadan kurulur ve serbestçe faaliyette bulunurlar"*. Böylece, siyasi partiler için kuruluşta "serbestlik ilkesi"nin geçerli olduğu ifade edilmiştir. 56/3. maddede ise Anayasa'nın siyasi partilere verdiği önem şu şekilde ifade edilmektedir: *"Siyasi partiler, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır"*. Bu hüküm "*partiler demokrasisi*" olarak adlandırılan demokrasi anlayışının veciz bir ifadesi olarak nitelendirilmektedir (Sağlam, 1999: 87). 30.6.1971 tarih ve 1421 sayılı Anayasa değişikliği ile 56. maddeye eklenen 4. fıkra ise siyasi partilere devlet yardımı yapılmasını hükme bağlamış, böylelikle siyasi partiler için getirilen kurumsal güvence, mali boyutu ile de desteklenmiştir (Çelikyay, 2002: 27).

1982 Anayasası'nın 1995 değişikliğinden önceki 68. maddesinin 2. fıkrasında *partiler demokrasisi* ilkesine uygun olarak, *"siyasi partiler demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları"* olarak görülmüşlerdir. 1961 Anayasası'nda aynı konu düzenlenirken,*"ister iktidarda, ister muhalefette olsunlar"* vurgusuna yer verilmiştir. Bu iki düzenleme arasında bir anlam farklılığı bulunmamakla birlikte, Sağlam'a (1999: 90) göre, 1982 Anayasası'nın demokrasi anlayışını gösteren önemli bir üslup farklılığı

bulunmaktadır. Parti yasaklarına oldukça uzun bir liste halinde yer veren 1982 Anayasası'nın, diğer yandan da partileri "demokratik hayatın vazgeçilmez unsuru" olarak görmesi samimi bir yaklaşım sayılmamaktadır (Çelikyay, 2002: 45-46).

AYM de *partiler demokrasisi* kavramını kararlarında açıkça kullanmakta, bu anlayışı *teorik bir veri* olarak kararlarına yansıtmaktadır (Can, 2005: 29). AYM, 2820 sayılı SPK'nin 12.8.1999 günlü, 4445 sayılı Yasa'nın 18. maddesi ile değiştirilen 103. maddesinin 2. fıkrasının Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerine aykırılığının incelendiği kararında şu ifadelere yer vermektedir: "*Anayasa'nın 68. maddesinin ilk fıkrasında, "vatandaşlar siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir" denilerek bu haklar bireysel bir temel hak olarak güvence altına alınmıştır. İkinci ve üçüncü fıkralarda ise siyasi partilerin, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları oldukları, önceden izin almadan kurulacakları ve Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürecekleri belirtilerek onlara kurumsal güvence sağlanmış, böylece bireysel güvence kurumsal güvence ile tamamlanırken, Avrupa'da "**partiler demokrasisi**" olarak anılan belli bir demokrasi anlayışı da vurgulanmıştır"*[12]. AYM bu yaklaşımını, 2820 sayılı SPK'nin 105. maddesinin, Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerine aykırılığının incelendiği diğer bir kararında da tekrarlamıştır. Bu kararda da "*...siyasi partilerin, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları oldukları, önceden izin almadan kurulacakları, Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürecekleri belirtilerek siyasi hakların korunma alanı genişletilmiş böylece, **partiler demokrasisi** esası benimsenmiştir*"[13] yönündeki ifadeler yer almaktadır.

2. Siyasi Partilerin Yasaklanması ve Demokrasi

Parti içi demokrasi pek çok konuyla ilişkili bir kavramdır. Örneğin; siyasi rejim, seçim sistemi, anayasal yapı, siyasal kültür, örgütsel yapı, lider sultası, oligarşik yapı ve benzeri pek çok etkenle ilişkili olarak parti içi demokrasinin düzeyi de değişmektedir. Demokrasi için vazgeçilmez kuruluşlar olan siyasal partiler hakkında pek çok ülkede

[12] AYMK, E. 2000/86, K. 2000/50, K.T.: 12.12.2000, Erişim: http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K2000/K2000-50.htm, (12.3.2006)
[13] AYMK, E. 2003/21, K. 2003/13, K.T.: 1.4.2003, Resmi Gazete tarih/sayı:22.07.2003/25176, Erişim: http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K2003/K2003-13.HTM, (12.3.2006)

yasaklama yönünde düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir. Parti içi demokrasi açısından önemli olan, yasaklamanın parti içi çalışmaları ne yönde etkilediğidir. Örneğin, siyasi partilerin kapatılması veya başka yaptırımlar uygulanmasına kolaylıkla imkan tanınan sistemlerde, parti içinde çeşitli görüşlerin ifade edilmesi ve kamuoyuna sunulması tedirginlik yaratabilmektedir. Parti yasaklarının az ve parti kapatılmasının zor olduğu sistemlerde ise parti içinde çeşitli görüşlerin tartışılması daha kolay olabilmektedir. Bunun nedeni, kapatılma ya da değişik yaptırımlar almaktan çekinmeden, dolayısıyla oligarşik baskılar altında kalmadan fikirlerin tartışılabilmesi ve herkesin görüşlerini ortaya koyabilmesidir.

Siyasi partilerin bazı durumlarda kapatılmasının gerekli ve zorunlu olduğunu savunan görüşler olduğu gibi, siyasi partilerin kapatılmasını tamamıyla reddeden görüşler de bulunmaktadır. Aşağıda bu görüşler ile bu görüşlere getirilen eleştirilere kısaca yer verilecek ve siyasi parti yasaklarının doğuracağı sakıncalar ele alınacaktır.

Uygulamada, hemen hemen her ülkenin anayasasında veya ilgili yasalarında az veya çok parti yasaklarına ve parti kapatmaya yönelik düzenlemelere yer verdiği görülmektedir. Türkiye, bu konuyla ilgili çok geniş ve ayrıntılı düzenlemelere yer vermesiyle dikkat çekmektedir. Bu durum, AİHM'ye başvurarak, Türk AYM tarafından kapatılan partilerce açılan davaların (Refah Partisi kararı istisnası dışında) Türkiye aleyhinde sonuçlanmasında da göze çarpmaktadır. Nitekim, pek çok yazar bu sorunun giderilmesi için yasa değişiklikleri önermektedir[14]. Siyasi parti yasakları konusunda, 1995 ve 2001 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri ile olumlu sayılabilecek bazı düzenlemeler yapılmakla birlikte, Türkiye'de parti yasakları konusunda henüz istenilen düzeye erişilememiştir. Örneğin, 2001 yılında yapılan köklü anayasa değişiklikleri, iç tutarlılık bakımından anayasanın bütününe yansıtılamadığı için yeni sorunlar ve buna bağlı olarak da yeni tartışmalar gündeme gelmiştir[15].

Demokratik ülkelerde siyasi partilerin kapatılması kararını verme görevi bağımsız bir yargı organı olan Anayasa Mahkemeleri tarafından yerine getirilmektedir. Bu sayede daha alt düzeyde bulunan mahkemelerin veya idari organların kararları ile

[14] Önerilen yasa değişiklikleri için Bkz. Sağlam, 2000: 233- 254, 1999a: 189- 216; 1997: 367- 383; Uygun, 2000: 256- 272; Odyakmaz, 1996: 231- 245

[15] Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Sağlam, 2002: 288- 310, Hakyemez, 2002: 550- 571

kapatılabilen dernek vb. tüzel kişilerle kıyaslandığında siyasi partiler, kapatılma bakımından daha güvenceli bir hukuksal statüye sahip olmaktadırlar (Çelikyay, 2002: 7). Ancak, bu güvenceli statünün de olumlu yönde işlediğini söylemek, Türkiye için henüz mümkün değildir. Zira, Türk AYM'nin, Avrupa düzeyinde, siyasi partilerin kapatılması kararını en çok veren yargı organı olduğu bilinmektedir.

2.1. Parti Yasağı Sorunu

Siyasi parti yasağı sorunu, hem liberal görüş hem de militan demokrasi savunucularınca pek çok açıdan tartışılmaktadır. Bu sorun, özellikle ülkemiz bakımından güncelliğini korumaktadır. Başka ülkelerde güncel önemi arka planda kalsa da, bu sorun, "demokrasilerde parti yasağı yoktur" şeklindeki yüzeysel söylemlerle geçiştirilebilecek nitelikte değildir. Zira, parti yasağı sorunu militan demokrasi anlayışının bir yansıması olmakla birlikte, klasik özgürlük anlayışının hakim olduğu toplumlarda da varlığını hissettirmektedir (Sağlam, 1999: 55).

Siyasal partilerin kapatılması, anayasal ya da yasal meşru bir hukuksal temele dayansa bile, siyasal etkileri daha ağır basan bir karardır. Parti yasağına doğrudan doğruya yer veren ülkelerin çoğunda, parti yasağı ile ilgili olarak açık bir çekingenlik bulunmakla birlikte, bu ülkelerin hiçbirinde yürürlükteki kuralların kaldırılması yönünde bir eğilim olmadığı görülmektedir. Yani, çoğu ülke, yerleşik demokratik düzenin ve rejimle barışık siyasal partilerin olduğu durumlarda yasaklardan kaçınma eğilimine girmekteyken, mevcut rejime yönelik tehlike ve tehditlere karşı hukuksal önlemlerini hazır bulundurmaktadır. Yasalarında açıkça parti yasağına yer vermeyen ülkelerde bile, gerek duyulması halinde aynı sürece girileceği kuşkusuzdur (Sağlam, 1999: 71- 72).

2.1.1. Liberal Görüş Açısından

Batı demokrasisinin dayandığı liberal görüş, düşüncelerin serbestçe açıklanmasını esas alırken, siyasal düşüncelerin parti halinde örgütlenmesini ve özgür bir ortamda eşit şartlar altında mücadele etmelerini öngörmekteydi. Liberal görüş savunucularına göre; "özgür bir toplum, düşmanlarına karşı kendini savunmak için de

olsa, özgürlükleri kısıtlamamalıdır; aksi takdirde en belirgin özelliğinden vazgeçmiş olur ve giderek demokratik bir toplum olmaktan çıkar" (Tanilli, 2002: 235). Özgürlükleri kısarak ve politik alanı aşırı şekilde daraltarak demokrasi korunamaz. Aksine, özgürlükleri genişleterek, çoğulcu bir tartışma ortamının yaratılması gerekir. Her türlü zararlı ve tehlikeli sayılan görüş, kamuoyu önünde açıkça tartışıldığı ve aykırı görülen düşüncelere ikna edici cevaplar verildiği oranda bu görüşler tehlikeli olmaktan uzaklaşırlar. Asıl tehlike, bunların yeraltına itilmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Demokrasiyi korumanın en kestirme yolu, demokrasinin koruduğu hak ve özgürlükleri, hukuki ve anayasal koruma altına almak ve katılımı genişletmektir. Demokrasiyi, demokrasiye karşı olma adına boğmakla, demokrasiyi koruma adına boğma arasında bir fark yoktur (Yayla, 2001: 68-72).

Liberal görüşe göre, siyasi partilerin, "barışçı yöntemlerden" ayrılmadıkları sürece kendilerini serbestçe ifade edebilme ve kamusal tartışmalara katılabilme hakkı, demokrasinin özünü oluşturmaktadır. Demokraside esas olan hangi kurumların gerekli olduğunu vatandaşların belirlemesidir. Halkın onay verdiği kurumların yasaklanması veya kısıtlanması ise demokrasinin engellenmesi anlamına gelecektir. Bu görüşe göre, zaten halk desteğine olan sahip partilerin yasaklanması işe yaramayacaktır. Çünkü toplumsal temeli olan bu siyasi hareketler, güçlenip yeniden ortaya çıkacaklardır (Bozdağ, 2004: 13- 14).

Liberal demokrasi Batı Avrupa'da 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başlarında etkin bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Özellikle 1919 Weimar Anayasası, bu görüşün en iyi yansıma bulduğu anayasa olmuştur. Ancak, yaşanan gelişmelerle birlikte liberal görüş bazı eleştirilere uğramıştır. İlk olarak, 1917'de Rusya'da sosyalist devrimin gerçekleştirilerek, sosyalizmin iktidara gelişi ve o tarihten başlayarak da dünya nüfusunun üçte birine sahip ülkelerde sosyalizmin yayılmaya başlaması ile birlikte siyasi partilerle ilgili düzenlemelerde değişiklikler yapılmaya ve liberal görüşe eleştiriler getirilmeye başlanmıştır. İkinci eleştiri ise faşizmden kaynaklanmıştır. Özellikle Almanya ve İtalya gibi ülkelerde yaşanan diktatörlük rejimleri, "*siyasal güçlerin özgür mücadelesi*" ilkesini reddetmişler, çok partili demokratik bir rejimde siyasal iradenin oluşumuna katılmak yerine, iktidarı ele geçirerek, işçi sınıfının devrimci partilerini yasaklamak amacı gütmüşlerdir (Tanilli, 2002: 235). Almanya,

İtalya, Rusya gibi devletlerde ortaya çıkan Nazi, Faşist, Komünist partilerin oluşturduğu tehdit, bunların bazı sınırlamalara tabi tutulmasını gündeme getirmiştir. Bütün bu gelişmeler sonucunda aşağıda daha ayrıntılı anlatılacağı gibi militan demokrasi anlayışı ortaya çıkmıştır.

Liberal görüş savunucularına göre demokrasi bir inanma ve inandırma rejimidir. Şu halde rejim, kendisine yöneltilen bütün eleştiri ve saldırıları, kendi inandığı ve dayandığı yöntemlerle karşılamak ve cevaplandırmak zorundadır. Ancak liberal görüş, özgürlükçü demokrasi savunucularının tümünce kabul edilmemektedir. Demokratik ideale bağlı bazı düşünürler *"hürriyeti yok etme hürriyetinin"* tanınamayacağını belirtmektedirler. Bu görüşe göre, hürriyet düşmanlarına hürriyet hakkı tanımak, hürriyetin bir gün ortadan kaldırılması ihtimalini peşinen kabul etmek demektir (Kapani, 1993: 219-220)

Parti yasakları konusunda ülkelerin genel eğilimi, mevzuatlarında bu tür hükümlere yer vermek yönündedir. 1982 Türk Anayasası'nda da partilerin demokrasinin işleyişi için vazgeçilmez örgütler oldukları vurgulanmakta, ancak demokrasi adına siyasi partilerin yasaklanmasına da olanak tanınmaktadır. Parti yasaklarının uygulanma sıklığı ülkeden ülkeye değişiklikler göstermektedir. Türk AYM, bu konuda oldukça fazla parti kapatma kararı vermesi ile dikkat çekmektedir. Çelikyay'ın (2002: 9) da belirttiği gibi, ülkeler parti yasaklarına mevzuatlarında yer vermekle beraber, bu hükümlerin uygulanarak, partilerin yasaklanması az sayıda örnekle karşımıza çıkabilmektedir. Ülkemizdeki hukukçuların da genel eğilimi; belirli şartların oluşması halinde partilerin yasaklanması yönündedir.[16]

2.1.2. Militan (Mücadeleci) Demokrasi Açısından

Liberal görüşü eleştirenler, totaliter partilerin çok partili rejimin özgürlükçü ortamından yararlanarak demokrasiyi yıktıklarına işaret etmişlerdir. 20. yüzyılda en büyük tehlike, iktidarı ele geçirmek ve tekeline almak amacını taşıyan partiler olmuştur. Nitekim, 2. Dünya Savaşından önce Almanya ve İtalya'da kurulan antidemokratik rejimler bunun en çarpıcı örneklerini oluşturmaktadır (Perinçek, 1985: 203). Bu

[16] Bkz. Sağlam, 1999: 73- 74

gelişmelerin ardından liberal görüşün savunduğu özgürlükçü ortam tartışılmaya başlanmış ve bu noktada "militan demokrasi" anlayışı gündeme gelmiştir.

Militan demokrasi en kısa şekilde "*demokrasinin kendi kendini koruması*" olarak ifade edilmektedir. Bu görüşte "*özgürlük düşmanlarına özgürlük tanınamaz"* ilkesi esas alınmakta ve iktidara gelmeleri halinde demokrasiye aykırı hareket edecek partilere karşı önlem alınması gerektiği savunulmaktadır.

İkinci Dünya Savaşından sonra, yaşanan gelişmelerin de etkisiyle Batı Avrupa devletleri, özgürlükleri yok etme ve demokratik rejimi tehlikeye düşürme eğilimleri olan örgütleri yasaklama anlamında, "militan (mücadeleci) demokrasi" anlayışını anayasa hükümlerine yansıtmışlardır. Bu konuda başı çeken anayasalar, İtalya ve Federal Almanya Anayasaları olmuştur. Daha sonra, Türkiye, İspanya, Portekiz ve Yunanistan Anayasaları da bu anlayışı yansıtan hükümlere yer vermiştir. 1947 tarihli İtalyan Anayasası'nın 49. maddesi, "parti faaliyetlerinin demokratik ilkelere uygun olması gerektiği"ni hükme bağlarken, 1949 Federal Alman Anayasasının 21. maddesi bu konudaki en radikal hükmü koymuştur. Buna göre; "*amaç veya etkinlikleri özgür ve demokratik anayasal düzeni zedeleme veya kaldırmaya yönelen siyasal partiler kapatılır"* (Tanilli, 2002: 238; Küçük, 2002: 12- 14; Kaboğlu, 1999: 78).

Militan demokrasi anlayışının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) de yansıdığı söylenebilmektedir. Sözleşmenin 17. maddesine göre, "*bu sözleşme hükümlerinden hiç biri, bir devlete, topluluğa veya kişiye, sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesine veya burada öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlamalara uğratılmasına yönelik bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkını sağlar biçimde yorumlanamaz"* denilerek, tanınan hak ve özgürlükleri kullanarak bunları yok etme girişiminde bulunmayı yasaklamaktadır.

Liberal demokrasi anlayışının sahipleri, "militan demokrasi" anlayışını özgürlükçü demokrasi esaslarından sapma olarak değerlendirmektedirler. Çünkü liberal görüşe göre, özgürlükleri kısarak ve politik alanı aşırı bir şekilde daraltarak demokrasi korunamaz. Bu görüşe karşı olan militan demokratlar ise, totaliter partilerin çok partili rejimin özgür ortamından yararlanarak demokrasiyi yıktıklarına işaret etmişlerdir. Bu

görüş yandaşlarının amaç olarak gösterdikleri, hür demokratik düzeni, demokrasi ve hürriyet düşmanlarına karşı korumaktır. Militan demokratlara göre, "liberal demokrasinin sloganları kulağa hoş gelmekle birlikte, bu yüzeysel bir gerekçe olup, bu tür fikirleri savunanlar gerçek anlamda demokrat değillerdir". Onlara göre demokratik rejim, asıl, diktatörlüğün kuruluşuna seyirci kaldığı, onu savunanlara bu hakkı tanıdığı zaman kendi kendisiyle çelişkiye düşer, hatta kendini inkar etmiş olur. Özetle, militan demokrasi taraftarlarına göre "özgürlük düşmanlarına özgürlük yoktur" (Hakyemez, 2000: 257-258; Küçük, 2002: 70- 72).

Erdoğan, "*devletin kendini koruması*" tezinin, Türkiye'de neredeyse devletin resmi söylemi haline geldiğini belirtmekte ve bu durumu, Türkiye'nin gerçek anlamda bir demokrasi olmasının önündeki en büyük engel olarak nitelemektedir. Ona göre, "*demokratik bir devletin birinci amacı kendini korumak olamaz; onun amacı toplumu korumak; yani yurttaşlarının esenlik içinde bir arada yaşamasını temin etmek ve onlara hukuki güvenceler sağlamaktır"*. Diğer bir ifadeyle, parlamentosu, yürütme ve idaresi ve yargı teşkilatı güç kullanılarak çalışmaktan alıkonulmadığı sürece, ortada devletin varlığı ile ilgili bir sorun yoktur. Yani normal işlevini sürdürdüğü sürece, devletin korunması diye bir şey söz konusu değildir. Öte yandan "*demos'suz (halk) demokrasi olamayacağına göre, demokrasinin kendi yurttaşlarının iradesini dışlaması, kendini onlardan koruması diye de bir şey olamaz*" (Erdoğan, 2001: 60-64).

2.1.3. Değerlendirme

Militan demokrasi anlayışı, aslında, liberal demokrasilerde gelişen bir anlayıştır ve bu görüşler içerik olarak birbirine tamamen aykırı değildir. Bazı yönlerden aralarında sadece söylem farkı bulunduğu söylenebilir. Militan demokrasi, liberal demokrasinin günümüzde ulaştığı bir aşama olarak da değerlendirilebilir. Militan demokrasi anlayışının gündeme gelişinde, liberal demokrasilerde yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlar kadar, bazı hukuksal ve siyasal nedenler de etkili olmuştur. Liberal demokrasilerin demokrasiyi yıkma yönündeki siyasal akımlara karşı mücadelede yetersiz kalması bunlardan ilkidir. Demokrasinin salt "çoğunluğun yönetimine" indirgenmiş olması da bir diğer neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sayede çoğunluğu ele geçiren totaliter yönetimlerin demokrasiye zarar verdikleri görülmüştür.

"Çoğunlukçu demokrasi" anlayışını aşan, hegemonyacı, dayatmacı kimlikleri dışlayan ve hiçbir iktidarın, gücün tek elde toplanmasına izin vermeyen "çoğulcu demokrasi" anlayışı bu noktada liberal demokrasiler için bir güvence oluşturmaktadır (Hakyemez, 2000: 16-29).

Doktrinde her iki eğilimi de yansıtan görüşler mevcuttur. Ancak çoğunluk, siyasi partilerin gerekli olduğu durumlarda yasaklanması görüşündedir. Ancak, sözü edilen gerekli durumların neler olduğu, partilerin hangi durumlarda, nasıl ve ne ölçüde yasaklanacağı konusunda da görüş aykırılıkları mevcuttur.

Sonuç olarak, demokrasi anlayışı liberal veya militan olsun, her ülke, rejimini tehdit eden veya tehlikeye sokması muhtemel olan hareketlere karşı yasaklama eğilimine girmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, iki görüş arasında sadece bir söylem farkının bulunduğu söylenebilir. Demokrasinin temel felsefesi bakımından her iki yaklaşım için de önemli olan, "*özgürlüğün temel bir değer olarak korunması ve yasağın bu temel değere hizmet ettiği ölçüde var olması ve uygulanmasıdır. Bir ülke, bu hassas dengeyi koruyabildiği ölçüde demokrattır*". Özetle, bir ülkede sadece yasakların varlığı, o ülkenin demokratik niteliği için sakınca oluşturmamaktadır. Önemli olan yasaklama boyutunun, özgürlükçü demokratik düzeni ve ülkenin varlığını koruma amacıyla ölçülü bir dengede tutulmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, ülkemizde, SPK'nin öngördüğü yasaklama rejiminin, parti yasağı ve özgürlük dengesini yasak lehine bozduğunu söylemek mümkündür (Sağlam, 1999: 73- 74). Yukarıda da ifade edildiği gibi, bu durum dolaylı da olsa parti içi demokrasiyi etkilemektedir. Çünkü, siyasi partilere ifade özgürlüğü bakımından getirilen yasakların çokluğu, kapatılma ya da başka yaptırımlara maruz kalma korkusu ile parti üyelerinin görüşlerini ifade edebilmesi ve parti içinde demokratik bir tartışma ortamının yaratılmasını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Somutlaştırmak gerekirse, 1982 Anayasası'nın 3. maddesi ile SPK'nin 80., 81., ve 83. maddelerinde "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesi yer almaktadır. Buna göre, SPK'nin 80. maddesinde, "*Siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı devletin tekliği ilkesini değiştirmek amacı güdemezler ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar"* denilmektedir. Yani, bir siyasi parti ve onun

milletvekilleri, Türkiye'de federal sistemin kurulmasının savunulamayacağını açıkça kabul etmek zorundadır. Oysa, böyle bir sürecin, parti içi demokrasi olgusu içinde yer alamayacağı, bunun bir siyasal amaçlı hukuki sınırlama olduğu ortadadır. *"Parti içi demokrasi, sonuçta, karar mekanizmasına dayanacağından; bu sürecin ülkenin bölünmesi yolunda işleyemeyeceği açıktır"*. Yine siyasi partiler, "Türkiye Cumhuriyeti ülkesi içinde, milli veya dini kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler". "Tüzük, program ve faaliyetlerinde, "Türkçeden başka dil kullanamazlar. Bölgecilik ve ırkçılık amacını güdemezler ve Anayasa'da yer alan eşitlik ilkesine aykırı faaliyette bulunamazlar" (Tuncay, 1996: 150-151).

Tuncay'a (1996: 151) göre bu ilkeler ne yazık ki ihlal edilmekte, örneğin, partiler tarafından bölgecilik ve ırkçılık temaları işlenmektedir. "*Oysa rejimin geleceğini ilgilendiren ve anayasal sınırlamalar olarak kanunlarda yer alan ve hukuki gerekçelerinde haklılıklar bulunan bu istisnalar üzerinde, polemik ve çelişkiler yaratacak düşünce ve faaliyetleri de parti içi demokrasi içinde yorumlamamız mümkün görülmemektedir"*. Özetle, yazara göre bu sınırlamalar, haklı gerekçeler ile konulmuştur ve bunların savunulmasının yasaklanması, parti içinde görüşlerin özgürce tartışılması kapsamında ele alınmamalıdır.

Öte yandan, Anayasa ve yasaların devletin varlığını, bütünlüğünü ve devamlılığını koruması doğal olmakla birlikte, devletin bütünlüğü ve devamlılığı ile ilgili olmayan düzenlemeleri gereksiz bulan, bu gibi düzenlemelerin parti içinde tartışma imkanını kısıtladığını ve dolayısıyla parti içi demokrasiye aykırı olduğunu belirten görüşler de mevcuttur. Örneğin, Anayasa ve SPK gereğince, hiçbir partinin, Türkiye'nin federal bir devlet sistemini benimsemesini öneremeyecek olması da bu kapsamda değerlendirilebilir (Yanık, 2002: 135-136). Özetle, devletin varlığı, bütünlüğü ve devamlılığını korumak amacını aşan kısıtlamalar, parti içinde çeşitli görüşlerin serbestçe dile getirilmesini sınırlandırdığından, parti içi demokrasinin gelişebilmesini engellemektedir.

2.2. Parti Yasağının Sakıncaları

Demokrasiyi kurtarmak için düşünülen parti yasaklamalarının, en sonunda demokrasiye zarar vereceği de öne sürülmüştür. Siyasi partilerin meydana getirdikleri zararlı durumlar neticesinde kişisel sorumluluk yeterliyken, kolektif sorumluluk yoluna gidilmesi, başka yaptırımlarla karşılanabilecekken, kapatma yoluna gidilmesi bir takım sakıncalar doğuracaktır. Ancak, bu sakıncaların varlığı yasaklama türlerinin hiç birine başvurulmaması gerektiği görüşünün gerekçesi olamaz. Zira, bir partinin kapatılması kamu düzeni için ciddi anlamda bir zorunluluk arzediyorsa, partinin kapatılmasının faydaları, zararlarından daha çok olacaktır (Küçük, 2002: 95).

Siyasi partilerin yasaklanması demokratik bir ülkede pek çok soruna neden olabilecektir. Bunların başında, siyasi partilerin yasaklanmasında aşırıya gidilmesi halinde, tek partili rejimin doğması ve siyasi parti özgürlüğünün boğulması ihtimali yer alır. Öte yandan, bir partinin kapatılması, bu partinin temsil ettiği hareketi ortadan kaldırmayıp, aynı zamanda faaliyetin gizli olarak sürdürülmesine yol açabilir. Dolayısıyla toplumsal gerilim ve şiddet eğilimlerinin depreşmesi ve yeraltı faaliyetlerine yönelmesi söz konusu olabilir (Perinçek, 1985: 204-206).

Bir partinin kapatılması, yeraltında faaliyetlerin devam ettirilmesine neden olmasa bile, kapatılan parti içindeki grupların siyasi hayatlarına başka partiler içinde devam etmelerine neden olabilir. Yasaklanan partinin üyelerinin, eğilim olarak kendilerine en yakın hissettikleri partilere yönelmesi sonucunda, bu partileri kendilerine benzetmeleri söz konusu olabilir. Bir partinin yasaklanması, diğer partileri, kapatılan partinin seçmen ve taraftarlarını kazanmak amacıyla bazı ödünler vermeye zorlayabilir (Perinçek, 1985: 207).

Siyasi partilerin yasaklanması seçim ve temsil eksikliğine, sonuç olarak da "temsil bunalımına" yol açar. Temsil buhranı sonucu ortaya çıkabilecek sorunlardan birisi de politikaya karşı ilgisizliktir (depolitizasyon). Seçmenlerin çeşitli programlar ve adaylar arasında tercih hakkını zedeleme, bir noktada "seçmene güvenmeme" durumunu ortaya çıkarır (Küçük, 2002: 96).

Siyasi partilerin yasaklanması bazı toplumsal sorunların çözümsüz kalması ve siyasal sorunlara, hukuksal çözüm arama çabalarına neden olabilir. Siyasi parti yasakları, siyasi partilerin kurumsallaşamamalarına da neden olabilir. Nitekim, Türkiye'de 1960'da kısmen, 1980'de topluca partilerin kapatılması sonucunda, partilerimiz kökleşememiş, kurumsallaşamamış ve toplumsal tabanlarıyla bütünleşememişlerdir. Siyasi parti yasakları, daha önce de belirttiğimiz gibi, siyasi partilerin birbirine benzer hale gelmelerine yol açabilir ve demokratik kurumlara, yasalara ve yargı kararlarına karşı güvensizliği arttırabilir (Küçük, 2002: 104-108). Özetle, parti yasakları konusu oldukça hassas bir konudur. Zira, bir partinin kapatılması bazen demokratik rejim ve kamu düzeninin devamı için ciddi bir zorunluluk arzedebilir. Öte yandan, bir partinin kapatılması, yukarıda belirtildiği gibi, o partinin temsil ettiği hareketin tamamen yok olması sonucunu doğurmamaktadır. Sonuç olarak, partilerin kapatılması yukarıda sayılan pek çok sakınca nedeniyle son çare olarak düşünülmesi gereken bir yaptırım olmalıdır.

II. BÖLÜM

PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

1. Kavram

Demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasi partilerin, bu sistem içinde çeşitli işlevler yerine getirdiklerine birinci bölümde değinmiştik. Ancak siyasi partilerin yerine getirdikleri bu işlevlerden belki de en önemlisi olan, halkın ihtiyaç ve eğilimlerine tercüman olabilmeleri, halkın istek ve çıkarları doğrultusunda politika üretebilmeleri için, kendi iç yapılarının da demokratik olması gerekmektedir. Parti içi demokrasi sadece partileri ilgilendiren bir sorun değildir. Çünkü yönetenler kadar, yönetilenleri de ilgilendirmektedir. Demokrasinin tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için son derece önemli olan parti içi demokrasi kurumunun tamamen partilerin iç işi olarak görülmesi mümkün değildir (Yanık, 2002: 95). Nitekim, Türkiye'de, parti içi demokrasi ile ilgili hukuksal düzenlemeler yapılmış olup, bunlara üçüncü bölümün ilk kısmında ayrıntılı olarak yer verilecektir.

Parti içi demokrasi, en dar anlamda "*partinin iç işlerinde demokrasi ilkelerini uygulaması*" olarak tanımlanabilmektedir. Parti içi demokrasi, parti ile ilgili her konuda demokrasi ilkesinin esas alınıp, ona göre hareket edilmesini gerektirmektedir (Yanık, 2002: 96). Partinin iç işleri denildiğinde ise partinin işleyişi ile ilgili parti içi hukuksal düzenlemeler, parti içi seçimler, örgütsel yapı, yerine getirilen faaliyetler ve yönetim şekli gibi partiyle ilgili pek çok şey ifade edilmek istenmektedir. Bu etkenlerin parti içi demokrasiye etkileri ileride daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

"Parti içi demokrasi" kavramı çok geniş kapsamlı olmakla birlikte, bu konuda bazı tanımlar yapılmaktadır. En kısa tanımıyla "partinin iç işlerinde demokrasi ilkelerini benimsemesi ve kullanması" olarak ifade edilen kavram Tuncay'a (1996: 52) göre "*Siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun, hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek, partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması; demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve*

*adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması süreci"*ni ifade etmektedir.

Sarıbay'a (2001: 95) göre ise parti içi demokrasi, "*parti içi iktidarın ne ölçüde dağılmış veya bir merkezde toplanmış olduğunu*" ifade etmektedir. Bu bakış açısıyla demokrasiye uygun bir parti örgütü, iktidarın merkezileşme derecesinin optimal bir noktada olduğu bir durumun ifadesi olmaktadır.

Gerek 1961 Anayasası, gerek 1982 Anayasası parti içi demokrasi ile ilgili hükümler getirmektedir. 1961 Anayasası'nın 57. maddesinin 3. fıkrasına göre; "*partilerin iç çalışmaları, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine hangi hallerde ve ne suretle hesap verecekleri ve bu mahkemece mali denetimlerinin hangi hallerde ve nasıl yapılacağı, demokrasi esasların uygun olarak kanunla düzenlenir*" (Değişik: 15.03.1973 – 1699). 1982 Anayasası'nın 69. maddesinin 1. fıkrasına göre; "*Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir*" (Değişik: 23.07.1995-4121/7 Md.).

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 4. maddesinde; "*Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Atatürk ilke ve inkılâpların bağlı olarak çalışırlar. Siyasi partilerin kuruluşu, organlarının seçimi, işleyişi, faaliyetleri ve kararları Anayasada nitelikleri belirtilen demokrasi esaslarına aykırı olamaz*" denilmektedir. Aynı kanunun 93. maddesi de "*Siyasi partilerin parti içi çalışmaları, parti yönetimi, denetimi, parti organları için yapılacak seçimler ile parti genel başkanlığınca, genel merkez organlarınca ve parti gruplarınca alınan kararları ve yapılan eylem ve işlemleri parti tüzüğüne, parti üyeleri arasındaki eşitlik ilkesine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz*" denilerek siyasi partilerin, kendi içlerinde de demokrasi ilkelerine bağlı olmaları gerektiğine işaret edilmektedir.

Siyasal partilerin topluma öncülük edebilmesinin ve çoğulcu demokrasiyi yaşama geçirebilmesinin ön koşulu, parti içinde farklı fikirlerin bir arada yaşayıp yarışmasına olanak veren bir parti içi hukuk ve demokrasi düzeninin kurulması ve işlerlik kazanmasıdır. Bu koşul gerçekleştirilmediği sürece, tüm fikir tartışmaları ve yenilik arayışları bir avuç *siyaset esnafının* hukuk ve ahlak dışı uygulamaları tarafından

boğulur (Akat, 1991: 10). Özetle bu şartlar, parti içi demokrasiyi geçekleştirmek isteyen tüm partilerin yerine getirmesi gereken minimum şartlardır.

Çoğulcu ve katılımcı parlamenter rejimin demokratik ilke ve yöntemleri parti içi demokrasiyi gerekli kılmaktadır. Siyasi partilerin kendi içlerinde düzenli bir değerler sistemini ortaya koyabilmeleri, özümsenmiş değer, norm ve davranış kalıpları ile mümkündür. Parti içi demokrasi, hırs ve kavga ile dolu fikir, düşünce ve davranış bağından yoksun; hakaret, dedikodu, yalan gibi antidemokratik ilke ve yöntemlere bağlı olarak yürütülemez (Tuncay, 1996: 51). Parti içi demokrasi ancak partideki kişi ve grupların ortak değer ve davranışları sonucu gündeme gelebilmektedir. Ancak, bu herkesin aynı fikirde olması, farklı görüşlerin bastırılması ya da dışlanması demek değildir. Aksine, farklı görüşlerin de demokratik bir biçimde tartışılabileceği bir ortam gereklidir.

2. Parti İçi Demokrasinin Önemi

Demokratik rejimin tam anlamıyla işleyebilmesi, siyasi partilerin de kendi iç düzenlerinde demokrasi esaslarına uygun hareket etmelerini gerektirmektedir. Çünkü, parti içi demokrasi sadece siyasal partinin kendisini değil, tüm toplumu ilgilendirmektedir. Siyasal partilerin yerine getirdikleri işlevler göz önüne alındığında parti içi demokrasi ilkesinin, gerçek anlamda bir demokrasinin hayata geçebilmesi için ne derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü siyasal partiler çeşitli toplumsal kesimlerin çıkarlarını bağdaştırıp, onları temsil etmekle kalmayıp, halk ile devlet arasında aracılık eden kuruluşlardır. Bunun yanında halkın siyasete, dolayısıyla da iktidara katılımının başlıca aracı durumundadırlar. Yine, siyasal partilerin siyasal kadrolar yetiştirmek ve devşirmek, halkı eğitmek ve siyasal sosyalleşme yönünde yerine getirdikleri işlevler de bu kurumların kendi iç yapılarının demokratik olmasını gerektirmektedir. Uygulamada, partilerin bu konuya ne yazık ki yeterince önem vermedikleri görülmektedir.

Demokrasinin geçirdiği gelişme sonucu günümüzde, gerek yasama organına, gerekse yürütme organına, iktidarı elinde bulunduran parti, ya da koalisyon oluşturan partiler egemen olmaktadır. Bilindiği gibi günümüzde, hükümet üyeleri, iktidar

partisinin lider kadrosu tarafından oluşturulmaktadır. Parti disiplinin de etkisiyle, yürütme organı, yasama organı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmaktadır. Bunun sonucunda da yürütme ve yasama organlarının yönü, gerçekte belirli bir parti yöneticileri grubunun, hatta parti üzerindeki sultası düşünüldüğünde, liderin kararlarıyla belirlenmektedir (Perinçek, 1985: 139-140).

Her ne kadar bu kararlar bir parti yönetici grubu ya da lider tarafından alınıyor olsa da, tamamen keyfi bir biçimde alınmamaktadır. Her şeyden önce iktidarlar, dayandıkları sınıfın çıkarlarıyla bağlıdırlar. Ayrıca, iktidar partilerinin, muhalefet partilerinin dikkatli denetimi altında olmaları da onların keyfi biçimde hareket etmeklerini engellemektedir. Yine, kamuoyu ve toplumun çoğulcu yapısının doğurduğu çeşitli grup ve birlikler iktidarın karar ve hareketleri üzerinde etkilidir. Bunların yanında, anayasalarda, iktidarı sınırlamak üzere öngörülen bazı hukuki kurumlar da keyfiliği engellemektedir. Ancak, bu önlemlere rağmen, siyasi partilerin karar alırken, kararlarını aşağıdan yukarıya doğru almaları, gerçek bir demokrasinin işleyişinin şartlarından biridir (Perinçek, 1985: 140). Siyasal partilerin, kitlelerin istek ve gereksinimlerinin sözcüsü olabilmeleri ve bireylerin yalnızca seçim yoluyla değil, parti örgütü aracılığı ile siyasete katılabilmeleri için parti içinde demokratik bir karar mekanizmasının kurulması gerekmektedir.

Bilindiği gibi, halkın iktidar üzerinde etkili olabilmesinin yolu, siyasal partiler üzerinde etkili olması ile mümkündür. Siyasal partilerin halk ile aralarındaki bağ ne kadar güçlü olursa, siyasal iktidarın halkla arasındaki bağ da o kadar güçlü olmaktadır. Bunun yolu ise siyasal partiler içinde demokratik karar alma mekanizmasının kurulması ve sağlıklı işlemesinden geçmektedir (Koçak, 1993: 99; Perinçek, 1985: 140-141).

Katılımcı ve tam demokratik sivil bir toplumun ancak; halkın, siyasi partilerin, kurum ve kuruluşların ortak tavır ve sorumluluk sahibi olmaları ve uzlaşmaları ile gerçekleşebileceği fikri, siyasetçiler tarafından da sıkça dile getirilmesine rağmen, günümüzde parti içi demokrasi olgusu gerçekleştirilememektedir. Bu sorunun araştırılıp çözülmesi gerekmektedir. Çünkü, ulusal irade burada yatmakta, rejimin demokratikliğinin ölçüsü de bu olguda görülmektedir (Tuncay, 1996: 55-56). Sık sık

ifade edildiği gibi demokrasinin gerçekten işleyebilmesi, parti içi demokrasinin gerçekleşmesi ile mümkündür.

Demokratik ilke ve yöntemlerin uygulanmaması, siyasal rejimin kilitlenmesine neden olabilmektedir. Zira bu durumda, demokratik olmayan tutum ve davranışlar, diyalog ve uzlaşmadan kaçış, ideolojik aşınmalar, özel mülke ve çıkara dayalı siyaset yapma gibi uygulamalar gündeme gelmektedir. Bu bağlamda, parti içi demokrasi olgusunun yokluğunda, doğması muhtemel pek çok sorun olmakla birlikte, bunlardan bazıları şunlardır (Tuncay, 1996; 56-57):

-Toplumsal tercihlerin tam belirlenememesi,

-Özgür düşünce ve iradenin ortaya çıkamaması,

-Politikadan uzaklaşma,

-Yetenekli, çalışkan, dürüst ve bilgili kişilerin politikaya girememeleri ve dolayısıyla "karizmatik liderliğin" teşvik edilmesi,

-Oligarşik yapı nedeniyle rejimin kişiselleşmesi ve "tek adam güdümünde sınırlı yönetim"in gündeme gelmesi,

-Demokratik kültürün oluşturulamaması,

-Toplumun tüm kesimlerinin ve kamu yönetiminin olumsuz etkilenmesi,

-Demokratik birlikler, partiler, dernekler, sendikalar vb. örgütlü kuruluşlar ile basının, kendilerinden beklenen objektif ve tarafsız rollerini icra edememeleri,

-Halkın temsilcilerini seçememesi, seçme ve seçilmenin tam anlamıyla işletilememesi,

-Siyasal kararların kişiselleşmesi,

-Kültürel yabancılaşma ve politik yozlaşma.

Parti içi demokrasinin Türk siyasi partileri arasında yaygın bir uygulama olduğunu söylemek ne yazık ki çok zordur. Türk siyasi hayatında yer alan siyasal partilerin çoğunda, iktidarın merkezileşmesine karşı olan kişilerin dışlandıkları gözlenmektedir. Ayrıca, seçilmiş bile olsa, merkezi iktidarın görüşlerini benimsemeyen, ondan farklı görüş ve tutumda olanlar meşru görülmemektedir (Sarıbay, 2001: 95). Bu durum, parti içinde tek sesliliği sağlamakla birlikte, ne yazık ki parti içi demokrasiyi engellemekte, fikirlerin parti içinde serbestçe tartışılmasına imkan vermemektedir.

Özetle, siyasi partilerin en önemli işlevlerinden biri olan çeşitli toplum kesimlerini temsil etme, onların ihtiyaç ve çıkarlarını savunma ve izleme, iç düzenlerinin demokratik olmasını gerektirmektedir. Ancak, sadece hukuksal düzenlemelerle bunu sağlamak mümkün değildir. Çünkü parti içi demokrasi, sıkça ifade edildiği gibi, hukuksal olmaktan çok, siyasal kültürle ilgilidir. Bu nedenle, aşağıda, demokratik hayatın sağlıklı işleyebilmesi için büyük önemi olan parti içi demokrasiyi etkileyen çeşitli etmenler ele alınacaktır.

3. Parti İçi Demokrasiyi Etkileyen Faktörler

Siyasi partilerde parti içi demokrasinin kurulabilmesi ve sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi pek çok etkenle yakından ilişkilidir. Siyasi partilerde, lider sultasının, oligarşik eğilimlerin giderilmesi ve partilerin demokratik bir yöntemle kararlarını alabilmeleri, toplumun ekonomik, siyasal, hukuksal, idari yapısı, toplumda etkili olan ideolojiler ve kültür, ayrıca eğitim düzeyi ve gelir dağılımı gibi pek çok etkenle yakından ilişkilidir. Aşağıda, bu etkenler ile parti içi demokrasi arasındaki ilişkiler ele alınacaktır.

3.1. Parti İçi Demokrasiyi Etkileyen Çevresel Faktörler

3.1.1. Siyasal Yapı

Siyasal yapı, siyasal eylem ve çalışmaların tümünü kapsamaktadır. Dolayısıyla siyasi partiler de siyasal yapı içinde büyük öneme sahip olmaktadır. Demokrasilerde yasama, yürütme, yargı gibi belirleyici kurumlar yanında günümüzde, çok partili rejim, baskı grupları, sivil toplum örgütleri gibi kurumlar da demokrasilerin temel kurumları haline gelmişlerdir. Siyasal yapıyı, siyasal süreç içinde siyasal kurumlar ve bu kurumlara egemen olan eğilimler oluşturmaktadır. Siyasal yapı ise siyasal kültürle bir anlam kazanmaktadır. Aşağıda siyasal yapıyı oluşturan çeşitli unsurların, parti içi demokrasi üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

3.1.1.1. Siyasal Kültür

Her siyasal sistemde, toplumun üyelerinin siyasal sisteme ilişkin inançları ve tutumları olduğu gibi, siyasete ilişkin davranış kuralları da bulunmaktadır. Bunların tümü, siyasal kültürü oluşturmaktadır. Bu noktada, siyasal kültürün siyasal süreç açısından iki işlevi ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, kültür bazı inanç ve davranış kurallarının standartlaşması yoluyla, siyasal sürecin işleyişini kolaylaştırmaktadır. İkinci olarak ise; siyasal kültür, mevcut siyasal sistemin benimsenmesini ve dolayısıyla devamlılığını sağlayan bir araç olmaktadır (Turan, 1986: 33).

Siyasal gelişme içinde, toplumun ve bu toplumu oluşturan bireylerin siyasal kültürü ve modernleşme düzeyleri büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü bireylerin siyasal kurumlar karşısındaki değerleri, siyasal sisteme eğilimleri, tamamıyla taşıdıkları inançlarından, statülerinden ve bu yöndeki davranışlarından kaynaklanmaktadır (Tuncay, 1996: 67).

Siyasal kültür, siyasal sistem içinde karar alma süreci için genel ortamı oluşturur. "*Bir toplumun siyasal kültürü, görgül inançlar sistemi içinde siyasal eylemin oluştuğu durumu belirleyen açıklayıcı sembol ve değerlerden ibarettir*". Siyasal kültür, bireyin davranışlarını daha çocukluk döneminde "toplumsallaşma" süreci aracılığıyla etkilemektedir (Çam, 2005: 175-176). Siyasal kültür ile siyasal yapılar arasında belli bir uyum ve paralellik bulunmaktadır. Siyasal bilgilerin doğru algılanması, kişilerin siyasal rollerini siyasal sisteme uygun ve tamamlayıcı bir biçimde yerine getirmelerine katkı sağlamaktadır (Tuncay, 1996: 68).

Siyasal kültür dendiğinde bazen bir ulusun *politik gelenekleri veya kamu kurumlarına ruh veren özellikleri,* bazen politik hayata damgasını vuran *resmi olmayan kurallar*, bazen o toplumda egemen olan *politik ideolojinin dile getirdiği amaçlar* akla gelmektedir. Siyasal kültür, bir ulusun siyasi hayatına dair o ulus bireylerinin tutum, inanç ve duygularının bütünüdür (Sarıbay, 2000: 63).

Siyasal kurumların gelişmesi veya bozulması bireylerin sahip olduğu demokratik değerler ve değer yargıları, siyasal eğitim düzeyleri gibi siyasete ilgi ve katılımları ile

de yakından ilişkilidir. Bireylerin psikolojik, sosyo-ekonomik durumları, toplumsal modernleşme sürecine etki etmekte, siyasal yapıyı yansıtmakta ve kurumların işleyişine yön vermektedir. "Modernleşme içinde erişilen, elde edilen ve değişen siyasal kültürün, siyasal kurumlar, örneğin; siyasal partiler aracılığı ile yönetim şekilleri-rejimleri içinde, iktidarın genişlemesi, dağılması ya da toplanmasındaki etki düzeyleri farklılıklar arzetmektedir" (Tuncay, 1996: 69).

Türkiye'de siyasal partiler hukukunun önündeki en büyük engel, demokrasiyi içtenlikle benimsememiş partilerin yaygınlığıdır. Türkiye'de bugün egemen olan siyasal kültürün, sağlıklı bir demokrasinin yerleşmesi için yeterince olgunlaşmamış olduğu açıktır. "*Parti içi demokrasinin yokluğu*", "*liderler sultası"* gibi söylemlerin yaygınlığı *demokrasi kültüründeki eksikliğin* bir göstergesidir. Partilere egemen olan kadroların büyük bir çoğunluğu demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak düşünmemekte, onu, kendilerini siyasal iktidara götürmekle işlevini tamamlayacak bir araç olarak görmektedir" (Sağlam, 1999: 147).

Türkiye'de, geleneksel davranış kalıpları ve yönetimleri ile düşünce yapılarının aşılamaması nedeniyle, siyasal sürecin işleyiş ve etkileri de olumsuz yönde gelişmektedir. Öyle ki, aynı parti çatısı altında bile farklı görüş ve düşüncelerde ısrarcılık ve dolayısıyla tartışmalar sık sık yaşanmaktadır. Esasen, bu çok yadırganacak bir durum da değildir. İnsanların düşüncelerini özgürce savunmaları normal karşılanmalıdır. Öte yandan demokrasi, toplumsal yaşamda da zorunlu olan, "uzlaşma"ya dayalı bir sistemdir. Uzlaşamaz tutum ve davranışlar sonucu, politik sistem, etkin olmayan bir işleyişle karşılaşmakta, hatta bu durum ekonomik ve sosyal politikalara da yansımakta, dolayısıyla politik sistemin etkinliği de ortadan kalkmaktadır (Tuncay, 1996: 70).

Siyasal kültür ile siyasal partiler arasındaki yakın ilişki, özellikle siyasal partilerin fonksiyonlarında kendini göstermektedir. Nitekim, siyasal partilerin işlevlerini yerine getiriş tarzları, bir yandan onların iç niteliklerine, öte yandan da içinde faaliyette bulundukları sosyal ve siyasal çevrenin mahiyetine bağlıdır. Siyasal kültürün parçalanmış olduğu, çeşitli sosyal grupların değer, inanç ve istekleri arasında temel ayrılıkların bulunduğu bir toplumda, çeşitli menfaatlerin partilerce birleştirilebilmeleri,

her parti, diğerlerinden büyük ölçüde bağımsız bir alt kültürü temsil etmekte olduğu için, oldukça güçtür. Bu nedenle, menfaatler ne partiler içinde, ne de partiler arasında yeterince birleştirilememektedir. Bu durum, siyasal sistemin önemli kararlar alabilme yeteneğini kaybetmesine, bir başka deyimle hareketsizleşmesine yol açmaktadır (Aktaran: Gülsoy, 2000: 90)[17].

Demokratik sistemlerde, siyasal kültür daha yerleşmiş ve daha istikrarlı olduğu için siyasal partiler, bu mevcut kültürün pekiştirilmesi yönünde faaliyet gösterme eğilimini taşımaktadırlar. Mevcut değer ve inanç kalıplarının partiler tarafından pekiştirilmesi, siyasal istikrarı arttırıcı ve ulusal bütünlüğü geliştirici bir etken olabilmektedir (Aktaran: Gülsoy, 2000: 92)[18].

Siyasal kültürün parti içi demokrasiye etkileri ele alınırken, demokratik siyasal kültür olgusu da incelenmelidir. Demokratik bir siyasal kültür, demokrasinin tanımlayıcı özelliklerine ve zorunlu koşullarına bağlılıkla belirginleşmektedir. Demokratik bir sistemin taşıması gereken değerler ve kurumlar, demokratik bir siyasal kültürün de hem ön koşulu, hem de belirleyicisidir. Ancak, demokratik siyasal sistem ile demokratik siyasal kültür arasındaki ilişkide öncelik ikincisindedir. Zira, demokratik bir siyasal sistemin varlığı ve sürekliliği, demokratik siyasal kültüre sahip demokratik bir topluma bağlıdır (Gülsoy, 2000: 85). Demokratik bir siyasal kültüre bağlılığın olmadığı, politikacıların demokratik ilkeler doğrultusunda hareket etmediği ve bunu denetleyemeyen bireylerin varlığı halinde siyasal rejimin ayakta kalabilmesi ve bireylerin sistemde rol oynayabilme olanakları çok sınırlı olacaktır. "Parti içi demokrasinin yürütülebilmesi için özellikle demokrasi kültürünün gelişmesi ve kök salması gerekmektedir. Zira, rejimi ayakta tutan politik çoğulculuğun ve katılımcılığın mantığı değil, uygulanış biçimidir" (Tuncay, 1996: 71).

Özetle, parti içi demokrasi, siyasi rejimin demokratikleşmesinin ve de demokrasinin kültürel zemininin ölçülerinden birisi olarak önemli bir yere sahiptir. Çünkü siyasi partilerin kendi içlerinde demokratik bir kültür yaratmaları, demokrasinin

---

[17] Özbudun, E., (1983): *Siyasal Partiler*, Ankara: A.Ü.H.F. Yayınları, 4. Baskı, s.109, Aktaran: Gülsoy, 2000: 90

[18] Özbudun, E., (1983): *Siyasal Partiler*, Ankara: A.Ü.H.F. Yayınları, 4. Baskı, s.108-109, Aktaran: Gülsoy, 2000: 92

işleyişi bakımından son derece önemlidir. Ancak parti içi demokrasinin gerçekleştirilebilmesi için demokratik siyasal kültürün toplumun tümü tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Günümüz Türkiye'sinde bu yönde olumlu gelişmeler olmakla birlikte, gelinen nokta çağdaş demokrasi açısından yeterli değildir.

3.1.1.2. Hükümet Sistemleri

Hükümet sistemleri ile parti içi demokrasi arasındaki ilişki, daha çok, devlet içinde kuvvetlerin nasıl dağıtıldığı ve düzenlendiği ile ilgilidir. Bu noktada, parti içi demokrasinin, "kuvvetler ayrılığı"nın uygulandığı sistemlerde, "kuvvetler birliği"ne dayanan sistemlere oranla daha rahat gelişebileceği ve uygulanabileceği söylenebilir. Zira, "kuvvetlerin birliği", otoritenin tek elde toplanmasına imkan sağlayacağından, liderin daha da güçlenmesine neden olacak, bu durum da parti içi demokrasinin olumsuz yönde etkilenmesine yol açabilecektir.

Türkiye'de uygulanan parlamenter rejimin kökeni, 1909 Anayasa değişikliklerine kadar dayandırılmaktadır. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, tek-parti döneminde, "meclisin üstünlüğü" vurgulanmasına rağmen, liderlerin gücü ve parti disiplini nedeniyle, etkili bir parlamenter denetimin yapılamadığı ve yürütmenin yasamaya hakim olduğu görülmüştür. 1961 Anayasası'nın kabulünden önceki çok partili dönemde ise, iktidarı elinde bulunduran parti (DP), muhalefeti dışlamış ve çoğunluk yönetimi, "çoğunluk diktasına" dönüşmüştür (İncioğlu, 2000: 20).

1961 Anayasası, bu uygulamalara bir tepki olarak, parlamenter rejim içinde yumuşak bir "güçler ayrılığı" sistemini benimsemiştir. Yürütmenin hakimiyetini sınırlamak amacıyla bazı yasal düzenlemeler getirilmiş, ancak, 1970'lerden sonra parti sisteminin parçalanmaya başlamasıyla, koalisyon hükümetleri ortaya çıkmıştır. Bu hükümetlerin istikrarsızlığı sonucunda, 12 Eylül 1980'de askeri darbe yapılmış ve bu döneme son verilmiştir. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'na tepki olarak "yürütmeyi güçlendiren" ve Cumhurbaşkanına önemli yetkiler tanıyan düzenlemeler getirmiştir (İncioğlu, 2000: 21-22). Bu sistemde de bazı sorunların yaşanması üzerine, son dönemlerde, Türkiye'de rejim değişikliği, özellikle de başkanlık ve yarı-başkanlık

sistemlerinin Türkiye'ye uygulanabilirliği yönündeki tartışmalar giderek hız kazanmaya başlamıştır.

Bilindiği üzere, parlamentarizm, üç ilkeye dayanmaktadır: *yürütme ve yasama arasında eşitlik*, *bu iki güç arasında işbirliği*, *her iki gücün birbiri üzerinde sahip oldukları etkileme yetenekleri.* Parlamentarizm, iki organdan hiçbirinin *devamlı bir biçimde diğerine egemen olmaması* ve her ikisinin de *kamuoyu denetimine* tabi olması ile sağlanmaktadır. Denge üç unsur arasında sağlanacaktır; seçilmiş bir meclis, devlet başkanı ve bakanlar kurulu (Çam, 2005: 528). Ancak, uygulamada bu dengenin sağlanamadığı durumlara çok sık rastlanmaktadır. Nitekim Türkiye'deki parlamenter sistemin sorunları da, yasama ile yürütme arasında bu dengenin uygulamada sağlanamamasından kaynaklanmaktadır.

Parlamenter rejimlerde, genellikle hükümet ile parlamentodaki çoğunluk arasında organik bağlar bulunması, yani, kabine üyelerinin, partilerin parlamenter lideri olması nedeniyle, Bakanlar Kurulu, yasama kurumunun çalışmalarını düzenlemek ve yönlendirmek bakımından ağırlık kazanmaktadır (Turan, 1986: 192). Bu durumun iki güç arasındaki dengeyi ve parti içi demokrasiyi zedeleyebilecek nitelikler taşıdığı açıktır.

Gerçekten de, günümüzde parlamenter rejimler dengeli olmayan bir görünüm almışlardır. Yasama ile yürütme arasındaki denge, Türkiye de dahil olmak üzere, hiçbir yerde mevcut değildir. Denge, bazı ülkelerde parlamento, bazılarında ise yürütme yararına bozulmuştur. *Hükümetin üstün olduğu parlamenter rejimler* için verilebilecek en iyi örnek olan *İngiltere*'de, iki partinin varlığı, diğer yandan da parti disiplinin sertliği, bütün güçlerin, iktidar partisinin lideri olan başbakanda toplanmasına neden olmaktadır. Milletvekillerinin başbakanı devirmesi söz konusu değildir. Hükümetin de parlamento üzerinde baskı yapmak için kullanabileceği bir araç olarak "feshetmeye" ihtiyacı kalmamaktadır. Zira, parti disiplini bu yönden başbakan için yeterli olmaktadır (Çam, 2005: 532-533; Duverger, 1986: 82). Aynı zamanda başbakan olan iktidar partisi liderinin bu derece güçlü olabildiği bir sistemde, parti üzerindeki güç ve otoritesinin de çok büyük olacağı açıktır. Liderin sultasına olanak sağlayabilecek türde özellikler

taşıdığından, hükümetin üstün olduğu parlamenter rejimlerde parti içi demokrasinin gerçekleşmesi zor görünmektedir.

Parlamentonun üstün olduğu parlamenter rejimlere ise *Fransa'*nın 3. ve 4. Cumhuriyet'leri örnek gösterilebilir. Bu sistem, çok partili sisteme dayanmaktadır. Bu sistemde parlamento tarafından seçilen devlet başkanının durumu zayıflamaktadır. Ancak, başkanın kaybettiği otoriteyi, kabinenin kazandığını da söylemek mümkün değildir. Zira, uygulamada parti sayısının çok olması ve partilerin disiplinli olmaması, seçimler sonucu ortaya çıkan ve çoğunluğa dayanmayan kabine ile parlamento arasında düzenli ilişkiler kurulmasını engellemiştir. Bu nedenle, bu sistemde güvensizlik oyuyla hükümetler sık sık düşebilir. Çok partili sistem nedeniyle hiçbir partinin çoğunluğu tek başına alamaması, koalisyon hükümetleri kurulmasını zorunlu kılmakta, hükümet zayıflamaktadır (Çam, 2005: 533-534). Fransa'da uygulanmış olan bu sistem, daha sonraları yerini yarı-başkanlık rejimine bırakmıştır.

Parlamenter rejimlerde sıklıkla görüldüğü gibi, Türkiye'de de bakanların aynı zamanda milletvekili olmaları, yönetimin etkinliğini azaltıcı sorunlara neden olabilmektedir. Merkeziyetçi yönetim nedeniyle kaynaklar Ankara'da toplanmakta, bu yönetim biçimi, patronaja ve kollamacılığa dayanan siyaset-toplum ilişkisi ile birlikte bulunmaktadır. Siyasi partiler, kayırmacılık yolu ile oy desteği sağlamaya çalışmaktadır. Bu mekanizma içinde bakanlık ve milletvekilliğinin aynı kişide birleşmesi, bu kişilerin yeniden seçilebilmek için zamanlarının önemli bir kısmını, partililerin ve seçmenlerin Ankara'daki iş takiplerini yapmak için harcamalarına neden olmakta, dolayısıyla da asıl yapmaları gereken uzun vadeli makro ölçekli politikalar geliştirme işlevlerini ikinci plana itmektedir (İncioğlu, 2000: 24-25).

Özetle, parlamenter rejim, parlamentoya giren milletvekillerinin, bakan olabilmek veya yeniden seçilebilmek için parti başkanına aşırı bir bağlılık göstermelerine neden olmakta, bu durum da, lider sultasını arttırdığı için parti içi demokrasiyi zedeleyici etkiler yaratmaktadır. Oysa başkanlık sisteminde, bakanların aynı zamanda milletvekili olmamaları, lider sultasını azaltıcı bir etki yaratmakta, böylece parti içi demokrasiye dolaylı olarak katkı sağlamaktadır. Ayrıca, başkanlık sisteminde bakanların aynı zamanda milletvekili olmamaları, asıl yapmaları gereken

işlere yoğunlaşabilmelerini kolaylaştırmaktadır. Öte yandan, başkanlık rejiminde, parlamenter olmayanlar üzerinde lider sultasının hakim olabileceği de unutulmamalıdır. Zira, başkan yürütmeden kişisel olarak sorumlu olduğundan, bakanları istediği zaman görevden uzaklaştırabilmektedir.

Türkiye'de sivil toplum örgütleri gibi iktidar üzerinde etkili olabilecek kurumların eksikliği ya da etkisizliği nedeniyle, siyasal sistem tek merkezli olarak işlemektedir. Türkiye'nin bu yapısı, siyasal partilerin, özellikle de lider kadrolarının isteklerine bağlı bir parlamento, parçalanmış bir parti sistemi, sağlıksız ve krizlerle dolu bir işleyiş ve bu nedenle ülkenin sorunlarına siyasal çözümler getirmekteki yetersizliklere neden olmakta ve "parlamenter rejim"i klasik modelinden uzaklaştırmaktadır. Türkiye'de ilk anayasanın kabulünden itibaren, istisnai dönemler dışında sürekli uygulanan parlamenter rejim, "monist" yapısı nedeniyle siyasal sorunların yaşanmasına neden olmuş, parlamenter rejimin işleyişini bozan lider sultası, parti içi demokrasi gibi sorunlara çözüm getirmekte etken olamamıştır (Batum, 2000: 58-59).

Başkanlık sisteminde ise parlamenter sisteme oranla daha kesin bir "kuvvetler ayrılığı" ilkesi uygulanmaktadır. Halkın tamamı tarafından özgür seçimlerle iş başına gelmiş başkanın yönetilenler karşısında yetkileri sınırlı olmaktadır. Başkanın kongrede çoğunluk partisinden olmadığı durumlar olabilmektedir. Bu durumda, yasama ile yürütme arasında tam bir "kuvvetler ayrılığı" hakim olabilmekte, aksi durumda ise başkan, yasama ile yürütme arasında sıkı bir ilişki kurabilmektedir (Duverger, 1986: 92 -100). Başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerde, başkanın bağlı olduğu parti parlamentoda da disiplinli bir çoğunluğa sahipse, sistem parlamenter sisteme benzer hale gelebilmektedir. Parti sisteminin disiplinli ya da parlamenter çoğunluğun başkandan farklı bir partiden oluşması durumunda ise, yasama ve yürütme kurumları arasında iktidarın paylaşılması üzerinde yoğun bir rekabet görülebilmektedir (Turan, 1986: 193-194). Ancak, bu ikinci durum, başkanın parlamentoya egemen olmasını zorlaştırmakta ve dolayısıyla "kuvvetler ayrılığı" ilkesi daha net olarak belirmektedir.

Devlet başkanlığı ile hükümet başkanlığının aynı kişide bulunduğu başkanlık sisteminde, başkanın göreve gelmesi, ayrı bir seçimle gerçekleştirilmektedir. Başkan,

seçildikten sonra, yasama kurumuna karşı sorumlu değildir, dolayısıyla da, parlamento tarafından güvensizlik oyuyla düşürülmesi söz konusu değildir. Başkan bağımsız bir seçimle seçilir, kendisine yardımcı olacak bakanları seçmekte serbesttir. Yürütmeden kişisel olarak sorumlu olduğundan, bakanları istediği zaman görevden uzaklaştırabilir (Turan, 1986: 193).

"Hükümetin yasama organı önünde sorumlu olması" parlamenter rejimin belirleyici özelliğini oluşturmaktayken, başkanlık rejiminin temel özelliğini ise "*güçler arasında* ***kesin*** *ayrılık*" oluşturmaktadır. Bu özelliği nedeniyle, başkanlık rejimi "düalist" bir rejimdir. Hem parlamento, hem de başkan halkoyu ile belirlenmektedir. Bu iki farklı organ siyasal iktidarı paylaşmakta ve her iki organ da yetkileri birbirinden bağımsız olarak kullanmaktadır (Batum, 2000: 60). Başkanın parlamentodaki çoğunluğu sağlayan partiye bağlı olduğu durumlar ayrı olmak üzere, parlamenter rejimin tersine, ***sert*** bir "kuvvetler ayrılığı" ilkesine dayanan başkanlık sistemi, partilerde lider sultasını önemli ölçüde zayıflatarak parti içi demokrasinin gerçekleşebilmesi için daha uygun bir ortam yaratmaktadır.

Başkanlık sisteminin günümüze dek bir tek ABD'de uzun yıllar boyunca uygulanabilmesinin nedenlerinden biri, ülkenin federal yapısıdır. Ancak, bu unsurun yanı sıra, en önemli unsuru, ABD'deki disiplinsiz "siyasal partiler sistemi" oluşturmaktadır. Oysa İngiltere'de, partilerin disiplinli yapıları nedeniyle, seçimler yapılırken, hükümetin lideri ya da başbakan da seçilmiş sayılır. ABD'de yapılan seçimlerde ise, Kongre ile başkanın partileri tamamen farklı olabileceği gibi, aynı çoğunluğun üyeleri olmaları da, mutlaka başkanın, kendisini izleyecek bir çoğunluğu bulundurduğu anlamına gelmemektedir. Seçim sürelerinin eşitsizliği, başkanın, kongrede çoğunlukta bulunan partiye bağlı olmaması sonucunu doğurabilmektedir. Nitekim, Başkan dört yıl, Temsilciler Meclisi üyeleri iki yıl, senatörler ise altı yıl için seçilmekte ve senatonun üçte biri her iki yılda bir yenilenmektedir (Batum, 2000: 61-62; Duverger, 1986: 100-101).

Yarı-başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerden biri olan Fransa'da, başkanlık rejimi ile parlamenter rejimin bazı özellikleri bir arada bulunmaktadır. Fransa'nın 1958 Anayasası, devletin başında, hakem ve düzenleyici görevini üstlenmiş bir

cumhurbaşkanı ile meclisin güvenini taşıyan bir bakanlar kurulu arasında iktidar paylaşımı ve yetkiler ayrılığına yer vermiştir. Ancak yaklaşık 30 yıldır, yetkilerin bu dağılımı tamamen ortadan kalkmıştır ve bu ayrım yerine cumhurbaşkanının tüm yetkileri topladığı, tek hakim durumunda olduğu bir model uygulanmaktadır. Cumhurbaşkanının bu iktidarı, meclis içinde, cumhurbaşkanını destekleyen, tutarlı ve disiplinli bir çoğunluğun bulunmasından kaynaklanmaktadır. Fransa'daki sistem, cumhurbaşkanı ile meclis çoğunluğu aynı partiden olduğunda başkanlık sistemine, farklı partilerden olduğunda ise parlamenter sisteme benzer şekilde işlemektedir. Bir başka deyişle, bu sistem, iki saf rejim tipinin dönüşümlü olarak uygulanması biçiminde olmaktadır (Batum, 2000: 66; İncioğlu, 2000: 39). Dolayısıyla parti içi demokrasinin derecesi de bu sistemlerden hangisine daha yakın bir uygulama olduğuna göre değişebilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, hiçbir rejim tek başına ve kendiliğinden parti içi demokrasiyi sağlamak için yeterli değildir. Zira, parti içi demokrasi siyasal kültürle ilgilidir.

Duverger (1986: 83-101), İngiltere'de ve Amerika'daki sistemlerin, aksak yönleri olmakla birlikte yıllardır işleyebilmelerini, İngiliz halkının derin özgürlük duygusuna ve azınlık haklarına saygılı oluşuna, Amerikalıların, anayasalarına duydukları büyük saygıya ve Amerikan halkının demokratik yaradılışta oluşuyla ilişkilendirmektedir. Son dönemlerde, Türkiye için de sistem değişikliği önerilmekle birlikte, sistem değişikliği halinde, parlamenter sistemdeki fren-denge mekanizmasını sağlayan güvenoyu ya da fesih gibi yetkilerin eksikliğinin, parlamento-yürütme arasında çıkabilecek anlaşmazlıklarda siyasal tıkanmalara yol açabileceği endişesi dile getirilmektedir. Amerika'daki başkanlık sisteminin dengesini, anayasaya saygı ve halkın demokratik yaratılışı nedeniyle çözüldüğü ileri sürülse de Türkiye'de ne gibi sonuçlar doğurabileceği tartışmalıdır[19].

Yukarıda da ifade edildiği gibi, klasik parlamenter rejim, başkanlık rejiminin aksine "monist" bir sistemdir. Diğer bir deyişle, tüm kurumlar; yasama, hükümet, hatta cumhurbaşkanı bile, güç ve yetkilerini tek bir kaynaktan; *meclisten,* meclis içindeki

[19] Nitekim, TÜSİAD'ın bir çalışmasında yarı başkanlık ya da başkanlık sistemlerinin Türkiye için uygulanabilirliği ayrıntılı olarak incelenmekte ve sistemlerin Türkiye için ne gibi sakıncalar getirebileceği tartışılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: TÜSİAD. (1997): *Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri Paneli*, Panelistler: Nemci Yüzbaşıoğlu, Seyfettin Gürsel ve Nur Vergin, İstanbul: TÜSİAD Yayınları, Yayın No. TÜSİAD-T/97-6/214

çoğunluktan, diğer bir ifadeyle meclisteki çoğunluğu oluşturan parti ya da partiler grubundan almaktadır. Türkiye'de siyasi partiler kendi içlerinde demokratik olmayan esaslarla yönetilen, "lider kadroların egemenlik ve denetiminde"ki kurumlar olarak ortaya çıkmakta, partiler sistemi bu tür partilerin ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu partiler sistemi içinde çoğunluğu oluşturan gruplar, hükümeti, hatta cumhurbaşkanı da dahil olmak üzere tüm siyasal kurumları oluşturmaktadır. Kısacası "Türkiye'de tüm yaşam, "*liderlerine endeksli*" siyasal partiler etrafında birleşmektedir" (Batum, 2000: 78).

Türkiye'deki uygulamada, kısmen parlamenter rejimin sonucu olarak, yasama ile yürütmenin birbirinden ayrı olmayıp, bütünleşmiş oldukları görülmektedir. Çünkü parlamenter rejimde yasama ile yürütme iç içe geçmiş olup, üstünlük hemen hemen her zaman Bakanlar Kurulu ve dolayısıyla onun başkanı olan Başbakanın elindendir. Sistemin bu işleyişi, "kuvvetler ayrılığı" değil, "kuvvetler birliği" görünümündedir. Başkanlık sisteminin, sistemde hükümetsizlik gibi bir sorunun olmaması nedeniyle, Türkiye'deki sistemin istikrarlı ve etkin bir yürütme anlayışına kavuşmasına yardımcı olabileceği ileri sürülmektedir. Başkanlık sistemi ayrıca, yasamanın yürütmeyi daha etkin olarak denetleyebilmesine imkan sağlamaktadır. Oysa, parlamenter rejimde bu iki güç fiilen birleştiği için, gerçek bir denetim yapılması neredeyse imkansızdır (Erdoğan, 2000: 87-88).

Türkiye'de siyasal yaşamın tek aktörlerinin siyasal partiler oluşu, demokrasi rejiminin gerektirdiği farklı siyasal aktörlerin bulunmayışı nedeniyle, devlet iradesi sadece tek aktör olan ve "liderlere endeksli partiler ve partiler çoğunluğu" tarafından oluşturulmaktadır. Türkiye'de bu sorunun giderilebilmesi için, araya farklı iradelerin, ya da aktörlerin sokulması zorunludur. Sivil toplum örgütleri şu anda bu işlevi üstlenememekte, yerel yönetimler ise etkisiz kalmaktadır (Batum, 2000: 78). Bu durum, Türkiye'de demokrasinin işleyişini ve demokratik bir kültürün yerleştirilebilmesini engellemektedir.

Nitekim, günümüz Türkiye'sinde bu sistemin zaafları bir kez daha ortaya çıkmıştır. Zira, meclisteki çoğunluğa sahip olan AKP, bu çoğunluk sayesine hem yasama, hem de yürütmede büyük bir etkiye sahip olmaktadır. Başbakanın partinin

lideri olması, ayrıca cumhurbaşkanı adayının bu partiden olması ve seçilme şansının çok yüksek olduğunun görülmesi, sistemin monist yapısını ortaya koymuştur. Muhalefet partilerinin ve toplumun bazı kesimlerinin tepkisi sonucunda yaşanan gelişmeler neticesinde seçime gidilmiş ve AKP %46,66 gibi büyük bir oy oranı ile mecliste 341 sandalye kazanmıştır. Bu gelişmeler de, Türkiye'de son dönemlerde sıklıkla tartışılan rejim değişikliği konusunu bir kez daha gündeme getirmiş, cumhurbaşkanını halkın seçmesi yönünde görüşler ortaya atılmıştır. Şimdilik bu tartışmaların sonucunun ne olacağı bilinmemektedir ve gelişmeleri zaman gösterecektir.

Özetle, yukarıda da belirtildiği gibi, hiçbir rejim kendiliğinden parti içi demokrasinin sağlanmasında yeterli değildir. Parti içi demokrasi siyasal kültürle ilgili olmakla birlikte, sistemin zaaflarının hukuksal olarak giderilmesi ile uzun vadede bu noktada önemli katkılar sağlanabilir.

3.1.1.3. Seçim Sistemleri ve Milletvekili Belirleme Şekli

Düzenli olarak yapılan seçimler, ulusal iradenin ortaya çıkmasını sağladıkları için, demokrasinin en temel unsurlarından birini oluşturmaktadır. Seçim tekniği, partilerin sayısı, iç yapısı ve diğer partilerle oluşturacakları ittifaklar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla, seçim sistemleri, siyasal rejimin görüntüsünü belirleyen en önemli etkenlerden biri olmaktadır. Bilindiği gibi, demokratik seçimlerin bir takım ilkeleri vardır. Bunlar kısaca; oyların genelliği, eşitliği, gizliliği ve serbestliğinin sağlanması şeklinde sıralanabilir. Ancak, önemli bir diğer husus da, oyların nasıl değerlendirileceğidir. Oyların değerlendirilme yöntemleri, seçim sistemlerini oluşturmaktadır. Aşağıda seçim sistemleri ve milletvekili belirleme şekli ile parti içi demokrasi arasındaki ilişkiler incelenecektir.

Seçim sistemleri sayıca çok olmakla birlikte, uygulamada başlıca iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar; "çoğunluk sistemleri" ve "nispi (orantılı) temsil sistemleri"dir. Genel olarak çoğunluk sistemlerinde istikrar, nispi temsil sistemlerinde ise demokratik temsilin ön plana çıktığı görülmektedir. **Çoğunluk sisteminin** yaygın olarak kullanılan üç tür uygulaması bulunmaktadır. Bu uygulamaların ayrıntıları ayrı bir çalışma konusu

oluşturacağından, burada sadece ana hatları ve parti içi demokrasiyi ilgilendiren yönleri ele alınacaktır.

Tek İsimli Tek Turlu Çoğunluk Sistemi'nde ülke, milletvekili sayısı kadar seçim çevresine bölünmektedir. Bu sistemde, bir seçim çevresinde geçerli olan oyların en fazlasını alan aday seçilmiş olmaktadır. Sistem, seçmen ile temsilci arasındaki ilişki ve bağlılığı arttırmaktadır. En önemli faydası, adayların kişiliklerinin ön plana çıkmasıyla, lider sultasının kırılmasına katkı sağlamasıdır. Sistem, yapısı itibariyle, iki partili siyasi hayata yol açmakta ve bu sayede yönetimde istikrarın sağlanması kolaylaşmaktadır. Sistemin sakıncalarından ilki, seçmen ile milletvekillerini bağımlı hale getirmesi nedeniyle, milletvekillerini seçmenlerinin iş takipçisi olmak durumuna düşürebilmesidir. Diğer bir sakınca ise, mezhep, etnik ayrılık, ekonomik nüfuz gibi etkenlerin adayların seçilmesinde etkili olabilmesidir. Öte yandan, seçimi kazananlar, kendi güç ve çabaları ile seçimi kazandıklarına inandıkları ve partiden çok adaylar ön plana çıktığı için parti disiplini zayıflamaktadır. Kişisel özellikleri ve prestiji ön plana çıkaran, parti ideoloji ve disiplinini geri iten bu sistemde, yasama faaliyetlerinden beklenen yarar ve verimlilik olumsuz etkilenebilmektedir (Teziç ve Yüzbaşıoğlu, 2006: 18; Demir, 2002: 16-17).

Öte yandan, *tek turlu çoğunluk sistemi,* iki partili bir siyasal hayata yol açmakta, bu nedenle iktidarın iki büyük parti arasında gidip geldiği bir ortamda, üçüncü bir partinin iktidar yarışına girebilmesi pek mümkün olamamaktadır. İktidar ile muhalefet partileri, birer tane oldukları için partilerin karşılıklı bağlılığı söz konusu olmaktadır. Sistem tek turlu olduğundan, partiler arasında seçim ortaklıklarına izin vermemekte, seçmenlerin oylarının iki partide yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Zira, seçmen, oyunun boşa gitmemesi için bu partilerden birine oy verme eğilimine girmektedir (Çam, 2005: 513; Demir, 2002: 16; Duverger, 1974: 300-301)

Tek İsimli İki Turlu Çoğunluk Sistemi'nde ise ilk turda belirlenmiş oy oranlarına ulaşılamaması halinde, ikinci turda oyların basit çoğunluğunu alan aday seçilmiş olmaktadır. Tek isimli tek turlu sistemden farklı olarak bu sistemde, çok partili hayatın yaşanması daha kolay olmaktadır. Ancak bunun sonucunda tek bir partinin, tek başına çoğunluğu sağlaması güçleştiğinden, koalisyon hükümetleri oluşmakta ve sık sık

hükümet buhranları yaşanabilmektedir. İki turlu çoğunluk sistemlerinde partilerin daha bağımlı ve disiplinsiz oldukları görülmektedir. Zira, ikinci turda partiler arasında ister istemez bir bağımlılık oluşmakta; öte yandan, seçilen temsilcilerin kişisel prestijleri, kendilerini parti örgütünün ve parti disiplininin üzerinde görmelerine yol açabilmektedir (Teziç ve Yüzbaşıoğlu, 2006: 19; Demir, 2002: 18-19).

Listeli Çoğunluk Sistemi, dar çevrede uygulanabileceği gibi geniş çevrede de uygulanabilmektedir. Bu sistemde ülke, iki ya da daha fazla sayıda milletvekili çıkacak şekilde geniş seçim çevrelerine bölünür. Genel olarak her il bir seçim çevresi olarak kabul edilir. Nüfusu fazla olan iller, birden fazla seçim çevresine de bölünebilmektedir. Bu sistemde seçmenler, oy pusulasını liste halinde kullanmakta ve birden çok adaya oy vermektedir. Demokratik temsil ilkesi yönünden, tek isimli çoğunluk sistemlerine göre daha adaletsiz sonuçlar doğuran bir sistemdir. Örneğin; 1957 yılında Türkiye'de yapılan seçimlerde, DP oyların yaklaşık %48'ini aldığı halde, mecliste %70 ile temsil edilirken, muhalefet partileri oyların %52'sini almalarına rağmen, mecliste %30 oranında temsil edilmişlerdir (Teziç ve Yüzbaşıoğlu, 2006: 20). Bu sistem, günümüzün demokratik ülkelerinde uygulanmamaktadır (Demir, 2002: 20). Listeli çoğunluk sisteminin de blok liste, karma liste gibi değişik uygulamaları bulunmaktadır. Bunların parti içi demokrasiyi ne yönde etkiledikleri aşağıda ele alınacaktır.

Nispi Temsil Sistemi'nde öncelikli amaç, siyasi partilerin güçleri oranında parlamentoda temsil edilmeleridir. Bu sistemde, temsilde adalete öncelik verilmekte, dolayısıyla yönetimde istikrar arka planda kalmaktadır. Bu sistem, "tek turlu" ve birden çok temsilcinin seçileceği "geniş seçim çevresi"ni gerektirmektedir. Bu sistemin temel sorunu, oyların parlamentoya nasıl yansıtılacağı noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu konuda yaygın olarak iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan ilki olan ***Çevre Seçim Sayısı ile Orantılı Temsil Sistemi'***nde, artık oyların nasıl değerlendirileceği sorunu ortaya çıkmakta, yaygın olarak da bu sorun "milli bakiye", diğer adıyla da "ulusal artık" uygulamaları ile çözülmeye çalışılmaktadır. Ulusal artık yöntemi 1965 seçimlerinde Türkiye'de de uygulanmıştır (Teziç ve Yüzbaşıoğlu, 2006: 20-21).

Nispi temsilin Türkiye'de ve başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyada en yaygın uygulaması ***d'Hondt Sistemi'***dir. Öte yandan, bu sistemin büyük partiler lehine

%5-10 avantaj sağlayabileceği söylenmektedir. Böylelikle, bu sistemle esas itibariyle adil temsil ilkesi amaçlanmış olmakla birlikte, belli ölçüde yönetimde istikrar ilkesi de gözetilmiş olmaktadır (Teziç ve Yüzbaşıoğlu, 2006: 21; Sartori, 1994: 21). Nitekim, 1995 yılında Anayasa'nın 67. maddesine eklenen fıkra ile (Ek: 23.7.1995-4121/5 Md.); "*Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir*" denilerek, her iki ilkenin de birlikte kollanması gerektiğine işaret edilmiştir. Türkiye'de 1995 yılından itibaren yürürlükteki seçim sistemi, nispi temsil sisteminin bir türü olan, %10'luk ulusal barajlı d'Hondt sistemidir.

Duverger'a (1974: 461) göre, sadece *dar seçim çevresinde iki turlu çoğunluk sistemi,* adaylık bakımından nispi bir bağımsızlığa olanak vermektedir. Türkiye'de yaklaşık yirmi yıldır, hükümet istikrarı arayışı içinde, iki turlu çoğunluk sistemi önerilmektedir, ancak, bu sistem de Türkiye için bazı sakıncalar yaratabilecek niteliktedir. Zira, Türkiye'de hızlı bir nüfus artışı ve göç sorunu devam ettiğinden, dar seçim çevrelerinin (tek isimli) oluşturulması güçlükler yaratacaktır. Bunun yanında, etnik köken ve mezhep sorunları ile Güneydoğu'da halen yaşanmakta olan feodal yapı nedeniyle dar çevre (tek isimli) sistemlerinin, Türkiye'nin mevcut toplumsal ve siyasal koşullarında, bölgesel farklılıkları güçlendirme ve ülkeyi farklı siyasal akımlarca temsil edilen, farklı coğrafi bölgeler görüntüsüne sokma riski bulunmaktadır. Öte yandan, dar çevre, kişiliği ön plana çıkarması ile partilerde lider sultasının kırılmasında yardımcı olsa da, parti disiplinini zayıflatarak, hükümet istikrarını olumsuz yönde etkileyebilecektir (Teziç ve Yüzbaşıoğlu, 2006: 22-24). Ancak, dar çevreye getirilen bu eleştirilere katılmayan yazarlar da bulunmaktadır[20]. Öte yandan, yeni modeller de önerilmektedir[21].

---

[20] Sistemin milletvekillerini iş takipçisi durumuna düşüreceği eleştirisi olmakla birlikte, iş takipçiliğinin milletvekillerinin görevleri arasında olduğu kabul edilmelidir. Ancak, elbette milletvekillerinin zamanlarının önemli bir bölümünü iş takipçiliği ile geçirmeleri arzu edilmez. Gürsel (1996: 32-35), diğer eleştirilere de yanıt verdiği çalışmasında, lider sultasının engellenmesi için dar bölge sisteminin yararlarına dikkat çekmekte ve dar bölge sisteminin, kişiliği ön plana çıkaracağından dolayı, milletvekillerinin kalitelerini de arttıracağını belirmektedir. Yazar, dar bölge uygulamasında parti disiplinin zayıfladığı eleştirisine ise şöyle yanıt vermektedir; "*dar bölgenin benimsenmesi ile birlikte, partilerinden büyük ölçüde bağımsızlaşmış ve seçmenleri peşlerinden sürükleyebilecek adayların ortalığı kaplayacağını düşünmek hiç de gerçekçi değildir". "Buna karşılık, milletvekilleri üzerinde liderlerin ağırlığının bir hayli hafiflemesini bekleyebiliriz… Günümüzde milletvekillerinin bağımsızlığından çok, liderlerin sultasından şikayet edilmektedir*".

[21] Örneğin; Murat Sertel ve Ersin Kalaycıoğlu, 1995 yılında hazırladıkları "*Türkiye için Yeni Bir Seçim Yöntemi Tasarımına Doğru*" başlıklı çalışmada (TÜSİAD- Mayıs, 1995, T/95-5/179) "çoğunlukçu uzlaşı sistemi"ni tartışmaya açmışlardır. (Bu sistemin bazı zaafları için Bkz. Gürsel, 1996: 79-86). Fevzi

Özetle, Teziç ve Yüzbaşıoğlu (2006: 22-24), bizim de katıldığımız görüşlerinde; nispi temsil sisteminde de, adayların ön seçimle belirlenmesi, tercihli oy, belli kotalar konulması ve diğer parti içi demokratik önlemlerle, lider sultasını kıracak etkin yollara başvurulabileceğini belirtmektedir. Yazarlar, çoğunluk sistemlerinin hiç birini Türkiye için uygun bulmamakta ve yapılması gereken şeyin; mevcut seçim sisteminde ve seçim hukukunda bazı düzenlemeler yapmak ve adil temsil ile yönetimde istikrar arasında makul bir denge kurmak olduğunu belirtmektedirler. Bunun için de, nispi temsil sisteminin d'Hondt yönteminin esas alınmasına, seçim hukukunda yukarıda belirtilen parti içi demokrasiyi arttırıcı bazı düzenlemeler yapılarak devam edilmesi gerektiğine ve bunun yanında, seçim barajının da %10'dan, %5 gibi bir rakama çekilmesi gerektiğini belirtmektedirler.

Tuncay (1996: 86-87) da konuya farklı bir açıdan yaklaşmakta ve nispi temsil sisteminin yarattığı çok partili sistemde, parti içi demokrasinin boyutlarının biraz daha geniş olduğunu belirtmektedir. Bu sistemde parti, tabanın sesini dinleyerek parlamentoya girmeye çalışmakta, merkezi otorite anlayışından belli ödünler vererek, mahalli teşkilatlara ve gruplara önem vermektedir. "*Faaliyetler, üye ve seçmenlerin, bir noktada teşkilatla bütünleşen partililerin katılımı ile sürdürülür. Parti içi demokrasi bütünüyle işlemese de, diğer partilerin katı tutumlarından uzak bir yapılanma içindedir. Partinin büyümesi ve iktidar alternatifi olabilmesi açısından genel merkezin uygulamaları makul sayılarak, üye, seçmen ve örgüt desteği, diyalog kurularak fikir alışverişi içinde yerine getirilir*".

Partilerin karşılıklı bağımlılıkları bakımından özetlemek gerekirse: *nispi temsil sistemi* partilerin tam bağımsızlığına; *iki turlu çoğunluk* sistemi güçlü ittifaklara; *tek turlu seçim sistemi*, çift partiye yol açıyorsa partilerin bağımsız olmasına, üç partinin varlığı halinde ise geçici olarak güçlü ittifakların oluşumuna yardımcı olmaktadır (Çam, 2005: 513). Başka açılardan kıyaslandığında ise; *çoğunlukçu sistemlerde* kazanan, bütün sandalyeleri elde etmekte, *nispi sistemlerde* ise paylaşılmaktadır. *Çoğunlukçu sistemlerde* seçmenin tercihi yönlendirilmekte ve sonuçta tek bir alternatife indirgenecek biçimde daraltılmakta; *nispi sistemlerde* seçmenler, oylarını bir yerde

---

Demir'in 2002 yılında hazırladığı; "*Seçim Sistemleri ve Türkiye'ye Özgü Bir Seçim Sistemi Önerisi"* adlı çalışmadaki önerisi ise; "daraltılmış bölgeli, tek turlu, birleşik listeli, nisbi temsilin d'Hondt sistemi"dir.

toplamaya zorlanmamakta ve tercih alanları bir hayli geniş olmaktadır. *Çoğunlukçu sistemler*, bireysel adaylar ya da kişiler önermekte; *nispi sistemler* ise genellikle parti listeleri önermektedirler (Sartori, 1994: 15-16).

Seçim tekniği, oylama biçimine bağlı olarak, partilerin yapısında farklılıklar meydana getirebilmektedir. Partilerin yapıları ve parti içi işleyişin demokratik esaslara göre yürütülüp yürütülmediği, oylamanın liste yöntemine göre mi ya da tek isme oy verme yöntemine göre mi yapıldığına göre değişiklik gösterebilmektedir.

Liste oylaması genel olarak parti yapısını güçlendirmekteyken, **tekli oylama** aksi yönde bir etki yaratmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi *dar bir seçim bölgesi* içinde yapılan *tek isim oylamasında* adayın kişiliği önemli olmakta ve tekrar seçilebilmesi, partiden çok kişiliğine bağlı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu sistemde, parlamentodaki parlamenter grupları, disiplinli hareket etmeyerek ulusal bir politika yerine, daha çok seçim bölgesinin çıkarlarını göz önünde tutmak yoluna gitmektedirler. Ancak, İngiltere bu konuda bir istisna oluşturmaktadır. Zira İngiltere'de dar seçim çevresi ve tek isimli oylama uygulanmakla birlikte, İngiliz partilerinin merkeziyetçi yapısı güçlü bir parti disiplini sağlamakta, İngiliz seçmeni de adayın kişiliğinden çok partiye oy vermektedir (Çam, 2005: 512; Duverger, 1974: 458-459).

Milletvekili belirleme şekli (önseçim, aday yoklaması, merkez yoklaması) ile milletvekili seçme şekli birbirini tamamlayan bir bütünün parçalarıdır. Milletvekili belirlemekte kullanılan **bloke sistem**, *değişmez* listeli seçim sistemidir. Bu sistemde partiler, geniş bir seçim çevresinde yarışmakta ve seçime giderken o seçim çevresinde çıkarılacak milletvekili sayısı kadar milletvekili adayını değişmez belli bir sıraya koymaktadır. O bölgede alınacak oy, çıkarılacak milletvekili sayısına bölünmekte ve çıkan sonuç partinin verdiği değişmez sıralı listeye sırasıyla verilmektedir. Dolayısıyla, liste başında olan adaylar seçilmelerine kesin gözüyle bakmakta, alt sıradakiler ise seçilememe korkusu yaşamaktadırlar. Böylelikle, sonraki seçimlerde listede daha üst sıralara gelebilmek gayretinde olan bu adayların merkeze olan bağımlılığı artmaktadır. (Yaşar, 1999: 942; Teziç, 2003: 291).

Tek bir adaya oy vermenin aksine, liste oylaması, kişiliğin etkisini zayıflatmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi "**bloke liste"** sistemi, adayın partiye ve listeleri hazırlayan parti içi liderlere olan bağımlılığını en üst seviyeye çıkaran oylama biçimi olmaktadır. *Nispi temsil* ile birlikte uygulamaya konulan *bloke liste*, partinin adaylar ve milletvekilleri üzerindeki baskısını güçlendirmektedir. Bir milletvekilinin tekrar seçilebilmesi, listede yer aldığı sıraya bağlı olduğundan ve özellikle de önseçimin yapılmadığı ülkelerde, liste parti tarafından düzenlendiğinden partinin otoritesi ve adayın partiye bağımlılığı artmaktadır (Çam, 2005: 512; Duverger, 1974: 248-249).

Karma Listeli Sistem'de seçmen kendisine sunulan listelerden yeni bir liste yapabilme imkanına sahiptir. Bu durum, adayı seçmenle baş başa bıraktığı için, adayı kısmen bağımsızlaştırmaktadır. Karma liste ile uygulanan çoğunluk sistemlerinde ve istisnai olarak nispi temsil sistemlerinde de, partilerin otorite ve disiplininin azalarak, adayın kişiliğinin önem kazandığı görülmektedir. Ancak, burada milletvekili belirleme şeklinin de etkili olacağı unutulmamalıdır. Eğer adayı bağımsızlaştıran bir milletvekili belirleme şekli varsa, o zaman milletvekilinin bağımsızlığı artar. Ancak, Duverger'ın (1974: 460) da belirttiği gibi "*listelerin meydana getirilişinde partilerin genel etkisi o kadar kuvvetlidir ki, gerek karma liste, gerek tercihli oy, serbest adaylığı mümkün kılmaktan çok, seçmene partilerin gösterdiği adaylar arasında daha büyük bir seçme özgürlüğünün verilmesi sonucunu doğurur"*. Özetle, bu seçim sisteminde, seçmenin nasıl oluşturulduğu belli olmayan bir listeden yeni bir liste oluşturması istenmektedir. Pratikte yeni bir liste oluşturacak siyasi bilinçteki seçmenin azlığı, siyasal konjonktürün getirdiği; adaya göre partinin önde olma durumu nedeniyle, teoride bu iyimserlik işlevsizleşmektedir. Bu süreç, adayı parti merkezine bağımlılaştırmaktadır. Bunun sonucu olarak da parti içi demokrasi olumsuz etkilenmektedir. Öte yandan, *karma sistemin* şimdiye değin uygulandığı yerlerde seçmenlerin, bu oylama biçiminin zorluğu nedeniyle listeyi değiştirmedikleri, dolayısıyla; parti yapısının *bloke liste* oylamasında olduğu gibi güçlü, otoriter ve disiplinli niteliğini koruduğu görülmüştür (Yaşar, 1999: 943; Çam, 2005: 512-513).

Tercihli Oy Sistemi'nde, siyasi partilerin ilan ettikleri milletvekili adayları listesi değişmez nitelikte değildir. Bu sistemde seçmen, listedeki istediği adayın önüne belirlenmiş bir işaret koyarak isteğini dile getirmekte ve ilgili aday belirlenmiş barajı

aşarsa listedeki sıralama değişmektedir. Dolayısıyla adayın partiden bağımsızlaşması sağlanmaktadır. Ancak, karma listede olduğu gibi, burada da milletvekili belirleme şeklinin önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü, bu seçim şeklinin mantığına uygun olarak milletvekili belirleme şeklinin demokratik olması gerekir. Oysa uygulamada, bu belirleme şekli de; bilinçli seçmenin azlığı, partinin adaydan önce gelmesi ve konulan barajın yüksekliği gibi nedenlerle kendisinden bekleneni veremediğinden dolayı milletvekillerini parti merkezlerine bağımlı hale getirebilmekte, parti içi demokrasiyi zedeleyebilmektedir (Yaşar, 1999: 944). Ancak, blok liste gibi milletvekillerini tamamen merkeze bağımlı hale getiren bir uygulamayla kıyaslandığında, tercihli oy sisteminin, parti içi demokrasiyi sağlamak açısından daha iyi bir sistem olduğu söylenebilir.

Türkiye'de 1973 ve 1991 seçimlerinde uygulanan "tercihli oy sistemi", partilerin seçimle belirleyecekleri milletvekili aday listelerine bir de seçmenin etki yapabilmesi bakımından, demokratik bir yöntemdir. Bu sistem lider sultasını kırmak bakımından da etkili bir uygulamadır. Nitekim, Türkiye'de 1995 yılında kaldırılan bu sistemin yeniden düzenlenerek hayata geçirilmesi önerilmektedir (Teziç ve Yüzbaşıoğlu, 2006: 27-28). Ancak burada milletvekili adaylarının demokratik bir yöntemle belirlenmesi gerektiği unutulmamalıdır. Aksi halde sistemden beklenen fayda sağlanamadığı gibi, seçmenin tercih ettiği adaylar hakkında söz sahibi olması da kısıtlanacaktır.

Parti içi demokrasi ve seçim sistemleri arasındaki ilişki incelenirken yapılabilecek bir diğer ayrım da, dar ya da geniş olarak adlandırılan seçim çevresi şeklinde olacaktır. Bilindiği gibi ***dar bölge seçim sistemi*** bir adayın seçilmesi üzerine kuruludur. Dar bölge seçim çevresi, sosyal ilişkinin önemli olduğu küçük yerleşim birimlerinde uygulanmaktadır. Bu sistemde milletvekili adayı, partiden bağımsızlaşmakta ve partinin önüne geçmektedir. Dolayısıyla, bu süreçte parti disiplini bozulmaktadır (Yaşar, 1999: 944; Günal, 2005: 56). Ancak, dar çevre şeklinin uygulandığı yerlerde iki parti sistemi yaşanması halinde, iktidar iki parti arasında bir saat sarkacı gibi gidip gelmektedir. Bu durum, iki parti dışında bir partinin iktidar olamayacağını bilen seçmeni, oyunun heba olmasını istememesi nedeniyle, kötünün iyisi lehine kullanıp, iki partiden birisine oy vermeye zorlanmaktadır. Bunun sonucunda

adayın önemi azalmakta ve doğal olarak aday partiye bağımlı olmakta; böylece, parti içi demokrasi zedelenmektedir (Yaşar, 1999: 944; Teziç, 2003: 308).

Seçim sistemlerinin parti içi demokrasi bakımından etkileri genelde göreceli olup, ancak parti sistemi ve demokrasi anlayışı ile birlikte sonuçlar doğurabileceği söylenebilir (Gülsoy, 2000: 156-157). Esasında, parti içi demokrasi açısından seçim sonrası uygulanan yöntemden çok, partilerin seçimde aday gösterdikleri kişileri nasıl seçtikleri önem kazanmaktadır. Zira, her bir seçim sistemi için parti içinde demokratik aday tespit yöntemleri uygulanabilir. Özetle, önseçim yapıldığı takdirde, hangi seçim sistemi uygulanırsa uygulansın, parti içi demokrasinin hayata geçme olasılığı artmaktadır.

3.1.2. Sosyo-Ekonomik Yapı

Her siyasal sistem doğduğu ortamdan etkilenmektedir. Dolayısıyla, siyasal yapıyı oluşturan kurumların, özellikle de siyasal partilerin bundan etkilenmemeleri olanaksızdır. Nitekim, yapısal ve toplumsal değişmeler ile etki-tepki ilişkileri, değişik toplumlarda farklı biçimlerde meydana gelmektedir. Diğer yönetim biçimleri gibi demokratik yönetim de kendisine en uygun ortamlarda gelişir ve uygulanır. Başka bir ifadeyle, yönetim biçimleri, kendilerini yaratan alt yapının üst yapı ürünleri olup, toplumu da kendilerine özgü bir şekilde etkilemekte ve yön vermektedirler. Toplumlar arasındaki farklı davranış ve tutumlar, o toplumların değişik sosyo-ekonomik tabanlarından kaynaklanmaktadır. Nitekim, uygulamada da endüstriyel bir toplum ile gelişmekte olan bir toplum karşılaştırıldığında, kanaat oluşumunda, davranış ve tutumlarda farklılıklar olduğu gözlenmektedir (Gülsoy, 2000: 76).

Sosyo-ekonomik yapı ile siyasal partiler arasındaki ilişkiler son derece karmaşık bir görünümdedir. Siyasal partilerin sosyo-ekonomik yapı ve siyasal kültür ile olan etkileşimi iki boyutlu olarak gerçekleşmektedir. Birisinde sosyo-ekonomik koşullar ve siyasal kültür siyasal partileri şekillendirmekte, diğerinde ise siyasal partiler sosyo-ekonomik yapının ve siyasal kültürün şekillenmesine etkide bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu karşılıklı şekillendirme fonksiyonu tam olarak ölçülebilir olmaktan uzaktır (Gülsoy, 2000: 77).

Parti içi demokrasiyi etkileyen pek çok sosyo-ekonomik faktör bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; siyasi partilerin kurumsallaşması, sivil toplum örgütlerinin gelişmesi, basın özgürlüğü, yargı bağımsızlığı, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, devletin ekonomi içindeki ağırlığının küçülmesi, şeklinde özetlenebilir (Demir, 1997: 30-36). Aşağıda bu etkenler kısaca ele alınacaktır.

İlkin siyasal partilerin kurumsallaşmasını ele aldığımızda; Türkiye'de partilerin 1960'tan beri sık sık kapatılıp açılmalarının, parti içi demokrasinin bugüne kadar gelişememesinin nedenlerinden biri olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü, bu durum, parti kimliklerinin bugüne değin belirgin şekilde oluşamamasına yol açmıştır (Teziç- Panel, 1997: 31). Bu nedenle, Türkiye'de siyasi partilerin etkin bir biçimde kurumsallaşamadıkları ve dolayısıyla bir takım kimlik bunalımları yaşadıkları görülmektedir. Bu durum partileri daha farklı sorunlarla ilgilenmeye yöneltmekte ve dolayısıyla da parti içi demokrasiyi gerçekleştirememelerine neden olmaktadır.

Parti içi demokrasinin gerçekleşmesinin önündeki bir diğer engel de; siyasetin sadece siyasi partilerin tekelinde olduğunun düşünülmesidir. Gerçekten de Türkiye'de yakın zamana dek Anayasa ve SPK'ye yansımış olan bu anlayış nedeniyle, odalar, barolar, sendikalar, dernekler, vakıflar, kooperatifler ağır yaptırımlarla desteklenen bir takım "siyaset yasakları"yla karşı karşıya kalmışlardır (Demir, 1997: 31). Oysa, dinamik kuruluşların, baskı gruplarının çoğaldığı oranda partilerin programlarında değişmeler gibi, liderlerin ve yönetici kadroların da kendilerini yenilemeleri zorunluluk haline gelir. Bu nedenle, sivil toplumun oluşma kapılarının açılması gereklidir. Bu sayede dernekler, sendikalar ve baskı grubu gibi kurumlar aracılığı ile siyasi partileri yeni programlar üretmeye zorlayacak mekanizmalar oluşacaktır. Öte yandan, siyaseti sadece siyasi partilere bırakmak, sorunlara çıkış yolu bulunmasını zorlaştıracaktır (Teziç- Panel, 1997: 44).

Parti içi demokrasinin iyi çalışmasında ve kamuoyu tarafından bilinmesinde önemli bir görev de basına düşmektedir. Bu noktada 1982 Anayasası'nın da 28/1. maddesinde hükme bağlandığı gibi "basın özgürlüğü" büyük önem taşımaktadır. Gerçekten, şeffaf bir parti yönetiminin ortaya çıkmasında, parti organlarının parti içi demokrasiye uygun olarak çalışıp çalışmadığının bilinmesinde, seçmen kitlenin

bilgilendirilmesinde basının rolü çok büyüktür (Demir, 1997: 32). "Basın özgürlüğü"nün gerçek anlamıyla işletilebilmesi halinde parti içi demokrasinin de daha iyi işleyeceği düşünülebilir. Zira, kamuoyu tarafından bilinmesi ve oy kaybı yaratacağı gibi endişeler nedeniyle, siyasi partilerde lider sultasının ve keyfi yönetimlerin kısmen de olsa önlenebileceği ve karar alma mekanizmalarının daha demokratik hale geleceği düşünülebilir.

Yargı bağımsızlığı da parti içi demokrasiyi etkileyen bir diğer konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yargının "tam bağımsızlığı" gerek parti başkanlarının gerek parti organlarının yasadışı işlemlerinin önüne geçmek, gerekse de parti üyelik güvencesini sağlamak bakımından büyük önem taşımaktadır. Özellikle de iktidar partisi liderinin hükümet içinde geniş yetkilere sahip olduğu Türkiye gibi ülkelerde yargı bağımsızlığının önemi daha da artmaktadır (Demir, 1997: 33). 1982 Anayasası, yargıçların yönetsel denetimini, Adalet Bakanlığı'na vermiştir. Yargıç ve savcıların görevlerinden, ya da görevleri sırasında işledikleri suçlardan dolayı inceleme ve soruşturma yapma yetkisi de, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'ndan (HSYK) alınarak, Adalet Bakanlığı'na verilmiştir. Disiplin cezalarının verildiği makam HSYK olmakla birlikte, inceleme ve soruşturmanın Adalet Bakanlığı'na bağlı müfettişlerce yapılması, HSYK'nın yürütme organından bağımsızlığına zedeleyebilecek niteliktedir. Ayrıca, HSYK'da bakanlık müsteşarının bulunması ve kurulun başkanının Adalet Bakanı olması, hakim ve savcıların mesleki güvencelerini de zedeleyebilecek niteliktedir. Zira, bu durum siyasi iktidar tarafından suistimal edilebilir (Gözübüyük, 2000: 264; TÜSİAD, 1998: 26-30).

Yargı bağımsızlığını sağlayacak anayasal ve yasal düzenlemelerin bir an önce yapılması gerekmektedir. Böylelikle, özellikle iktidar partisi genel başkanlarının (Başbakan) geniş yetkilerini kullanması, "hukuka uygunluk" açısından bağımsız yargı organları aracılığı ile dengelenecek; öte yandan bu dengelemenin parti içi organların çalışmasına demokratik bir şekilde yansıması da sağlanmış olacaktır (Demir, 1997: 34).

Parti içi demokrasiyi etkileyen bir diğer faktör de, merkezi yönetimin sahip olduğu yetkilerin genişliği ve ağırlığıdır. Türkiye'de yönetime egemen olan katı merkeziyetçilik anlayışı, ülkenin yönetilmesine ilişkin tüm önemli kararların başkentte

alınmasını gerektirmekte, yerel yönetimlerin yetkileri çok sınırlı düzeyde kalmaktadır. Bu noktada, "devlet merkezli" bir yönetim sisteminden, sivil toplum modelinin gereği olan "insan merkezli" bir yönetim sistemine geçilmesi zorunludur. Merkezi yönetimin bir takım yetkilerinin yerel yönetimlere aktarması, parti içi demokrasiyi olumlu yönde etkileyebilecektir. Zira, bu uygulama sonucunda Hükümet Başkanının (Başbakan) sonuçta da parti başkanlarının gücü sınırlanmış olacaktır. Dolayısıyla, iktidara geçtiğinde de gücü sınırlanmış olan bir parti başkanının, parti içinde sulta kurması zorlaşacaktır (Demir, 1997: 34-35). Bu bağlamda, son dönemlerde çok sık tartışılan "yerel yönetimler reformu" taslağı cumhurbaşkanından dönmüş; ancak, 2004 ve 2005 yıllarında belediyeler, büyükşehir belediyeleri, il özel idareleri ve mahalli idareler birlikleri hakkında ilgili kanunlarda, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi amacıyla bazı yasa değişiklikleri yapılmıştır. Yapılan bu yasal değişikliklerinin, bu konuda olumlu sonuçlar vermesi umulmaktadır.

Siyasi partilerin demokrasi içindeki rolleri ve ekonomiye bakışları siyasi hayatın düzenlenmesinde de etkili olmaktadır. Ekonomik hayatın, siyasi hayatı etkilemesi gibi, siyasi hayat da ekonomik hayatı etkilemektedir. Demokrasi, siyasi partiler ve siyasi partilerde, yönetim ve ideolojik yönden kalkınma ile doğrudan ilişkilidir. Her siyasal düzen, kendi yapısına uygun bir ekonomik düzeni de gerektirdiğinden, ekonomik olarak kalkınmış ve kişilerin gelir düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde, siyasal rejime katılımın daha yüksek olduğu, ekonomik anlamda gelişmemiş ve geri kalmış ülkelerin ise otoriter bir sistemle yönetildikleri siyaset bilimciler tarafından kabul edilmektedir (Tuncay, 1996: 97-98).

Demokratik özgürlük ile ekonomik özgürlük kavramlarının örtüştüğü piyasa ekonomisinde ekonomik yapı ile siyasal yapı arasındaki etkileşim en yüksek seviyede gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi adeta birbirinden ayrılmaz birer parçadır. "Demokrasi serbest piyasa ekonomisini gerektirmekte, serbest piyasa ekonomisi ise ancak demokrasilerde gerçekleşebilmektedir" (Yanık, 2002: 110). Ekonomik gelişme, daha fazla gelir, daha sağlıklı bir ekonomi, daha gelişmiş bir sosyal güvence sistemi ve daha yaygın ve yüksek seviyede eğitim olanağına kavuşan sosyal tabakaların, sınıf mücadelelerinin şeklini ve

gücünü de etkilemektedir. Bu durum, demokratik toplumlarda parti içi demokrasinin işleyişini olumlu yönde etkilemektedir (Tuncay,1996: 104-105).

Devletin ekonomi içindeki ağırlığı, parti içi demokrasiyi etkileyen önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır. Türkiye gibi ekonomide devletin ağırlığının büyük olduğu ülkelerde, lider sultasının kurulması kolaylaşmaktadır. Zira, ekonominin büyük bir kısmına egemen olan Başbakanın rant dağıtımında oynadığı rol, onu ister istemez "en büyük başkan" konumuna getirmektedir. Liderin bu derece güçlü olması parti içi demokrasiyi olumsuz yönde etkileyen bir faktördür. Zira, ekonomideki gücü büyük olan bir başbakanın, mensubu olduğu parti teşkilatının da bir "ihale" merkezi haline dönüşmesi çok kolaydır. Bu durum, genel başkan etrafında kenetlenen ve rant dağıtımından pay alan "çıkarcılar grubunun" da ekonomik çıkar nedeniyle yönetime olan bağlılıklarının artmasına neden olmaktadır (Demir, 1997: 35-36).

Bu sorunun çözümü için Demir'in (1997: 36) önerisi, devletin ekonomi içindeki ağırlığının küçültülmesi, yani "özelleştirme"dir. Bu sayede, gücü azalacak olan genel başkanların, parti içi demokrasiye daha saygılı, daha özverili davranışlar benimsemeleri kaçınılmaz olacaktır. Yine bu sayede, parti teşkilatları, rant paylaşımı yapılan yerler olmaktan çok, kamu hizmetinin nasıl daha iyi verilebileceğinin tartışıldığı birer siyasi okul hüviyetine kavuşabilecektir.

3.1.3. Yönetsel Yapı ve Bürokrasi

Kamu yönetimi görevini yüklenmiş kadrolara, genel bir ad olarak "bürokrasi" denilmektedir. Bürokrasinin başta gelen görevlerinden biri, yasa ve kuralların uygulanmasıdır. Siyasal sistemin yetkili kurum ve kurullarınca alınan kararların eyleme dönüştürülmesi, diğer bir deyişle, siyasalar izlenmesi bürokrasinin aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bürokrasi bir baskı grubu olarak, çıkarların ifadesi ve birleştirilmesi işlevini de görmektedir. Bürokrasi, siyasal iletişimin sağlanmasında aracı bir topluluk durumundandır. Çıkarların ifadesi ve birleştirilmesini yerine getirirken, aynı zamanda, siyasal kurumlardan topluma yönelen mesajların iletilmesinde bürokrasinin önemli bir rolü bulunmaktadır (Turan, 1986: 198-201).

Demokratik sistemlerde yönetsel yapı ve bürokrasi özel bir öneme sahiptir. Yönetim bilimi ve sosyoloji açısından bürokratik organizasyonların merkezileşme eğilimi, siyasi rejimin otoriter ya da demokratik yapısını da yansıtmaktadır. Hızla artan nüfus ve buna bağlı olarak hızla artan kurumsallaşmanın neden olduğu örgütsel sorunlar, günümüzün önemli bir sorunu haline gelen bürokratikleşmeyi de beraberinde getirmektedir. "Üst düzey yöneticilerin elinde güçlü bir araç, adeta bir silah olarak görülen bürokrasi, demokratik usulleri ortadan kaldırabilmektedir". Bu eğilim, siyasi partilerde de görülmektedir (Tuncay, 1996: 90-91).

Oysa, siyasi partilerin bürokratikleşmemesi gerektiğine işaret eden Tuncay (1996: 91), siyasi partilerde düşüncelerin serbestçe açıklanabildiği bir örgütsel yapının kurulması gerektiğini ifade etmektedir. Aksi takdirde, bürokrasiye yön veren siyasiler, temsil hakkını kullanırken seçmenin bürokratik yapıya ulaşmasını doğal olarak engeller. "Bilgi düzeyi eksik bulunan seçmenler, hem siyasilere ve hem de siyasilere yön veren bürokrat-teknokrat karşısında itaat ederler. Seçmenin düşüncesi serbestçe açıklanamaz".

Demokrasilerde bulunan kural ve kurumların işletilmesinde, tabandan tavana doğru bir yol izlenmesi gerekmektedir. Yönetilenlerin dilek ve isteklerinin, kurum ve kuruluşlar içinde belli kurallara uygun olarak, idare edenlere -hükümete- ulaştırılması demokratik bir haktır. Siyasal taleplerin hükümete ulaşmaması halinde, yönetilenler ile yönetenler arasında bir kopukluk oluşacaktır. İşte bu kopukluğu giderecek, siyasal kararları uygulayacak ise bürokrasidir. Bürokrasinin bunu gerçekleştirebilmesi için, memurun kırtasiyecilik anlayışından kurtarılması, iç denetimden çok, halkın denetimini arttıracak düzenlemelerin yapılması gerekmektedir (Tuncay, 1996: 94-95).

Siyasi partilerdeki parti içi demokrasinin işletilmesiyle, bürokrasideki denetimlerin halkın rızasına uygun geliştirilmesinin mümkün olabileceğini belirten Tuncay (1996: 95-96), kamu yönetimi içinde bulunan personel ve bürokratların halkın bir parçası olduklarına işaret etmekte ve bu grupların da siyasi partiler içinde yasal olarak temsil edilmesinin demokratik gelişmeye olumlu katkıda bulunabileceğini belirtmektedir.

> "Kamu güvenliği ve adalet hizmetlerini ilgilendiren kesimin dışında kalan bürokrasi içinde bulunan kişilerin örgütlenmeleri, bunların baskı grupları içindeki rolleri, hatta parti üyesi sayılabilmeleri, taleplerin tabandan tavana doğu değerlendirilmesine ortam hazırlayacaktır. Türkiye'de yaşanan sorunların asıl sebebi ne yazık ki kurallar ve kurumların tahrip olmuş vaziyette bulunmasıdır. Özellikle iktidarı elde etmek için, demokrasinin vazgeçilmez unsurları saydığımız siyasi partilerin bürokratik yapısı ve parti içi demokrasinin işletilememesi, bürokrasiyi, daha da önemlisi demokrasiyi olumsuz yönde etkilemektedir" (Tuncay, 1996: 96).

Her ne kadar siyasi partilerin bağlı olduğu yasalar ve tüzükler vasıtasıyla yürütüldüğü ileri sürülse de, uygulamada; Türkiye'de parti üst kurulları, seçilmiş teşkilatları görevden alabilmekte ve parti teşkilatları genelgeler çerçevesinde aynen bürokrasi gibi yönetilmektedir. Bunların yanında, adayların, seçimler yerine atama listelerine göre belirlenmesi gibi uygulamalar, katı bir hiyerarşiyi ortaya koymaktadır (Tuncay, 1996: 96). Bu uygulamaların parti içi demokrasiyle uyuşmadığı açıktır.

3.1.4. Toplumsal Örgütlenme

Siyasi partiler, sendikalar, toplumsal akımlar, baskı grupları, yerel idareler, kamu kurumu niteliğindeki mesleki kuruluşlar ve bunların faaliyetleri, toplumsal örgüt kavramını tamamlayan, toplumsal örgütlenme biçimleridir. Siyasi partiler de, farklı yapıya sahip toplumsal gruplar olmakla birlikte, diğer toplumsal grupların tümü tarafından baskı altına alınmaktadırlar. İktidarda olmayan siyasi partiler ise hem birer baskı grubudur, hem de diğer toplumsal gruplarca baskı altına alınan birer toplumsal gruptur (Tuncay, 1996: 123). İşçi ya da işveren sendikaları, dernekler, meslek kuruluşları veya ideolojik örgütler, her tür dinsel dernek, mason dernekleri, ırkçı dernekler ve localar gibi gruplar, siyasal partilerin kararları üzerinde etki eden baskı ve çıkar gruplarına örnek gösterilebilir.

Baskı grupları, işlevleriyle siyasi partileri ve onların iç yapılarını etkilemektedirler. Bu noktada önemli olan, baskı gruplarının, olağan ve demokratik yollarla parti içindeki çeşitli görüşlere saygı duyan ve bunları dikkate alan, kamu yararını bireysel yarardan üstün tutan parti yöneticilerini ve milletvekillerini istek ve

taleplerine inandırarak, siyasi rejimi zedelemeden fonksiyonlarını sürdürmektir (Tuncay, 1996: 123).

Aşağıda da değinileceği gibi, her ne kadar siyaset salt bir grubun tekelinde değilse de, baskı gruplarının amaçlarını aşarak siyasi iktidarın yerine geçip, bizzat karar almaları da sakıncalı bir durum yaratacaktır. Çünkü, böyle bir durumda örgütlenemeyen vatandaşların hak ve özgürlüklerinin nasıl korunacağı ve isteklerinin nasıl dile getirileceği noktasına sorunlar ortaya çıkmaktadır. Tuncay (1996: 124), bu işlevselciliği sağlayabilecek bir araç olarak parti içi demokrasinin yararına inanmaktadır. Yazara göre, "katılım boyutlarının öncelikle siyasi partilerde arttırılması, toplumun muhtelif kesimlerinin gerek ferdi, gerekse de kolektif olarak karar alma sürecini etkilemesi, bu örgütlerin kuruluş amaçlarına ve hedefledikleri faaliyetlere daha uygun düşmektedir".

3.1.4.1. Baskı Gruplarının Siyasi Partilerle İlişkileri

Baskı grubu kavramına ve baskı grupları ile siyasal partiler arasındaki farkların neler olduğuna birinci bölümde kısaca değinilmiştir. Baskı grupları, kendi başına geniş kapsamlı bir konu olduğu için burada ayrıntıları ile incelenmeyecek, yalnızca siyasal partilerle ilişkileri ve bu ilişkilerin parti içi demokrasiye etkileri ele alınacaktır.

Baskı grupları, siyasal partiler gibi bir siyasal güç olarak kabul edilmekte, ancak siyasal partilerin tersine, iktidarı ele geçirmek amacını gütmeyen bir örgüt olarak tanımlanmaktadır (Çam, 2005: 451). Baskı grupları siyasal sistemi etkilemek amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Bazı baskı gruplarının siyasal sistemi etkilemek için kullandıkları en etkin yollardan biri kulisçilik (lobicilik) yapmaktır. Baskı grupları, siyasal sistem içinde kendilerini ilgilendirecek kararları alabilecek kişi ve mercilerle ilişki kurarak; onları amaçlarına inandırmaya ve kendilerine yardımcı olmaları halinde maddi ya da manevi olarak ödüllendirmeye çalışırlar (Turan, 1986: 139).

Türkiye, İngiltere gibi parlamenter sistemlerde, siyaset yapımının baş aktörü hükümet olduğundan, baskı gruplarının istekleri, ilk olarak hükümet başkanı ya da üyelerine yönelmektedir. Bu sistemlerde; partilerin disiplinli olmaları, yasa önerilerinin genellikle hükümetten gelmesi, parlamento üyelerinin yapacakları teklifler için bile

hükümetin onayını almayı tercih etmeleri, parlamento üyelerini kulisçiler için birinci hedef olmaktan çıkarmaktadır. Ancak, parlamento üyelerinin bu sürecin tamamen dışında kalmamaktadırlar. Zira, baskı grubu temsilcilerinin, doğrudan hükümet üyelerine erişemedikleri durumlar da vardır ve bu gibi durumlarda, baskı grubu temsilcileri kendisine yardımcı olacak parlamenterlerin aracılığına başvurmaktadırlar (Turan, 1986: 139).

Baskı grubu yöneticileriyle, hükümet ya da hükümetin bazı üyelerinin, önemli kararlar alınırken, bir müzakere ortamına girmeleri halinde, meclisin işlevinin zedelenebileceği belirtilmektedir. Çünkü bu durum, normal parlamenter rejimin teorik kurallarına ters düşmekte ve bizzat milletvekilleri tarafından eleştirilmektedir. Ancak, bu soruna etkili bir çözüm yolu bulunamamıştır. Baskı grupları, özellikle kamuoyu üzerinde etkili propaganda gücüne sahip olduklarından, bu durum siyasal sistemin kuralları üzerinde yeni bir durum ortaya çıkarmaktadır. Baskı grupları amaçlarına daha çabuk ve kesin yollarla ulaşabilmek için kamuoyunu kullanmakta, muhatap olarak hükümet ve sorumlu bakanları almaktadırlar. Kurulan bu güçler dengesinde yürütme gücü, ister istemez baskı gruplarını dikkate almak zorunda kalmaktadır (Çam, 2005: 455-456).

Baskı gruplarının yukarıda açıklanan sakıncaları, yani; güç dengesinin kendi lehlerine bir eğilim kazanması; dolayısıyla, meclisleri bazen ikinci planda bir işlev yapmaya itmeleri sorunu, mutlaka çözüm bulunmasını gereken bir sorundur. Ancak her şeye rağmen, baskı grupları, demokrasinin işleyişi için siyasal partiler kadar gerekli örgütlerdir (Çam, 2005: 456).

Baskı grubu - hükümet ve bürokrasi etkileşiminde, baskı gruplarını sürekli olarak başkanları, memurları rahatsız eden bir topluluk olarak görmek yanıltıcıdır. Bu ilişkileri karşılıklı bir bağımlılık olarak nitelemek daha doğrudur. Şöyle ki, siyasal görevlere seçimle gelenler için baskı gruplarının sağlayacağı siyasal destek önemli olabilir. Bu gruplar, partilerin ya da şahısların seçim kampanyalarına, gerek para bağışı yoluyla, gerek bazı hizmetleri ücretsiz ya da piyasa fiyatları altında görerek katkıda bulunabilirler. Ayrıca baskı grubu temsilcileri, hem siyasal hem bürokratik kadrolar için önemli bir bilgi ve haber alma kaynağıdır (Turan, 1986: 140).

Gerek örgütlerin oluşma süreci, gerek aday belirleme aşamaları, gerekse de herhangi bir talebin, düşünce ve önerinin karara bağlanmasında, baskı grubu üyeleri siyasi parti yöneticileri ile yakın ilişki kurmaktadırlar. Siyasal parti - baskı grubu ilişkisi iki genel türde gerçekleşmektedir. Bir partinin savunduğu görüşler ile baskı grubunun istekleri arasında özdeşlik olması halinde baskı grubu, ayrı varlığını korumakla birlikte, tek bir parti ile sürekli bağlar geliştirebilmektedir. Örneğin; İngiltere'de işçi sendikaları ile İşçi Partisi'nin ilişkilerinde olduğu gibi. Daha yaygın türde ise, parti - baskı grubu arasında organik bir bağ öngörülmemektedir. Kuramsal olarak baskı grubu, hiçbir partiye bağlı değildir. Kendi amaçlarına yönelik olarak en iyi hizmet etmeyi vaat eden partiye destek vermektedir (Turan, 1986: 129-142).

Bütün bunların yanında, baskı gruplarının etkisi altında kalan partilerin, kendilerini mali yönden destekleyen yurtiçi ve yurtdışı sermaye çevrelerinin, çeşitli meslek kuruluşlarının birer aracı haline gelmeleri gibi bir tehlike de mevcuttur. Örneğin; Nazi Partisi, 1932 yılında, yani iktidara gelmesinden birkaç ay önce, Kölnlü Banker Schröder'in, büyük sanayicilerden sağladığı birkaç milyon mark sayesinde, mali çöküntüden kurtulmuş ve bu yardım Hitler'e iktidarı ele geçirme olanağı vermiştir (Perinçek, 1985: 139; Tanilli: 2002: 231). Bu örnek, siyasi partiler üzerindeki oligarşik eğilimlerin hangi tehlikeleri beraberinde getirebileceğine işaret etmesi bakımından son derece önemlidir. Baskı gruplarının siyasal süreci etkilemek için kullandıkları yöntemlerden en etkilisi partiye maddi yardımda bulunmaktır. Parti içi demokrasi bakımından da parti - baskı grubu ilişkilerinde en etkili olan yöntemin bu olduğu söylenebilir.

Baskı grupları, maddi olmayan olanaklarını da belirli aday ya da partiler lehine veya aleyhine harekete geçirebilmektedirler. Örneğin, aday ve partileri üyelerine tanıtmaya, üyelerinin oyunu yönlendirmeye, kendi çıkarlarına aykırı bir politika güden kişi ya da partilere kamuoyu önünde cephe alarak, üye ve taraftarlarından bu kişi ya da partilere oy vermemelerini, ya da aksi durumda beğendikleri aday ya da partiye oy vermelerini de isteyebilmektedirler. Türkiye'de, sendikaların bazı milletvekillerini ve adayları işçi düşmanı ilan etmesi, kara listeler hazırlaması buna örnektir. 1973 seçimlerinde DİSK'in üyelerini, CHP'ye oy vermeye davet etmesi de aynı yöntemin bir başka görüntüsüdür (Çam, 2005: 457; Turan: 1986: 142).

Baskı gruplarının kendi adaylarını siyasal partilerin seçim listelerine koymaları ya da siyasal partilerin baskı gruplarını tatmin etmek amacıyla onlara kontenjan ayırmaları da baskı gruplarının siyasete etki etme yollarından biridir. Nitekim, Türkiye'nin siyaset sahnesinde bunun örnekleri sıkça görülmüştür. Büyük partiler, genellikle işçi sendikalarından milletvekili seçilmesi için kontenjanlara başvurmaktadır (Turan, 1986: 142-143).

Öte yandan, baskı grubu üyelerinin siyasi parti üyesi ya da temsilcisi olması, parti içi demokrasiye olumlu katkıda bulunabilmektedir. Şöyle ki, baskı grubu içinde elde edilen demokratik tecrübeler, baskı grubu üyelerince, siyasi partilere aktarılarak, siyasal karar alma aşamasında parti ideolojisi ve politikalarının oluşumuna etki ederek, parti içi demokrasinin boyutlarını genişletme yönünde etki edebilmektedir (Tuncay, 1996: 129).

3.2. Parti İçi Demokrasiyi Etkileyen İçsel Faktörler

3.2.1. Örgütsel Yapı

Günümüzde siyasal katılmanın en önemli araçlarından biri olan siyasal partilerin örgüt yapıları, parti içi demokrasi açısından incelenmesi gereken bir konudur. Zira, demokrasi için vazgeçilmez kuruluşlar olan siyasi partilerin örgütsel yapısı, parti içi demokrasi bakımından büyük önem taşımaktadır. Burada partilerin örgütsel yapılarını belirleyen etkenler ile bunların parti içi demokrasiye etkileri ele alınacak, Türkiye'deki partilerin, SPK çerçevesindeki örgütsel yapılarına, üçüncü bölümde yer verilecektir.

Bir siyasi partinin nihai hedefi iktidarı elde etmektir. Bu hedefi gerçekleştirebilmenin ilk koşulu, ülke çapında örgütlenmek ve bu yolla görüş ve düşüncelerini halka aktarmaktır (Berberoğlu, 1997: 34). Nitekim SPK'nin 36. maddesinde siyasi partilerin seçimlere katılabilmesi, belli şartlar altında, illerin en az yarısında örgütlenmiş olmaları koşuluna bağlanmaktadır.

Örgütlenme, "siyasi partilerin faaliyetlerinin genel çerçevesini, üyeler arasında dayanışmanın biçimini, parti liderinin seçim davranışlarını ve yetkilerini, genel merkez

organlarının ve yerel birimlerin yetki ve sorumluluklarını, çeşitli birimler arasındaki dikey ve yatay örgütsel ilişkileri, kısaca; partinin çalışma düzen ve disiplinini ortaya koyar" (Berberoğlu, 1997: 36). Siyasi partilerde örgüt büyük bir önem taşımaktadır. Zira, Duverger'ın (1974:37) deyimiyle bir parti örgütü, "üyelerinin faaliyetlerinin genel çerçevesini, bunlar arasındaki dayanışmaya verilen biçimi belirler. Liderin seçim mekanizmasını ve yetkilerini belirtir. *Çoğu zaman, bazı partilerin niçin güçlü ve etkin, diğerlerinin ise güçsüz ve etkisiz olduklarını açıklar*".

Partilerin örgütsel yapısı çok farklı biçimlerde düzenlenmiş olabilir. Örneğin ABD'de, siyasal partilerin süreklilik gösteren örgütleri bulunmamaktadır. Seçimler sırasında beliren örgütlerde, düzenli bir hiyerarşik yapı yoktur. Oysa, Sovyetler Birliği döneminin Komünist Partisi'nde, ufak hücrelerden başlayarak, Politbüro ve parti sekretaryasına kadar uzanan, düzenli bir örgütsel yapı ve sıkı bir hiyerarşik düzen görülmüştür. Çoğu ülkedeki siyasal partinin örgütsel yapısı bu ikisinden birini andırmakta ya da ikisi arasında bir noktada bulunmaktadır (Turan, 1986: 108). Ancak, her partinin kendine özgü, onu diğerlerinden ayıran özellikler taşıyan bir yapısı bulunmaktadır. Öte yandan, hemen hemen tüm partilerde, parti hiyerarşisi içinde genel başkanın temel bir rol ve işlev üstlendiği görülmektedir.

Duverger (1974: 80-88), siyasi partileri meydana getiren çeşitli unsurlar ve organlar arasındaki ilişkilerin düzenleniş tarzını belirleyen yapısal bağlantıyı iki kategoride ele almaktadır. Bunlar; zayıf bağlantı ve kuvvetli bağlantıdır. Kısaca özetlemek gerekirse; siyasi parti örgütlerine kollektif (komiteler, federasyonlar, sendikalar vb.) üyelik söz konusu olduğunda *zayıf bağlantı* söz konusudur. Ancak, bir parti örgütünde her temel unsurun parti yaşantısına katılımı ile ilgili çok ayrıntılı düzenlemeler yapılması halinde ise *kuvvetli bağlantı* oluşmaktadır. Kuvvetli bağlantılı partilerde genellikle dikey bağlar kurulmakta olduğundan, parti içi demokrasinin gerçekleşmesi, zayıf bağlantılı partilere oranla, daha zordur.

Diğer yandan, parti kademeleri arasındaki bağlantının yönü de, örgütsel yapı ve parti içi demokrasi bakımından büyük önem taşımaktadır. *Dikey bağlantı*, parti içinde hiyerarşiyi güçlendirmektedir. Bu bağlantı türünde partinin birlik ve türdeşliği korunmakla birlikte, alt kademeler ile üst kademeler arasında büyük bir kopukluk

yaşanmaktadır. *Yatay bağlantı*da ise bu kopukluk oluşmamakta, dikey bağlantının aksine, astık-üstlük ilişkileri çok keskin olmamakta ve hiyerarşiden çok, işbölümü önem kazanmaktadır. Uygulamada her iki bağlantı türünün aynı anda uygulandığı partiler de mevcuttur (Duverger, 1974: 88-93). Nitekim, parti örgütlerinde birlik ve türdeşlik önemli olduğu gibi, yatay bağlantının varlığı da sağlıklı bir işleyiş için zorunludur. Aksi takdirde, parti içi demokrasiden söz etmek zorlaşır.

Siyasi partilerin örgütlenme sürecinde üzerinde durulması gereken ve kurucuların da önem verdiği konu, yatay düzeyde etkin bir örgütlenme sağlanabilmesidir. Siyasi partiler için ülke genelinde en küçük yerleşim birimlerine kadar ulaşmak ve yerel yöneticiler aracılığı ile faaliyete geçebilmek büyük bir önem taşımaktadır. Zira seçmeni etkileyebilmenin ve seçimlere güçlü girebilmenin yolu budur. "*Örgütlenmeye ve yerel teşkilatlara gereken önemin verilmemesi, bir partinin yapabileceği en büyük yanlıştır*". Siyasi partilerin seçimlerde başarılı olabilmesi, geniş boyutlu bir takım çalışmasına bağlıdır. Bunun sağlanabilmesinin önkoşullarından biri ise, yerel teşkilatlar ile uyum içinde olunmasıdır. "Siyasi parti faaliyetlerinin bu niteliği merkezileşme ve merkezileşmeme dengesinin kurulması zorunluluğunu ortaya çıkarır" (Berberoğlu, 1997: 34-41).

Örgüt kültürü, yönetimin birleştirici ve bütünleştirici yönünü ifade etmektedir. Siyasi partiler için son derece önemli olan örgüt kültürü, "*bir organizasyonun üyelerinin paylaştığı değerler, normlar, tutum, davranış ve benzeri unsurların bütünüdür*". Siyasi partilerde örgüt kültürünün biçimlenmesinde temel etkenler; partilerin kendi amaç ve hedefleri, siyasi felsefe ve ideolojileri, özellikle de kurucular ve üst yönetim organlarının bu kavrama yaklaşımıdır. Özetle, siyasi partilerin örgüt kültürünün oluşumunda, toplum kültürü ve partinin iç çevre unsurları bir arada etki yapmaktadır. Sahip olduğu örgüt kültürü, bir siyasi partinin kimliğini ortaya koymakta ve onu diğer siyasi partilerden ayırmaktadır (Berberoğlu, 1997: 41-44).

Siyasi partilerde örgüt kültürünün güçlü olmasına duyulan gereksinim, diğer örgütlere göre çok daha büyük boyutlardadır. Zira, siyasi faaliyetler, hem güçlü bir şekilde sahip olunan ortak amaçların varlığını, hem de üyeler arasında yakın dayanışma ilişkilerini zorunlu kılmaktadır. Bu özellikler ise güçlü bir örgüt kültürü ile

özdeşleşmekte ve pekişmektedir. Güçlü örgüt kültürü, siyasi partilerde son derece önemli olan, işbirliği ve dayanışmanın gerçekleşebilmesi için ekip çalışması yapılabilmesine uygun bir zemin hazırlar. Zira, siyasi partiler, genel merkez kadrolarından yerel organlara kadar, parti içinde görev alan herkesi içine alan büyük bir takımdır. Bu takım içinde herkesin partinin değerlerinden haberdar olması, bu değerleri benimsemesi ve paylaşması gerekmektedir (Berberoğlu, 1997: 44).

Ülkeler arasındaki siyasal kültür farklılıkları, siyasi partilerin yönetilme biçimini ve merkeziyetçilik derecesini etkilemektedir. Çokçuluğun doğal görüldüğü toplumlarda partilerin yerel birimlere bir ölçüde özerklik tanıması, gerek parti yöneticileri, gerek parti üyeleri tarafından doğal karşılanan bir durum olabilir. Benzer şekilde, partilerin işlevlerinin toplum tarafından nasıl algılandığı ve partilerden ne beklendiği de partilerin örgütsel yapılarına yansımaktadır. Örneğin, partilerin seçim döneminde beliren ve belirli siyasal görevlere aday gösteren kuruluşlar olmaları bekleniyorsa, bu partilerin hiyerarşik bir yapı oluşturmaları beklenemez. Oysa, siyasetin bir sınıf mücadelesi olduğunun düşünüldüğü bir toplumda, merkeziyetçi eğilimler daha güçlü olarak ortaya çıkmaktadır. Zira, bu durumda şahıslar ve belirli sorunlara önerilen çözümler değil, sınıf çıkarlarını savunacak, gerçekleştirecek bir kadronun iktidara geçmesi önem kazanmaktadır (Turan, 1986: 108).

Toplumcu özellikler gösteren, otoriteye saygının ve bağımlılığın yüksek olduğu, gelenekçi bir kültüre sahip ülkelerde, lider partileri ağırlıktadır. Bu partilerde tüm kararlar lider ve çevresi tarafından alındığından, oligarşik eğilimler fazladır. Türkiye'deki merkez sağ ve sol partiler buna örnek gösterilebilir. Bireyci değerlerin etkin olduğu ABD tipi toplumlarda ise; parti genel başkanı, örgütsel hiyerarşinin tepe noktasındaki bir yönetici olarak görülmekte ve partideki tek belirleyici konumunda olmamaktadır. Parti içi iktidar, sadece lidere değil, özellikle seçim dönemlerinde ve lobicilikte yoğunlaşan siyasi çabalarda, gruplara ve komitelere dağılmaktadır (Berberoğlu, 1997: 42).

Siyasi partilerin örgütsel yapıları, ülkenin yönetim geleneği ve örgütlenme biçiminden de etkilenmektedir. Federal sistemlerde, partilerin örgüt yapısının genellikle devlet yapısına uyduğu, yetki dağılımında da benzer anlayışların egemen olduğu

görülmektedir. "Yöresel yönetim birimlerinin merkeze karşı özerkliği arttıkça, yöresel parti birimlerinin de parti merkezine karşı daha özerk olacakları söylenebilir". Partinin büyüklüğü ve yayılma alanı da merkeziyetçilik eğilimini etkileyen diğer bir unsurdur. Nitekim, partilerin üye sayısı arttıkça, yerel örgütler üzerindeki merkezi denetiminin azalması beklenebilir. Partinin coğrafi yayılma alanının büyümesi de merkezin, merkezden uzak ve daha ufak örgütsel birimler üzerindeki etkisinin zayıflatabilmektedir. Partilerin maddi ve kadro desteğinin nitelikleri de merkezin rolünü etkileyen bir diğer unsurdur. Mali güçlerini, yerel örgütlerin sağladığı gelirlerle kazanan parti merkezleri, yerel yönetimlere daha geniş bir karar alanı bırakmak durumunda kalmaktadırlar (Turan, 1986: 109).

Bir partide düşünce ve eylem tutarlılığına, diğer bir ifadeyle, ideolojiye verilen önem arttıkça parti merkez örgütünün yöresel kuruluşlar üzerindeki denetiminin daha yoğunlaşması olasılığı artmaktadır. Düşünce ve eylem tutarlılığın sağlanabilmesi ise, merkezin ağırlılığının yüksek olduğu bir hiyerarşik yapıyı gerektirir (Turan, 1986: 109). Nitekim, ideolojiye bağlılığın yüksek olduğu, hücre esasına dayanan komünist partiler, ocak esasına dayanan sosyalist partiler ve milis esasına dayanan faşist partilerde merkez hakimiyetinin yüksek olduğu, katı bir hiyerarşik yapının bulunduğu ve parti içi demokrasinin işletilemediği görülmüştür.

Siyasi partilerde genel başkana ve onun karizmasına bağlılığın yüksek olması, siyasi partilerin yönetimini kısırlaştırmaktadır. Zira, bu tür bir bağımlılık, ekip çalışmasını güçleştirdiği gibi, yeni politika ve stratejiler üretilmesini önler ve siyasi ortamın kilitlenmesine yol açabilir (Berberoğlu, 1997: 37). Öte yandan, parti liderinin karizmatik özelliklere sahip olması, merkezi güçlendiren bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Partiye yönelen destek, kitlelerin parti liderinin şahsına duydukları yakınlık ve sevgiden kaynaklanıyorsa, kendi güçlerinin de lidere dayanmasından dolayı yerel örgütler, merkezin eğilimlerini kabule daha yatkın olmaktadır. Bunun tersi durumunda, yani liderin gücünün zayıflaması halinde ise; parti merkezinin, örgütün çeşitli birimlerini denetleme gücünde zayıflama görülebilmektedir (Turan, 1986: 109).

Özetle, her siyasi partinin diğerleri ile benzeşen, fakat kendine özgü nitelikler de taşıyan bir örgütsel yapısı bulunmaktadır. Parti içi demokrasinin gelişebilmesi için yatay bağlantıya ve ekip çalışmasına önem verilmelidir. Bunun için de, partilerle ilgili yasalarda ve parti tüzüklerinde, lider ve diğer merkezi organların yetkilerinin parti içi demokrasiye olanak verecek ve böyle bir yapılanmayı zorunlu kılacak düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Ancak, her şeyden önce, bu anlayışın partinin örgüt kültürünce benimsenmesi ve yerleşmesi gerekmektedir.

3.2.1.1. Liderin Parti İçi Demokrasiye Etkisi

Siyasi parti liderleri, partilerin en tepe noktalarında yer alan, aktif ve de genellikle en çok çalışan kişilerdir. Öyle liderler vardır ki, mensubu olduğu siyasi parti onun kişiliği ve gücüyle yaşamaktadır. Bu tür parti liderleri, siyasi partiyi kendi kişilikleri ile bütünleştirdikleri için partilerin ömrü böyle liderlerin ömrü ile sınırlı olmaktadır. Lider ya da parti içinde üst görevlerde yer alan kişiler, parti içinde ve dışında büyük bir prestije sahip olduklarından, partiye oy kazandırmada önemli yer oynarlar (Öztekin, 2000: 76). Bu da, partinin merkezileşme derecesini arttıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çoğulcu ve katılımcı demokratik sistemlerde, liderlerin parti ile bütünleşmesi ve üstün bir otoriteye sahip olmasından endişe edilir. Zira liderin bu derece sivrilmesi, örgütsel iktidardan kişisel iktidara kaymaya yol açabilmektedir. Ancak, bu olumsuzluklarına rağmen, özellikle siyasi partilerde prestij sahibi, önemli yetkilerle donatılmış liderler yaratmak eğilimi vardır. Liderler partilerin en önemli unsurları olduğundandır ki, partiler arası mücadelelerde öncelikle liderler yıpratılmaya çalışılmaktadır. Öyle ki, parti ile bütünleşmiş liderin yıpratılması, siyasi partinin çözülmesine ve zaman içinde dağılmasına yol açabilmektedir (Öztekin, 2000: 76-77). Şüphesiz ki parti liderinin bu konumu partinin sürekliliğini zedelemektedir. Ancak, liderin sultaya varan bu konumunda, Duverger'ın (1974: 210-217) "iç çember" olarak adlandırdığı, liderin oligarşik çevresinden oluşan çekirdek kadronun[22] da etkisi büyük olmaktadır.

[22] Yanık (2002: 155), bu çekirdek kadroda yer alanların, kişilikli bir demokratik tutum takınmaları halinde, hiçbir liderin sulta oluşturamayacağını belirtmektedir.

Karizma olgusunun siyasetteki yansıması, makam ve kişinin birleşmesidir. "Karizma olgusunda lider 'her şeydir'. Sadece partinin hukuki temsilcisi değil, aynı zamanda partinin özdeşidir. Partinin dıştaki yansıması ve partinin paradigmasıdır". Siyasi partilerde karizma sahibi doğal olarak parti lideridir. Karizma sahibi lider, karar almada ve parti sisteminin çalışmasında en etkin durumda olduğu için makamıyla bütünleşmektedir (Yaşar, 1999: 934). Bu durum, parti üyelerinin parti liderine olan bağlılığını ve itaatini hat safhaya çıkarmaktadır. Böyle bir bağlılık durumunda ise parti üyelerinin yönetim üzerinde hiçbir etkinliği kalmamakta, parti içi demokrasi yok olmaktadır.

Duverger (1974: 241-247), bu duruma "*iktidarın kişiselleşmesi"*, karizma sahiplerine de "*seçimle gelen krallar*" demektedir. İktidarın kişiselleşmesi bazen çok ileri gidebilmekte, hatta ilahi bir nitelik haline gelebilmektedir. Uygulamadan bir örnek vermek gerekirse; Fransız Komünist Partisi lideri Maurice Thorez'in ellinci doğum yıldönümünde parti, mektup biçiminde yazılmış özel üyelik formları dağıtmış, formun üstünde "Komünist Partisine katılıyorum" değil, "Maurice Thorez'in partisine katılıyorum" sözleri yer almıştır. İktidarın kişiselleşmesine ek olarak, bazen iktidar ilahi bir nitelik de alabilmektedir. Bu durum, çok eski bir otorite biçimi olan "*Tanrı-Kral"* sisteminin yeniden canlanışıdır. Yazar, bu konuda da faşist partilerdeki liderleri ve Stalin devrinde Komünist Parti'de görülen uygulamaları örnek göstermektedir.

İktidarın kişiselleşmesi süreci tamamlandıktan sonra, iktidar sahibi, seçim dışındaki bir etkenle (doğal olmayan yollarla, örneğin; ölüm, devrim, siyasi yasak gibi) iktidarını kaybederse, partide siyasal çalkantılar baş göstermeye ve bir kaos süreci yaşanmaya başlamaktadır. Doğal olmayan ayrılma sonucunda yeni gelen lider, eski liderin hatırasına ihanet etmiş gibi kabul edilmekte ve uzun bir süre etkisini hissettirememektedir. Partilerde bu süreçte bölünmeler yaşanmaktadır. "Doğal olmayan ayrılma eğer 'siyasi yasak' ise, yeni lider tam bir kukla rolünü oynamaktadır". Yeni lider de bunun bilincinde olup, durumu kabullenmektedir. Bu durum, kapatılan Refah Partisi ile Fazilet Partisi ve günümüzde de Saadet Partisi arasındaki ilişkide açıkça görülmektedir. Yeni Genel Başkan Recai Kutan'ın da bu durumu kabullendiği, mitinglerde Erbakan lehine attığı sloganlardan anlaşılmaktadır (Yaşar, 1999: 936).

Günümüzde "karizmatik lider" kavramı çok gözde bir kavramdır. Bu durum parti liderleri için de geçerlidir. Oysa, Peter F. Drucker (1992: 109-110), karizma istemenin, siyasi ölüm isteği olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre, hiçbir yüzyılda 20. yüzyıldaki kadar karizmatik lider yetişmemiş, yine hiçbir siyasi lider 20. yüzyılın dört karizmatik liderinin verdiği zararı vermemiştir - Stalin, Mussolini, Hitler ve Mao. Yazara göre, önemli olan karizma değildir. "*Önemli olan liderin doğru yolda mı öncülük ettiği, yoksa yanlış yöne mi sürüklediğidir… Karizma, sunulabilecek bir program olmadıkça, her zaman etkisiz kalır*". *Gerekli olan ne siyasi değeri olan karizmadır, ne de siyasi değeri olmayan karizmadır.* "*Gösterişsiz, hareketsiz, donuk da olsalar, kendilerini taahhüt altına sokmayan, ortalığı karıştırmayan, bilgi ve beceri sahibi liderler çok daha iyidir*". Nitekim, Türkiye'de de karizmatik liderlik olgusu, parti içi demokrasi bakımından önem taşımakta ve tartışılmaktadır.

> "Parti içi demokrasiden bahsedilirken, belki ele alınması gereken temel konulardan biri budur. Mevcut hukuk düzeni içerisinde, ister istemez, ortaya bir karizmatik lider kavramı çıkmaktadır. Siyasi Partiler Kanunu, belli bazı kurumlarıyla verdiği yetki ve sorumluluklarla bu yapıya destek veriyor. Ancak bu sonucu sadece hukuk düzenine bağlamak sağlıklı değildir. Bunun çok değişik nedenleri vardır. Örneğin, ortalama on yılda bir askeri darbelerin yapıldığı, siyasi partilerin tasfiyeye uğradığı bir ülkede, partiler tasfiye sonrası yeniden örgütlenebilmek için böylesine karizmatik kişiliklere ihtiyaç duymaktadırlar. Karizmatik lider, normal dönemde birleştirici bir unsur işlevi görürken, askeri darbelerin ardından da, yeniden kuruluşu gerçekleştiren toparlayıcı bir isim olmaktadır. Dolayısıyla, demokrasi geleneğinin askıya alınmadan, kesintiye uğramadan sürdürülmesi, bu eleştirilen noktanın aşılmasına katkı sağlayabilecektir" (Şener, 1995: 68-71).

Nitekim, siyasi partilerde parti liderinin karizmasına bağımlılığın, siyasi partilerin yönetimini kısırlaştırdığı, dile getirilen eleştirilerin başında yer almaktadır. Bu tür bağımlılık, partiler için son derece önemli olan ekip çalışmasını güçleştirmekte ve yeni politikalar ve stratejiler üretilmesini önleyerek, siyasi ortamı olumsuz yönde etkilemektedir (Berberoğlu, 1997: 38). Parti liderinin karizmatik özelliklere sahip olması, parti merkezini güçlendirmekte ve yerel örgütler, merkeze itaat eğilimine girebilmektedir. Bunun nedeni, yerel örgütlerin de, güçlerini halkın sevdiği bu karizmatik liderden almalarıdır (Turan, 1986: 109).

Bir siyasi partinin örgüt dışındaki taraftar ve seçmenler üzerindeki etkisi, lider çevresinde yaratılan efsane ile kurulmaktadır. Bir partide güçlü bir lider yaratıldıktan sonra onun seçimle değiştirilmesi neredeyse imkansız hale gelmekte, liderlik kişiselleşmekte ve bu durum, lidere hem bir otonomi sağlamakta, hem de onun belli davranış kalıpları içinde hareket etmesini gerektirmektedir. Lider, seçmenlerden, taraftarlardan ve parti üyelerinden aldığı güç sayesinde alt kademeler üzerinde istediği tasarrufu yapabilmekte ve kendisine rakip olarak gördüklerini kolaylıkla tasfiye edebilir hale gelmektedir (Atabek, 2000: 39). Türkiye'de de siyasi partilerin çoğunda da sürecin bu şekilde işlediği görülmektedir. Ancak, sürecin bu şekilde işlemesinin tek sorumlusunu lider olarak görmemek gerekir. Zira, parti içi demokrasinin işletilememesinde parti milletvekillerinden, partilerin çeşitli kurullarında yer alan üyelerine kadar pek çok kişinin sorumluluğu vardır.

Liderlerin başında bulundukları partiye tam anlamıyla egemen olması, parti içi demokrasiyi engelleyen en önemli sorunlardan biridir. Türkiye'de partilerin alt birimlerinin üst birimler üzerindeki etki etme düzeyleri beklenenden düşük gerçekleşmektedir. "*Parti içi alışkanlıklar bile, bu eğilimin devamını güçlendirmektedir. Gerçekten, Türkiye'de liderler, partiden daha fazla tanınmaktadır. Zaman zaman partilerin isimleri bile hatırlanmaz, ama liderler hatırlanır. Anadolu'daki halk arasında partilerden çok liderler anılır; "falan parti" üzerinde değil, "falan liderin partisi" üzerinde tartışılır"* (Şener, 1995: 69-70). Bu durumun, karizmatik liderliğin doğal bir sonucu olduğu söylenebilir.

Liderinin, partiye öylesine hakim olduğu partiler vardır ki, parti liderinin partiden ayrılması, partide bölünmelere ve partinin dağılmasına neden olabilmektedir. Lider sultasının bu derece büyük olması ise partinin sürekliliğini zedelemektedir. Oysa, siyasal kurumların devamlılığı, aynı zamanda rejime de kurumsallık kazandırmaktadır. Gerek partinin, gerek rejimin devamlılığın sağlanabilmesi için, parti liderleri kadar potansiyel liderler de gereklidir. Zira, doğal ya da doğal olmayan yollarla liderin partiden ayrılması halinde, partinin bundan etkilenmemesi gerekir. Liderden sonra partiyi sürükleyecek ikinci ve üçüncü adamlar, siyasal ideolojiye ve partiye hareket kazandırabilir (Tuncay, 1996: 165). Bu nedenle, partilerde, potansiyel liderlerin de

varlığına ihtiyaç vardır. Aksi takdirde, partinin ve rejimin sürekliliğinin tehlikeye girmesi söz konusu olabilir.

Liderin tutum ve davranışları onun siyasal kültürüne, siyasal bilincine, eğitimine, ekonomik düzeyine ve demokrasi ilkelerine bağlılık ölçüsüne göre değişmektedir (Tuncay, 1996: 73). Dolayısıyla liderin bu gibi özellikleri, başında olduğu partinin, parti içi demokrasi boyutunu büyük ölçüde etkilemektedir.

Siyasi partilerin kendi içlerinde nasıl daha demokratik olabileceği konusu, Türk siyasi partiler sisteminin en zayıf noktasını oluşturmaktadır. Bu zayıflığı giderilebilmesi için bir takım hukuksal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Örneğin, siyasi partilerin kongrelerini yaparken, adaylarını belirlerken, mutlaka uyacakları bazı kaideler belirlenmelidir. Aksi takdirde, yetkiler, siyasi partinin genel merkezinde toplanmakta ve genel merkezde toplanan bu yetkiler, sadece genel başkanlar tarafından kullanılmakta, sonuçta da parti içi demokrasi ortadan kalkmaktadır (Keçeciler, 1995: 28-29).

Özetle, liderlerin parti içi demokrasi bakımından oynadıkları rol son derece önemlidir. Zira, parti örgütü üzerinde büyük bir hakimiyet kuran liderin varlığı halinde demokratik karar alma mekanizmalarından söz etmek mümkün değildir. Bu sorunun giderilebilmesi için, Türkiye'de siyasi parti liderlerinin ve liderin yakın çevresinde yer alan parti yöneticilerinin, oligarşik eğilimlere girmelerini önleyici ve siyasi parti içinde karar alma mekanizmalarının demokratik esaslara göre yürütülmesini sağlayıcı hukuksal düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Bu yöndeki görüş ve öneriler üçüncü bölümde ele alınacaktır.

3.2.1.2. Oligarşik Yapı

Siyasi partiler günümüzde, oligarşik bir yapı içerisinde, ideolojik farklılıkları bulunmayan, çıkarcı ve günlük popülist politikalar üreten mekanlar olarak gözükmektedirler (Aliefendioğlu, 1999: 108). Gerçekten, günümüzde siyasal partiler, bürokratik bir yönetim mekanizmasına sahip büyük örgütler haline gelmektedir. Tanilli'ye (2002: 231) göre, bu durum kadro partilerinden, kitle partilerine geçişin bir

sonucudur [23]. Büyük örgüt ve dolayısıyla bürokrasi, arkasından ister istemez oligarşik eğilimleri getirmektedir. Bu durumda partide siyasal iradenin oluşumu tekeli, "*yönetici bir azınlığın*" eline geçmektedir. Bu sürecin sonucunda da, üyelerce denetlenmesi mümkün olmayan, aksine, parti örgütü sayesinde üyelere istenen yönün verildiği bir parti yönetimi oluşmaktadır.

Alman asıllı ünlü siyaset bilimci Robert Michels, siyasi partiler içindeki oligarşik eğilimlerin demokrasi üzerindeki etkilerini araştırmış, günümüzde bazı noktalarda[24] eleştirilmekteyse de çoğu kişi tarafından benimsenen bazı sonuçlara ulaşmıştır. Michels, siyasi partilerdeki oligarşik eğilimleri, yönetici bir azınlığın ortaya çıkışına bağlamakta ve bunun nedenlerini üç noktada toplamaktadır.

Bunlardan ilkini, *teknik- yönetsel nedenler* oluşturmaktadır. Buna göre; kitleler kendi kendilerini organize etme ve yönetme bakımından yetersizdir. Günümüzde doğrudan halk iktidarı, teknik nedenlerle imkansız hale gelmiştir. Bu noktada siyasi partiler önem kazanmakta, siyasi partiler kuruldukları andan itibaren büyük ve çok güçlü birer örgüt haline gelmektedirler. Büyümekte ve güçlenmekte olan bu örgütlerde, teknik ve yönetsel zorunluluklar güçlü bir lider kadroyu gerektirmektedirler (Michels, 2001: 19-32).

İkincisi, *psikolojik nedenlerden* kaynaklanmaktadır. Parti elitleri, partide bir kez önder konumuna geldikten sonra, bu konumlarını sürdürmek ister ve bunu bir hak olarak görmeye başlarlar. Bu durum kitleler tarafından da doğal karşılanır. Kitlelerin öndere olan ihtiyacı, kendilerinin savunucusu ve koruyucusu durumunda olan kişilere olan şükran duyguları, önderin karizması ve benzeri özellikleri nedeniyle onları birer kahraman olarak görmelerine neden olmaktadır (Michels, 2001: 33-51).

Üçüncü olarak *entelektüel faktörler* gelmektedir. Ülke çapında örgütlenen ve pek çok üyesi olan siyasi partilerde bir süre sonra işlerin yürütülmesi zorlaşmaya

---

[23] Benzer şekilde, otoriter partilerin doğuşunun, kitle partilerinin doğuşuyla düşümdeştiğini belirten Duverger (1974: 231) da, "Siyasal Partiler" adlı ünlü eserinde, şu ifadelere yer vermektedir; "Şüphesiz bu düşümdeşlik mutlak değildir. Daha komite partileri devrinde bile, otoriter olgular kendisini göstermiştir. Whig'lerin İngiliz Parlamento üyeleri üzerinde kurdukları disiplin ve bazı Amerikan patronlarının yarı-diktatoryal eğilimleri, bunun iyi örnekleridir".

[24] Ayrıntılı bilgi için Bkz. Sartori, 1993: 162-165

başlamaktadır. Kitlelerin bu işlevleri yerine getirmek yönünde yetersiz oluşları nedeniyle, bir süre sonra parti işlerinin yürütülebilmesi için bazı alanlarda uzmanlaşmış, seçkin, iyi eğitim görmüş, entelektüel özellikler taşıyan yönetici elitlere gereksinim duyulmaktadır (Michels, 2001: 52-58).

Robert Michels, "Oligarşinin Demir Yasası" olarak bilinen ünlü görüşünde, demokrasinin olabilirliğini sorgulamakta ve azınlık tahakkümünün kaçınılmaz olduğuna ve bu nedenle, demokrasinin gerçekleşmesinin olanaksız olduğu sonucuna varmaktadır. Buna göre, sosyal yaşamın her alanında insanlar örgütlenmektedir. Partiler, sendikalar, meslek kuruluşları ve dernekler gibi pek çok örgüt, çağdaş yaşamın olmazsa olmaz öğeleri haline gelmişlerdir. Bu örgütlerin hepsi, oligarşik yapılı, lider merkezli kuruluşlardır. Örgütlenme, doğal olarak demokrasiyi yıkmakta ve onu oligarşiye çevirmektedir. "*Örgütlenmek demek, oligarşiye yönelmek demektir".* Yazara göre ne kaçınılabilir ne de önlenebilir olan bu süreç, bir "demir yasa"dır". Liderler bir kez karar verme süreçlerini ele geçirince, otoritelerini güçlendirir, sürekli hale gelmeye çalışır ve dayandıkları kitlenin değil, kendi çıkarlarına öncelik vermeye başlarlar (Michels, 2001: 218-235).

Oysa Sartori, toplumu saran çeşitli örgütlerin oligarşik yapılı olduklarını kabul etmekle birlikte, bu örgütlere içeriden değil, dışarıdan bakılması gerektiğini belirtmektedir. Zira, bu örgütler, güçlerini yandaşlarından aldıkları için taraftar ya da üye toplamak için yarışırlar. Örneğin, siyasal partiler iktidarı ele geçirmek amacıyla daha çok oy, taraftar ya da üye toplamaya çalışmaktadır. "*Öyleyse bu örgütlere içerden bakıldığında ne kadar oligarşik görünürse görünsünler, bu önemli değildir, çünkü o durumda bile bunlar arasındaki yarışmanın sonucu, genelde, demokrasidir. Ancak, vurgulamak gerekir ki, en iyi ve uygun olan durum bu değildir"*. "Ama yarışmacılar arasında seçme yapma yetkisinin halkın elinde olması, her şeye karşın kapsamlı bir makrodemokrasi doğurur" (Sartori, 1996: 165-166).

Duverger (1974: 188) da siyasi partilerin oligarşik nitelikte olduklarını ifade etmektedir. Ona göre "*her insan topluluğunun iktidar yapısı, iki karşıt gücün sonucudur. Bir yanda inançlar, öte yandan pratik zorunluluklar. Dolayısıyla siyasal partilerin liderliği, günümüzdeki sosyal grupların çoğu gibi, ikili bir özellik gösterir;*

yani görünüşte demokratik, gerçekte oligarşiktir". Yazar, siyasi parti örgütlerinin demokratik kurama uymadıklarını, iç yapılarının otokratik ve oligarşik olduğunu, yöneticilerin göründüğü gibi parti üyeleri veya delegeleri tarafından değil, aslında siyasi parti liderleri tarafından seçildiklerini ifade etmektedir[25]. Ancak, parti önder kadrolarının, parti tabanından bağımsız hareket edebilmeleri ve sık sık değişmemeleri de yazara göre güçlü bir örgüt yapısına sahip olmak ve siyaset mücadelesinde başarılı olabilmek için gereklidir[26].

Parti içi iktidarın, bütün üyeler arasında eşit şekilde dağılmaması olarak da ifade edilen parti içi oligarşi, partide tüm yetkilerin bir yönetici azınlığın elinde toplanması anlamına gelmektedir[27]. Oligarşik eğilimlerin birincil kaynağı parti lideridir. Bu eğilime lider çevresindekilerin de katılımı ile birlikte, partiler iktidarı ele geçirdiklerinde, ülkedeki tüm siyasal iktidar, bir grup oligarşik azınlığın eline geçmektedir. Bu durumda da demokrasi sadece sözde kalmaktadır (Yanık, 2002: 159). Oligarşik yapının bir sonucu olarak, temsil yetkisinin aynı kişilerde toplanması, siyasal katılımı daraltmakta ve egemenliğin halka dayandırılması ilkesi ile uyuşmamaktadır. "Oysa demokrasilerde temsilcilerin değişebilirlik oranları ne kadar yüksekse; temsilcilik yetkisinin demokratik seçimlerle devredilebilmesi ne kadar iyi işliyorsa, gerek partilere gerekse siyasal rejime sahiplik ölçüsü o kadar yüksek, yoğun olacaktır" (Tuncay, 1996: 179).

Siyasal partilerde lider sultası ve oligarşik yönetim eğilimi, hemen hemen her ülkede ve her partide gözlenmiştir. Lider hegemonyasını arttırıcı en önemli etken, milletvekillerinin merkezden belirlenmesi yönündeki eğilimdir. Parti başkanlarının isteklerine ya da görüşlerine karşı çıkmanın, tekrar milletvekili adayı olabilme ya da

---

[25] "Partilerin liderliği, doğal olarak, oligarşik bir biçim alma eğilimindedir. Partilerde, gerçek bir "yönetici sınıf" az çok kapalı bir kast, girilmesi güç bir "iç çevre" ortaya çıkar. Bu olay gerek gerçek ve görünüşteki liderler, gerek demokratik ve otokratik yöneticiler bakımından söz konusudur. Teorik olarak, seçimin, bir oligarşinin doğuşunu önlemesi gerekirdi; gerçekte ise seçim, daha çok bunu kolaylaştırır gibi görünmektedir. Kitleler doğal olarak muhafazakardır; eski liderlerine bağlanır ve yeni simaları şüphe ile karşılarlar" (Duverger, 1974: 210).

[26] "Demokratik ilkeler, liderliğin bütün kademelerde seçimli olmasını, sık sık yenilenmesini, kolektif nitelik taşımasını ve zayıf bir otoriteye sahip bulunmasını gerektirir. Bu şekilde örgütlenmiş bir parti ise, siyaset mücadelesi içinde gerekli silahlara sahip değildir… Liderler, doğal olarak iktidarlarını koruma ve arttırma eğiliminde olduğundan; üyeler ise, bu eğilimi engellemek şöyle dursun, tersine liderleri putlaştırmak suretiyle, onu büsbütün güçlendirdiklerinden, iş daha kolaylaşmış olur. Bütün insan grupları gibi, partiler de tutucudur; evrim kendilerini değişmeye zorlasa bile, kolay kolay yapılarını değiştirmezler" (Duverger, 1974: 189-190).

[27] Özbudun, Ergun. (1986): *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini*, Ankara, s. 164'ten Aktaran: Yanık, 2002: 159

yeniden seçilebilme şansını büyük oranda düşürmesi, lider hegemonyasını arttırıcı bir etki yapmaktadır (Aliefendioğlu, 1999: 108). Bu durum, milletvekillerini lidere bağımlı kılmakta ve dolayısıyla parti içi demokrasiyi engellemektedir. Öte yandan Tuncay (1996: 183), azınlık politikacıların diktatoryası olarak kabul edilen "oligarşik örgütlenme düzeni"nin siyasal bilinç düzeyinin arttırılması, sosyo ekonomik verilerin pozitif hale getirilmesi ve parti içi demokrasinin kurulması ile aşılabileceğini belirtmektedir.

Parti içi demokrasinin sağlanabilmesi için, siyasal partilerdeki otoriter eğilimler ve oligarşik egemenlik eğilimlerinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bilindiği gibi çeşitli baskı gruplarının siyasal partiler üzerindeki etkileri çağdaş demokrasinin bir gerçeğidir ve bir noktada yararlı olduğu da söylenebilir. Ancak, bu grupların siyasal iktidar üzerinde aşırı şekilde etkili olmaları, yani; demokrasinin halk değil de baskı grupları yararına işlemeye başlaması, demokrasinin soysuzlaşmasının da başlıca nedeni olarak görülmektedir (Perinçek, 1985: 141).

Siyasal ahlaktaki yozlaşmanın nedenini "*zenginliğin devlet eliyle yaratıldığı ekonomik yapı ve bankacılık sistemi içerisindeki siyasi partilerin "rant" bölüşümünün aracı durumuna gelmeleri*" olarak gören Aliefendioğlu (1999: 108), bu durumun milletvekilliğine kimi ayrıcalıklarla gerekenin dışında fazla çekicilik kazandırdığını ve siyasi partilere ve lidere bağlılığı ön plana çıkardığını ifade etmektedir. Bu durum, siyasal ahlaktaki yozlaşmanın da bir nedeni olmuştur. Yazara göre, "milletvekili olabilmek için kişiliklerinden ya da kişisel zenginliklerinden pay verenler, milletvekili olduklarında, kişisel çıkarlarına öncelik tanımayı kendilerince haklı bir neden saymışlardır".

Bu açıklamalardan sonra, siyasi partilerdeki oligarşik yapılanmaların getirdiği bazı sakıncaları şu şekilde özetlemek mümkündür (Atabek, 2000: 42):

a. Parti içi muhalefetin etkisiz hale getirilmesi sonucu alternatif politikaların ve farklı bakış açılarının ortaya çıkışının engellenmesi,

b. Partinin üst yönetimi belli bir çevrenin eline geçtiğinden, bu mevkiler için partililer arasında rekabet duygusunun azalması ve buna bağlı olarak da partinin dinamizmini yitirmesi,

c. Lider ve yakın çevresinin, parti içindeki iktidarlarını güvence altında görmeleri nedeniyle, parti politikalarındaki gerekli düzenleme ve değişiklikleri zamanında yapmaması,

d. Oligarşik yapılanmanın yol açtığı zayıf kadrolara ve yetersiz programlara sahip siyasi partilerin, demokrasinin aksamasına ve ülke sorunlarının çözülememesine neden olması.

Özetle, parti lideri gibi, onun yakın çevresinde yer alan parti üst yöneticilerinin parti içi demokraside oynadıkları rol son derece önemlidir. Bu grubun oligarşik eğilimleri parti içi demokrasiyi zedelemektedir. Örgütlenme, her ne kadar oligarşiyi getirse de partilerin güçlü bir örgüte ihtiyaçlarının olduğu muhakkaktır. Bu noktada gerekli olan, lider ve onun etrafında yer alan yönetici grubun karar yetkilerinin yasalar ve parti tüzüklerinde, demokratik esaslara göre düzenlenmesidir. Ancak, her şeyden önemlisi, bu kişilerin tabanın sesine kulak vermeleri ve parti içi demokrasiye saygı duymalarıdır.

3.2.2. Siyasi Partilerin Aday Belirleme Yöntemlerinin Parti İçi Demokrasiye Etkisi

Siyasi partilerin aday belirleme yöntemleri ile parti içi demokrasi arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Siyasi partilerin aday belirleme yöntemleri genel olarak üç başlık altında toplanmaktadır. Aşağıda bu yöntemlerin parti içi demokrasi üzerinde ne gibi etkileri olabileceği incelenecek, Türkiye'deki durum ve yapılması gerekli değişiklikler üçüncü bölümde ele alınacaktır.

Birinci bölümde yer alan demokrasi başlığı altında ayrıntılı olarak anlatıldığı gibi, temsili demokrasilerde halk, seçtiği kişiler vasıtasıyla yönetime katılmaktadır. Seçilen kişilerin, halkın istek ve düşüncelerini yerine getirdiği ve onları temsil ettikleri kabul edilmektedir. İşte, milletvekili belirleme şeklinin önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü, siyasi konjonktür şunu göstermiştir ki, "*milletvekili belirleme şekli kimin yetkisinde ise, milletvekilinin sahibi odur*". Milletvekili belirleme yetkisi eğer

parti liderinin yetkisinde ise egemenlik kavramının değişmesi söz konusudur. Eğer bu yetki tabana (üyeler ve seçmenler) aitse, egemenliğin halka ait olduğundan söz edilebilir (Yaşar, 1999: 937).

Siyasi partilerde aday belirleme sürecine ilişkin iki temel ampirik sorun bulunmaktadır. Bunlar, bu sürecin ne kadar merkezileştiği ve sürece katılımın ne ölçüde yaygın olduğudur. Batı demokrasilerinde partilerin aday belirleme yöntemleri çok çeşitli olmakla birlikte, teorik olarak bir uçta; adayların bütün partili seçmenlerin veya taraftarların oylarıyla belirlenmesi, diğer uçta ise; adayların parti lideri tarafından belirlenmesi yer almaktadır. Adaylar, sürecin merkezileşme derecesine göre bu iki uç arasında çeşitli şekillerde belirlenmektedir (Özbudun, 1995: 10).

3.2.2.1. Merkez Yoklaması

Parti adaylarının, parti lideri ya da parti üst yöneticileri tarafından belirlenmesi ile gerçekleşen bu sistem, otoriter bir sistem olup, siyasi partilerde lider hakimiyetine yol açmakta ve parti içi demokrasiyi zedelemektedir. Bu sistemin uygulanması durumunda genel seçimler, liderin ya da parti yöneticilerinin sunduğu adayların seçmence onaylanmasından başka bir anlam taşımamaktadır (Teziç, 2003: 269). Bunun sonucunda da temsil gerçekleşememektedir. Öte yandan, milletvekili adayının merkez tarafından belirlenmesi, onun merkeze olan bağımlılığını arttırmaktadır. Zira aday, bir sonraki seçimlerde de aday olabilmek, özellikle blok liste uygulamasının olduğu durumlarda, listede üst sıralarda yer alabilmek amacıyla merkeze itaat eğilimine girmektedir. Bu durumun parti içi demokrasi ile bağdaşmadığı açıktır**.**

Türk siyasi hayatında, merkez yoklaması yapan, yani adayları belirleyen organ, çoğunlukla Merkez Karar ve Yönetim Kurulu (MKYK), istisnai olarak da parti meclisidir. Bilindiği gibi, demokrasilerde asıl olan halkın ne istediğidir; yani halkın kriterleridir. Oysa, merkez yoklaması yönteminde, seçimi yapacak olan kurulun kriterleri etkili olmaktadır. Bu nedenle, parti liderinin oligarşik iç çemberinin yaptığı bu seçim yöntemi antidemokratiktir. Milletvekilleri de bu yöntem nedeniyle kendilerini seçen halka karşı değil, kendilerini belirleyen kuruma karşı diyet borcu altına

girmektedir. Bunun sonucunda da milletvekili kendisini belirleyen kuruma tabi olmakta ve parti içi demokrasi ortadan kalkmaktadır (Yaşar, 1999: 938-939).

Adayların parti merkez organlarınca belirlenmesi yöntemi, yaygın bir uygulama değildir. "Fransa'nın iki büyük sağ partisinde (RPR ve UDF), Avusturya Sosyalist Partisinde, başlıca İsrail partilerinde, adayların bir bölümü için de başlıca İtalyan ve İrlanda partilerinde uygulanmaktadır. Adayların belirlenmesinin sadece parti liderine bırakılması ise Batı demokrasilerinde çok nadir görülen bir durumdur. Ancak, uygulamada bazı örnekleri mevcuttur. Yunanistan'da 1977 yılında Yeni Demokrasi Partisi kongresi, bu yetkiyi parti liderine vermeyi kararlaştırmıştır. İtalyan Hıristiyan Demokrat Partisi, Japon Liberal Demokratik Parti ve Belçika Hıristiyan Halk Partisi'nde parti içi hiziplerin liderlerinin veya partiyle bağlantılı menfaat gruplarının aday gösterme sürecindeki rolleri büyüktür" (Aktaran: Özbudun: 1995: 11)[28].

3.2.2.2. Aday Yoklaması

Bu milletvekili belirleme şeklinde, milletvekili adayları partide seçilmiş ikinci bir seçmen (delege) tarafından belirlenmektedir. Bu yöntem iki dereceli bir seçim yöntemi olduğu için daha ilk etapta antidemokratik olduğu ortaya çıkmaktadır. Oysa, demokratik seçimlerin niteliklerinden bir tanesi de, hiçbir ayrım yapılmaksızın herkesin seçimlerde oy verme hakkına sahip olması, yani "genel oy"dur. Ancak aday yoklaması yönteminde aday, öncede seçilen delegeler tarafından seçilmektedir. Bu durumda adaylar, iki dereceli bir seçim ile seçilmektedir ve iki dereceli seçimler de kuşkusuz, tek dereceli seçimlere oranla daha az demokratiktir (Teziç, 2003: 248; Yaşar, 1999: 939). Ancak, bu sistem yukarıda incelenen merkez yoklaması yöntemine göre çok daha demokratiktir. Zira, her ne kadar adayları delegeler belirliyor olsa da, bu delegelerin de seçimle göreve gelmeleri esastır.

Aday yoklaması yöntemini Türkiye açısından değerlendirmek gerekirse; Türk siyasal partilerinde ikinci seçmen (delege) seçimlerinin yapılmadığı, ikinci seçmenin çoğu zaman, partideki görevinden dolayı ikinci seçmen sıfatını kazandığı

[28] Michael Gallagher, "Conclusion", Michael Gallagher ve Michael Marsh, eds., Candidate Selection in Comparative Perspective: The Secret Garden of Politics, London: Sage Publications, 1988, s. 236-245'ten Aktaran: Özbudun, 1995: 10-11

görülmektedir. Parti üyeleri, ikinci seçmenin seçiminde kesinlikle bir irade belirtmemektedirler. Aday yoklaması, hem bu yönden dolayı antidemokratiktir, hem de üst görevlerde seçmen oluşturduğu için seçimlerin eşitlik ilkesine aykırıdır (Yaşar, 1999: 939).

> "Aday yoklamasının seçmenlerine baktığımızda şu gerçek dikkati çekmektedir. İkinci seçmen, merkezin kontrolündedir. Çünkü bu seçmen kitlesi merkezin güç ifadesidir. Bu seçmenleri parti kurucuları, eski bakanlar ve mevcut bakanlar (eğer parti iktidarda ise), partinin mevcut ve yeni milletvekilleri, yönetim kurulu üyeleri, disiplin kurulu üye ve başkanları vb. Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nun parti teşkilatını dağıtma yetkisi ve merkez disiplin kuruluna münhasıran sevk yetkisi sahibi olması birlikte ele alındığında, sözü edilen seçmenlerin partinin merkez organlarının etkisinde olması kaçınılmazdır. Bu nedenle adaylar yine merkezin hakimiyetinden kurtulamamaktadır. Bunun doğal sonucu olarak parti içi demokrasi zedelenmektedir" (Yaşar, 1999: 939).

Batı demokrasilerinde aday tespitinde en yaygın olarak kullanılan yöntem, adayların, seçim çevresi parti örgüt üyelerinin bir bölümünce (ya bir delege kongresi veya seçim çevresi örgütü yönetim kurulu tarafından) belirlenmesidir. "Bu sistem İngiliz Muhafazakar ve İşçi partilerinde, Fransız Komünist ve Sosyalist partilerinde, tüm Alman, İrlanda ve Norveç partilerinde, başlıca Belçika (tüm üyelerin katıldığı seçimlerle birlikte olarak), Hollanda ve İtalyan partilerinde uygulanmaktadır. Bu sistemde aday belirleme yetkisinin, partinin seçim çevresi örgütleriyle merkez organları arasında bir şekilde bölüşülmesi de mümkündür. Örneğin, aday adaylarının önceden parti merkez organının incelemesinden geçirildiği ya da merkezin adayları veto etme hakkının olduğu; yine adayların bir bölümünün yerel örgütlerce bir bölümünün merkez organlarca belirlendiği uygulamalar görülebilmektedir (Özbudun, 1995: 11).

3.2.2.3. Önseçim

Önseçim, parti içi demokrasi açısından tam bir kilometre taşıdır. Önseçim, genel seçime tam bir provadır. Önseçim kurumu Belçika kökenlidir. ABD'de de uygulanmaktadır. Belçika'da siyasi partiler kitle partileri olduğundan dolayı, bu ülkede uygulanan önseçimde seçmenler, parti üyeleridir. ABD siyasi partileri ise kadro partileri

olduğu için bu ülkede uygulanan önseçimde seçmenler, parti sempatizan ve taraftarları olmaktadır (Yaşar, 1999: 939-940).

ABD'nin uyguladığı önseçim, Belçika'da uygulanana benzer olmakla birlikte, tamamen orijinal bir sistemdir. Zira, Belçika'daki üyelik sistemi, Amerikan partilerininkinden tamamen farklıdır. Belçika'da önseçimi gerçekleştirenler partilerin kayıtlı üyeleridir. Oysa, ABD'de uygulanan önseçimlerde, adayların parti üyelerince seçilmesinden çok, seçmenler ya da taraftarlarca seçilmesi söz konusudur. Üstelik her devletin bu alanda kendine özgü bir düzenlemeye sahip olması, önseçimlerin tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Zira, gerçekte tek tip bir önseçim değil, çok çeşitli ve birbirinden farklı önseçim uygulamaları bulunmaktadır. "Önseçim, esas itibariyle, bir partinin asıl seçimlerdeki adaylarını belirtmeye yarayan, seçim öncesi oylamadır" (Duverger, 1974: 464-465).

Diğer yandan, ABD'de uygulanan önseçim yöntemi, yani, adayın parti üyelerinden çok parti seçmen ve taraftarlarınca seçilmesi, bazı açılardan şu soruyu akla getirmektedir; acaba parti üyesi olmayan birinin, önseçimde oy kullanması doğru mudur ve ne derece samimi olur? Zira, parti taraftar ya da seçmenlerinin oy verdiği bir önseçimdense, parti üyeleri gibi siyasal bakımdan daha bilgili ve deneyimli kimselerin oy verdiği önseçimlerin, partiler için daha makul olduğu düşünülebilir. Ayrıca, önseçimde oy verecek olan kişinin parti taraftarı ya da seçmeni olduğundan emin olabilmek de zordur. Öte yandan, önseçimlerde, taraftar ve seçmenlerin görüşlerinin alınması da elbette partinin genel seçimlerde başarılı olması açısından faydalı olacaktır. Ayrıca, bu yöntemin, ABD'deki partilerin kadro partileri olmasından dolayı kullanıldığı düşünüldüğünde, üye sayısı az olan bu partiler bakımından, bir nevi gereklilik olduğu da göz önüne alınmalıdır.

ABD'nin federe devletlerinde, açık ve kapalı olmak üzere iki tür önseçim uygulanmakta, bunlar da kendi aralarında farklılaşmaktadır. Kapalı önseçime katılan parti sempatizanına veya taraftarına, hangi partiye taraftar veya sempatizan olduğu sorulmaktadır. Bu işlem genellikle seçmenin, seçmen kütüğüne yazılması sırasında ya da oy sandığına girişinde yapılır ve seçmene istediği partinin pusulası verilir. Açık önseçimde ise herkesin siyasal tercihinin gizliliği muhafaza edilmekte ve oy sandığına

giderken bütün partilerin listeleri seçmene verilmektedir (Duverger, 1974: 465-466). Kapalı önseçimde seçmene hangi partinin taraftarı olduğunun sorulması ve bunun kayıt altına alınması, seçmenin iradesini etkileyebilmektedir. Oysa açık önseçim, seçimin serbestlik ve gizlilik ilkeleri bakımından demokratik nitelikler taşımaktadır. Bu tür bir önseçim uygulamasının parti içi demokrasiyi geliştirici nitelikler taşıdığı açıktır.

Ancak Sartori (1994: 30-31), önseçim sürecinin de (özellikle kapalı önseçimlerin) aslında beklenen faydayı sağlayamayacağı durumlar olabileceğine işaret etmektedir. Yazara göre "*kabaca bir kural şunu göstermektedir ki, parti örgütü ne kadar güçlüyse ve kampanya fonları parti tarafından şu veya bu biçimde ne kadar fazla denetleniyorsa, önseçim süreci de o kadar parti tarafından güdümlenir, demokratik değerini yitirir ve gene partiye bağımlı adaylar yaratır*".

Adayın açık önseçimle belirlenmesi halinde, seçilen milletvekili partinin herhangi bir kurumunun diyet borcu altına girmemekte, doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Milletvekilinin partinin kurumlarına diyet borcuna girmemesi onu bir ölçüde de olsa bağımsızlaştırmakta, bunun doğal sonucu olarak da parti içi demokrasinin oluşması kolaylaşmaktadır (Yaşar, 1999: 940-941).

Adayların tüm parti üyelerinin katıldığı bir önseçim ile belirlenmesi uygulaması pek yaygın bir uygulama değildir. "Bu yöntem, başlıca Belçika partilerinde (diğer yöntemlerle bir arada olarak), İngiltere'de Liberal ve Sosyal Demokrat partilerde, Hollanda'da D'66 partisinde kullanılmaktadır. Finlandiya'da da 1978 yılında kanunen zorunlu kılınmıştır" (Özbudun, 1995: 10-11).

Özetle, önseçim uygulaması parti içi demokrasiye dolayısıyla da demokrasiye büyük katkılar sağlayabilecek bir uygulamadır. Nitekim, Türkiye'de de önseçimin hukuken zorunlu olduğu dönemler yaşanmıştır. Günümüzde de pek çok yazar, belli oranda aday belirleme yetkisinin merkez örgütüne tanınması ancak adayların büyük bir çoğunluğunun önseçimle belirlenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu yöndeki görüşlere ve Türkiye'de önseçim uygulamasının hukuksal geçmişine üçüncü bölümde yer verilecektir.

3.2.3. Parti Disiplini

Siyasi partilerde parti içi demokrasi olgusu incelenirken, önemle üzerinde durulması gereken konulardan birisi de parti disiplinidir. Zira, parti disiplini arttıkça parti içi demokrasinin azaldığı, parti içi disiplin azaldıkça ise parti içi demokrasinin arttığı sıklıkla ifade edilmektedir. Ancak, parti disiplinin tek başına parti içi demokrasiyi yok ettiği sonucuna varmak da doğru değildir. Öte yandan, parti disiplini, partilerin tutarlı ve uyumlu politikalar üretebilmeleri için önemli bir işlev görmektedir. Bu nedenle, parti disiplinini tamamen reddetmek mümkün değildir. Ancak parti disiplininin, özellikle de parti disiplin kurullarının, demokratik bir biçimde düzenlenmesi gerekmektedir.

Özbudun, "parti disiplini"ni; **"**Lider veya liderlerin emirlerinin, parti meclis grubu üyelerince aksatılmadan kabul ve yerine getirmelerinin yarattığı bir tutarlılık ve liderlerin elinde itaatsiz üyeleri itaate zorlayacak bazı yöntem ve yaptırımların bulunması şeklinde tanımlamaktadır" (Aktaran: Yanık, 2002: 59; Sarıbay, 2001: 96)[29].

Parti disiplini, çeşitli unsurlardan etkilenmektedir. Bunlar; partilerin yapısı, siyasal sistem (seçim sistemi, kuvvetler ayrılığı, federalizm), sosyal yapı, siyasal kültür ve uygulanan yaptırımlar şeklinde sıralanabilir (Yanık, 2002: 60-63). Ortaya çıkış sebepleri ve işlevleri açısından parti disiplini son tahlilde, örgüte hakim olmakla ilgilidir. Hakim olmak; her iktidarın doğasında mevcut olduğu için, parti disiplinini kendiliğinden parti içi demokrasiyi önleyici bir etken saymak yanlış olur. "*Burada söz konusu olan "demokrasi", iktidarın doğmasına değil, elde ediliş ve kullanılış şekline dair bir meseledir. İktidarı eleştiriden ve denetimden muaf kılmaya yönelik işlev gören bir parti disiplini elbette antidemokratik sayılır*"(Sarıbay, 2001: 96).

Partilerde disiplin olgusunun varlığı, siyasi mücadelede partinin yekvücut olma istem ve mantığına dayanmaktadır. Parti disiplini, parti içi demokrasi aleyhinde hukuken düzenleme alanı bulan, tek açık niyetli etken olarak dikkat çekmektedir. Parti disiplini çeşitli kriterler altında uygulanmaktadır. Bunlar; parti tüzük ve programına

[29] Özbudun, Ergun, (1968): Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini, Ankara, s. 2-4'ten **Aktaran:** Yanık, 2002: 59; Sarıbay, 2001: 96

bağlılık, bağlayıcı grup kararlarının varlığı, çeşitli parti kademelerinde disiplin kurullarının varlığı ve merkeziyetçilik anlayışının varlığı gibi kriterlerdir (Yaşar, 1999: 923). Parti içi disiplinin sağlanması için kullanılan en etkili yöntem, çeşitli yaptırımlar uygulanmasıdır. Örneğin, para cezası, genel ve yerel seçimlerde aday gösterilmeme gibi cezaların yanında, partiden ihraç etmek gibi son derece katı disiplin cezaları da uygulanabilmektedir.

Parti disiplini, kitle partilerinde görülmektedir. Zira, üye sayısının çokluğu, partinin bir arada tutulması zorunluluğunu doğurmaktadır. Oysa, kadro partilerinde bir arada tutulması gereken bir insan kitlesi olmadığından, parti disiplini de görülmemektedir. Parti disiplinini etkileyen bir diğer unsur ise partinin ideolojisidir. Liberal ideolojili partilerde disiplinin etkisi daha zayıfken, totaliter ideolojili partilerde parti disiplini çok güçlü olmaktadır (Yaşar, 1999: 923; Duverger, 1974: 172-175).

Duverger (1974: 248-272) parti meclis grupları ile parlamento dışı örgütler arasındaki ilişkiler açısından partileri üç gruba ayırmaktadır. İlk grupta, *parlamento üyelerinin (milletvekillerinin) partiye hakim olduğu partiler* yer alır. Bu partilerde milletvekillerinin merkeze bağımlılığı oldukça zayıf, lider otoritesi çok sınırlı ve parti disiplini zayıftır. Parlamento grubunun kendine özgü bir iradesi, ortak bir eylemi ve oy disiplini yoktur. İkinci grup partiler ise, *parlamento üyeleri ile liderler arasında rekabete ve dengeye dayalı partiler*dir. Parlamento üyeleri resmen lidere karşı bağımlı olmakla birlikte, uygulamada oldukça geniş ayrıcalıkları ellerinde tutmaktadırlar. Örgüt ne kadar genişse bu rekabet o kadar şiddetli olmakta ve parlamento üyelerinin otoritesi, iç liderin otoritesi lehine olarak o kadar azalmaktadır. Bu tür partilerde, milletvekilinin partiye bağımlılığının en açık belirtisi oy disiplinidir. Buna uymayan milletvekillerinin ihraç tehlikesi ile karşı karşıya kalmaları olasıdır. Bu partilerde disiplin genellikle kuvvetlidir. Üçüncü grupta ise *parti örgütünün, parlamento üyelerine tamamen hakim olduğu partiler* yer almaktadır. Bu partilerde disiplin çok kuvvetlidir. Komünist ve faşist partilerde evrimin son aşamasında, parlamento üyelerinin partiyi yönetecek yerde, partinin parlamento üyelerini yönettiği görülmektedir.

Ancak, Duverger'ın oldukça geniş olan bu ayrımına karşılık, biraz sadeleştirerek; partilerin, parti disiplininin varlığı ya da yokluğu; parti yöneticilerinin

üyeler ve milletvekilleri üzerinde otoriteye sahip olup olmamalarına göre, serbest ve disiplinli partiler olarak ayrılması da mümkündür.

Serbest Partiler: Bu partilerde parti yöneticileri, parti üyelerini, parlamenterlerini ve bakanlarını katı bir disipline tabi tutmamaktadır. Parti yöneticileri, partinin diğer kademelerinde yer alan kişileri belli bir yönde oy kullanmaları ya da belli bir yönde tutum takınmaları için etkilemeye çalışsa da bu konuda bağlayıcı ya da zorlayıcı kararlar almazlar. Bu partilerde üyelerin kararlarını etkileyecek, ya da diğer bir ifadeyle yönlendirecek etkili bir disiplin mekanizması yoktur. En tipik örneği ABD'de görülen bu partilerin, disiplin bakımından serbest oluşlarının en önemli nedeni, bu partilerde ideolojik birliğin bulunmamasıdır. Disiplin sağlamak bakımından önemli bir araç olan "parti grup kararı" gibi bağlayıcı uygulamalara bu tip partilerde rastlanmamaktadır (Teziç, 2003: 337-338).

Disiplinli Partiler: Parti üyelerinin, partinin tüzük, program ve kararlarına sıkı bir biçimde bağlı olduğu partilerdir. Bu partilerde "parti grup kararları" milletvekillerini bağlamakta, milletvekilleri grupta alınan kararlar yönünde oy kullanmak zorunda kalmaktadır. Aksi yönde hareket eden partililer, partiden ihraca kadar uzanan çeşitli cezalar ile karşılaşabilmektedirler. Parlamenter rejimin uygulandığı ülkelerde, partilerin disiplinli oluşlarının somut örnekleri parlamento faaliyetlerinde görülür. Zira, meclis genel kurulu sırasında parlamenterler, oylarını, parti gruplarında, belli konularda grup çoğunluğunun aldığı kararlar doğrultusunda kullanmaya mecbur bırakılmaktadırlar. Bu noktada ortaya çıkan sorun ise, parti disiplini ile partilerin iç çalışmalarının demokratik olması ilkesi arasındaki dengeyi kurabilmektir. Zira, katı ve yerleşmiş bir parti disiplini, yönetici grubun ya da liderlerin partiye egemen olmalarına ve giderek partilerde oligarşik eğilimlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Teziç, 2003: 339-340). Öte yandan, parti içi demokrasiye uyularak alınmış bir karar varsa, bu karara uyulmasının, parti disiplini ile sağlanmasında, olumsuz bir yön olmadığını belirtmek gerekir.

Parti disiplini, özellikle de parlamenter sistemlerde son derece önemli bir sorundur. "Esasen, parti disiplini, başkanlık sistemlerinde de bir sorundur ancak, iki tarafının da keskin olması anlamında, daha az önemli bir sorundur. Parlamenter sistemlerde ise sadece tek tarafı keskindir, çünkü bu sistemlerde "parlamentarizmle

uyumlu" partiler hayati bir gereklilik olduğundan ve disiplinli parti oylarının bu "uyumluluğun" bir parçasını oluşturduğundan kuşku duyulmaz". Parti disiplini nedeniyle milletvekillerinin partiye bağlılığının sağlanması çok eleştirilmekle birlikte, gerçekte parlamenter bir hükümet, parlamentonun desteği olmadan hükümet edemez. "*Bu destek de, hükümeti destekleyen partilerin fiilen kendi üyelerinin oylarını sağlaması anlamına gelir; tekdüze oyları dayatabilme kabiliyeti demektir*" (Sartori, 1994: 242-244).

Parti disiplini sağlayan önemli birer araç olarak "parti grup kararları" açısından konuya baktığımızda; partinin oy disiplininin, kendi başına, parti içi demokrasinin inkarı demek olmadığı söylenebilir. Esasen parlamentonun önüne gelen sorunların iyi düzenlenmiş bir karar alma sürecinde, önce parti yapısı içinde demokratik açıklıkla görüşülmesi ve tartışılmalısı gerekmektedir. Ancak, bu noktada bir sonuca varılamıyorsa, sorunun çözümsüz kalmasındansa, azınlığın, çoğunluğa uymasının sağlanması mantıklı olacaktır. Nitekim, Sartori (1994: 247), parti içinde açıklıkla görüşülen ve tartışılan sorunlarla ilgili olarak, parti içi demokratik yöntemlerle bir sonuca varılamaması halinde, partinin çoğunluk kanaatlerine boyun eğmesi ve oylamada tek bir sesle konuşması gerektiğine işaret etmektedir. Yazara göre, "*parlamentoya bağımlı hükümet, parti tarafından desteklenen hükümet demektir; bu destek de parti çizgisine uygun bir oy disiplinini gerektir*".

Demokratik partilerde, parti yöneticileri ve organları, üyeler tarafından serbestçe seçilmektedir. Partinin doktrini ve izleyeceği politikanın genel hatları ise belirli aralıklarla yapılan kongrelerde, farklı eğilimlerin tartışılması sonucu oluşmaktadır. Oysa otokratik partilerde, yönetici kadrolar ve parti ideolojisi, parti ileri gelenleri tarafından belirlenmektedir. "Disiplinli bir parti her zaman otokratik olmadığı gibi, bütün otokratik partiler de disiplinli olmayabilir. Örneğin İngiliz Partileri; disiplinli, fakat demokratik partilerdir. Buna karşılık Fransız Radikal Sosyalist Partisi, serbest parti olmasına karşılık, otokratik bir partiydi. Ancak, bütün totaliter partiler (faşist ve komünist partiler) disiplinli partilerdir" (Teziç, 2003: 341-342).

Konuya başka bir açıdan bakacak olursak, partilerin demokratik bir iç yapıya sahip olmaları, aynı zamanda parti disiplininin sağlanmasında da etkili olmaktadır. Zira,

lider ve parti yöneticileri demokratik bir biçimde seçimle işbaşına gelmekte ve bu kişilerin parti içi disiplini ve parlamento grup disiplinini gerçekleştirmeleri daha kolay olmaktadır. Parti içinde liderlere duyulan güven ve inanç nedeniyle, örgüt içi disiplinin sağlanması ve alınan kararlara uyulması konusunda sorunlarla karşılaşılmamaktadır (Teziç, 2003: 342).

Disiplinin zayıflığı, partileri ve hükümeti halk önünde daha sorumsuz yapabilmektedir. Zira disiplinsiz partilerden oluşan siyasal sistemlerde halk, hükümetin yaptıklarından ya da yapmadıklarından dolayı çoğunluk partisini, kitlesel olarak sorumlu tutamaz. Oysa, disiplinli partilerden oluşan hükümetlerin, tutarlı ve uzun vadeli politikalar belirleyebilmeleri ve uygulayabilmeleri kolaylaşmaktadır. Öte yandan, baskı ve çıkar grupları, disiplinli partiler üzerinde daha az etkili olmakta, disiplinin zayıf olduğu partilerde ise daha etkili olabilmektedirler. Zira, zayıf disiplinli partilerde, çok sıkı kurallar uygulamadığından, lider, yönetici ve üyelerin daha geniş hareket alanları bulunmaktadır (Öztekin, 2000: 80).

Parti disiplini, seçmenler üzerinde de etkili olabilmektedir. İktidar partisinin disiplinli oluşu, seçimlerden önce seçmenlere verdiği sözü tutması ve programını uygulayabilmesi bakımından etkilidir. Oysa disiplinsiz ya da disiplini zayıf olan partiler, kendi parlamenterleri üzerinde fazla etkili olamayacağından, programlarını uygulamada ve verdikleri sözleri yerine getirmekte zorlanabilirler (Öztekin, 2000: 80). Bu açıdan bakıldığında, parti disiplininin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Özetle, parti disiplininin çok katı olması halinde parti içi demokrasinin zedelenmesi gündeme gelmekte, ancak disiplinin çok zayıf olması (ABD gibi başkanlık sistemleri ayrı olmak üzere) halinde de, parti içinde tek sesliliğin bulunmaması ve tutarsızlıkla karşılaşılabilmektedir. Bu nedenle, siyasi partilerin ne çok fazla disiplinli olup, lider sultasına ve oligarşik yapıya bürünmeleri, ne de tamamen disiplinsiz olup, tutarlı bir politika üretebilmekten yoksun olmaları istenmez. Bu nedenle yapılması gereken parti disiplinini tamamen reddetmek değil; fakat demokratik kurallarla düzenlemek ve hukuk kurallarıyla da bunu pekiştirmektir.

3.2.4. Siyasi Partilerin Finansmanı ve Mali Denetimleri

Demokrasi için vazgeçilmez kuruluşlar olarak kabul edilen partiler arasında rekabetin adil bir biçimde gerçekleşebilmesinde, para, önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Siyasetin finansmanı ile siyasette fırsat eşitliğinin sağlanması arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Günümüzde parti örgütlerinin profesyonelleşmesi ve tanıtım giderlerindeki artışlar nedeniyle, siyasi etkinlikler, giderek emek yoğundan sermaye yoğuna doğru bir gelişme göstermeye başlamışlarıdır. Geleneksel kitle partilerinde başlıca gelir kaynağını oluşturan üye aidatları, gün geçtikçe önemini yitirmiştir (Gençkaya, 2005: 1, 2000: 129).

İktidara gelmenin yolunun seçimlerden geçmesi, siyasi partilerin daha geniş kitlelere ulaşmak ve onların desteğini kazanmak yolunda çeşitli faaliyetlerde bulunmalarını zorunlu kılmaktadır. Toplum yaşamında çok farklı alanlarda faaliyet göstermek siyasi partilerin finansman gereksinimini arttırmakta ve kamuoyu açısından da finansman kaynağını ve harcamaların yerinde olup olmadığını izlemeyi gerekli kılmaktadır (Kaya, 2006: 585-586). Türkiye'de Anayasa'nın 69/3. maddesinde, siyasi partilerin mali denetimi için tarafsız bir organı olarak Anayasa Mahkemesi görevlendirilmiştir.

Bilindiği gibi, siyasi partiler aslında özgür kuruluşlardır ve esas olan kendi çalışmalarını kendilerinin düzenlemeleridir. O nedenle, Anayasa düzenlemeye giderken, kanun koyucu için getirdiği sınırlamalardan biri, "*iç çalışmalar*" kavramının kapsadığı alanla ilgilidir. Bu kavram oldukça kapsamlıdır. Parti tüzüğü ve programının düzenlenmesi, parti organlarının kuruluşu ve çalışmaları, parti üyelerinin hak ve ödevleri, adayların belirlenmesi gibi konular parti iç düzeni ile ilgili konulardır. Benzer şekilde, parti faaliyetlerinin finansmanı da, siyasal partilerin iç sorunudur. Partilerin mali denetimlerinin AYM'ce yapılması ilkesi ise partileri her tür mali baskıdan kurtarmak ve parti iradesinin, demokratik bir biçimde oluşması amacıyla konulmuştur (Tanilli, 2002: 233). Kısacası, siyasi partilerin finansman kaynakları ve aşağıda ele alınacak olan mali denetimleri konusu ile parti içi demokrasi arasında önemli bir ilişki vardır.

Bilindiği gibi, kamusal kaynakları dağıtma tekeline sahip olan iktidar, bu kaynakları siyasetin finansmanında da kullanabilmektedir. Ekonomik güçlerini siyasi güce dönüştürerek, siyasi iktidarı etkilemek isteyen birey ve grupların partiler üzerinde etkili olmaları, parti içi demokrasiyi zedeleyici etkiler yaratabilmektedir. Gençkaya (2005: 12; 2000: 130-140) bu durumu, "*parayı veren, düdüğü çalar*" özdeyişine benzetmektedir. Parti ya da parti önderleriyle para kaynakları arasında bağımlılık yaratan bu süreç, yolsuzluk eğilimlerini arttırdığı gibi, toplumun siyaset ve siyasetçiye olan güveninin azalmasına da yol açabilmektedir. Bu sakıncaları gidermek için önerilen siyasetin kamusal finansmanın (doğrudan ya da dolaylı) da bir takım sakıncaları bulunmaktadır. Zira, partilere yapılan devlet yardımı, partilerin, seçmen ve üyelerine hesap verme yükümlülüklerini zayıflatmaktadır. Dolayısıyla siyasetin finansmanın farklı yönleri ve sonuçları bulunduğu söylenebilir.

Türkiye'de siyasi partilerin, özellikle seçim dönemlerinde kamu ve özel kesime ait araç ve hizmetleri bedelsiz olarak kullanmaları yanında; irili ufaklı partili yandaşların sağladığı kayıtsız mali ve ayni desteklerin son derece yaygın olduğu görülmektedir. Giderek artan seçim kampanyası giderleri, partileri bağış yapanlara bağımlı hale getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında iktidarı elinde bulunduranların, rakip partilere göre daha ayrıcalıklı konuma sahip olduğu görülmektedir. Partilere en yüksek bağış yapanların, devlet olanaklarından yararlanma istekleri ve beklentileri bir yandan yolsuzlukları tetiklemekte, öte yandan da seçimlerde adiliyet ilkesinin temel kurallarını da ciddi biçimde zedelemektedir (Gençkaya, 2005: 2, 2000: 140).

Yukarıda değinildiği gibi, kamusal finansmanın da bir takım sakıncaları bulunmaktadır. Çok yaygın olmasa da devlet desteği, parti yönetimini ve adayları, parti üyelerine mali bağımlılıktan kurtarmakta, ancak bu durum, parti ve adayları, giderek kitle iletişim araçlarına ve profesyonel halkla ilişkiler uzmanlarına bağımlı hale getirmektedir. Bu son nokta, hem kitle partileri için, hem de parti içi demokrasi ve katılımcı demokrasi anlayışları bakımından tartışmalara açıktır. Sonuç olarak, siyasetin finansmanında dolaylı ya da doğrudan kamusal destek sağlanması, var olan siyasi parti sistemini ve dolayısıyla da parti içi demokrasiyi yakından etkilemektedir (Gençkaya, 2000: 140).

Siyasetin kamusal finansmanı, partilerin merkez organlarını doğrudan ve dolaylı olarak güçlendirirken, demokrasinin tabana yayılmasını da olumsuz etkileyebilmektedir. "Siyasetin kamusal finansmanı 'daha eşitlikçi ve daha ucuz bir seçim kampanyası' ortamı yaratırken, siyasette yerleşik grupların lehine, var olan siyasal parti sistemini de güçlendirmektedir". Özellikle parlamenter demokrasilerde, siyasetin kamusal finansmanı, var olan statükoyu koruyarak, parlamentoda temsil edilen partilerin yararına işleyen sonuçlar doğurmaktadır (Gençkaya, 2000: 141-142). Bu sakıncalara rağmen, siyasetin kamusal finansmanı partiler için son derece önemlidir. Zira, siyasette fırsat eşitliğini güçlendirdiği gibi, devlet yardımının yapılmaması durumunda partilerin büyük miktarlarda bağış yapanlara daha bağımlı hale gelebilmesi söz konusu olacaktır.

Benzer şekilde, siyasi partilerin mali denetimi olgusu da örgütlenme özgürlüğü ve parti içi demokrasi ile yakından ilgilidir. "Denetim yapan organın, bir siyasi partinin, bir dönem içerisindeki mali işlemlerini kapsayan bütçesine karşı yaklaşımı, parti özelinde parti içi demokrasinin oluşumuna ve gelişimine katkıda bulunabileceği gibi, genel anlamda da örgütlenme özgürlüğü ve demokratik yaşam biçimine olumlu katkıda bulunabilir". Ancak, mali denetim, sözü edilen bu olumlu katkılarının yanında, denetimi yapan organın algılayış biçimine göre, bu kavramların önünde önemli bir engel oluşturabilecek nitelikler de taşımaktadır (Kaya, 2006: 586).

Siyasi partilerin mali denetimlerinin yapılması gerekliliğinin çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerden biri de, konumuzla ilgili olarak; parti dışındaki özel kişiler, şirketler ve çıkar gruplarının yapmış oldukları bağışların, yardım alan siyasi partiyi ödün vermeye yöneltebileceği ve bunun da siyasi yozlaşmaya neden olabileceğidir (Kaya, 2006: 586). Zira, bu sakınca siyasi partilere devlet yardımı yapılmasının da gerekçelerinden birini oluşturmaktadır.

Mali denetim sonuçları, partinin yönetiminde yer alamayan parti üyeleri açısından da büyük önem taşımaktadır. Zira, parti üyeleri, denetim sonuçlarını inceleyerek, partilerin faaliyetleri ile kuruluş nedenleri arasındaki bağlantıyı saptayabilme olanağına sahip olurlar. Ayrıca, denetimin tarafsız bir dış organca yapılması, parti yönetiminde yer alamayan parti üyeleri açısından bir güvence oluşturmaktadır. Öte yandan, günümüzde siyasi partilerinde gözlenen önemli

aksaklıklardan biri de "partilerin iç işleyişlerinin saydamlıktan uzak olması"dır. "Mali denetim bulguları sonucunda ortaya çıkan denetim belgeleri, parti içi mali işlemlerin saydamlığına katkıda bulunacağı gibi, parti içi demokrasi kavramı ile demokratik toplum geleneğinin oluşumu ve gelişimine de katkıda bulunacaktır". Özetle, mali denetimin en önemli faydası; saydamlığı sağlama yönünde katkı yapmak yoluyla, demokratik yaşamın gelişimine katkıda bulunmasıdır (Kaya, 2006: 587-588).

Mali denetim bulguları, parti yönetimine katılma olanağı bulamayan parti üyeleri, parti dışında kalan tüm bireyler, daha genel bir ifade ile kamuoyu açısından da önem taşımaktadır. Zira, kamuoyunun bir parti hakkında kanaat oluşturmasına yardımcı olan unsurlardan bir tanesi de mali denetim sonuçlarıdır. "Siyasi partilerin mali denetimi olgusuna saydamlığı sağlayıcı bir unsur olarak bakıldığında ve denetim bu amaca hizmet ettiğinde demokratik toplum düzenini besleyen bir nitelik taşıyacağı açıktır" (Kaya, 2006: 588).

Siyasi partilerin mali denetimleri ile ilgili bazı çalışmalarda, bu konunun teknik bir nitelik taşıdığı ve bu nedenle denetimin AYM tarafından değil de, Sayıştay tarafından yapılmasının daha uygun olacağı yönünde görüşler bulunmaktadır. Ancak, Kaya (2006: 605), siyasi partilerin mali denetimi görevinin Sayıştay'a verilmesinin, tüm sorunları çözmeyeceğine dikkat çekmektedir. Zira, mevcut mali denetim sırasında ortaya çıkan aksaklıklar ve sorunlar giderilmeden, görevin başka bir organa devredilmesi; sadece AYM'nin sırtında olan sorunun, tümüyle, denetim yetkisinin devredileceği organa aktarılmasından başka bir sonuç doğurmayacaktır. Dolayısıyla denetimin başka bir organa devrinden önce, mali denetim sırasında karşılaşılan sorunların çözülmesi gerekmektedir.

Özetle, siyasi partilerin finansman kaynakları ile parti içi demokrasi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Siyasetin kamusal finansmanı, siyasi partilerin ekonomik güç olanaklarına sahip olan ve yüksek bağış yapan kişi ve gruplara olan bağımlılığını azaltıcı etki yaratmaktadır. Bununla birlikte, siyasi parti yönetiminin üyelere olan bağımlılığını da azaltmakta, dolayısıyla merkezin gücünün pekişmesine neden olabilmektedir. Öte yandan, siyasi partilerin mali denetimi de, parti içi mali işlemlerin

saydamlığına katkıda bulunacağı gibi, parti içi demokrasi kavramı ile demokratik toplum geleneğinin oluşumu ve gelişimine de katkıda bulunacaktır.

3.2.5. Pozitif Ayrımcılık Yönünde Kota Uygulamaları

Siyasi partilerin karar alma mekanizmalarının demokrasi ilkelerine bağlı olarak yürütüp yürütmediği, kota uygulamaları ile doğrudan doğruya ilişkili olmamakla birlikte, kota uygulamalarının demokrasinin gerçek anlamıyla uygulanabilmesi için önemli bir etken olabileceği ileri sürülmektedir. Bu nedenle, kota uygulamalarının yarar ve sakıncalarının neler olabileceği ve parti içi demokrasiye ne gibi katkılar sağlayabileceği incelenmesi gereken bir konudur.

Özellikle, kadınların öğrenimde, iş hayatında ve siyasal yaşamdaki düşük temsilini önlemek amacıyla, pozitif bir hukuksal önlem olarak kota uygulamaları kullanılabilmektedir. "Kotanın uzun vadede amacı, düşük temsil edilen kadınları, yüksek nitelikli pozisyonları yerine getirecek bir konuma getirmek ve sonuçta kadın lehine kotalamayı gereksiz kılmaktır" (Gören, 1999: 317).

Seçime ilişkin kararların, genellikle şeffaf olmaması nedeniyle, kadınların siyasal karar organlarındaki düşük temsilinin, cinsiyet nedeniyle ayrımcılıktan kaynaklandığının kanıtlanması zordur. Uygulamada var olan bu fiili eşitsizliğin ortadan kaldırılması için, siyasal karar organlarında doğrudan ya da dolaylı olarak kadın oranını arttırıcı düzenlemeler "*yasa ile*" öngörülebileceği gibi, "*parti tüzüklerinde"* de öngörülebilmektedir (Gören, 1999: 318).

Kadınların siyasal organlardaki temsilinin arttırılması için, *aday listesine ilişkin yasal kota, parlamentonun kendisi için yasal kota, mali sübvansiyonla eşitliğin sağlanması için yönlendirme* ve *seçimlerde resmi belgelendirmeyle ve eşitliğin sağlanması için yönlendirme* gibi çeşitli şekillerde yasal kotalar öngörülebilir. Ancak, yasa ile öngörülen kota düzenlemelerinin bazı anayasal kuralları zedelemesi söz konusu olabilmektedir. Örneğin, seçim ilkelerinden; *siyasi partilerin aday belirleme özgürlükleri* ile *potansiyel adayların seçilme hakk*ının zedelenmesi söz konusu olabilir. Benzer şekilde Anayasa'nın 68. maddesinde düzenlenen, "*siyasi parti özgürlüğü*" ve 10.

maddesinde yer alan "*cinsiyet nedeniyle ayrım yasağı*"nın da zedelenmesi gündeme gelebilir. Öte yandan, kadınların siyasal karar organlarındaki temsil oranının, genel nüfus içindeki oranına yaklaştırılmasına yönelik kota düzenlemesinin yasa ile getirilmesi Anayasa'ya aykırılık oluşturmamaktadır. Üstelik, kadınların temsil oranını, genel nüfus oranına yaklaştırmaya yönelik yasal düzenlemeler yapılması, plüralizmi ve çok sesliliği arttırarak gerçek demokrasinin hayata geçmesi bakımından büyük bir katkı sağlayabilir (Gören, 1999: 319-331).

Pozitif ayrımcılık yönünde kota ile ilgili düzenlemelere siyasi partilerin tüzüklerinde yer verilmesi ise, yasal kota uygulamasından çok daha sorunsuz ve kolay olabilir. Zira, Gören'e (1999: 331-332) göre; "siyasi parti tüzüklerinde belirtilen parti içi görevlerde ve siyasi partiler tarafından belirlenen aday listelerinde cinsiyete dayalı kota uygulamasını öngören düzenlemeler, farklı cinslerin eşitliği ilkesine uygun olup, cinsiyet nedeniyle ayrım yasağına dayanmaktadır".

Siyasi parti tüzüklerinde öngörülen kota düzenlemeleriyle, siyasi parti üyelerinin *seçim özgürlüğü* zedelenmemektedir. Parti tüzüklerindeki kota düzenlemeleri, Anayasa'nın 69/1. maddesinde öngörülen parti içi çalışmaların demokrasi ilkesine uygun olması kuralı ile bağdaşmaktadır. "*Bu tür kota düzenlemeleri siyasi parti özgürlüğünün ve aday gösterme hakkının kullanılması anlamına gelmektedir. Seçmen bu kota uygulamasının sonucunu onaylayıp onaylamamakta,* ***kota düzenlemesi getirilmiş partiye oyunu verip vermemekte serbesttir***" (Gören, 1999: 332).

Özetle, yasal olarak bu düzenlemelerin yapılması bazı haklı sayılabilecek eleştirilere neden olmakla birlikte, parti içi fonksiyonlar için kota uygulaması parti organlarının kuruluşuna ilişkin olup, seçim sürecine ilişkin bir düzenleme değildir. Bu nedenle bu tür düzenlemelerin parti tüzüğünde yer alması isabetlidir (Gören, 1999: 338).

Bu uygulamalar, kadınların parti aday listelerinde yer alma oranlarını arttırmak yoluyla, kadınların parti üyeliğindeki temsil oranlarını arttırmak ve toplam nüfus içindeki oranlarına yakınlaştırmak amacını gütmektedir. Gören'e (1999: 332-337) göre; "Anayasanın 10. maddesi ile korunan farklı cinslerin eşit haklara sahip olmaları

ilkesinin sınırları içinde mevcut fiili bir mağduriyeti ortadan kaldırmak için kadınların fiilen kayırılmış olması, yine 10. maddede yasaklanmış olan cinsiyet nedeniyle bir kayırma değil, salt bir mağduriyeti ortadan kaldırmak için yine bu kural tarafından emredilen veya en azından izin verilen bir araçtır". Ancak, bağlayıcı kota düzenlenmesi, kimilerince, cinsiyet nedeniyle bir mağduriyete neden olması ve ilke olarak, cinsiyet nedeniyle ayrım yasağı kuralına ters düşmesi nedeniyle reddedilmektedir.

Anayasa'nın 10. maddesine 2004 yılında eklenen fıkra ile devlete, kadın ve erkeklerin sahip olduğu eşit hakların yaşama geçirilmesi konusunda, aktif bir rol üstlenme yükümlülüğü getirilmiştir. Bu maddeye göre "*Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir.* ***Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür***" (Ek: 7.5.2004-5170/1 Md.). Bu hüküm gereğince kota uygulamalarının, Anayasa'ya da aykırı olmayacağı sonucu çıkarılabilir. Zira, her ne kadar aynı maddede "hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz" denilse de, fiilen var olan kadınların eksik temsili sorununu gidermek de devletin yükümlülüğü haline gelmiştir. Ayrıca, vurgulanması gereken sadece iki cinsiyetin eşitliği olsaydı, böyle bir ek fıkraya gerek görülmezdi. Bu demektir ki, devlet, hukuki bakımdan eşit kabul edilen bu iki cinsin, fiilen de eşit hale gelebilmesini sağlamak zorundadır. Bunun gereği kota uygulamaları ise, bunu da sağlamak zorundadır. Bu nedenle, özellikle bu düzenlemeden sonra, kota uygulamalarının Anayasa'ya aykırı olmadığı sonucuna varılabilir.

Öte yandan, kota uygulamalarına tamamen sırt çevirenlerin sayısı da az değildir. Nitekim Göktürk (2005), yasaların zayıfı kollamak adına düzenlenmesinin, *zayıf olmayanı cezalandırmak* anlamına geleceğini ve bir yerde bir kişi ya da zümreye pozitif ayrımcılık yapılıyorsa, bunun ancak bir başka kişi ya da zümreye *negatif ayrımcılık* yapılması yoluyla geçekleşebileceğini belirtmektedir. Yazara göre bu anlayış "*bütün insanlar eşittir, ama kadınlar daha eşit*" anlamına gelmektedir

> "Kadınlar için açtığınız bu "pozitif ayrımcılık" kapısından daha kimlerin girmek isteyeceğini kestiremiyor musunuz? "**Kotalı demokrasi"** kavramı bir kez kabul edildikten sonra neden bu kota sadece kadınlara tanınsın? *Tarihi bir komploya kurban giden ve "geri bıraktırılan" sadece kadınlar olmadığına göre* neden başka ezilenler, başka azınlıklar, başka zayıflar "kota isteriz" diye ayaklanmasın!" (Göktürk, 2005).

Kadınların siyasete temsilinin arttırılması konusu Türkiye'de de güncel bir sorun olarak tartışılmaktadır. Bazı siyasi parti liderleri, sivil toplum kuruluşları, pek çok kadın derneği ve siyasi partilerin kadın kolları gibi kişi ve kurumlar pozitif ayrımcılık yönünde kota uygulamaların hayata geçirilmesini savunurken, partilerin, seçim dönemlerinde genellikle, eşitsizlik yaratacağı gerekçesi ile kadın kontenjanlarını arttırmak yolunda bir eğilime girmedikleri görülmektedir.

Öte yandan, yukarıda açıklanan gerekçeler ile kota uygulamalarına tamamen sırt çeviren partiler de bulunmaktadır. Ancak, bizim de katıldığımız görüşteki bazı yazarlar[30], parti organlarında ve seçimlerde farklı cinsiyetlerin temsilini zorunlu kılacak düzenlemelere gidilmesine, kadın-erkek eşitliğinin, Siyasi Partiler Kanunu'nda yer almasına yönelik düzenlemeler yapılmasına ve partilerin aday listelerinde farklı cinsiyetlerin temsil oranının, % 30'un altında olmaması gerektiğini belirtmektedirler.

Özetle, bir partide pozitif ayrımcılık sağlamak amacıyla kota uygulamasının olmaması, gerçekte, o partinin karar alma mekanizmalarının demokratik bir biçimde işlemesine engel değildir. Benzer şekilde, partide kota uygulamasının var olması da parti içi demokrasinin işlediği anlamına gelmemektedir. Türkiye'de kadınların siyasetteki temsil oranının, Avrupa standartlarının çok altında bulunması nedeniyle kota uygulamalarına ihtiyaç olduğu da bir gerçektir. Nitekim, kadınlar nüfusun yarısını oluştururken, siyasetteki temsil oranları % 4.4[31] civarındadır.

3. TÜRKİYE'DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye'de parti içi demokrasinin tarihsel gelişimi, parti içi demokrasinin günümüzdeki boyutlarını anlamak ve geçmiş ile günümüz arasında kıyas yapabilmek

---

[30] Gençkaya, Ömer Faruk; Özbudun, Ergun,: *Siyasi Partiler ve Seçim Kanunlarında Değişiklik Önerileri*, Birinci Oturum, 18 Şubat 2005, TESAV Yayınları; TESAV 21. Yüzyıl İçin Türkiye'nin Gündemi Çalışma Grubu Bildirisi'nde belirtilen başlıca hususlar için **Bkz**. http://www.tesav.org.tr/tebligler.htm, Erişim: (02.05.2006) Ayrıca **Bkz.** ,
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/web_basin_aciklamalari.aciklama?p1=17762, (02.05.2006)

[31] Belçika, Fransa, Almanya, Brüksel ve İtalya'da kota uygulamasının 1990'lı yıllarda başladığını belirten TÜSİAD Başkanı Arzuhan Doğan Yalçındağ (2007: 13) Türkiye'de kadınların siyasete katılım oranının % 4,4 olduğunu ve bu sorunun şu an için ancak kota uygulamaları ile çözülebileceğini ifade etmektedir. Ancak önemli olan sadece kadınların listelerde yer alması değildir. Zira "listenin en altına koyup, sonra da seçilemediler demek olmaz. Önemli olan listedeki sıralamadır".

bakımından önemlidir. Konu, tek partili dönem ve ardından da çok partili döneme geçiş sürecinde uygulamaya yansıyan olayları kapsar biçimde ele alınacaktadır. Tek-partili dönemde kurulan muhalefet partilerinin, parti içi demokrasi bakımından incelenebilecek kadar etkinlikte bulunamamaları ve ömürlerinin çok kısa oluşu nedeniyle CHP, benzer nedenlerle, çok-partili dönemde de DP'nin uygulamalarına ağırlık verilecektir. 1961 ve 1982 Anayasaları dönemlerinde yaşanan gelişmeler ise, hukuksal boyutları ağırlıklı olmak üzere, üçüncü bölümdeki çeşitli alt başlıklarda ele alınacaktır.

4.1. Tek- Partili Dönem

Türkiye'de ulusal kurtuluş savaşı sonrasında, savaş sırasında görülen muhtelif grupları tek bir "bağımsızlık amacı" etrafında birleştiren Cumhuriyet Halk Fıkrası (CHF), tek-parti yönetimini kurmuştur. Tek- parti dönemi olarak bilinen bu dönem, dünyadaki gelişmelerin ve toplumsal koşulların da etkisiyle 1945 yılında çok partili hayata geçilmesine dek sürmüştür. Aşağıda, bu dönemde yaşanan gelişmeler ve parti içi demokrasiyi etkileyen olaylar ele alınacaktır.

Tek- parti döneminde ulusal bütünleşmenin mobilize edildiği, ancak sistemin ve günün koşullarının da etkisiyle, etkili bir siyasal katılımın ve parti içi demokrasinin önlendiği söylenebilir. "Bu dönemde iktidarı ellerinde bulunduranlar, demokratik değerlerden çok, ulusal sınırları koruma ve kişisel etkinliklerini sürdürebilmek için oligarşik sistemlerin gelişmesinde etkili rol oynamış ve buna ortam hazırlamışlardır". Bu döneme damgasını vuran CHF'nin tek-parti uygulamasının, bu ölçüler içinde, otoriter bir yapıda olduğu da ileri sürülmekte ve dönemin gelenekçi nitelik taşıdığı ortaya konmaktadır (Tuncay, 1996: 137).

Siyasal otoritenin tek merkezi olan TBMM'de, üyelerin hemen hemen hepsinin CHF üyesi olmaları, Meclisin ve partinin türdeş bir siyasal topluluk olması anlamına gelmemiştir. Aksine, hem Meclis'te hem de parti içinde önemli anlaşmazlıklar yaşandığı görülmüştür. İlkin, Cumhuriyetin ilanı ve Hilafetin kaldırılması sırasında görülen muhalefet, 1924 Anayasası'nın görüşülmesi ve kabulü sırasında da sürdürülmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın parti içinde, mecliste ve hükümette gün geçtikçe artan siyasal otoritesinin sonunda bir "*Tek Adam*" yaratacağı endişesi içinde

olan muhalif grup, bu eğilimi dizginlemek istemiştir. CHF'nin bazı uygulamalarına karşı çıkan ilk parti, CHF'den kopma ve ayrılma suretiyle oluşmuş ve 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) adını alarak kurulmuştur (Koçak, C., 2002: 139-140).

Ancak, bir süre sonra patlak veren Şeyh Sait Ayaklanması'nın sorumlusu olarak yeni hükümetin ve gerekli önlemleri alamadığı için hükümet başkanı Fethi Bey'in gösterilmesi sonucunda, Fethi Bey istifa etmek zorunda kalmış, yeni hükümet, İsmet Paşa tarafından kurulmuştur. Takrir'i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemelerinin işlemeye başlaması ile İsmet Paşa'ya olan muhalefet de kaybolmuştur. Bu kanun ve mahkemelerin verdiği güç sayesinde hükümet, TCF'nin 3 Haziran'da kapatılmasına karar vermiştir (Kabasakal, 1991: 115).

Şeyh Sait Ayaklanması'nın siyasal sonuçları tek-parti yönetiminin kurulması sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ayaklanmadan sonra ülkede yeni başlamış olan çok-partili hayat, daha doğum anında sona ermiş ve Takrir-i Sükûn Kanunu ile hükümet ülkede otoriter bir yönetim kurmayı başarmıştır. Bu dönemden sonra gerek Meclis'te ve gerekse de Meclis dışındaki muhalefet, geçmişe oranla çok güçsüz kalmış, serbest tartışma ve eleştiri olanağı büyük ölçüde ortadan kalkmıştır (Koçak, C., 2002: 143).

Takrir'i Sükûn Kanunu'ndan sonra tüm muhalif basın organlarını ve kuruluşları yasaklamış ve kapatmış olmakla birlikte, muhalefet dağınık bir biçimde de olsa varlığını sürdürmeye devam etmiştir. İzmir suikastı davası ve İstiklal Mahkemeleri kanalı ile Mecliste TCF'den arta kalan milletvekilleriyle, Meclis içinde ve dışında toparlanma çabasında olan eski ittihatçı siyasal kadrolar tasfiye edilmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın iktidarına karşı cılız nitelikte kalan son muhalefet de, siyaset sahnesinden tamamen silinmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Takrir Sükûn Kanunu ile girdiği süreci, İzmir suikastı davası ile tamamlamış, bu tarihten itibaren ülkede açık bir muhalefet kalmamıştır (Koçak, C., 2002: 143).

Parti içi demokrasi açısından 1930'dan önceki dönemde, geri adım atılması olarak nitelenebilecek en önemli gelişme, CHF'nin 1927 yılında yaptığı tüzük

değişikliği ile gerçekleşmiştir. İlk düzenlemedeki "Fırka Divanı'nın, milletvekillerini tespit etmesi ve seçim işlerini yürütmesi" hükmü (Md. 26) değiştirilerek, bu görev, "Umumi Reise" verilmiştir. Yani, partinin TBMM üyelerini tespit etme görevi geniş bir kuruldan alınarak "Genel Başkan"a verilmiştir (Öz, 1992: 99). Bu durum, milletvekillerinin parti genel başkanına olan bağlılığını arttıracak nitelikte olduğundan, parti içi demokrasi ilkesi ile bağdaşmamaktadır.

1929 Dünya ekonomik bunalımının derin etkileri, ekonomisi zaten zayıf olan genç Cumhuriyeti, daha da güç bir duruma düşürmüştür. Gerek Cumhuriyetin ilanından sonra hızla gelişen Kemalist devrimlerin halk katında yarattığı tepkiler, gerek bu tepkiyi bastırmak için kullanılan baskı mekanizmaları, öte yandan da, hükümetin ekonomik ve sosyal alanda somut başarılar sağlayamaması, ülkede geniş bir hoşnutsuzluğun yaratılmasına neden olmuştur. Hem bu sorunların giderilmesine katkı sağlayacağı düşünüldüğünden, hem de cumhuriyetin ve çok partili demokrasinin gereğini yerine getirmek ve ülkenin dışarıdaki görünümünü de değiştirmek bakımından bir muhalefet partisinin gerekli olduğunu düşünen Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı üzerine, Başvekillikten ayrılmak zorunda kalmış olan Fethi Bey tarafından, 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulmuştur. Ancak, parti sadece üç buçuk ay yaşayabilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği desteği yitiren Fethi Bey, partiyi fesh etmiştir (Koçak, C., 2002: 147-149; Kabasakal, 1991: 117-118).

CHP'nin 9 Mayıs 1935 yılında topladığı 4. Kurultayında, partinin yeni tüzüğü ile bir "Genel Başkanlık Kurulu" oluşturulmuş ve bu kurul, partinin en yüksek karar organı olarak kabul edilmiştir. Kurul, partinin milletvekili adaylarını saptama yetkisinin de sahibi olmakla birlikte, "*Değişmez Genel Başkan*"ın, Kurul üyelerinden olan Genel Başkan Vekilini atamak ve Genel Sekreteri de Genel Yönetim Kurulu üyeleri içinden bizzat seçme hakkına sahip olması, partinin en yüksek karar organının, bizzat "Değişmez Genel Başkanı"nın görüşleri doğrultusunda oluşmasını sağlamaktaydı (Koçak, C., 2002: 155-156). Parti genel başkanının kurul üzerindeki bu hakimiyetinin, parti içi demokrasi ilkeleri ile bağdaşmadığı açıktır.

1930'lu yıllarda CHP, siyasal alanda bir tekel kurmayı başarmış, ancak partinin devlet ve hükümet cihazına olan bağımlılığı da arttırmıştır. Bu bağımlılık ve yakınlık

öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, CHP ile devlet-hükümet cihazı fiilen birleştirilmiştir. Bu birleşme 18 Haziran'da İsmet İnönü tarafından yayınlanan bir genelge ile kurulmuştur. Buna göre, Dahiliye Vekili olan kişi aynı zamanda CHP Genel Sekreteri olacak ve illerde de valiler CHP İl Başkanları olacaklardır. Bu alanda son girişim, CHP'nin Altı Ok'unun, Anayasa'ya da girmesi ve parti ilkelerinin aynı zamanda devletin temel ilkeleri haline gelmesi ile gerçekleşmiştir (Koçak, C., 2002: 156-157).

Muhalefet partilerinin de kapatılmasının ardından CHP yönetimi, parti ile Meclis içindeki denetim sorunun çözmek amacıyla yeni bir çözüm arayışına girmiş ve 1939 tarihli tüzüğü ile parti içi denetimi sağlamak amacıyla bir "Müstakil Grup" kurmuştur. Ancak, beklenen faydayı sağlayamaması üzerine "Müstakil Grup", 10 Mayıs 1946'da toplanan, CHP'nin II. Olağanüstü Kurultayı'nda kaldırılmıştır (Öz, 1992: 169; Kabasakal, 1991:137). Atatürk'ün ölümünün ardından, cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, aynı zamanda CHP'nin "Değişmez Genel Başkanı" olarak seçilmekle kalmamış, ona "*Ebedi Şef*" sıfatı verilen Atatürk yerine, yaşayan önder olarak "*Milli Şef"* sıfatı da verilmiştir (Koçak, C., 2002: 164).

CHP içinde parti içi demokrasi bakımından önemli bir gelişme sayılabilecek bir uygulama, 1939 seçimlerinden önce gerçekleşmiştir. Bu seçimlerden önce İsmet İnönü, 28 ilin ikinci seçmenleriyle görüşerek, yeni milletvekili adayları hakkındaki düşüncelerini sormuş ve ardından Parti Divanı üyelerinin de görüşlerini alarak, adayları kamuoyuna ilan etmiştir (Öz, 1992: 175). İnönü'nün aday belirleme yetkisini kullanırken parti üyelerinin de görüşlerine başvurmuş olması, parti içi demokrasi bakımından önemli bir adımdır. Ancak, daha genel bir bakışla diğer uygulamalara bakıldığında, tek parti döneminde, parti içi demokrasiden çok lider sultasının varlığı görülmektedir.

İnönü'ye verilen "Milli Şef" ve "Değişmez Genel Başkan" ünvanları, aradan sekiz yıl geçtikten sonra 10 Mayıs 1946 tarihinde toplanan CHP 2. Olağanüstü Kurultayı'nda kaldırılmış ve Türkiye'de "Milli Şef" dönemi biçimsel olarak sona ermiştir. Uluslararası politikada beliren yeni güç dengesi Türkiye'nin yalnızca dış politikasını değil, iç politikasını da etkilemiştir (Koçak, C., 2002: 157). Savaşın müttefik devletler tarafından kazanılması ile birlikte, demokrasi hızla önem kazanmış ve

tek-parti yönetimleri gözden düşmeye başlamıştır. Bunun sonucunda, pek çok ülkede serbest seçimlere dayalı demokrasilerin ortaya çıkması ve canlanması ile birlikte, Türkiye'de de hem iktidar hem de muhalefet bu gelişmelerin etkisinde kalmıştır. "Milli Şef" dönemi (1938-1945) boyunca meşru olarak kendini ifade etme imkanına sahip olamayan siyasal muhalefet akımı, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından hem kamuoyu ve basında, hem de CHP ve TBMM'de kendini hissettirmeye başlamıştır (Akandere, 2003: 6). Savaş sırasında hükümetin uyguladığı ekonomi politikalarının yarattığı sıkıntılar, toplumun tek-parti yönetimine karşı bir hoşnutsuzluk duyması ile sonuçlanmış ve giderek artan tepkiler ile birlikte güçlü bir muhalefet oluşmaya başlamıştır.

4.1.1. Parti İçi Demokrasi İsteklerine Yönelik İlk Örnek: Dörtlü Takrir

Uzun yıllar tek-parti idaresinin sert ve disiplinli yönetimi altında sık sık yasaklanmaktan bunalan basın organları ve CHP içindeki bazı kişi ve hizipler, savaş sonrasında uluslararası gelişmelerin sağladığı desteğin de etkisiyle, yönetimi daha rahat bir biçimde eleştirmeye başlamıştır (Akandere, 2003: 6). Bu gelişmeler CHP içinde de düşünce ve görüş ayrılıklarının eskiye oranla artmasına ve daha güçlü bir şekilde ifade edilebilmesine imkan sağlamıştır.

CHP içinde başlayan muhalefet hareketi ilk kez "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu"nun, Meclis'te görüşülmesi sırasında açıkça ortaya çıkmıştır. Bu görüşme sırasında, 1945 yılı Bütçe Kanunu da TBMM'e sunulmuş, yasa hakkında parti içinde ciddi tartışmalar yaşanmış ve bazı muhalifler tarafından bütçeye ret oyu verilmiştir. San Francisco Konferansı'nın devam ettiği ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Anayasası'nı kabul ettiği bu günlerde, muhalefet hareketinin kendini gösterebilmesi için uygun bir ortam oluşmuştur (Akandere, 2003: 6).

Meclis'te ve partide meydana gelen yeni gelişmelerden güç alan parti içi muhalefet, ortak bir grup çalışması sonunda, 7 Haziran 1945 tarihinde CHP Meclis Grup Başkanlığı'na, dört kişi tarafından imzalanarak sunulduğu için *"Dörtlü Takrir"* adı verilen bir önerge sunmuştur. Altında, İzmir milletvekili **Celal Bayar**, Aydın milletvekili **Adnan Menderes**, İçel milletvekili **Refik Koraltan** ve Kars milletvekili **Fuat Köprülü'**nün imzası bulunan bu önerge, Türkiye'de demokrasi için önemli bir

kilometre taşı olarak, siyasi hayata damgasını vurmuştur (Koçak, C., 2002: 177; Tuncay, 1996: 141-142).

Önergede, tüm dünyanın hızlı bir biçimde demokrasi yolunda ilerlediği ve Türkiye'nin de bu gelişmelerden uzak kalamayacağı üzerinde durulmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın belirmesi ve savaş tehlikesi nedeniyle siyasi hürriyetlerin doğal olarak sınırlandırıldığı, ancak bu suretle de Teşkilat'ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhundan uzaklaşıldığı ifade edilmektedir. Takrir sahipleri, demokratik özgürlüklerin milletlerarası alanda teminata bağlandığına ve Türk halkının da politik hak ve hürriyetleri bilinçli şekilde kullanacak düzeye geldiklerine işaret ederek, ilk anayasada hakim olan demokratik ruhun, siyasi hayata bir an önce yansıtılması zamanının geldiğini belirtmektedirler[32].

Takrirde bunun sağlanması için getirilen üç öneri şöyle sıralanmaktadır: Meclis denetiminin, Anayasanın sadece şekline değil, ruhuna da tamamen uygun olarak sağlanmasına yönelik tedbirler alınması; Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerinin Teşkilat'ı Esasiye Kanunu'nun gereklerine uygun olarak gerçekleşmesinin sağlanması; Bütün parti çalışmalarının belirtilen esaslar çerçevesinde yeniden düzenlenmesi.

Önerge, daha çok parti içinde serbest ve özgür bir tartışma ortamı yaratılmasına yönelik bir amaç taşıyordu. Bunun yanında tüm ülkenin de dünyadaki gelişmelerin doğrultusunda, siyasal liberalleşmeye gitmesinin gerekleri açıklanmaktaydı (Koçak, C., 2002: 177). İlk kez parti içi demokrasi yönündeki taleplerin yazılı olarak dillendirildiği bu girişim, "*bu takririmizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla rica eyleriz*" şeklinde sonlandırılıyordu.

Önerge, istenilenin aksine kapalı bir oturumda görüşülmüş, önerge ve önergeciler şiddetle eleştirilmiş ve İnönü'nün de isteği ile reddedilmiştir. Dörtlü Takrir reddedilmiş ancak, takriri veren milletvekilleri ülkede başlattıkları demokratikleşme çabalarına devam etmişlerdir. Önerge sahiplerinin basın yoluyla da düşüncelerini kamuoyuna anlatmaları ile artık iyice ortaya çıkan ve belirginleşen muhalefet, kamuoyu

[32] "Dörtlü Takrir"in tam metni için **Bkz.** Akandere, 2003: Ek I: 23-24,
Ayrıca **Bkz**. http://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%B6rtl%C3%BC_Takrir, (12.05.2007)

tarafından da öğrenilmiştir (Akandere, 2003: 11-14). Önergenin reddedilmesi daha sonraları, parti içi muhalefetin, partiden ayrılarak yeni bir muhalefet partisi kurmasını sağlama amacına yönelik bir taktik olarak yorumlanmıştır. Ancak bu iddianın doğruluğu tartışmalıdır[33].

Sonbahar aylarında muhalefet yeni siyasal gelişmelerle karşı karşıya kalmıştır. 18 Temmuz 1945'te kurulan Milli Kalkınma Partisi, Türkiye'de tek partinin resmen sona erdiğini göstermekteydi. Ancak bu parti, o dönemde kurulan ilk muhalefet partisi olmaktan öteye bir anlam taşımamış, ne iktidar ne de muhalefet tarafından ciddiye alınmamıştır. Parti, 1946'dan itibaren katıldığı seçimlerde hiçbir başarı sağlayamamış ve liderinin ölümünün ardından 1958 yılında feshedilmiştir (Koçak C., 2002: 177; Kabasakal, 1991: 167).

4.1.2. Tek Parti Döneminde Liderlik ve Parlamento Örgütü

CHP'de liderlik, tek-parti döneminde büyük bir önem ve ağırlık taşımıştır. 1923 Tüzüğüne göre, *"Umumi Reis (Genel Başkan), Büyük Kongre'nin, Fırka Divanı'nın ve Meclisteki Fırka Grubu ile Umumi Heyeti İdare'nin doğal Başkanıdır. Fırka adına söz söyleme yetkisi ancak onundur. Fakat bu yetkiyi gerekli görürse, başka bir fırka üyesine devredebilir"* (Md. 18). Madde 19'a göre; *Umumi Reis, doğrudan veya Fırka Divanı kararına dayanarak, Büyük Kongre'yi olağanüstü toplantıya çağırma yetkisine de sahiptir* (Kabasakal: 1991: 139)[34].

CHP'nin 1927 yılındaki Büyük Kongresi'nde kabul edilen tüzükte bazı değişiklikler yapılmıştır. Tüzüğün 6. maddesine göre, " *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Umumi Reisi, fırkanın banisi* (kurucusu) *olan Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir". "Umumi Reis, fırka üst yönetimini elinde tutar ve fırkayı temsil eder, gerek görürse bu yetkiyi Vekiline ya da Katibi Umumi'ye (Genel Sekreter) bırakabilecektir"* (1927, Md. 20). 1931 ve 1935 Tüzükleri mebus adaylarının saptanmasında, *Umumi Riyaset Divanı'nın, "Grup İdare Heyeti'nin oyunu yoklayabileceği*", hükme bağlanmıştır (1931, Md. 20 ve 1935, Md. 26). Atatürk'ün ölümü üzerine toplanan, 26 Aralık 1938 tarihli

[33] Bu konuda ayrıntılı bilgi için **Bkz.** Akandere, 2003: 15-18, Koçak, C., 2002: 177-179, Tuncay, 1996: 143, Kabasakal, 1991: 165-166
[34] 1923 Halk Fırkası Nizamnamesi, **Aktaran**: Kabasakal, 1991: 139

CHP I. Olağanüstü Kurultayı'nda, yapılan tüzük değişikliği ile Atatürk, "*Partinin Banisi ve Ebedi Başkanı"* (Md. 2), İsmet İnönü ise "*Değişmez Genel Başkan*"ı olarak ilan edilmiştir. Bu görev ancak, *ölüm, görevi sürdürmeye engel bir hastalık ya da* istifa durumunda boşalabilecektir (Md. 3-4)[35]. Ancak çok partili hayata geçildikten sonra toplanan, CHP II. Olağanüstü Kurultayı'nda, yukarıda da ifade edildiği gibi, "Değişmez Genel Başkanlık" kaldırılmıştır.

Tek-parti dönemindeki parlamento örgütlenmesine bakıldığında; "Fırka Grubu, parti milletvekillerinden oluşmakta, CHF'nin 1923 Tüzüğüne göre, kendi içinden seçilen bir reis ve iki reis vekili ile 9 üyeden oluşan bir "Heyeti İdare" tarafından yönetilmektedir (Md. 85). *Grupta alınan kararlara tüm üyelerin uyması zorunludur. Azınlıkta kalanlar, çoğunluk kararına uymakla yükümlüdür* (Md. 93). Madde 94'e göre; *Görüşmeler sırasında bulunmayan üyeler kararları öğrenmek zorundadırlar. Grup üyesi, grup kararına çekimser kalamaz ve Meclis'te bulunduğu zamanlarda oylamaya katılmak zorundadır* (Kabasakal, 1991: 140)[36].

CHP, kurulduğu ilk yıllarda parti üyeliğine kabul için "açık üyelik" sistemini uygulamaktaydı. Ancak zamanla parti üyesi olmanın zorlaştırıldığı ve üyeliğin, törensel bazı uygulamaların yerine getirilmesi ile gerçekleşmeye başladığı görülmektedir. Bunun yanında bir de CHP'nin merkeziyetçi hiyerarşik yapısı ve antidemokratik nitelikler taşıyan parti tüzüğünün de etkisiyle, üyelerin katılımı çok sınırlı düzeyde kalmış, üyelerin katılımı daha çok parti kongrelerinde vatandaş istekleri (dilek sistemi) ile sağlanabilmiştir. Dilek sisteminin, kamuoyuna açık olması ve yayınlanması, üyelerin etkinliğini arttırıcı bir unsur olmuştur. Ancak, her kongre aşamasında yeniden ele alınarak ayıklanması ve uzun bir süreci içermesi de tabanın sesini duyurmasını zorlaştıran ve etkinliği azaltan bir etki yaratmıştır (Öz, 1992: 185-191). Üyelerin bu derece sınırlı katılımının olduğu bir partide, parti içi demokrasinin işlemediği açıktır.

---

[35] 1927 Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, CHF Nizamnamesi ve Programı (1931) **Aktaran**: Kabasakal, 1991: 139

[36] CHP'nin Kitle Örgütü, Yıllık Kongre'si, Genel Merkez Organları, Taşra Örgütlenmesi, Yan Örgütler, Destek Kuruluşlar ve Toplumsal Tabanları hakkındaki tüzük maddeleri ve ayrıntılı bilgi için **Bkz.,** Kabasakal, 1991: 141-162, ileride incelenecek olan DP hakkındaki benzer bilgiler için Bkz. a.g.e,s. 200-224

Yukarıda sıralanan tüzük maddeleri, tek parti döneminde liderlerin sahip olduğu güç ve yetkileri gözler önüne sermektedir. Dönemin koşulları nedeniyle bazı konularda liderlere tanınan yetkilerin fazlaca olması normal karşılanabilse de, tüzüklerdeki ifadeler, iktidarın tekelleşmesini destekleyecek niteliktedir. Esasında günümüzde de parti tüzüklerinde, liderlere geniş yetkiler tanındığı ve geçmişteki gibi milletvekillerini üst yönetime bağımlı olmaya yöneltecek hükümlere yer verildiği, dolayısıyla sadece söylem farkı olmakla birlikte, lider sultasını destekleyecek düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir. Türkiye'de ki lider sultası sorunu üçüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

4.2. Çok Partili Dönem

Türkiye'de uluslararası alandaki gelişmeler, toplumsal talepler ve muhalefetin de etkisiyle, 1946 yılında çok-partili hayata geçilmiştir. Özellikle, CHP'deki antidemokratik eğilimleri sebep göstererek partiden ayrılan milletvekillerinin kurduğu Demokrat Parti, parti içi demokrasi söylemlerine ağırlık vererek, bu alanda önemli katkılar sağlamıştır. Ancak, zamanla bu partide de parti içi demokrasiden uzaklaşıldığı ve otoriter eğilimlerin yaygınlaştığı görülmektedir.

CHP gerek ulusal, gerekse de uluslararası koşulların zorlamasıyla, 1940'lardan itibaren az da olsa baskıcı rejimini yumuşatmaya başlamıştır. Bu ortamda muhalif oluşumlar güçlenmiş ve parti içi demokrasi bakımından son derece önemli bir belge olan "Dörtlü Takrir"in altında imzası bulunan, A. Menderes, F. Köprülü ve R. Koraltan'ın partiden ihraç edilmeleri ve C. Bayar'ın da istifa etmesinin ardından bu milletvekilleri tarafından, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP) kurulmuş ve çok partili yaşama geçilmiştir.

DP'nin kurulduğu gün parti tüzüğü de yayınlamıştır. Tüzükte ve parti programında parti içi demokrasi ilkesini destekleyici nitelikte hükümler yer almıştır. Her şeyden önce, parti programının birinci maddesinde demokrasi, partinin kuruluş amacı olarak gösterilmiştir (Eroğul, 1970: 13). Ağaoğlu'na[37] göre, DP tüzüğünün

[37] Ağaoğlu, Samet. (1947): *İki Parti Arasındaki Farklar*, Ankara: Arbas Matbaası, **Aktaran:** Kabasakal, 1991: 200

yarattığı bünye ve işleyiş tamamen demokratik esaslara dayanmaktadır. Ağaoğlu, bunun örneklerini şöyle sıralamaktadır (Aktaran: Kabasakal, 1991: 200):

-Doğal üyeliklere yer verilmemiş, her kademenin seçimle belirlenmesi şartı getirilmiştir.

-Kongre üyelerinin fazlalığı, demokratik temsili daha kuvvetle ifade etmektedir.

-Partiye mensup milletvekilleri seçilmek şartıyla kongreye üye olabilirler.

-Genel İdare Kurulu'yla mahalli teşekküller arasındaki ilişkiler bu teşekküllerin muhtariyetlerini sağlayacak esaslara göre tanzim edilmiştir.

DP'nin örgütsel yapısını belirten tüzüğünde, "**ocak**" kademeleri de yer almıştır. "Ocak" kademeleri tabandan tavana doğru, fikir, görüş ve önerileri iletmesi, kararların halka dayandırılması açısından demokratik bir örgütlenme sergilemekte ve parti içi demokrasi için büyük bir önem taşımaktadır (Tuncay, 1996: 147). Ancak, 1960 ihtilaliyle "ocak" kademeleri kaldırılmış, bu alanda geri bir adım atılmıştır.

DP'nin I. Büyük Kongresi, partinin ilk kuruluş yıldönümü olan 7 Ocak 1947'de Ankara'da toplanmıştır. Kongrede pek çok delege fikirlerini rahatlıkla ifade edebilecek şekilde söz almış, kongre, tam anlamıyla büyük bir özgürlük havası içinde geçmiştir. Bu bakımdan kongre, Türk siyasal yaşamında istisnai bir önem taşımaktadır. Eroğul'un (1970: 22-24) deyimiyle, "Cumhuriyet tarihinde ilk defa bir parti baştan sona demokratik bir kongre topluyordu".

Kongrede kurucular tarafından hazırlanan tüzüğün birkaç maddesi değiştirilmiştir. En büyük tepki milletvekili adaylarını saptama yetkisini Genel İdare Kuruluna bırakan 13. madenin görüşülmesi sırasında gösterilmiş, delegeler, adayların örgütçe saptanmasını istemişlerdir. Sonuçta benimsenen metinde, temel girişimin örgütçe yapılması, ancak Genel Merkeze bir ölçüde de olsa müdahale olanağı sağlanması kabul edilmiştir. Kongrede Celal Bayar tekrar Parti Başkanlığına seçilmiştir (Kabasakal, 1991: 201; Eroğul, 1970: 22-24).

DP tarafından hiç arzu edilmemekle birlikte, 21 Temmuz 1946'da genel seçimlerin yapılması kararlaştırılınca, DP seçimlere katılmakta tereddüt etmiş, ancak,

parti örgütüne danıştıktan sonra katılma kararı almıştır (Eroğul, 1970: 22-24). DP'nin II. Büyük Kongresi, 10 Haziran 1949'da toplanmış, Bayar yeniden Genel Başkanlığa seçilmiş, tüzükte bazı değişiklikler yapılmıştır. I. Büyük Kongre'de tartışma konusu olan tüzüğün 13. maddesi tekrar gündeme gelmiş ve II. Büyük Kongrede adaylarının yüzde 80'inin örgütçe, yüzde 20'sinin ise Genel İdare Kurulu tarafından gösterilmesi kararlaştırılmıştır (Kabasakal, 1991: 202). Bu karar ile parti içi demokrasi bakımından son derece olumlu bir yaklaşım sergilenmiştir. Zira, günümüz Türkiye'sinde bile çoğu partide bu oranlara yaklaşılamadığı görülmektedir.

DP, 22 Mayıs 1950 seçimlerinde oyların % 53'ünü alarak iktidarı kazanmıştır. Refik Koraltan Meclis Başkanlığa, Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına ve Adnan Menderes de Başbakanlığa seçilmiştir. Ancak, iktidarın ilk yıllarında, parti içinde bazı huzursuzluklar baş göstermeye başlamıştır. İlk sorunun İstanbul'da çıkmasının ardından, Genel İdare Kurulu, il örgütünün 8 yöneticisini değiştirerek burada otoritesini sağlamıştır. İzmir İl Kongresi'nde de parti içi bölünme kendini göstermiş ve yerel yöneticilerle merkez arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Adana, Balıkesir, Bursa gibi illerde de parti yerel yöneticileri benzer söylemlerle, merkezin aşırı otoriteye başvurduğunu dile getirmeye başlamış, bazı milletvekilleri partiden istifa etmiştir. Anlaşmazlıkların Zonguldak ve Eskişehir İl Kongrelerinde de devam etmesi üzerine, tüm bu anlaşmazlıklar merkezin müdahalesi ile karara bağlanmıştır. Partide önemli bir "temizlik" gerçekleştirilmiş ve parti, yöneticilerine sadık bir duruma getirilmiştir (Kabasakal, 1991: 181-182; Eroğul, 1970: 74).

DP hükümeti, başlangıçta, Türkiye'de demokrasinin gelişmesi için büyük bir umut olarak görülmüştür. Nitekim, parti kurulurken, demokratik olmayan bütün yasaların kaldırılacağı ve demokratik olmayan uygulamalara son verileceği ifade edilmiştir. Oysa, 1954 yılında seçim kanununda değişiklik yapan DP, karşıt partilerin haklarını kısıtlayacak biçimde değiştirmiş, muhaliflerin seçim anlaşması yapmalarını önlemiş, siyasi partilerin radyo konuşması yapmalarını yasaklamış, radyoları iktidar partisi olarak kendisinin kullanabileceği anlamına gelen bir düzenlemeye gitmiştir. DP'nin baskıya yöneldiği bu dönemde, özellikle seçimlerde Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne oy veren Kırşehir'i cezalandırarak, ilçe haline getirmesi son derece dikkat çekici bir uygulamadır (Kongar, 2005: 149-153; Eroğul, 1970: 114-120).

Eroğul (1970: 103), parti içinde demokrasinin artan bir saygısızlığa uğramasını, DP'de başlayan çürümenin bir belirtisi olarak göstermektedir. 1953'de toplanması gereken Büyük Kongre, yöneticilerin yanaşmaması üzerine toplanmamıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi parti içindeki muhalif sesler amansızca susturulmuş, Menderes'in gücü giderek artmış ve parti içinde keyfi bir yönetim kurulmaya başlamıştır. DP yöneticileri, baskıyı yalnızca dışa değil, bizzat parti içindeki muhaliflerine karşı da uygulamışlardır. Yöneticilere meşruiyet kazandıracak olan büyük kongreler gitgide daha az toplanmış, 1955'ten sonra ise bu kongrelerden tümüyle vazgeçilmiştir (Kabasakal, 1991: 186-188).

Tuncay (1970: 146) her ne kadar DP'nin kuruluşundan darbe ile iktidardan düşürülmesine kadar geçen sürede, parti içi demokrasinin işlediğini belirtmekteyse de, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, başlangıçta demokrasi amacıyla ve parti içi demokrasiye bağlılıkla kurulan partide, zamanla parti içi demokrasiden uzaklaşıldığı, otoriter eğilimlerin arttığı gözlenmiştir.

4.2.1. DP'de Liderlik ve Parlamento Örgütü

DP liderlerinin, gerek Bayar, gerekse de 1950'den sonra Başbakanlığa ve Parti Başkanlığına getirilen Menderes'in, demokratik ilkeler yerine, tek parti dönemine benzer uygulamalara yönelmesinin nedenini, siyasal eğitimlerini tek parti döneminde almış olmalarına bağlayan görüşler de mevcuttur. Çünkü, partinin kurucuları ve önderleri, tek parti dönemindeki deneylerle yetişmiş ve siyasal eğitimlerini, tek parti düzeni uygulamaları içinde tamamlamışlardır. Bu nedenle, her ne kadar tek- parti düzenine karşıt olarak kurulmuşsa da, partinin önderleri kendilerini tek- parti döneminin baskıcı tutumundan kurtaramamışlardır. Zamanla, kuruluş gayelerinin tam tersine baskıcı tutumlarını arttırmış ve demokrasinin en önemli ilkesi olan karşıt grup ve görüşlerin yaşama ve gelişme haklarını yaralamışlardır (Kongar, 2005: 150).

1946 tarihli ilk DP tüzüğüne göre "*Partiyi, Parti Başkanı temsil eder. Parti Başkanı, Büyük Kongrenin, Genel İdare Kurulu'nun Genel Başkanıdır. Parti adına söz söylemek yetkisi Başkana aittir". Başkan gerekirse "kendisini ilgilendiren işler için Genel İdare Kurulu üyelerinden birisini vekil tayin edecektir*" (Kabasakal, 1991: 201).

DP'nin 48 maddeden oluşan ilk tüzüğünde, Parti Meclis Grubuna ilişkin hükümlere yer verilmemiştir. Partinin parlamento örgütüyle ilgili tek tüzük hükmü, 13. maddenin (d) fıkrasıdır. Buna göre, "*İl İdare Kurullarının görüşleri alınarak, milletvekili adayları saptama yetkisi, Genel İdare Kurulu'nundur*". Tüzüğün bu hükmü, yukarıda da anlatıldığı gibi, DP'nin I. Büyük Kongresinde önemli bir tartışma konusu olmuş, delegeler adayların tümünün örgütçe saptanmasını istemişlerdir. Sonuçta; temelde adayları örgütün belirlemesi, ancak genel merkeze bir ölçüde de olsa müdahale olanağı tanınması kararlaştırılmıştır. 20 Haziran 1949'da toplanan DP'nin II. Büyük Kongresinde, adayların yüzde 80'inin örgütçe, yüzde 20'sinin ise Genel İdare Kurulu tarafından gösterilmesine karar verilmiştir (Kabasakal, 1991: 201-202). Bu karar ile parti içi demokrasi bakımından son derece önemli olan aday tespiti konusunda olumlu bir yaklaşım sergilenmiştir.

4.2.2. Çok- Partili Döneme Geçiş Sürecinde CHP'de Parti İçi Demokrasi Eğilimleri

Demokrasi konusunda iddialı söylemlerle kurulan ve 1950 seçimlerinde iktidara gelen DP'nin aksine, muhalefet partileri bu dönemde, demokrasi konusunda daha duyarlı bir politika izlemişlerdir. Özellikle CHP, iktidarı kaybettikten sonra seçkinci-bürokratik yapısından ödün vererek, halkla bütünleşmeye yönelmiştir. DP iktidarı döneminde CHP'nin de içinde bulunduğu muhalif partilerin, mevcut demokrasinin "biçimsel demokrasi" olduğunu ileri sürerek "çoğunlukçu demokrasiden", "çoğulcu demokrasiye" geçilmesini talep etmeye başladıkları görülmektedir (Yanık, 2002: 119).

CHP, 1946'dan sonraki hemen hemen her kurultayında tüzük değişikliklerine gitmiş, tek-parti döneminden kalan bazı hükümleri değiştirerek çok partili demokrasiye uydurmaya çalışmıştır. Ancak Ecevit'in 1976 yılında "*kurumlar ve kurumlar arası ilişkiler açısından baktığımız vakit, bu tüzük değişikliklerinin yüzeysel kaldığını, temele inen değişiklikler olmadığını görürüz*" (Kabasakal, 1991: 211) şeklindeki açıklaması, tüzük değişikliklerinin istenen amacı gerçekleştirmek yönünde yeterli olmadıklarını göstermektedir.

CHP kadrolarında 1955 yılından sonra bir yenileşme gözlenmiştir. Kadroların gençleşmesi bir yandan örgüte canlılık kazandırmış, öte yandan 1965 yılından sonra

parti içi gelişmelere bu kadrolar yön vermeye başlamıştır. 17 Kasım 1947 tarihinde toplanan CHP VII. Kurultayında, milletvekili adaylarının örgüt tarafından belirlenmesi kararı alınmıştır. Buna göre, Parti Divanının gizli oyla belirleyeceği aday miktarı, %30'u aşmayacaktır (Kabasakal, 1991: 211-214).

CHP'nin VII. Kurultayında, İnönü'nün de talimatına uyularak, DP'nin kuruluşundan beri eleştirdiği, Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının aynı kişide birleşmesi uygulamasının yeniden düzenlenmesi yönünde bir tüzük değişikliğine gidilmiştir. Buna göre, İnönü Cumhurbaşkanı olduğu sürece, Kurultay tarafından seçilecek bir kişi, CHP Genel Başkan Vekili olarak İnönü'nün bütün yetkilerine sahip olacaktır. Ancak bu dönemde parti içinde gerçekten böyle bir uygulamanın başladığını söylemek yanlış olacaktır. Zira, İnönü bu dönemde de parti üzerindeki otorite ve denetimini sürdürmüştür (Koçak, C., 2002: 189). Özetle, İnönü artık "Değişmez Genel Başkan" sıfatına sahip olmamakla birlikte, CHP'nin tartışmasız lideri olmaya devam etmiştir.

Kurultayda alınan önemli bir diğer karar ise, bundan sonra tüm parti örgütlerinin seçimle işbaşına gelmesi kararıdır. Böylece, geleneksel olarak uygulanan atama yöntemi de tarihe karışmış oluyordu. Bu alanda alınan bir başka önemli karar, parti milletvekili adaylarının %70 oranında mahalli örgütler tarafından saptanacağı yolundaki ilke kararıdır. O zamana değin, CHP Kurultaylarındaki delege sayısında partili milletvekilleri her zaman mutlak çoğunluğu oluşturmuşlardı. Bu da parti yönetiminde CHP Meclis Grubu'nun mutlak otoritesi olduğu anlamına geliyordu. "Bu kararlarla CHP, geleneksel olarak yukarıdan aşağıya doğru yönetilen bir parti olmaktan kurtulmak istemekte, parti içinde aşağı kademelerin de taleplerini etkin kılmaya çalışmaktaydı" (Koçak, C., 2002: 189). Bu gelişmelerden partinin, parti içi demokrasiye önem vermeye başladığı ve bu yönde bir kararlılığı olduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak, sadece tüzük değişikliklerinin çok kısa sürede parti içi demokrasiyi kuracağını düşünmek yanlış olduğu gibi, bu dönemde de CHP'de tam bir parti içi demokrasinin var olduğunu söylemek yanlış olacaktır.

CHP'nin VII. Büyük Kurultayı, parti içi yeni siyasal düzenlemeler bakımından son derece önemlidir. "Bu Kurultayda CHP'nin geleneksel bürokratik ve otoriter yapısı

kırılmak istenmiş, parti içi siyasal mekanizmaların çok-partili hayata uyum sağlamasına çalışılmıştır". Bu dönemde CHP'nin yeniden örgütlenme ve yeniden oluşma sürecine girmek istediği ve bu yönde çalışmalar yaptığı görülmektedir. "Parti içi karar alma mekanizmalarının yumuşatılmak ve daha esnek hale getirilmek istenmesi; bu amaçla da yeni parti içi mekanizmalar kurulması, karar alma sürecine parti örgütünün daha faal olarak katılımının sağlanmak istenmesi bunun birer göstergesidir" (Koçak, C., 2002: 189). Özetle, DP'nin iktidara geçmesinden sonra, CHP'nin parti içi demokrasiye ve bu yöndeki hukuksal düzenlemelere daha fazla önem verdiği görülmektedir. Nitekim, yapılan tüzük değişiklikleri, bu anlayışın göstergeleri olarak kabul edilebilir.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİNİN HUKUKSAL BOYUTLARI

1. TÜRKİYE'DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ İLE İLGİLİ MEVZUAT VE UYGULAMA

1.1. Parti İçi Demokrasiye İlişkin Hukuksal Düzenlemeler

Parti içi demokrasinin, demokratik rejimin sağlıklı işleyebilmesi için son derece gerekli olduğu bilinmektedir. Özellikle, siyasi partilerin en önemli sorunlarından olan lider sultası ve oligarşik eğilimler, tüm dünyada siyasi partilerin önemli bir sorunu olarak göze çarpmaktadır. Ancak demokratik kültürün yerleşmiş olduğu ülkelerde, parti içi demokrasi sorunu daha düşük boyutlarda yaşanmaktadır. Aşağıda, belli başlı bazı ülkelerin, bu konuya yönelik yasal düzenlemeleri incelenmektedir. Ardından, Avrupa ortak siyasi partiler hukukuna ilişkin olarak, TSATSOS Raporu'nda yer alan parti içi demokrasiye ilişkin hükümler ve Venedik Komisyonu Raporu kısaca ele alınmaktadır. Son olarak, Türk hukukunda parti içi demokrasiyi düzenleyen anayasal ve yasal hükümler, diğer mevzuat ve konuya ilişkin AYM kararları incelenmektedir.

1.1.1. Karşılaştırmalı Hukuk

Parti içi demokrasi konusunda, **Federal Almanya**'da sistematik bir düzenleme görülmektedir. 1949 tarihli Bonn Anayasa'sının 21. maddesi[38], partilerin iç düzenlerinin demokrasi ilkelerine uygun olması gerektiği hükmünü koyarken, aynı Anayasa buyruğuna uyularak çıkarılan Siyasi Partiler Kanunu da, partilerin örgütlenmesi, organlarının faaliyet ve kararları ile ilgili demokratik önlemleri almakta, üyelerin haklarını güvenceye bağlayan, parti maliyesini ve bağışları denetleyen hükümler getirmektedir (Tanilli, 2002: 233; Kempf, 2002: 1).

[38] Federal Almanya Anayasası'nın 21. maddesi şöyledir; "Partiler, halkın siyasi iradesinin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadırlar. Parti kurmak serbesttir ve partilerin iç düzeni, demokratik esaslara uygun olmak zorundadır. Partiler gelirlerinin kaynağı, nerelere kullanıldıkları ve mal varlıkları konusunda, resmi makamlara hesap vermek zorundadırlar", Aktaran: Kempf, 2002: 1

Alman Siyasi Partiler Yasası, parti içi demokrasi bakımından "gizli oy" ilkesini getirmekte ve konu ile ilgili ayrıntıları seçim yasalarına ve parti tüzüklerine bırakmaktadır. Seçim yasalarında ise parti tabanının etkisini duyurabileceği bir sistem öngörülmektedir. Alman Siyasi Partiler Kanunu'nun 7. paragrafı, partilerin coğrafi esaslara göre örgütlenmelerini ve bunların büyüklük ve kapsamlarının parti tüzüklerine bırakılmasını öngörmektedir. Ancak, bu belirleme, "*üyelerin partideki irade oluşumuna ölçülü bir biçimde katılmasını sağlayacak*" şekilde yapılmalıdır. Yine, 9. paragrafta her bir bölge örgütünün üyelerinden ya da temsilcilerinden oluşan kongresi, partinin en üst organı olarak belirlenmek suretiyle parti tabanına ağırlık tanınması amacı güdülmüştür (Sağlam, 2000a: 204; 1999: 44). Alman Siyasi Partiler Kanunu, parti iradesinin oluşumunda, üyelerin etkin olmasını vurgulamakta ve parti içi azınlıkların korunmasına yönelik düzenlemeler getirmektedir. Ayrıca, Alman Siyasi Partiler Kanunu'nun 10/4. maddesine göre, hakem mahkemelerin karar verdiği partiden ihraç davaları, ancak bir üyenin "*partinin tüzüğünü kasıtlı olarak, parti esasları veya parti düzenini ise oldukça fazla ihlal etmesi ve bununla partiye büyük zarar vermesi*" durumunda kesinleşmektedir (Kempf, 2002: 2-3). Bu hüküm, partilerin ihraç mekanizması bakımından Türkiye'deki uygulama ve kanunlarla kıyaslandığında oldukça olumlu bir düzenlemedir.

Çek Cumhuriyeti Siyasi Partiler Kanunu ise; siyasi partilerin, demokratik bir tüzüğe ve demokratik ilkelere göre meşru kılınmış organlara sahip olması gerektiğini belirtmektedir (Sağlam, 2000a: 204).

Portekiz Anayasası'nda partilerin iç düzeni ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak 10/2. madde hükmü, partilerin "*siyasal demokrasi*" ilkesine bağlı olmalarını, 51/1. madde hükmü ise, halkın irade oluşumuna ve siyasal iktidara "*demokratik yöntemle*" katılmaların emretmektedir (Akartürk, 2002: 75-76). Portekiz Siyasi Partiler Kanunu ise partilerin iç düzenleri konusunda doğrudan hükümler içermemekte, belli ilkelerin konulması ile yetinmektedir. Partiye alınmada, organların seçiminde, program ve tüzüklerin seçiminde vatandaşların eşitliği, her düzeyden yönetim organının oluşumunda seçimin tek araç olarak belirlenmesi gibi ilkelere yer verilmektedir. Portekiz yasalarında, aday belirleme konusunda da hiçbir hüküm yer almamakta ve bu durum, parti merkez organlarının aday belirleme konusunda ağırlık kazanmalarına neden olduğu yönünde eleştirilmektedir (Sağlam, 1999: 45).

İspanya Siyasi Partiler Kanunu'nda, partilerin iç düzeni hakkında, Anayasa'da yer alan parti içi demokrasi ilkesini somutlaştırıcı bazı temel ilkeler ve temel yapılar öngörülmektedir. Kanunun 4. maddesine göre, "*Parti kongresi, parti üyeleri veya üyelerce seçilen temsilcilerden oluşur. Partilerin yönetim organları serbest ve gizli oyla seçilir. Her parti üyesinin seçme ve seçilme hakkı vardır. Tüm üyeler, partinin mali durumu ve etkinlikleri hakkında bilgi edinme hakkına sahiptir*". Kanun, bunun dışında partilere geniş bir takdir alanı bırakmaktadır. Ayrıca, Anayasa'da, partilerin dernek niteliklerinden kaynaklanan başka demokratik hükümler de bulunmaktadır. Ancak, bu hükümlere rağmen, uygulamada parti içi demokrasiye uyulmadığı belirtilmektedir (Sağlam, 1999: 45-46).

Avusturya Partiler Kanunu, parti içi demokrasiyi düzenleyen hükümler içermemektedir. Bu yasanın 1. paragrafında, parti varlığı ve çokluğu demokrasinin bir unsuru olarak vurgulanmakta ise de, partilerin kendilerinin demokratik örgütlenmesi konusunda bir yükümlülük getirilmemektedir. Parti tüzüklerinde az çok demokratik bir yapı öngörülse bile, 1992 yılında yapılan bir araştırmanın sonuçları, gerçek parti yaşamının oligarşik nitelikte olduğunu göstermektedir (Sağlam, 1999: 46).

İsrail Siyasi Partiler Kanunu'nda, partilerin hangi organlara sahip olması gerektiği belirtilmekte, ancak, parti içi demokrasi ilkesine yer verilmemektedir. Bunun nedeni, *Ortodoks dinci partilerin* varlığı olarak görülmektedir. İsrail'de parti iç düzeni, yasa ile olmasa da, seçim sistemi tarafından belirlenmektedir. Zira, İsrail'de, nispi temsil sistemi *ülke düzeyinde* uygulanmakta, tüm ülke tek bir seçim çevresi olarak kabul edilmektedir. Bu durum, özellikle aday belirleme bakımından, parti merkez organlarının büyük bir güç kazanmasına yol açmaktadır. Bu sorunun giderilmesi ve parti iç düzenin demokratikleştirilmesi amacıyla, 1988 seçimlerinden başlayarak, aday belirlemede *önseçim* yöntemi uygulanmaya başlanmıştır. Ancak, bu yöntemin uygulanmaya başlaması ile birlikte, partilerin üye sayılarında büyük artışlar yaşanmıştır. Bu artış, milletvekili adaylarının, kendilerini destekleyecek üyeleri partiye kaydettirme çabalarının bir ürünü olan, yapay bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (Sağlam, 2000a: 204; 1999: 47).

Parti içi demokrasi ilkesi Almanya, Türkiye ve İspanya'nın Anayasalarında bir yükümlülük olarak düzenlenmiştir. Ancak, özel bir siyasi partiler kanunu olmayan ya da anayasasında parti içi demokrasi ile ilgili herhangi bir düzenleme yer almayan ülkeler de bulunmaktadır. Bu ülkelerde parti içi demokrasi, parti tüzüklerine bağlı bir konu olarak görülmektedir. Örneğin; Fransa, Danimarka, Hollanda gibi, partilerin dernek biçiminde örgütlendiği ülkelerde, "dernek içi demokrasi" ilkeleri partiler için de geçerli kabul edilmektedir (Sağlam, 2000a: 204). Özel bir siyasi partiler kanunu olmayan ülkelerde, siyasi partilerin parti iç düzenlerinin demokratik ilkelere bağlılığı sorununa gelince;

Yunanistan Anayasası'nda, doğrudan doğruya parti içi demokrasiyi düzenleyen bir hüküm yer almamakla birlikte, Anayasa'nın 29/2. maddesinde yer alan "(partilerin)… *örgütleri ve faaliyetleri demokratik devlet düzeninin serbestçe işlemesi amacına hizmet etmelidir*" şeklindeki hükümden, parti içi demokrasi ilkesi çıkarılmaya çalışılmaktadır (Sağlam, 2000a: 204; 1999: 35-36).

İtalya Anayasası'nda, sendikalar için öngörülmüş olan demokratik iç düzen (Md. 39/II, III), siyasi partiler için öngörülmemiştir. Partilerin iç düzeni konusunda 49. madde de yeterince açık değildir. 49. maddeye göre; "*Yurttaşlar, demokratik yöntemle, ulusal siyasetin belirlenmesine katılmak üzere partiler yoluyla serbestçe örgütlenme hakkına sahiptir*". Madde metninde öngörülen "*demokratik yöntemle*" ibaresi, parti içi demokrasiden çok, ulusal siyasetin belirlenmesinde partiler arası mücadelenin demokratik yöntemle yapılması esasına ilişkindir. Üstelik, Kurucu Meclis aşamasında bu konuda verilmiş bir önerge olmakla birlikte, bu önerge, özellikle Komünist Parti'nin muhalefeti sonucu, yeterli çoğunluk sağlayamamış ve reddedilmiştir. Uygulamada ve öğretide, siyasal partilere iç düzenleriyle ilgili bir yükümlülük getirilemeyeceği görüşü ağır basmaktadır (Akartürk, 2002: 72-73; Sağlam, 2000a: 204; 1999: 36).

4 Ekim 1958 tarihli **Fransız** Anayasası'nın 4. maddesine göre; "*Siyasal partiler ve siyasal gruplar, seçimlerde oyun belirlenmesine katılırlar. Kuruluşları ve faaliyetleri serbesttir. Siyasal partiler ve gruplar, demokrasi ve ulusal egemenlik ilkesine saygı göstermekle yükümlüdür*" denilmektedir. Bu maddenin metninden, siyasal partiler ile diğer siyasal örgütler arasında bir ayrım yapılmadığı ve partilerin işlevinin de,

seçimlerde oyun belirlenmesi ile sınırlı tutulduğu anlaşılmaktadır. Fransız Anayasası tarafından partiler için öngörülen işlev, *seçimlere katılma* ile sınırlıdır. Bu işlev, Alman Anayasası'nda öngörülen "*halkın siyasal iradesinin oluşumuna katılma*" işlevi ile kıyaslandığında, daha dar kapsamlı görünmektedir. (Sağlam, 1999: 16-17). Anayasa, parti içi demokrasi ve partilerin finansmanı konusuna ise hiç değinmemektedir. Ancak, 4. madde, siyasi partiler ve grupları, ulusal egemenlik ve demokrasi ilkesine saygı göstermekle yükümlü kılmıştır. Dolayısıyla, bu ilkelerden parti içi demokrasi ilkesi türetilebilir. Ancak, günümüze gelininceye dek Anayasa Konseyi'nin böyle bir fırsatı doğmamıştır (Aktaran: Akartürk, 2002: 67-68) [39].

Özetle, parti içi demokrasinin anayasal olarak düzenlenmesi pek yaygın değildir. Özel bir siyasi parti kanununa sahip ülkelerde, parti içi demokrasi konusunun, çok ayrıntılı bir şekilde düzenlenmediği ve ayrıntıların parti tüzüklerine bırakıldığı görülmektedir. Özel bir siyasi parti kanununa sahip olmayan ülkelerde ise, partilerin iç düzenlerinin demokratik olması gerektiği, anayasalardan ya da diğer örgütlerle ilgili bazı kanunların maddelerinden çıkarılmaya çalışılmaktadır.

1.1.1.1. Avrupa Ortak Siyasal Partiler Hukukunda Parti İçi Demokrasi

Avrupa Birliği'nin (AB) en önemli siyasal araçları olarak görülen siyasal partilerin ortak bir görünümlerinin olmayışı, Birlik üyesi devletlerin siyasi partilere ilişkin olarak birbirinden oldukça farklı düzenlemelere sahip oluşları nedeniyle, siyasi parti sisteminin yeniden yapılandırılması gerektiği gündeme gelmiştir. Bu amaçla, Avrupa ortak siyasal partiler hukuku oluşturularak, bu farklılıkların giderilmesi amaçlanmıştır. Günümüzde, Avrupa ölçeğinde partilerin kurulması ve faaliyette bulunmasına yönelik çalışmalar yapılması, AB sürecinin en güncel konularından birisidir. Bu çalışmaların hukuksal dayanağı ise, Avrupa Birliği Sözleşmesi'nin 191. (eski Md. 138a) maddesidir (Akartürk, 2002: 78). Bu maddeye göre;

---

[39] FROMONT, Michel, "Die İnstitution Der Politischen in Frankreich, Parteienrecht im Europaeischen Vergleich, TSATSOS/SCHNEFOLD/SCHNEIDER (Hrsg.), Nomos, Baden Baden, 1990, s. 234'ten **Aktaran**: Akartürk, 2002: 67-68

"*Avrupa ölçeğindeki siyasal partiler, Birliğin bütünleşme faktörü olarak önem taşırlar. Bu partiler, bir Avrupa bilincinin oluşmasına ve Birlik yurttaşlarının iradesinin ifade edilmesine katılırlar*".

Sözleşmenin 191. maddesi, Avrupa ortak siyasal partiler hukukunun temellendirilmesinde ve bu yönde yapılacak çalışmaların içeriğinin belirlenmesinde en önemli hukuksal dayanak olarak kabul edilmektedir. Bu yönde yapılan başlıca çalışmalardan biri de, Avrupa Parlamentosu Kurumlar Komitesi tarafından hazırlanan, "Avrupa Siyasal Partilerinin Anayasal Konumu" hakkındaki rapordur. Bu rapor, Kurumlar Komitesi adına, partiler hukuku uzmanı Dimitris Tsatsos tarafından hazırlandığından "TSATSOS Raporu"[40] olarak da anılmaktadır. Bu raporun bir özeti, Avrupa Parlamentosunun, 10 Aralık 1996 tarihli kararı ile kabul edilmiştir. Bu karar, Avrupa düzeyinde siyasal partiler konusundaki gelişmelerin günümüzde ulaştığı noktanın temelini oluşturmaktadır. Kararda, öncelikle, Avrupa ölçeğinde örgütlenen partilerin önemine değinilmekte, Birliğin siyasal bütünleşmesinin sağlanabilmesi için, AB ölçeğinde partilerin kurulması ve yaygınlaşması gerektiğine ve örgütlü Avrupa partileri olmaksızın, Avrupa ölçeğinde siyasal kararları izleyen, tartışan ve etkileşimde bulunan bir Avrupa yurttaşlığı bilincinin varlığından söz edilemeyeceğine işaret edilmektedir (Akartürk, 2002: 79-80; Sağlam, 1999: 79).

Avrupa Parlamentosu'nun 10 Aralık 1996 tarihli kararında Avrupa partisi statüsünden yararlanacak partilerin belirli yükümlülükler taşıması gerektiği vurgulanmaktadır (Akartürk, 2002: 81; Sağlam, 1999: 80). Bu yükümlülükler üç noktada toplanmaktadır:

a. Avrupa yurttaşlarının kolay ulaşabileceği bir örgüt statüsüne (tüzük) ve temel ilkeler programına sahip olmak,

b. Program ve uygulamaya dönük faaliyetlerinde, Avrupa Topluluğu (AT) Sözleşmesi'nde güvence altına alınmış olan demokrasi ilkelerine, insan haklarına ve hukuk devletinin temel anayasal ilkelerine saygı göstermek,

---

[40] Kararın tam metni için bkz. EuGRZ (Europaeische Grundrechte Zeitschrift), 30 April 1997, s.78-82 **Aktaran:** Akartürk, 2002: 79; Sağlam, 1999: 78-82

c. Parti tüzüğünü, siyasal irade oluşumunun demokratik ilkelere uygun olarak gerçekleşmesine ve bütün birlik yurttaşlarının diledikleri zaman siyasal iradesini açıklayabilmesine olanak sağlayacak biçimde düzenlemek.

TSATSOS Raporu'nda da vurgulandığı gibi, AT Sözleşmesi'nin 191. maddesi (eski Md. 138a), Avrupa partileri için hem haklar, hem de yükümlülükler getirmektedir. Yukarıda da sayılan bu yükümlülükler arasında, partilerin, demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti ilkeleri ile bağlı olmaları ve iç düzenlerinin demokratik katılım esasına dayanması başta gelmektedir (Akartürk, 2002: 81).

Yukarıda belirtilen yükümlülükler, özellikle de son ikisi, "parti içi demokrasi" ve "insan haklarına dayalı demokratik hukuk devletine sadakat" borcuna verilen önem açısından, Alman parti anlayışının izlerini taşımaktadır ve bu etki, yükümlülüklerin TSATSOS Raporu'nda açıklanan gerekçelerinde daha açık olarak görülmektedir: "*Avrupa siyasal partilerinin özgül (spesifik) ayrıcalıkları, demokratik irade oluşumunun temellerine karşı mücadele içinde bulunan kuruluşlar tarafından kullanılamaz". "Avrupa siyasal partilerinin iç yapıları, Anayasa'nın kendilerine yüklediği ödevlere uygun olmalıdır*". Avrupa Parlamentosu'nun bu kararı, gerekçesi ile birlikte değerlendirildiğinde, "militan demokrasi" anlayışının izlerini taşımaktadır (Sağlam, 1999: 81; 2000: 241).

Özetle, parti içi demokrasi ilkesi, hukuk düzenleri içerisinde sanıldığı kadar yaygın değildir. Anayasal bir yükümlülük olarak bu ilke, sadece, Almanya, Türkiye ve İspanya'da düzenlenmiştir. Ülkelerin çoğunda, parti iç düzenleri ve parti içi demokrasi, parti tüzüklerine bağlı bir konu olarak görülmektedir. Bu durum parti içi demokrasinin, yukarıda da sık sık dile getirildiği gibi, hukuksal olmaktan çok siyasal kültürle ilgili olduğunu gösterse de, bu ilke, TSATSOS Raporu ile uluslararası norm ve ölçüler alanında hukuk gündemine girmiştir. Anayasasında parti içi demokrasiye yer veren ender ülkelerden biri olan Türkiye'de, bu ilkeye bağlılığı sağlayacak düzenlemelerin yapılması, uluslararası normlara uyum sağlamak içi gerekli olduğu gibi, bunun da ötesinde Anayasa'nın da bir gereğidir (Sağlam, 2000: 243-244; 2002: 300).

Yukarıda özetlenen Avrupa Parlamentosu kararının nasıl bir gelişme göstereceği, ne yönde sonuçlanacağı şimdiden bilinememekle birlikte, bu gelişmelerin partiler hukukunu, iç hukuk yönünden de etkileyeceği ve AT içinde, çeşitli ülkelerde yer alan siyasal partilere, uluslararası boyutta yeni işlevler ve sorumluluklar yükleyeceği, nicelik ve nitelik yönünden çok daha ciddi bir yapılanma, örgütlenme ve donanım hazırlığına yönelteceğini beklemek yanlış bir yaklaşım olmayacaktır (Sağlam, 1999: 82).

Diğer taraftan, siyasal partiler ile ilgili olarak, uluslararası alanda hazırlanan önemli bir diğer belge ise, Avrupa Konseyi tarafından "Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu"na hazırlatılan ve Venedik Komisyonu olarak anılan kurulun hazırladığı rapordur. Bu rapor, Komisyon'un 10-11 Aralık 1999 tarihli 41. Kurul toplantısında kabul edilmiştir (Sağlam, 2000: 241). "Siyasal Partilerin Yasaklanması, Kapatılması ve Benzer Önlemler Hakkında Temel İlkeler" adını alan söz konusu raporda, siyasal partilerin yasaklanması ya da kapatılmasına yönelik olarak, usule ve esasa ilişkin yedi ilke sıralanmaktadır. Bu ilkelerin çoğu Türk hukukunda da geçerli olan ilkeler olmakla birlikte, bazı ilkeler açısından Türk hukuku ile Sözleşme'nin öngördüğü sistem arasında büyük farklılıklar bulunduğu görülmektedir (Teziç ve Yüzbaşıoğlu, 2006: 4; Uygun, 2000: 258-259).

Venedik Komisyonunun tespit ettiği ilkelerden, siyasi parti yasakları ve kapatma rejimi bakımından, Türk Hukukunda göz önünde tutulması gereken iki koşul ortaya çıkmaktadır (Teziç ve Yüzbaşıoğlu, 2006: 5; Uygun, 2000: 258-259). Bunlar;

1- Siyasi partiler yalnızca *şiddet kullanılmasını savunması ya da şiddeti politik bir araç olarak kullanması* durumunda kapatılabilir.

2- Bir siyasi partiyi kapatma önlemi, demokratik düzeni korumak bakımından başvurulacak *son çare* olmalıdır. Kapatılmak istenen siyasi partinin, demokratik düzen için gerçek bir tehlike oluşturması ve bu tehlikenin daha hafif önlemlerle giderilmesinin mümkün olmaması gerekmektedir. Bu yaklaşım, Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin "açık ve mevcut - yakın tehlike (clear and present danger)" kriteri ile de büyük benzerlik göstermektedir. Aykırılığın, demokratik düzen için, mevcut durumda ya da

gelecekte, bir tehlike arzetmesi gerekmektedir. Aksi durumda, ya bir yaptırım uygulanmayacak ya da daha hafif önlemlerle yetinilecektir.

Özetle, Venedik Komisyonu Raporu, parti içi demokrasi konusunu düzenlememekle birlikte, siyasi partiler için son derece önemli olan ve tüm Avrupa ülkelerini ilgilendiren, partilerin yasaklanması ve kapatılmalarına yönelik temel ilkeler öngörmektedir. TSATSOS ve Venedik Komisyonu Raporu gibi, uluslararası alanda siyasi partiler hukukunu düzenleyen çalışmaların artacağı ve bu konuda uluslararası standartların oluşacağını söylemek hatalı bir öngörü olmayacaktır (Çelikyay, 2002: 303). Ancak, parti içi demokrasi konusu, genellikle her ülkenin, hatta, her partinin kendi iç sorunu olarak görüldüğü için, bu konuda uluslararası standartların oluşması zor görünmektedir. Zira, ikinci bölüme incelendiği gibi, parti içi demokrasi pek çok konu ile ilişkili olup, ülkeden ülkeye ve partiden partiye göre değişmektedir. Ancak, ortak bir sorun olduğu göz önüne alınarak, parti içi demokrasi hakkında, çok genel nitelikte bazı düzenlemelerin yapılması düşünülebilir.

1.1.2. Türk Hukuku

Türkiye'de siyasi partiler, hem 1961, hem 1982 Anayasası'nda "*demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları*" olarak kabul edilmişlerdir. Her iki Anayasa da, siyasi partilerle ilgili düzenlemelere yer vermekte, ancak, ayrıntıları yasalara bırakmaktadır. Bu doğrultuda, 1965 yılında çıkarılan 648 sayılı SPK ve 1983 yılında çıkarılan 2820 sayılı SPK, siyasi partiler hakkında oldukça ayrıntılı düzenlemeler getirmişlerdir. Her iki kanunda da parti içi demokrasiyi sağlama yönünde düzenlemeler yer almakla birlikte, konuyla ilgili pek çok unsur, parti tüzüklerine bırakılmaktadır. Türkiye'de, parti içi demokrasi konusundaki anayasal ve yasal düzenlemeler, 1982 Anayasası ve 2820 sayılı SPK ağırlıklı olmak üzere, aşağıda ele alınmaktadır.

1.1.2.1. Anayasal Düzenlemeler

1.1.2.1.1. 1961 Anayasası

1961 Anayasası, siyasi partilerin ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olduklarını belirtmekte (Md. 56/3) ve 57. maddesinin 3. fıkrasında da, "*partilerin iç çalışmaları, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine hangi hallerde ve ne suretle hesap verecekleri ve bu mahkemece mali denetimlerinin hangi hallerde ve nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir*" (Değişik: 15.03.1973-1699) denmektedir. Anayasa, siyasi partilerin, faaliyet ve iç çalışmalarını, parti içi demokrasiye göre yürütmelerini öngörmekte ve ayrıntıları yasaya bırakmaktadır.

Öte yandan, 1961 Anayasası'nda, parti içi demokrasi için önemli bir konu olarak görülen "grup kararları"na da yer verilmektedir. Buna göre, en az on üyeden oluşacak (Md. 85/2) siyasi parti gruplarının, grup olarak hareket edemeyeceği konular şunlardır: Siyasi parti grupları, Meclis Başkanlığı için aday gösteremezler (Md. 84/2); Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapamaz ve karar alamazlar (Md. 90/4); yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapamaz ve karar alamazlar (Md. 79/son). Bu sayılan maddelerle ilgili konular hakkında, bağlayıcı grup kararının alınamayacak olması, grup üyelerinin iradesini özgürleştirdiğinden, parti içi demokrasiyi geliştirici niteliktedir. Parti grupları ve bağlayıcı grup kararlarının parti içi demokrasiye etkileri, 1982 Anayasası ve 2820 sayılı SPK incelenirken daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Parti içi demokrasi bakımından oldukça önemli bir konu olarak ortaya çıkan ve ikinci bölümde incelenen devlet yardımı konusunda, 1961 Anayasası'nın düzenlemesi şöyledir; "*Son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde beşini alan veya bu seçimlerde Millet Meclisinde grup teşkil edecek sayıda milletvekilliği kazanmış bulunan siyasi partilere devletçe yapılacak yardım kanunla düzenlenir*" (Md. 56, Ek.- 30.6.1971-1421). "*Siyasi partiler, gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesine hesap verirler*" (57/2). 1961 Anayasası'nda, "partilerin kısmen ya da tamamen devlet yardımından yoksun bırakılması" gibi bir yaptırıma yer verilmemekte, sadece temelli kapatma yaptırımını düzenlemektedir. Oysa 1982

Anayasası'nda 2001 yılında yapılan bir değişiklikle, siyasi partilerin devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakılması yeni bir yaptırım türü olarak yerini almış ve bu konuda olumlu yönde bir adım atılmıştır.

1961 Anayasası'nın sağladığı düşünce ve örgütlenme özgürlüğü ile dönemin sosyo-ekonomik gelişmeleri ve demokratikleşme ortamı içinde, siyasi partilerin yapısı ve işlevlerinde olumlu bir aşama kaydedildiği söylenebilir. Ancak 1980 sonrasında, bu aşamadan yine geriye gidilmiştir. Zira, 1982 Anayasası, siyasi partiler alanında, 1961 Anayasası'ndan çok daha ayrıntılı hükümler getirmiştir. Bu iki Anayasa arasındaki dönemde (1960-1980) ise siyasi partiler, 1960 öncesine göre, ideoloji, örgütlenme ve temsil açısından daha ayrışmış bir görünüm sergilemişlerdir. Özellikle, örgütlenme özgürlüğü ile birlikte, sendikaların, sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkışı ve siyasi partiler üzerindeki ağırlıkları, hem 1960 öncesi, hem de 1980 sonrası döneme göre, daha demokratik ve temsil yeteneği daha yüksek bir yapı oluşturmuştur. Bu dönemde, siyasete doğrudan katılım kanallarının açık olması ile yeni bir işleyiş ortaya çıkmış, bu durum, parti içi demokrasi açısından olumlu etkiler yaratmıştır. Bu yapı, her ne kadar liderin konumunu ve işlevini çok değiştirmemiş olsa da, onu etkileme, yönlendirme, baskı altında tutma, tabana ve örgüte daha duyarlı kılma konusunda etkili olmuştur (Bila, 2001: 48-49).

1960-1980 arasındaki dönemde büyük partiler, Batı örgütlenme ve yapılanmasına daha da yakın bir konuma gelmişler, radikal ideolojilerin partileşme süreci de yine bu dönemde başlamıştır. Gerek sağda ve gerek solda, sınıf, sosyal grup ve sivil örgütler, partilerdeki temsil ve yetkinlik bakımından, daha demokratik bir görünüm sergilemişlerdir. Benzer şekilde, parti içi demokrasi de, günümüze ve 1960 öncesine göre, daha gelişkin bir mekanizmaya sahip olmuştur (Bila, 2001: 49). Özetle, 1961 Anayasası'nın özgürlükçü anlayış bakımından 1982 Anayasası'ndan daha ileri olduğu görüşü yaygındır. Öte yandan, parti içi demokrasi bakımından, 1982 Anayasası'nda yer alan ve aşağıda incelenecek olan düzenlemenin, daha net olduğu, parti içi demokrasiyi daha çok vurguladığı söylenebilir. Ancak, bu ifade farklılığı çok da büyütülecek bir farklılık değildir.

1.1.2.1.2. 1982 Anayasası

1982 Anayasası, siyasi partiler hakkında 1961 Anayasası'na göre, daha ayrıntılı hükümler getirmiştir. Ancak, parti içi demokrasi ile ilgili düzenlemelerde, her iki Anayasa arasında ciddi bir fark görülmemektedir. Her iki Anayasa da, partilerin iç düzenlerinin demokratik esaslara göre düzenlenmesini öngörmekte ve ayrıntıları yasalara bırakmaktadır. Esasen, Anayasa'nın ayrıntılara girerek parti içi demokrasiyi düzenlemesi beklenemez ve doğrusu da budur. Öte yandan, parti içi demokrasinin, sadece çok ayrıntılı hukuki düzenlemeler getirilerek gerçekleşmesini ummak da doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

1982 Anayasası'nın 69/1. maddesinde "*siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir*" denmekte (Değişik: 23.7.1995-4121/7 Md.) ve adı doğrudan geçmese de "parti içi demokrasi"ye yer verilmektedir. Ayrıca, 1982 Anayasası'nın 69. maddesine 2001 yılında eklenen bir fıkra ile, "*AYM, temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre, ilgili siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir"* denilerek, kapatma yaptırımı dışında, partilerin devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakılması şeklinde yeni bir yaptırım şekli getirilmiştir.

1982 Anayasası'nın 68. ve 69. maddelerinde, 1995 ve 2001 yıllarında yapılan değişikliklerden sonra, siyasi partilerin temelli kapatılmasına yol açabilecek yasaklar, Anayasa'da sayılı ve sınırlı olarak öngörülmüştür. Dolayısıyla, siyasi partiler bundan böyle, sadece Anayasa'daki yasaklara aykırılık halinde kapatılabileceklerdir. Parti yasaklarının kanun ile genişletilmeleri ya da bunlara yenilerinin eklenmesi hukuken mümkün değildir.

Öte yandan, parti içi demokrasiye aykırılık, Anayasada bir kapatma nedeni olarak öngörülmemektedir. Zira, parti içi demokrasiye aykırılık, AY. Md. 68/4'te belirtilen ve kapatma yaptırımına bağlanan yasaklar arasında sayılmamaktadır. Dolayısıyla, parti içi demokrasiye aykırılığın yaptırımının ne olacağı sorusu akla gelmektedir. Bu noktada, AY. Md. 69'un sonuncu fıkrasına göre *"Siyasi partilerin*

kuruluş ve çalışmaları, denetlenmeleri, kapatılmaları ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri yukarıdaki esaslar çerçevesinde ***kanunla düzenlenir****"* denildiği hatırlanmalıdır. Ancak, SPK'nin, Anayasa'da öngörülen yasakları aşan düzenlemelere sahip olduğu görülmektedir.

1982 Anayasası da, 1961 Anayasası'nın saydığı konularda, en az yirmi milletvekilinden oluşan meclis içindeki parti gruplarının, grup olarak hareket edemeyeceğini ve karar alamayacağını düzenlemektedir (1982 AY.Md. 83/5, 94/2, 100/5). Bu konu, 2820 sayılı SPK'de de düzenlendiğinden, ileride daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1961 Anayasası dönemindeki kazanımlar, 1980 sonrasında büyük oranda kaybedilmiştir. 1980 sonrası dönem, siyasete doğrudan katılım kanallarının tamamen kapatıldığı bir dönem olmuştur. "Bu süreçte, devlet onaylı ve destekli lider figürünün hakim olduğu 6-7 yıllık bir kapalı dönem yaşanmıştır". 1980 sonrasında partilerin, liderleriyle tanımlandıkları, parti içi demokrasinin yerini liderlik ve kadro mücadelesinin aldığı görülmüştür. Bu dönemde, sınıfsal ve sosyal temsille, ideolojik hedefe dönük siyasi hedefin yerini kişisel çıkar almış, parasal beklentiler ön palan çıkmış, liderlik patronaj sistemiyle çalışmaya başlamıştır. Gençliğin, üniversitenin, sendika ve diğer sivil toplum kuruluşlarının siyasete katılımının engellendiği bu dönemde, parti içi ve dışında demokrasiden, örgütlenme ve temsil yeteneğinden söz etmek mümkün görünmemektedir (Bila, 2001: 49-50).

1.1.2.2. Yasal Düzenlemeler

1.1.2.2.1. Siyasi Partiler Kanunu

Anayasa'da siyasi partilerle ilgili bazı temel hükümler yer almakla birlikte, bu konudaki ayrıntılar, Anayasa'nın da öngördüğü gibi yasayla düzenlenmektedir. Aşağıda, günümüzde yürürlükte olan 2820 sayılı SPK'nin parti içi demokrasi ile ilişkili hükümleri incelecek olmakla birlikte, bundan önceki düzenlemelerin neler olduğunun görülebilmesi için 648 sayılı SPK'nin incelenmesinde fayda bulunmaktadır.

1.1.2.2.1.1. 648 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu

13 Temmuz 1965 tarihinde çıkarılan 648 sayılı SPK'nin 5. maddesinde, "Siyasi Partilerin Teşkilatı" düzenlenmekte ve 2820 sayılı SPK'nin 7. maddesinden farklı olarak; parti tüzüklerinde öngörülen, "köy ve mahalle görevlileri ile yardımcı kuruluşların" da siyasi partilerin teşkilatından sayıldığı görülmektedir. Bu bakımdan iki yasa kıyaslandığında, 648 sayılı yasa hükmünün, parti örgütünün tabanla bütünleşmesine olanak vermesi bakımından daha demokratik bir hüküm olduğu söylenebilir.

648 sayılı SPK'nin "Genel Başkan"ı düzenleyen 13. maddesinde, genel başkanın, parti tüzüğüne göre seçileceği belirtilmektedir. Bu hüküm, parti içi demokrasi bakımından sakıncalı sayılabilecek bir hükümdür. Zira, parti için son derece önemli olan "genel başkan"ın seçiminin bir takım yasal güvencelere bağlanması parti içi demokrasi bakımından büyük önem taşımaktadır. Nitekim, 2820 sayılı SPK, ileride inceleneceği gibi, bu konuyu daha ayrıntılı olarak düzenlemekte ve parti genel başkanının seçimini parti tüzüklerine bırakmamaktadır. Ayrıca, 648 sayılı SPK'de, parti içi demokrasi bakımından önemli bir diğer husus olan genel başkan, il ve ilçe başkanlarının kaç yıl ya da kaç dönem seçilebileceğine ilişkin düzenlemelere de rastlanmamaktadır.

648 sayılı SPK'de, 2820 sayılı SPK'dekine benzer "parti içi çalışmaların demokratik esaslara göre" yapılaması gerektiğini ifade eden bir hüküm bulunmamaktadır. Yani, parti içi çalışmaların demokrasi ilkelerine uygun olması gerektiği, aksi halde partinin kapatılacağı ya da başka bir yaptırıma uğrayacağı yönünde bir düzenleme yoktur. Bu durum, kapatma yaptırımına bağlanan yasaklar açısından değerlendirildiğinde olumlu bir tutum olarak görülmekle birlikte, yasanın, parti içi demokrasi yönünde doğrudan bir hükmünün olmaması ise bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

648 sayılı SPK, parti içi demokrasi bakımından son derece önemli olan "adayların tespiti" konusunda şu hükümleri getirmektedir; "siyasi partilerin TBMM üyeliği için yapılacak seçimlerde gösterecekleri adaylar, her seçim çevresinde, parti

seçmen kütüğüne kayıtlı bulunan bütün parti üyelerinin katılabilecekleri bir önseçimle tespit edilir" (Md. 29). Önseçimi düzenleyen bu hükümlerin ardından, il yoklaması ve merkez yoklaması ile ilgili hükümlere yer verilmektedir.

648 sayılı SPK, adayların tespiti bakımından önseçim, il yoklaması ve merkez yoklaması yöntemlerine yer vermiş, ancak, bir seçim çevresinde yeterli aday bulunması durumunda, önseçim yapılmasını zorunlu olarak öngörmüştür. Oysa günümüzde, partiler aday tespiti konusunda uygulanacak yöntemin ne olacağını seçmek konusunda serbesttirler ve uygulamada, partilerin daha çok merkez yoklamasını tercih ettiği, bu durumun da parti içi demokrasiyi yok eden lider sultasını güçlendirdiği görülmektedir (Tuncer, 2006). Bu açıdan bakıldığında 648 sayılı SPK'nin getirdiği düzenlemenin parti içi demokrasiyi sağlamak bakımından daha olumlu bir düzenleme olduğu görülmektedir. Zira, bir seçim çevresinde yeterli aday bulunması halinde, önseçim yapılması zorunluluğu vardır.

1.1.2.2.1.2. 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu

1982 Anayasası, siyasi partilerle ilgili olarak, kanun koyucu için bazı sınırlamalar getirmektedir. Bu sınırlamalardan biri de, Anayasa'nın, partilerin iç çalışmalarının "demokrasi esaslarına uygun olarak" yerine getirileceğini düzenlemesidir. Buradaki amaç, partilerin iç düzenlerinin demokratikleştirilmesidir. Parti içi demokrasi asgari olarak üç ilke ile belirlenebilir. İlk olarak, "üyelerin, örgütteki bütün kademelere düzenli olarak fiilen katılması"; ikinci olarak, "yönetici organların belli zamanlarda düzenli olarak yenilenmesi"; üçüncü olarak da, "otoriter bir yönetime yol açmamak için üyelerce denetlenen bir parti yönetimi" sayılabilir. Kanun koyucunun bu asgari şartları aşan bir müdahalede bulunması, Anayasa'ya aykırı olacaktır. Oysa, 2820 sayılı SPK'nin, parti iç düzenleriyle ilgili hükümleri, Anayasa'nın demokratikleşme amacını aşan, ileri bir müdahale niteliğini taşımakta, yer yer de demokrasiye aykırı hükümler getirmektedir (Tanilli, 2002: 234). SPK'nin parti içi demokrasiyi ilgilendiren maddeleri ve uygulamada yaşanan sorunlar, SPK'nin sistematiğine uyularak oluşturulan alt başlıklar halinde aşağıda incelenecektir.

2820 sayılı SPK'nin "çeşitli yasaklar" başlığını taşıyan 4. bölümünde yer alan ve başlığı "parti içi çalışmaların demokrasi esaslarına uygun olma zorunluluğu" olan 93. maddesi, parti içi demokrasiyi düzenlemektedir. Buna göre; "*siyasi partilerin parti içi çalışmaları, parti yönetimi, denetimi, parti organları için yapılacak seçimler ile parti genel başkanlığınca, genel merkez organlarınca ve parti gruplarınca alınan kararları ve yapılan eylem ve işlemleri parti tüzüğüne, parti üyeleri arasındaki eşitlik ilkesine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz*".

SPK'nin sözü geçen 93. maddesi, Anayasa'nın 69/1. maddesinde düzenlenen "parti içi demokrasi" konusunun yasal düzlemdeki bir yansımasıdır. Bilindiği gibi Anayasa, parti içi demokrasiye aykırılığı bir kapatma nedeni olarak düzenlememiştir. Oysa, SPK' nin 101. maddesi, "*dördüncü kısımdaki yasaklara aykırılık halinde partilerin kapatılması*" başlığını taşımaktaydı ve bu yasaklara aykırılık halinde partilerin kapatılmasını öngörmekteydi. Böylece, Anayasada açıkça yer almayan bir kapatma nedeni, yasa ile konularak, bir anayasaya aykırılık durumu ortaya çıkmaktaydı. 12.8.1999 tarih ve 4445 sayılı yasanın 16. maddesiyle, 101. maddenin ismi "*Anayasa'daki yasaklara aykırılık halinde partilerin kapatılması*" şeklinde değiştirilmiş ve parti içi demokrasiye aykırılık da kapatma sebebi olmaktan çıkarılarak bu aykırılık giderilmiştir[41]. Bu durumda, parti içi demokrasiye aykırılığın yaptırımının ne olacağı sorusu gündeme gelmektedir.

2001 yılında Anayasa'da yapılan değişikliklerin, SPK'ye yansıtılması amacını taşıyan uyum yasası, 26.3.2002 tarih ve 4748 sayılı yasa[42] olarak çıkmıştır. Konumuzla ilgili olarak bu yasa, SPK'nin 101. ve 102. maddelerinde bazı değişiklikler getirmiştir. AYM tarafından bir siyasi partiyi kapatma kararı verilmesini düzenleyen SPK'nin 101[43]. maddesine yeni bir fıkra eklenmiştir. Bu yeni fıkrada, Anayasa değişikliğine

---

[41] Anayasa'da yapılan değişikliğe göre, "Bir Siyasi partinin, tüzüğü ve programının 68/4. madde hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verilir" (AY.69/5). "Bir siyasi partinin Anayasa'nın 68/4. maddesindeki hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir" (AY.69/6).

[42] RG. 9.4.2002, Sayı 24721. Erişim: http://rega.basbakanlik.gov.tr

[43] **SPK md.101**: a) Bir siyasi partinin tüzük ve programının Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olması, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlaması, suç işlenmesini teşvik etmesi,

uygun olarak, *"Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkranın (a) ve (b) bentlerinde sayılan hallerde temelli kapatma yerine, dava konusu fiilin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin almakta olduğu son yıllık Devlet yardımı miktarının yarısından az olmamak kaydıyla, bu yardımdan kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına, yardımın tamamı ödenmişse aynı miktarın Hazineye iadesine karar verebilir"* denilmektedir. Benzer şekilde, SPK Md.102/1 ve Md. 102/3'te de Anayasa değişikliğine uygun olarak devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakma yaptırımının uygulanmasına olanak veren eklemeler yapılmıştır.

4445 sayılı yasa ile 1999 yılında 104/1. maddede yapılan değişiklik ise şöyledir; "*Bir siyasi partinin bu Kanunun 101. maddesi dışında kalan emredici hükümleriyle diğer kanunların siyasi partilerle ilgili emredici hükümlerine aykırılık halinde bulunması sebebiyle o parti aleyhine Anayasa Mahkemesine, Cumhuriyet Başsavcılığınca re'sen yazı ile başvurulur*". Aynı maddenin 2. fıkrasında 2003 yılında yapılan değişiklik ile "*Anayasa Mahkemesi, söz konusu hükümlere aykırılık görürse bu aykırılığın giderilmesi için ilgili siyasi parti hakkında ihtar kararı verir. Bu yazının tebliği tarihinden itibaren altı ay içinde aykırılık giderilmediği takdirde, Cumhuriyet Başsavcılığı o siyasi partinin* ***Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması*** *için Anayasa Mahkemesine re'sen dava açabilir* (Değişik 2. fıkra: 4778 - 2.1.2003 / m.12)[44]" denilmektedir.

104. madde de görüldüğü gibi, bir siyasi partinin, SPK'nin 101. maddesinde sayılanlar dışında kalan emredici hükümlerine aykırı hareket etmesi durumunda, o parti aleyhinde, Cumhuriyet Başsavcısı tarafından re'sen yazı ile AYM'ye başvurulacaktır. Dolayısıyla, SPK'nin 93. maddesinde düzenlenen "parti içi demokrasi" de bu emredici hükümlerden biri olduğuna göre, bu hükme aykırılığın sonucu da aynı olacaktır. AYM, parti içi demokrasiye aykırılık görürse, ihtar kararı verecektir. Nitekim, AYM'ne, siyasi partilere ihtar verilmesi ile ilgili yapılan başvurularda, parti içi demokrasi konusu sık sık yer almaktadır. Bu kararlardan bazı örneklere ayrı bir başlık altında yer verilecektir.

---

b) Bir siyasi partinin, Anayasanın 68 inci maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespiti,
c) Bir siyasi partinin, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alması, hallerinde verilir.

[44] Erişim: http://rega.basbakanlik.gov.tr

SPK'nin, 101. maddesinde sayılanlar dışında kalan emredici hükümlerine aykırı hareket eden siyasi parti, altı ay içinde bu aykırılığı gidermezse, Cumhuriyet Başsavcısı, o siyasi partinin *devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun* bırakılması için AYM'ne re'sen dava açabilecektir. Bu fıkra, 2003 yılı değişikliğinden önce, "Cumhuriyet Başsavcısı, o siyasi partinin ***kapatılması*** için AYM'ne resen dava açacaktır" şeklinde düzenlenmekteydi. 2003 değişikliğinden önce, kanunun 101. maddesi dışında kalan ve diğer kanunlarda yer alan siyasi partilerle ilgili emredici hükümlere aykırılık, ihtarlı yöntemle de olsa, kapatmaya neden olabilecek nitelikteki yasaklar olarak varlığını sürdürmekteydi. Dolayısıyla, Anayasa'da öngörülmeyen kapatma nedenleri, kanunda öngörülmekte ve bu durum Anayasa ile çelişmekteydi. Bu bakımdan, yapılan değişikliğin son derece isabetli olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, 104. maddenin 2003 yılındaki değişikliğinin ardından, parti içi demokrasiye aykırılığın yaptırımı, ilkin, o partiye ihtar verilmesine yöneliktir. Ardından, altı ay içinde bu aykırılığın giderilmemesi halinde ise, siyasi partinin kapatılması değil, devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakılması yaptırımı uygulanabilecektir. Nitekim bu yaptırım da, siyasi partiler için son derece etkili bir yaptırımdır. Öte yandan, parti içi demokrasiye aykırılığın bir kapatma nedeni olarak düzenlenmesi beklenmemelidir. Ancak, bu yaptırımın, devlet yardımı alamayan partilere verilemeyeceği düşünüldüğünde, isteneni tam olarak karşılayamayacağı görülmektedir. Bu nedenle, yeni yaptırım tekniklerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu konuda ilk akla gelen, devlet yardımından faydalanamayan partiler bakımından para cezası gibi başka yaptırımların uygulanmasıdır (Çelikyay, 2002: 229). Öte yandan, siyasi partiler için öngörülebilecek diğer yaptırım teknikleri, ilgili partinin "belirli bir süre için siyasi partiler mevzuatının tanıdığı ayrıcalıklardan yoksun bırakılması", "belirli bir süre faaliyetten alıkoyma" veya " belirli bir süre seçimlere katılmaktan yasaklanma" şeklinde olabilir. Bu yaptırımlardan bir ya da birkaçını, aykırılığın niteliği ve ağırlığına göre uygulama yetkisi de AYM'ye verilebilir (Sağlam, 2000: 249). Bu bakımdan, 2003 yılında SPK'nin 104. maddesinde yapılan değişiklik, kapatma yaptırımı ile ilgili yukarıda sözü edilen sorunları gidermek bakımından son derece olumlu olmakla birlikte, ihtara uyulmaması halinde, aykırılığın niteliğine göre

değişik yaptırımların uygulanabilmesi için, sayılan yaptırım tekniklerinin de Anayasa ve SPK'ye eklenmesi olumlu bir değişiklik olacaktır.

1.1.2.2.1.2.1. Siyasi Partiler Kanunu'nun Parti İçi Demokrasiye Etki Eden Hükümleri

Bilindiği gibi, parti içi demokrasi, kısaca, parti içinde demokrasinin var olup işleyebilmesidir. "Parti yönetiminin, tüm parti üyelerinin haklarını gözetmesi, parti içi yarışın eşit koşullar altında sürdürülmesi, kongrelerin yönetimden bağımsız olarak gerçekleşmesi, seçilmiş yönetimlerin üst organlarca görevden alınamaması, adayların belirlenmesinde üyelerin etkin katılımı" gibi unsurlar, bir partide, parti içi demokrasinin işleyip işlemediğinin göstergeleredir (Erdem, Kabasakal ve Gençkaya, 2000: 35). Kısaca, parti teşkilat yapısı, üyelik ve delegelik sistemi, karar alma ve aday tespit etme süreçleri, finansman kaynakları, parti tüzüğü, partide yerleşik olan örgüt kültürü vb. unsurların parti içi demokrasi üzerinde büyük bir etkisi olmaktadır. Aşağıda, SPK'nin bu konular ile ilgili düzenlemeleri ve bu düzenlemelerin parti içi demokrasiye olası etkileri ele alınmaktadır.

A. Parti Örgütü

Siyasi partilerin, amaçlarına ulaşabilmek, ülke çapında faaliyetlerini sürdürebilmek ve halk yığınlarının desteğini kazanabilmek için güçlü bir örgüte ihtiyaçları vardır. Bu nedenle siyasi partiler, ülke çapında bir örgüte kavuşabilmek için, merkezi ve mahalli olarak örgütlenmek zorundadırlar. Ancak, Türkiye'de SPK'nin öngördüğü örgütlenme biçimi bir takım sorunlara neden olmaktadır.

Türkiye'de siyasi partiler açısından SPK ile düzenlenmiş örgütlenme biçimi şu şekildedir: Siyasi partilerin teşkilatı; "*merkez organları ile il, ilçe ve belde teşkilatlarından; Türkiye Büyük Millet Meclisi Grubu ile il genel meclisi ve belediye meclisi gruplarından ibarettir*" (Md. 7 **-** Değişik Md. 21.5.1987- 3370/1). Türkiye'de 1995 yılında yapılan Anayasa değişikliklerinden önce, siyasi partilerin örgütlenme biçimlerine yönelik düzenlemeler, Avrupa standartlarının oldukça gerisinde kalmıştır. Anayasa'da yapılan değişiklik, 1999 yılında, 4445 sayılı yasa ile SPK'ye yansıtılmış ve

siyasi partilerin, tüzüklerinde ayrıca *"kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri yan kuruluşlarla, yabancı ülkelerde yurtdışı temsilciliği kurulmasını öngörebileceği*" hükmü getirilerek olumlu bir gelişme yaşanmıştır.

Görüldüğü gibi, SPK'nin 7. maddesi, siyasi partilerin tek tip örgütlenmesini zorunlu kılmaktadır. Gerek 1961 Anayasası, gerek onun doğrultusunda hazırlanan ve 1965'te yürürlüğe giren 648 sayılı SPK, partilerin yerel örgütlenmesini kısıtlamıştır. Ancak, bu yasadan önce, 4 Temmuz 1960'ta Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından kabul edilen 8 Sayılı Kanunla "*Siyasi partilerin il ve ilçe merkezleri dışında her ne ad ile olursa olsun örgüt kurmaları*" yasaklanmıştır. Bu kanun ile partiler ve özellikle de parti içi demokrasi için son derece önemli olan "ocak" örgütleri kapatılmış, bunun neticesinde de partilerin toplumla bağları kesilmiş, demokrasinin gelişmesi ve yaygınlaşması engellenmiştir (Erdem vd. 2000: 105).

> Ocak-bucak örgütlerinin kaldırılmasıyla, partilerin faaliyetlerini (özellikle üye kayıtlarındaki ve seçimlerdeki usulsüzlükleri) denetlemek güçleşmiş, il ve ilçe örgütleri yöneticilerinin köylere gitmesini özendirici etkenler ortadan kalkmış, partilerin toplumla bağları gitgide kesilmiştir. Bu durum, partilerin toplumdaki etkinliklerini ve saygınlıklarını da azaltmıştır. Oysa, 1946-60 döneminde partiler, ocak ve bucak örgütleriyle, toplumun ihtiyaç ve beklentilerini belirleyip merkez örgütlerine yansıtma imkanına sahiptiler. Bu iki yönlü etkileşim, partilere canlılık ve toplum gözünde saygınlık kazandırıyordu. Ayrıca partilerin mahalle ve köylerde örgüt kurmalarını yasaklamak, Türkiye'de demokrasinin hem parti içinde hem de ülkede etkin işlemesini önlemektedir (Erdem vd., 2000: 106-107).

Partilerin kadın ve gençlik kolları kurmalarını dahi yasaklayan SPK'de, 1999 yılında yapılan değişiklikle, örgütlenme konusunda olumlu bir adım atılmış olmakla birlikte, siyasi partilerin mahalle ve köylerde örgütlenmesi yasağı devam etmektedir. Yukarıda sözü geçen 8 sayılı kanun, siyasi partilerin il ve ilçe merkezleri dışında örgüt kurmalarını yasaklamıştır. 648 sayılı SPK ve yeni 2820 sayılı SPK de bu yasaklamayı benimsemiştir. Bu yasaklama geniş halk yığınlarının siyasete katılmalarını büyük oranda kısıtladığı için, demokrasiye vurulan bir darbe olarak değerlendirilmektedir. Zira, köy ve mahalle örgütleri, parti iradesinin aşağıdan yukarıya doğru oluşmasına katkıda bulunduğu gibi, aynı zamanda birer demokrasi okulu olarak da görev yapmaktadırlar. Her iki SPK'nin de öngördüğü örgütlenme biçimi, partilerin, ilçe ve belde kademesinin altında örgütlenememesine ve dolayısıyla da toplumla bağlarını ilçe

düzeyinin altında kuramamalarına yol açmaktadır. Oysa, bu şekliyle parti örgütleri, ne gerçek anlamda demokratik olabilirler, ne de Meclise ülkenin sorunlarını, toplumun dinamizmini taşıyabilirler (Özbudun, 2001: 246-247; Erdem vd., 2000: 105-106; Perinçek, 1985: 147-150).

Öte yandan, 1999 yılında 4445 sayılı kanunla "*Siyasi partiler, yukarıdaki fıkralarda belirtilenler dışında herhangi bir yerde ve herhangi bir ad altında teşkilat kuramazlar*" şeklindeki SPK'nin 7/5. maddesinin mülga edilmiştir. Bu yasaklayıcı hüküm kaldırılmış olmasına rağmen, 7/1. maddede siyasi partilerin hangi örgütlenme düzeylerinde faaliyet gösterebilecekleri sayılmaktadır. Ancak, bu fıkraya eklenen, siyasi partilerin tüzüklerinde "kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri yan kuruluşlarla, yabancı ülkelerde yurtdışı temsilciliği" kurulmasını öngörebileceği hükmünde geçen "yan kuruluşlar"a köy, mahalle ya da ocak kademelerinde kurulacak örgütlerin dahil edilip edilemeyeceği gibi bir soru akla gelmektedir. Bu nedenle, sözü edilen "benzeri yan kuruluşlar" ifadesinin ne anlam taşıdığının açıklığa kavuşturulması faydalı olacaktır.

Bütün partileri aynı biçimde örgütlenmeye mecbur eden SPK, örgütlenmede başka unsurları kullanmayı da yasaklamaktadır. Oysa Batı demokrasilerinde, partilerin eğilimlerine göre farklı örgütlenme biçimleri bulunmaktadır. Partiler örgütlenirken, niteliklerine göre, bazı temel öğelerden yararlanmaktadırlar. Örneğin, liberal partiler "komite", sosyalist partiler "ocak", faşist partiler "milis", komünist partiler ise "hücre" örgütlenmesini tercih etmektedirler. Çoğu zaman da bu unsurlardan sadece biri değil, birkaçının bir arada olduğu bir örgütlenmeye giderler. Oysa Türkiye'de, partilere, çeşitli örgütlenme unsurlarını resmen kullanma, çağdaş ve yeni örgütlenme modelleri geliştirme olanağı verilmemektedir. Bunun neticesinde partiler, toplumda daha yaygın bir örgütlenmeye gitme şansı da bulamamaktadırlar (Erdem vd., 2000: 106).

a.a. Genel Merkez Teşkilatı

Siyasi partilerin merkez organları; büyük kongre, genel başkan ile diğer karar, yönetim, icra ve disiplin organlarından oluşmaktadır. Bununla birlikte partiler, tüzüklerinde, partinin gayesine uygun olarak, danışma ve araştırma amaçlı ihtiyari kurullar da öngörebilirler. Bu ihtiyari kurulların görev ve yetkileri, üyelerinin sayısı ve

seçilme usulleri gibi konular, siyasi partilerin tüzüklerinde gösterilmelidir (Md. 13). Bunların yanında, önceleri, Küçük Kongre de siyasi partilerin organlarından sayılmaktaydı. Ancak, Küçük Kongreyi düzenleyen SPK'nin 18. maddesi, 1987 tarih ve 3370 sayılı Kanunun 9. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

a.a.a. Büyük Kongre

SPK'nin 14/1-2. maddesine göre, "Siyasi partinin en yüksek organı, büyük kongredir. Büyük kongre, *seçilmiş üyeler* ile *tabii üyelerden* oluşur". Büyük kongrenin seçilmiş üye sayısı, yasada şöyle sınırlandırılmaktadır: "Seçilmiş üyeler, TBMM üye tamsayısının iki katından fazla olmamak kaydıyla, parti tüzüğünde gösterilen şekilde ve sayıda, *il kongrelerince* seçilen delegelerdir. *Tabii üyeler*; parti genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulu ile merkez disiplin kurulu üyeleri ve partinin üyesi olan bakanlar ve milletvekilleridir" (Md. 14/3). Taşıdıkları sıfat dolayısıyla büyük kongre üyesi olan kimseler, ayrıca il kongrelerince delege olarak seçilemezler (Md. 14/4). Büyük Kongre, parti genel başkanını ve partinin merkez organlarının seçiminden, partinin kapanması veya başka bir parti ile birleşmesi gibi önemli kararları alan en yetkili organdır (Md. 14/5)[45].

Parti kurucuları seçilmiş delegelerin % 15'inden fazla olmamak kaydıyla, parti üyelikleri devam ettiği sürece, ilk büyük kongre dahil, büyük kongrenin *tabii üyesidirler*. Ayrıca, partinin genel başkanı ile yaş kaydı aranmaksızın kuruculuk şartlarına haiz merkez karar ve yönetim kurulu ile merkez disiplin kurulu üyeleri ve milletvekilleri, bu kurulun *tabii üyeleridir* (Md. 14/7-8).

Bilindiği gibi SPK'nin 13/2. maddesinde, parti tüzüklerinde "danışma" ve "araştırma" amaçlı ihtiyari kurullar oluşturulabileceği belirtilmektedir. Öte yandan,

[45] "Parti genel başkanını, partinin merkez karar ve yönetim kurulu ile merkez disiplin kurulu üyelerini gizli oyla seçmek; partinin tüzük ve programında değişiklik yapmak; partinin gelir-gider kesin hesabını kabul ve merkez karar ve yönetim kurulunu ibra etmek veya kesin hesabı reddetmek; kanunlar, parti tüzük ve parti programı çerçevesinde toplumu ve Devleti ilgilendiren konularla kamu faaliyetleri ve parti politikası hakkında genel nitelikte olmak şartıyla temenni kararları veya bağlayıcı kararlar almak; kanunun veya parti tüzüğünün gösterdiği sair hususları karara bağlamak; partinin kapanmasına veya başka bir partiyle birleşmesine ve böylece hukuki varlığı sona erecek partinin mallarının tasfiye veya intikal şekline dair kararlar vermek, büyük kongrenin yetkilerindendir" (SPK md. 14/5).

yasaya hakim olan tek tip örgütlenme anlayışı, Büyük Kongreyi düzenleyen 14. maddede de kendini göstermekte, "Büyük Kongre, seçilmiş üyeler ile tabii üyelerden oluşur" denilerek, tek tip kongre modeli getirilmektedir. Tabii üyeler ve seçilmiş üyeler dışında kongrelere katılma imkanı tanınmamaktadır. "Oysa bu tip düzenlemeler olmasa, partiler, yasanın öngördüğü kurallara uymak için göstermelik kurullar oluşturma zahmetinden kurtulacak ve tüzükler ve uygulama birbiriyle daha çok örtüşür olacaktır" (Erdem vd., 2000: 108-109).

Büyük kongrenin oluşumu, parti içi demokrasi açısından bazı sakıncalar içermektedir. Bilindiği gibi büyük kongre üyeleri, il kongresince seçilen delegelerden ve tabii üyelerden oluşmaktadır. İl kongresi, ilçe kongresince seçilen delegelerden, ilçe kongresi ise köy ve mahalle parti üyelerince oluşturulmaktadır. Bunun neticesinde, büyük kongrenin üç dereceli bir seçimle oluşturulduğu görülmektedir. Oysa, iki ya da daha fazla dereceli seçimler, tek dereceli seçimlere oranla daha az demokratiktir (Teziç, 2003: 248). Konuyla ilgili olarak bakılacak olursa, büyük kongre seçimlerinin çok dereceli yapılıyor olması, temelde bu kurumun demokratik bir seçim yöntemi ile ortaya çıkmadığı sonucunu doğurmaktadır. Öte yandan, bu yöntemin seçimin yapılmasını kolaylaştırdığı ve bir noktada işleri hızlandırdığı için gerekli olduğu da söylenebilir.

Büyük kongre ile ilgili diğer bir antidemokratik nokta ise, azımsanmayacak kadar doğal (tabii) üyenin kurulda yer almasıdır. Yukarıda incelendiği gibi, bu doğal üyeler, parti genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulu ile merkez disiplin kurulu üyeleri ve partinin üyesi olan bakanlar ve milletvekillerinden oluşmaktadır (Md. 14/3). Örneğin, bir milletvekili aynı zamanda genel başkan, MKYK üyesi, Merkez Disiplin Kurulu üyesi ya da bir bakan olabilmektedir. Türkiye'deki uygulamalar göstermiştir ki, milletvekili belirleme şekli, parti liderinin hakimiyetindedir. Dolayısıyla, parti lideri, büyük bir çoğunluğu milletvekili olan bu doğal üyelere hakimdir. Bunun sonucunda da parti liderinin, büyük kongreye de hakim olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Yaşar, 1999: 932). Tabii üyelik, demokratik seçimle kıyaslandığında elbette ki eleştirilere açıktır. Öte yandan, parti genel başkanı, partinin üst kurullarının yöneticileri, bakan ve milletvekillerinin, büyük kongre üyesi olmamaları düşünülemez. Bu konuda bir seçim yapılması yönteminin benimsenmesi halinde de, çok büyük ihtimalle seçilecekleri göz önüne alındığında, büyük kongrenin tabii üyeleri olmasını eleştirmek yersiz olacaktır.

a.a.b. Genel Başkan

Türkiye'deki tüm partilerde, geçmişte olduğu gibi günümüzde de oligarşik eğilimler görülmektedir. Siyasi partilerin, aşırı merkezileştiği ve partilerin merkez teşkilatlarının, yerel örgütler üzerinde işten el çektirmeye kadar varan büyük bir güç ve yetkiye sahip oldukları bilinmektedir. Bunun yanında, parti liderinin değişmesine çok sık rastlanmaktadır. Gerçekten de, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan, Süleyman Demirel ve Alpaslan Türkeş gibi liderlerin, partilerini çeyrek yüzyıldan daha uzun süreler yönetmiş oldukları görülmektedir (Özbudun, 2001: 246-247).

Parti içi demokrasi bakımından merkez teşkilatı içinde yer alan en önemli kurumun genel başkanlık olduğu söylenebilir. Zira, günümüzde parti içi demokrasi ile ilgili en büyük sorunun parti liderlerinden kaynaklandığı sıklıkla ifade edilmektedir. "*Parti genel başkanı, büyük kongre tarafından gizli oyla ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile seçilmektedir*". İlk iki oylamada sonuç alınamazsa, üçüncü oylamada en çok oyu alan kişi seçilmiş sayılmaktadır. SPK ayrıca, genel başkanın *en çok üç yıl* için seçilebileceğini hükme bağlanmaktadır (Md. 15/1-2).

SPK'de genel başkanın en çok üç yıl için seçilebileceği belirtilmekle birlikte, kaç dönem için seçilebileceğine değinilmemektedir. Bu durumda, bir genel başkan, partinin büyük kongresince seçildiği sürece görevine devam edebilmektedir. Böyle bir sınırlama olmaması nedeniyle, Türkiye'de ölüm ya da siyasal hakların kaybı gibi nedenler dışında, başkanların değiştiğine rastlamak pek olanaklı değildir. Aslında, bu durum, başkanın seçimle göreve gelmesi nedeniyle, demokrasiye uygundur. Zira, çok başarılı ve demokratik bir başkanın da, dönem kısıtlaması nedeniyle tekrar seçilemeyecek olması, demokrasi ile bağdaşmayacaktır. Ancak, dönem bakımından hiçbir sınırlama olmaması da, iktidarın kişiselleşmesine olanak veren nedenlerden biridir.

Parti genel başkanı, partiyi temsil etme yetkisinin sahibi olduğu gibi, parti adına dava açma ve davada husumet yetkisi de parti başkanına aittir. Parti genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulunun da tabii başkanıdır (Md. 15/ 4-5).

Merkez teşkilatının organlarından biri olan genel başkanlığın yapısı incelendiğinde, iki nokta ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, genel başkanı seçen organ olan büyük kongrenin, yukarıda ifade edildiği gibi seçim bakımından antidemokratik olduğu söylenebilir. Ayrıca, buna ek olarak, tabanın tam bir katılımı da gerçekleşmemektedir. Zira, büyük kongre delegelerinin, ya çeşitli imkansızlıklar ya da çeşitli sindirme hareketleri nedeniyle toplantılara tam bir katılım gösteremedikleri görülmektedir. İkinci olarak, parti başkanının çoğu yetkisinin doğal olması da, bu kurumu antidemokratikleştirmektedir. Bu durum, parti içi demokrasiyi zedelemektedir (Yaşar, 1999: 932). Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, genel başkanın bazı yetkilerinin doğal olması normal karşılanmalıdır. Zira, partinin genel başkanı olarak seçilmiş bir kişinin, parti örgütünün en önemli organlarının üyesi olmaması düşünülemez. Nitekim, tabii üye olarak kabul edilmese de, bu konuda bir seçim yapılması halinde, çok büyük bir ihtimalle seçileceğinden, parti genel başkanı ile parti içi demokrasi arasındaki sorunların çözümünü başka noktalarda aramak gerektiği ortaya çıkmaktadır.

a.a.b.a. Türkiye'de Lider Sultası ve Oligarşi

Türkiye'de siyasi partilerde demokratik yönetim sorunu, genellikle, liderlere tanınan geniş yetkilerden kaynaklanmaktadır. Parti tüzüklerinde yer alan hükümlerin, hemen bütün sorunların çözümünde genel başkanları son sözü söylemeye yetkili kılması, parti deyince akla lideri getirmektedir. "*Türk demokrasisinde aslında bizim 'milli şef'ler, 'ebedi şef'ler dönemi devam etmektedir. Siyasi partilerde bugüne kadar lideri tartışmak, değiştirmek yolu daima kapalı olmuştur*". Türkiye'de lider, istediği zaman "parti kurucuları", hatta "seçilmiş milletvekillerini" partiden ihraç edebilmekte, istediği il ve ilçe yönetimlerini feshederek, üye kayıt defterlerine el koyabilmekte veya defterleri tamamen ortadan kaldırabilmektedir. Yeniden topladığı ve yazdığı üyeler ile yeni bir il kongresi yapabilmektedir (Akyol- Panel, 1997: 25-26).

Türkiye'de hemen hemen her partinin tüzüğünde, genel kurulları seçimli "olağanüstü toplantıya" çağırmak, Genel Başkanın yetkisindedir. Çok nadiren de olsa, birkaç partinin tüzüklerinde, bu yetki MKYK veya Genel İdare Kurulu'na verilmektedir. Ancak, bu kurullar üzerinde de, parti genel başkanının hakimiyetine izin veren hükümler yer almaktadır. Parti tüzüklerinde, disiplin kurulları konusunda da son

derece antidemokratik kurallar yer almakta, disiplin kurulu kararlarının affedilmesi yetkisi genel başkana verilebilmektedir. Üstelik, siyasi partilerde bunları denetlemeye yönelik bir denetim kurulu yer almamaktadır (Koç- Panel, 1997: 36).

Türkiye'de siyasal partiler rejiminin bozuk olmasının önde gelen nedenlerinden biri olarak ortaya çıkan lider sultası, ne yazık ki çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. Öyle ki, parti yönetimi, bütün bir partiyi baskısı altına alabilmektedir. Bunun yanı sıra, siyasal partilerin, ekonomik kaynakların yeterli ve etkin kullanımını ve denetimini sağlayamamaları; aksine, bunun etkin olmayan bir biçimde kullanılmasına aracılık ettikleri yönündeki toplumda yerleşmiş olan inanç, partiler rejiminin sıkıntılarından biridir. "Parti işleyişinde, 'clienteliste' ilişkilerin, yani ahbap-çavuş ilişkilerinin geçerli tek türü olduğu söylentisi, görüntüsü ya da düşüncesi, Türkiye'de partiler rejimini sakatlayan ve de partiler rejimine güvensizlik yaratan en önemli nedenlerden biri olmaktadır" (Batum, 2001: 21). Oysa, lider sultasına dayalı bir yapılanma ve yönetime yansıyan oligarşik eğilim, Anayasa'ya aykırı düştüğü gibi, siyasal partilerin halka verdikleri demokratik temsil sözüne ve siyasal ahlaka da uymamaktadır (Aliefendioğlu, 1999: 107).

Türkiye'de liderlerin partiler üzerindeki egemenliği, çoğulcu ve katılımcı demokrasi anlayışını bütünüyle yok etmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin yönetimi kötü işlemekte, demokrasi, yolsuzluk ve haksız kazanç rejimine dönüşmektedir. Zira, bunların denetimini yapacak bir kuruluş kalmamaktadır. Bu noktada, halkın demokrasiye olan inanç ve güveni sarsılmaktadır. Türkiye'nin bu noktaya gelişinin en önemli nedenlerinden biri de parti içi demokrasinin yokluğu ve siyasetin özgür olmamasıdır. "*Türkiye'de, siyasi partilerde parti içi demokrasinin varolan tek uygulaması, bazı nimetlerin hangi partilerle nasıl paylaşılacağını belirlemekten ibarettir. Bunun ötesinde, parti içi demokrasiye örnek olabilecek bir anlayış yoktur*" (Gürkan, 2001: 31).

Birinci adam olma tutkusu, ondan sonra gelecek ikinci adamların yetiştirilmesini öneyen bir unsurdur. Türk siyasi hayatında rastlanmamakla birlikte, siyasal hareket aslında bir kadro işidir. Oysa, Türkiye'de liderlerin, partilerini yönetme bakımından kıskanç davrandıkları, yani, kendilerinden sonra göreve gelebilecek "potansiyel

liderleri" yetiştirme ya da onlara şans tanıma yönünde gayret göstermedikleri görülmektedir. 1950'li yıllardan sonra, Türkiye'nin siyasal yaşamı içinde sürekli uzlaşmazlıklar ve diyalog kopuklukları yaşandığı görülmektedir. Kişisel çekişmeler ve liderlerin tutumları nedeniyle yeni partiler doğmuş olmakla birlikte, yine de ikinci adamlar ve kadro hareketi bilinci yerleştirilememiştir. "Oysa, siyaset ve partiler, belli grupların, aynı ideolojiyi taşıyan kişilerin, ortak bilinç ve aksiyonla yürütebileceği, iktidar olabilme olgusudur" (Tuncay, 1996: 186).

İkinci bölümde daha ayrıntılı olarak anlatılan oligarşi, sadece siyasetin bir gerçeği değil, aslında, demokrasinin temel felsefi sorunlarından da biridir. Zira, siyasi partilerde yatay ilişkiler kadar dikey ilişkiler de bulunmakta ve dikey ilişkilerin olduğu bir örgütte, "sıfır oligarşi"nin gerçekleşebilmesini sağlayabilecek bir mekanizma, ne kültürde, ne demokraside, ne de hukuk tekniğinde bulunmamaktadır. Oligarşiden kaçınmak mümkün olmadığına göre, bu noktada önemli olan, oligarşiyi makul, demokrasiyi bozmayacak ölçülere getirecek yapıyı sağlamaktır. Bu da, sadece hukuksal bir sorun değil, öncelikle bir zihniyet sorunudur (İyimaya, 2001: 39-40).

Türkiye'deki partilerin çoğunda "oligarşinin tunç yasası"nın geçerli olduğu görülmektedir. Partilerin çoğunda liderlik koltuğu uzun süreler aynı kişi tarafından işgal edilmektedir. Son dönemdeki başkanlarının durumu şu an için belli olmamakla birlikte, RP, MHP, DSP, DYP gibi partilerin uzun dönem aynı lider tarafından yönetildiği görülmüştür. Türk siyasal partilerinin hemen hemen hiçbirinde geleceğin lideri yetiştirilmemektedir. Partilerin neredeyse hepsinde, elit bir kadro, kooptasyon yöntemiyle uzun bir süre yönetim görevinde bulunmaktadır. Ancak, istisnalar da yok değildir. Örneğin, Mehmet Ali Aybar'ın liderliği döneminde Sosyalist Parti, genel başkanlık süresini 2 yıl ile sınırlamıştır. Benzer bir uygulama, ÖDP için de geçerli olmuştur. Ancak, bu istisnalar, tüm partilerde oligarşik eğilimlerin görülebileceği genellemesini bozmaya yetmemektedir (Sarıbay, 2001: 94).

Türkiye'de önemli bir diğer sorun da, parti içi demokrasiye yönelik bir mücadelenin olmayışıdır. Zira, siyasi partilerde bu mekanizmanın olduğu bilinmekle birlikte, siyasete ve parlamentoya kadar geldikten sonra, liderle çatışma doğuncaya kadar, parti içi demokrasiden şikayet edilmediği; ancak, liderle çatışma hali ortaya

çıktığında ve düzeltilmesinin de mümkün olmadığı anlaşıldığında, parti içi mücadelelerin başlatıldığı görülmektedir (Bila, 2001: 46).

Bu anlatılanlar çerçevesinde, parti içi demokrasinin işlemeyişinin faturasını, sadece liderlere çıkarmanın doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır. Zira, her ne kadar parti içi işleyişle ilgili çoğu unsur (üyelik sistemi, aday tespit yöntemleri, karar alma mekanizmaları gibi), parti milletvekillerini lidere bağımlı kılmaktaysa da, onların da bu sisteme "dur" demedikleri görülmektedir. Öte yandan, ihraç edilme ve disiplin cezası alma korkusunun onları bu şekilde davranmaya ittiği düşünülse bile, kanımızca, bu yeterli bir mazeret değildir. Zira, parti içinde, liderin sultasından şikayetçi olanların birleşmeleri ve şikayetlerini dile getirmeleri halinde, liderin bu duruma kayıtsız kalması mümkün görünmemektedir. Böyle bir durumda, ya uzlaşmaya gidilecek, ya şikayetçi olanlar yeni bir siyasal oluşum kuracak, ya da başka bir partide siyasal hayatlarına devam edeceklerdir. Sonuç olarak, liderlerin de, daha demokratik olmamaları halinde, liderlik edebilecekleri kimse kalmayacağına göre, daha demokratik tutumlar takınmaları gerekecektir. Özetle, lider sultasını reddedişe yönelik davranışların partinin çoğunluğu tarafından benimsenmesi halinde, liderin daha demokratik davranmaya yönelmek zorunda kalacağı muhakkaktır.

a.a.c. Merkez Karar, Yönetim ve İcra Organları

2820 sayılı SPK'de, siyasal partilerin merkez karar, yönetim ve icra organlarının isim, şekil ve sayıları *parti tüzüklerine* bırakılmış, bu konuda bağlayıcı bir düzenleme öngörülmemiştir. Ancak, bu organların üye sayıları konusunda bağlayıcı bir düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre, büyük kongre tarafından seçilecek merkez organlarının her birinin üye sayısı 15'den az olamaz (Md. 16). "Bu organlar iki büyük kongre arasında, parti tüzük ve programına ve büyük kongre kararlarına uymak şartıyla, partiyi ilgilendiren hususlarda karar almak ve alınan kararları uygulamak yetkisine sahiptirler" (Md. 16/2).

Büyük kongreden sonra partinin en yetkili organı, merkez karar organıdır. Merkez karar organı, zorunlu nedenlerle büyük kongrenin toplanamadığı durumlarda, iki istisna dışında tüm kararları alabilmektedir. Bunlardan ilki, *partinin hukuki varlığına*

son verilmesi, ikincisi ise *parti tüzük ve programının değiştirilmesidir* (Md. 16/3). Ancak, program ve tüzük dışında kalan ve parti işlerini düzenleyen parti içyönetmelikleri, merkez karar organı tarafından yapılır (Md. 16/4).

Merkez karar ve yönetim organlarının üyeleri, büyük kongre tarafından seçilmektedir. Diğer merkez organlarının seçim usul ve esasları, parti tüzüğünde belirtilir. Parti genel başkanı, merkez karar, yönetim ve icra organlarının her birinin de başkanlığını yapar. Büyük kongrece seçilen merkez organlarının her birinin üyeleri, büyük kongrenin ve büyük kongre yetkilerini kullanan kurucular kurulunun *tabii üyeleridir"* (Md. 16/5).

Madde metninde görüldüğü gibi, merkez teşkilatının üçüncü organı olan Merkez Karar ve Yönetim Kurulu (MKYK), büyük kongre tarafından seçilmektedir. Bu kurumun da parti içi demokrasi bakımından sakıncalı bir yapısı bulunmaktadır. İlk olarak, yukarıda açıklandığı gibi bazı bakımlardan antidemokratik nitelikler (seçimin çok dereceli oluşu ve doğal üyelik gibi) taşıyan büyük kongre tarafından seçilmesi nedeniyle, MKYK'nın, antidemokratik bir alt yapı tarafından belirlendiği söylenebilir (Yaşar, 1999: 932-933). Ancak, yukarıda belirtildiği gibi, bu antidemokratik nitelikler bir takım zorunluluklardan kaynaklandığı için, bu niteliklerin parti içi demokrasi üzerindeki etkisini çok da büyütmemek gerekir.

İkinci olarak, parti genel başkanının, kurumun doğal başkanı oluşu da diğer bir antidemokratik durumdur. Siyasal konjonktür göstermektedir ki, TBMM'de temsil edilen büyük partilerde, bu kurumun üyelerinin %90'ını milletvekilleri oluşturmaktadır. Aday tespit yöntemlerine de parti liderinin hakim olması, bu milletvekillerini lidere bağımlı kılmaktadır. Dolayısıyla, "*milletvekili belirleme şeklinin hakimi aynı zamanda partiye hakimdir*" prensibi gereğince, bu kurulun üyelerinin gerçek kontrolcüsü ve gerçek hakimi parti lideri olmaktadır. Parti içi demokrasi açısından bu durum değerlendirildiğinde, ilgili kurulun sahip olduğu yetkiler, parti içi demokrasiyi zedelemektedir. Zira, parti liderinin hakimiyeti altında olan ilgili kurumun, merkez disiplin kurulunu, parti liderinin istemediklerini tasfiye etmesinde bir araç durumuna getirmesi ihtimali yüksektir. Merkez disiplin kurulunun karalarının kesinliği

düşünüldüğünde, parti içi demokrasinin büyük bir tehdit altında kaldığı görülmektedir (Yaşar, 1999: 933).

MKYK'nun parti içi demokrasi bakımından belki de en sakıncalı yetkisi, il ve ilçe teşkilatlarını dağıtma yetkisidir. Bu yetkinin doğal sonucu olarak, daha demokratik olan taşra teşkilatı, antidemokratik olan MKYK tarafından dağıtılabilmektedir (Yaşar, 1999: 933). Parti içinde sürekli bir tehdit oluşturan bu sürecin ayrıntılarına, partilerin il ve ilçe teşkilatı ile ilgili başlıkta yeniden değinilecektir.

a.a.d. Merkez Disiplin Kurulu

Siyasi partilerin disiplin işlerindeki en yüksek organları, merkez disiplin kuruludur. "Siyasi partinin merkez disiplin kurulu, bu kanunda ve parti tüzüğünde gösterilen şekilde kurulur. Bu kurulun üye sayısı *yediden az olamaz*" (Md. 17).

"Siyasi partilerin disiplin kurullarında görev alanlar, kongreler, TBMM'deki parti grubu üyelikleri hariç, partinin diğer organ, kurul ve görevlerinde bulunamaz, partiye bir hizmet bağıyla bağlı olamaz ve partiden herhangi bir suretle gelir sağlayamazlar" (Md. 32/2).

Disiplin kurulu üyeleri ile ilgili getirilen diğer sınırlama ise, bir disiplin kurulunda görev alan kimsenin, diğer bir disiplin kurulunda görev alamayacağıdır (Md. 32/3). Örneğin, merkez disiplin kurulu üyesi olan bir kimse, üyesi bulunduğu bir il veya ilçe örgütünün disiplin kurullarında herhangi bir görev alamaz. Ayrıca, "eşler ile bir ve ikinci derecedeki kan ve sıhrî hısımlar, aynı disiplin kurulunda görev alamazlar. Bunlarla ilgili kararlara katılamazlar" (Md. 32/4). Bunlar, oldukça isabetli düzenlemelerdir. Zira, hem üyesi olduğu il ya da ilçedeki disiplin kurulunda, hem de merkez disiplin kurulunda görev almak ya da eşler ile bir ve ikinci derecedeki kan ve sıhrî hısımların aynı kurulda yer alması, parti içi demokrasi açısından sakıncalar doğurabilecek niteliktedir.

648 sayılı SPK'de, disiplin organlarının en az iki ve en çok dört yıl için seçilebileceğini düzenlenmiştir. 2820 sayılı SPK'de ise süre ile ilgili bir üst sınır yer

almamaktadır. 648 sayılı SPK'de, disiplin organlarının, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanabileceği ve hazır bulunanların salt çoğunluğunun oyuyla karar verilebileceği belirtilmekteyken, 2820 sayılı SPK'de disiplin kurullarının, üye tamsayısının en az üçte iki çoğunluğu ile toplanabileceği ve hazır bulunanların salt çoğunluğunun oyuyla karar verilebileceği belirtilmektedir. Toplantı yeter sayısı bakımından 2820 sayılı SPK'nin daha makul bir rakam getirdiği görülmektedir. Zira, disiplin cezaları ve parti disiplini konusu, parti içi demokrasi ile yakından ilişkilidir. Disiplin cezalarının daha çok üye tarafından oluşturulan bir kurul tarafından verilmesi ya da kurul üyelerinin en az üçte ikisinin katılımı ve kararın bunların çoğunluğu tarafından verilmesi, ilkine göre daha demokratik görünmektedir. Ancak, bu farkı çok da fazla büyütmemek gerekir.

Parti disiplininin gerekliliği yönündeki tartışmalar bir yana, ikinci bölümde de incelendiği üzere, parti disiplini olgusu, parti içi demokrasiyi zedelemektedir. İlk olarak, bazı parti disiplin suçlarının, demokratik nitelikten yoksun olduğu söylenebilir. Çünkü partilerin, disiplin suçu olarak gösterdikleri davranışlar ele alındığında, bu davranışların en fazla yasaklanan kısmını, parti programına uymama, parti genel çizgisinden sapma, yetkili kurul kararlarına uymama gibi suçlar oluşturmaktadır (Yaşar, 1999: 924). (MHP Tüzük Md.71, ANAP Tüzük Md. 74, AKP Tüzük Md. 114-115, CHP Tüzük Md. 70)[46]. Bu gibi yasaklar, parti üyelerinin dilediklerini ifade edebilmelerini, yani düşünce ve ifade hürriyetlerini kısıtlamakta, dolayısıyla da parti içi demokrasi zedelenmektedir.

Parti disiplinin ikinci bir antidemokratikliği de, partinin çeşitli kademelerinde oluşturulan disiplin kurullarının, re'sen çalışma imkanlarının bulunmamasıdır. Örneğin, merkez disiplin kurulunun çalışması için, doğrudan merkez yürütme kurulunun sevketmesi gerekmektedir. Merkez yürütme kurulunun yapısına bakıldığında, ilgili kurulun üyelerinin hemen hepsinin milletvekillerinden oluştuğu görülmektedir. Bilindiği gibi, milletvekili belirleme yetkisi parti liderinin elindedir ve bu durumda, bu kurumun hakimi de parti lideri olmaktadır. Bundan çıkan sonuca göre, merkez disiplin kurulunu çalıştıran organ her ne kadar merkez yürütme kurulu olarak tüzüklerde gösterilmişse de, asıl görevli makam parti lideridir (Yaşar, 1999: 924). Dolayısıyla, parti

[46] http://www.mhp.org.tr/dokumanlar/belgeler/mhppartituzugu.doc;
http://www.akparti.org.tr/tuzuk.pdf;
http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=list_party_info&info_id=76&pid=147;
http://www.anavatan.org.tr/images/dosya/2627679705.doc , Erişim: 10.12.2006

lideri ile çatışılması halinde, disiplin kurulundan çıkacak kararın üye lehine olması çok düşük bir ihtimal olacaktır. Zira, yukarıda da değinildiği gibi, parti lideri kurulun da hakimi olmaktadır.

a.a.d.a. Türkiye'de Parti Disiplini Sorunu

Bilindiği gibi, partilerin kurumsallaşabilmesi için parti içi demokrasi yeterli değildir. Bu noktada parti disiplini de önemlidir ve partilerin kurumsallaşabilmesi için bu iki ilkenin bağdaştırılması gerekmektedir. Parti içi demokrasi, "partinin siyasi doğrultusuna uymak kaydıyla, partiye üye olmak, parti içinde herhangi bir organa seçilmek, parti politikalarını eleştirmek ve alternatif politikalar teklif etme konusunda gerçek bir özgürlüğü" ifade etmektedir. Öte yandan, parti disiplini, partide tartışma ve yarışmanın serbest olmasına karşı olmak demek değildir. Partide bir hiyerarşi olması elbette doğaldır ve yetkili kurullar karar aldıktan sonra herkes ona uyar. Bu da, disiplin mekanizması ile sağlanır. "*Aksi halde, partiler politika oluşturamaz, Mecliste yasa çıkaramazlar*" (Akyol, 2005).

Çağdaş partilerde disiplin, bir yandan geniş anlamda söylem ve program tutarlılığını sağlamak, bir yandan da dar anlamda, parti suçunu cezalandırmak gibi iki ana nedene dayandırılmaktadır. Günümüz Batı Avrupa partilerinde disiplin, her şeyden önce, temel ideolojik tutarlılığın sağlayıcısı olarak görülmektedir. Parti içinde tutarsız davranışlar sergileyenlerin disiplin gerekçesiyle partiden çıkarılmaları, ancak çok vahim durumlarda gerçekleşmektedir. Genellikle de, parti doğrultusuyla çok ters düşenlerin, yeniden seçilmelerini engellemek için, onları arka plana itici yönde disiplin cezaları uygulandığı görülmektedir. Batı Avrupa partilerinde ihraç cezası, daha çok hizipler için, o da eğer hizipçilik çok yıpratıcı boyutlara ulaşmışsa kullanılmaktadır (Fincancıoğlu, 1997: 53).

Türkiye'de ise disiplin, daha çok dar anlamda; parti suçlarını cezalandırma amacıyla kullanılagelmiştir. Batı ülkelerinde, partilerde olağan görülen kanatların, Türkiye'de pek de olağan görülmediği ve bu kanatlar kendi görüşlerini demokratik bir biçimde yaymaya çalıştıklarında da hemen parti içi suç işlemiş sayıldıkları görülmektedir. Örneğin, 1945 yılında CHP Meclis Grubuna verilen "Dörtlü Takrir",

yeni bir siyasi tartışma olarak algılanmamış, aksine, parti içi disiplin ile ilgili bir sorun olarak ele alınmıştır (Fincancıoğlu, 1997: 54).

Siyasi partilerde parti disiplininin çok katı hale gelmesi halinde siyasi partilerin kendileri de zarar görecektir. Disiplincilik her şeyden önce, parti içinde yeni fikir üretme çabalarını ürkütmektedir. Yeni düşünce üretme tekeli, merkez örgütüne kalmakta ve bu durum, merkez ile kademe örgütleri ve bireysel üyeler arasında dile getirilemeyen görüş farklılıklarının doğmasına yol açmaktadır. Partilerin fikir dinamizmlerini yitirmeleri, gündemi başkalarının belirlemesine ve partinin, kamuoyu önündeki itibarının zedelenmesine yol açmaktadır. Siyaset, genel merkezle sınırlandığı için, kademe örgütleri, emir kulu, pasif birimler haline gelmekte ve parti eylemlerinin heyecanı kalmamaktadır (Fincancıoğlu, 1997: 54-55). Parti disiplininin sayılan bu olumsuzlukları ne yazık ki Türkiye'de tam anlamıyla kendini göstermekte, parti disiplini, partinin söylem ve program tutarlılığını sağlamaktan çok, parti suçlarını cezalandırmak amacıyla kullanılmaktadır.

> "Demokrasi, parti disiplini ile engelleniyor. Bu disiplin anlayışı, 12 Eylül sonrasında, parti kurgusunu, askeri emir-komuta zincirine benzeştiren hiyerarşi merdivenine göre biçimleyen SPK'den kaynaklanıyor. Hiç kuşkusuz, partilerin bir disiplini olmalı. Disiplinsiz bir parti olmaz; partililer, milletvekilleri aklına eseni yapmamalı, ağzına geleni konuşmamalı. Ama bunun ölçüsü ne? Parti disiplini esaret halini almalı mı; tarikat müritliğine ya da cemaat kulluğuna dönüşmeli mi? Hiç kuşkusuz dönüşmemeli; ama Türkiye'deki uygulamada bu konuda utanç duvarı aşılmıştır. (...) Şimdi bu duvarı siyasette, yasal sınırlarla, ama insanlık onuruyla bizim oluşturmamız gerekiyor. Çünkü özgürlüğü anarşiden ayıran, verimsizlikten koruyan, yapıcı kılan, hiç kuşkusuz disiplindir; ama disiplini de emir kulluğundan ayıran, insanlık onuru ve sorumluluğudur. Bu konuda da aşağıdan- yukarı, yukarıdan- aşağı siyasetle ilgilenen herkes, insanlık onuru ve sorumluluğunu, yasal güvencelerin yanı sıra gündeme getirmek, bu ölçüleri siyasal yaşamda bulmak ve sağlıklı dengeyi kurmak zorundandır" (Gürkan, 2001: 31-33).

Son dönemlerde yargıya da yansıyan, Mustafa Sarıgül'ün CHP'den ihracı süreci, parti disiplini ile ilgili olarak ilginç bir örnek teşkil etmektedir. Yaşanan olaylar kısaca şöyle özetlenebilir; M. Sarıgül, hakkındaki bazı yolsuzluk iddiaları ile 11 Kasım 2004 tarihinde, ihraç istemi ile CHP Yüksek Disiplin Kurulu'na (YDK) sevkedilmiştir. M. Sarıgül'ün partiden ihracı istemi, YDK tarafından 3 Ocak 2005 tarikinde 7'ye karşı 8

oyla reddedilmiştir. Bu kararın ardından parti genel başkanı Deniz Baykal'ın çağrısı üzerine olağanüstü kurultay gerçekleştirilmiştir. Bu kurultay oldukça olaylı (kavgalı) geçmiş, Şişli belediye başkanı M. Sarıgül de şiddet olayları içinde yer almış, ayrıca, genel başkanlık seçiminde D. Baykal'ın rakibi olmuş, bu olayların ardından da kesin ihraç istemi ile bir kez daha YDK'ya sevkedilmiştir. CHP Merkez Yönetim Kurulu tarafından 2 Şubat 2005 tarihinde parti tüzüğünün 68. ve 70. maddeleri uyarınca, oybirliği ile partiden ihraç edilmiştir. Bunun yanında, kurultayda Baykal'ı desteklemeyen 11 il yönetimi de görevden alınmıştır[47].

Bunun üzerine, M. Sarıgül ihraç kararını yargıya taşımış, Ankara 24. Asliye Hukuk Mahkemesi "ihracın yerinde olmadığına" karar vermiştir. Ancak, CHP'nin başvurusu üzerine Yargıtay, Asliye Hukuk Mahkemesi'nin kararını usul yönünden bozarak dosyayı iade etmiştir. Yargıtay, mahkemenin kararı esas yönünden değil, usul yönünden inceleyebileceğini belirtmiştir[48].

Bilindiği gibi, partilerin ihraç kararları "parti disiplini" ile ilgili bir durumdur. SPK'ye göre, mahkemeler tarafından bu kararların yerinde olup olmadığı, yani "esastan" incelenmeleri mümkün değildir. SPK'nin 57. maddesine[49] göre, Asliye Hukuk Mahkemeleri bu ihraç kararlarını sadece "usul ve şekil" yönünden inceleyebilirler. Burada ilginç olan, SPK'ye göre temyiz edilemeyecek olmasına rağmen, Yargıtay'ın ilgili dairesinin hem temyiz başvurusunu kabul etmesi, hem de Asliye Hukuk Mahkemesi'nin kararını bozmasıdır. Yargıtay'ın ilgili kararındaki "karşı oy" yazısında, Hukuk Muhakemesi Usul Kanunu'nun 426. maddesine göre, bu tür kararların temyiz edilemeyeceği, ancak, "hukuka aykırı bir sonuç" varsa, o da, sadece Adalet Bakanlığı'nın lüzum görmesi üzerine Yargıtay Başsavcısı'nın "kanun yararına temyiz" yapabileceği belirtilmiştir. Bu olayda ise CHP, bu kanun yoluna başvurmadan temyiz başvurusunda bulunmuş ve Yargıtay bu başvuruyu kabul etmiştir Bu kararın

[47]Erişim: http://arsiv.sabah.com.tr/2005/03/25/siy97.html,
Ayrıca Bkz. http://sabah.com.tr/2005/03/26/siy101.html, (11.05.2007)
[48] http://www.cnnturk.com/TURKIYE/haber_detay.asp?PID=318&HID=1&haberID=300307
[49] SPK, Md. 57 - Hakkında partiden veya gruptan geçici veya kesin çıkarma cezası verilen parti üyesi, bu cezaya karşı disiplin kuruluna sevkeden organ veya merci veya disiplin kurulunun görev ve yetkisizliği veya alınan kararların kanuna, parti tüzüğüne ve içyönetmeliğe şekil ve usul bakımından aykırı bulunduğu iddiasıyla parti itiraz yollarını kullandıktan sonra nihai karar niteliğindeki son karara karşı otuz gün içinde nihai kararı veren merciin bulunduğu yer asliye hukuk mahkemesine itiraz edebilir. Mahkeme bu itirazları, diğer işlerden önce ve en geç otuz gün içinde basit muhakeme usulüne göre inceleyerek karara bağlar, bu karar kesindir.

"yeni bir içtihat" mı oluşturacağını, yoksa "adli bir hata" olarak mı kabul edileceğini, yargı süreci sona erdikten sonra zaman gösterecektir (Akyol, 2007).

Bu yargı sürecinin ne şekilde sonuçlanacağı, Türkiye'de zaten oturmamış olan "parti içi demokrasi" ve "parti disiplini" gibi kavramlarla doğrudan ilişkili olduğu için, demokratik sistemin tümü için de önemlidir. Zira, *"Partiden üye atmak bu kadar kontrolsüzleşirse, her partide var olan lider sultası nerelere kadar gider*" (Akyol, 2007) sorusu haklı olarak gündeme gelmektedir.

Parti merkezlerinin parti üzerindeki güçlerini pekiştiren ve dolayısıyla da parti içi demokrasiyi olumsuz yönde etkileyen sorunlardan biri, ihraç kararının parti disiplini ile ilgili bir konu olarak kabul edilip, Asliye Hukuk Mahkemeleri'nin, bu yöndeki itirazları yalnızca şekil ve usul yönünden inceleyebilmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada, Asliye Hukuk Mahkemeleri'nin ihraç kararları ile ilgili olarak denetim alanlarının genişletilmesi, yani, şekil ve usul yönünden incelemenin yanında, esastan inceleme imkanının da tanınması yönünde bir düzenlemenin yapılması, partilerin muhalif sesleri kolaylıkla ihraç edebilmelerini engellemek bakımından etkili olacaktır. Bunun yanında, Yargıtay'ın da Asliye Hukuk Mahkemesi'nin kararını temyiz yolu ile incelemesi yolunun açılması, parti içi demokrasinin gelişmesine katkıda bulunacaktır. Zira, bu sayede, parti disiplini açısından en etkili yöntem olan partiden ihraç sürecinde keyfiliğin engellenmesi sağlanabilecektir.

a.b. İl ve İlçe Teşkilatı

Türkiye'de, siyasi partilerin genel merkezleri ile yerel örgütleri arasında, düzeyli ve yeterli bir iletişim bulunmamaktadır. Türkiye'de partiler, daha çok "hizip ve kişisel mücadelelerden doğan, belirsiz ve değişken bağlarla birbirine bağlanmış komitelerden kurulu tutarsız bir yığın" görünümündedirler. Yerel örgütlerin, genel merkezlere isteklerini iletememesi ve siyasal kararların alınmasına katılamaması, parti içi demokrasi açısından büyük sakıncalar yaratmaktadır (Tuncay, 1996: 171). Bu iletişim kopukluğu, partilerin, en temel fonksiyonlarından olan, "siyasal taleplere aracı olma" işlevlerini tam anlamıyla yerine getirememelerine yol açmaktadır. Oysa, parti içi demokrasi açısından oldukça faydalı olan ocak-bucak örgütlerinin serbest bırakılması

yoluyla, siyasetin geniş halk kesimlerine açılması sağlanabilecektir (Yanık, 2002: 173). Bu noktada, "*siyasi partiler, yukarıdaki fıkralarda belirilenler dışında, herhangi bir yerde ve herhangi bir ad altında teşkilat kuramazlar*" hükmünü düzenleyen SPK'nin 7/5. fıkrasının 1999 yılında yürürlükten kaldırılmış olması olumlu bir adım sayılabilir. Ancak, uygulamaya bakıldığında, halen SPK md. 7/1'de sayılan örgütlenme düzeylerinin dışında bir örgüt kurulamadığı görülmektedir. Bu nedenle, SPK md. 7'nin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

a.b.a. İl Teşkilatı

Siyasi partilerin il teşkilatı; il kongresi, il başkanı, il yönetim kurulu ve il disiplin kurulundan oluşur (Md. 19/1). İl kongresinin kaç delegeden oluşacağı konusunda yasada sadece bir üst sınır belirtilmiştir. Buna göre, siyasi partilerin il teşkilatı, sayısı *altı yüzden fazla olmamak* üzere, parti tüzüğüne göre ilçe kongrelerince seçilen delegelerden oluşur. O ilin partili milletvekilleri ile yönetim ve disiplin kurulları başkan ve üyeleri, il kongresinin *tabii üyeleridir* (Md. 19/2). "İl kongresi, büyük kongrenin yapılmasına engel olmayacak şekilde, parti tüzüğünde gösterilen süreler içinde toplanır" (Md. 19/3). İl yönetim kurulunun, kaç kişiden oluşacağı konusunda yasal bir üst sınır olmamakla birlikte, bir alt sınır öngörülmektedir. Buna göre, "il yönetim kurulu, parti tüzüğünün göstereceği sayıda üyeden oluşur. Bu sayı 7'den az olamaz" (Md. 19/4).

"İl başkanı ile il yönetim kurulu, il kongresince seçilir. İl başkanı ile yönetim kurulunun, seçim şekli ve merkez karar ve yönetim kurulunca hangi hallerde ve nasıl işten el çektirileceği ve geçici yönetim kurulunun nasıl oluşturulacağı *parti tüzüğünde* gösterilir. El çektirme kararı, 101. maddenin (d-1) bendinde[50] gösterilen haller dışında,

[50] d) 1- (28.3.1986-3270) (b) bendinde sayılanlar dışında kalan parti organı, mercii veya kurulu tarafından bu Kanunun 4. kısmında yer alan maddeler hükümlerine aykırı fiilin işlenmesi halinde, fiilin işlendiği tarihten başlayarak iki yılı geçmemiş ise, Cumhuriyet Başsavcılığı söz konusu organ, merci veya kurulun işten el çektirilmesini yazı ile o partiden ister. Parti üyeleri 4. kısımda yer alan maddeler hükümlerine aykırı fiil ve konuşmalarından dolayı hüküm giyerler ise, Cumhuriyet Başsavcılığı bu üyelerin partiden kesin olarak çıkarılmasını o partiden ister.

Siyasi parti, tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde istem yazısında belirtilen hususu yerine getirmediği takdirde, Cumhuriyet Başsavcılığı Anayasa Mahkemesinde o siyasi partinin kapatılması hakkında dava açar. Cumhuriyet Başsavcılığınca düzenlenmiş iddianamenin tebliğinden itibaren otuz gün içinde ilgili siyasi parti tarafından söz konusu parti organı, mercii veya kurulunun işten el çektirilmesi ve parti üyesi veya üyelerinin partiden kesin olarak çıkarılmaları halinde, o partinin kapatılması hakkındaki dava düşer. Aksi takdirde Anayasa Mahkemesi dosya üzerinde inceleme yaparak ve gerekli gördüğü

yetkili kurulların üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ve gizli oyla alınır. İşten el çektirme kararının il yönetim kuruluna bildirilmesinden itibaren kırk beş gün içinde il kongresi toplanarak, yeni il yönetim kurulunu seçer. Bu süre içerisinde il kongresi için yeni delegeler seçilmiş değilse, kongre eski delegelerle toplanır (Md. 19/5). Maddede atıfta bulunulan 101. maddenin (d-1) bendi yürürlükten kaldırılmış, 2002 yılında (d) bendinin yerine bir ek fıkra getirilmiştir[51]. Bu değişiğin, SPK md. 19/5'in metnine de yansıtılması gerekmektedir.

Maddede görüldüğü gibi, il ve ilçe yönetim kurullarının görevden alınmasında genel merkez yetkili olup, görevden alma kararı, merkez karar ve yönetim kurullarının 2/3 çoğunluğu ile ve gizli oyla alınabilmektedir. Yasa, 2/3 çoğunluğu arayarak, keyfiliği, gizli oy uygulamasıyla da, baskıyı önlemeye çalışmıştır. Ancak, uygulamaya bakıldığında, partilerin, tüzüklerinde yaptıkları birtakım düzenlemelerle, istendiğinde belli bir süre için bu yetkiyi, Genel İdare Kurulu veya MKYK gibi kurullara, başkanlık divanına, buradan da genel başkana devretmelerinin yaygın bir uygulama olduğu görülmektedir. Neticede, fesih yetkisi, lider veya yakın çevresi tarafından kullanılan bir silaha dönüşebilmektedir (Mutlu, 2005: 134-135).

1986 yılında, SPK'de yapılan değişiklikle, parti il başkanının, en çok üç yıl için seçilebileceği düzenlenmektedir (Md. 19/6). Yukarıda da belirtildiği gibi, bu noktada önemli bir diğer husus ise kaç dönem seçilebilecekleridir. 17 Mayıs 1990 tarih ve 3648 sayılı Kanunun 1. maddesiyle yürürlükten kaldırılmadan önce SPK'de, il başkanının, en çok beş dönem seçilebileceği düzenlenmiştir. Bilindiği gibi, genel başkanla ilgili olarak da benzer bir dönem sınırlaması öngörülmemektedir. Seçme ve seçilme hakkı bakımından değerlendirildiğinde, dönem sınırlamasının olmayışı normal olmakla birlikte, parti içi demokrasi bakımından ise, iktidarın kişiselleşmesine yol açabileceğinden, bazı sakıncalar içermektedir.

---

hallerde Cumhuriyet Başsavcısının ve siyasi parti temsilcilerinin sözlü açıklamalarını ve konu üzerinde bilgisi olanları da dinlemek suretiyle açılmış bulunan davayı karara bağlar.

[51] **(Ek fıkra: 4748 - 26.3.2002 / m. 4-a)** Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkranın (a) ve (b) bentlerinde sayılan hallerde temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin almakta olduğu son yıllık Devlet yardımı miktarının yarısından az olmamak kaydıyla, bu yardımdan kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına, yardımın tamamı ödenmişse aynı miktarın Hazineye iadesine karar verebilir.

Yasada, partilerin il teşkilatında sayılan organlardan biri de "il disiplin kurulu"dur. İl disiplin kurulunun üye sayısı ve bu üyelerde aranacak nitelikler, bu kurulların görev ve yetkilerinin neler olduğu, nasıl seçilecekleri ve ne suretle göreve çağrılacakları, parti tüzüklerinde düzenlenir (Md. 19/7-8).

a.b.b. İlçe Teşkilatı

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Türkiye'de, 1960 sonrasındaki yasal düzenlemeler, siyasi partilerin ilçe düzeyinin altında örgüt kurmalarına izin vermemekte, sadece, mahalle ve köylerde birer temsilci bulundurabilmelerine olanak vermektedir. Dolayısıyla, siyasi partilerin örgütlenebileceği en küçük birim olarak ilçe örgütleri, parti içi demokrasi bakımından önem taşımaktadır. Yukarıda da anlatıldığı gibi, 1999 yılında SPK 7/5. fıkrasının mülga edilmiş olması, örgütlenme ile ilgili hukuksal sorunların çözümünü sağlamak bakımından yeterli olmamış, uygulamada, siyasi partiler köy ve mahalle ya da ocak şeklinde örgütlenmelere gidememiştir.

SPK'ye göre "Siyasi partilerin ilçe teşkilatı, ilçe kongresi, ilçe başkanı, ilçe yönetim kurulu ve belde teşkilatından meydana gelir. Parti tüzüğünde ilçe disiplin kurulu teşkili de öngörülebilir" denilerek, ilçe disiplin kurulu zorunlu bir organ olarak görülmemekte, bu konu, parti tüzüklerine bırakılmaktadır. Siyasi partilerin, bir ilçede örgütlenmiş sayılabilmeleri için "ilçe sınırları içerisindeki beldelerin en az yarısında teşkilat kurmuş olmak" gerekmektedir. Ancak, "belde sayısı üç veya daha az ise, beldenin sadece birinde teşkilat kurulmuş olması yeterlidir" (Md. 20/1).

"İlçe kongresi, ilçe ve çevresindeki köy ve mahallelerde partinin son genel seçimde aldığı oy sayısına göre, seçime katılmamış partilerde ise üye sayısına göre, bu Kanunun 10. maddesinde gösterilen siyasi partiler sicilinde kayıtlı ilgili parti üyelerinin seçtikleri, sayısı *400'ü aşmayan delegelerden* oluşur. İlçe yönetim kurulu ve varsa ilçe disiplin kurulu başkan ve üyeleri ilçe kongresinin *tabii üyeleridir* (Md. 20/2).

Delege seçimleri, köy ve mahallelerde, partinin bu yerlerde son genel seçimde aldığı oy miktarı, seçime katılmamış partilerde ise üye sayısı esas alınmak suretiyle bu yerlere verilecek kontenjanlara göre yapılır. Köy ve mahallelerdeki üye sayısı, delege

kontenjanı verilmesini gerektiren nispetin altında ise, bu durumdaki köy ve mahallelerin diğer köy ve mahallelerle birleştirilerek delege seçilmesi mümkündür (Md. 20/3).

Yapılan delege seçimleri bir tutanakla tespit edilerek, tutanak parti ilçe başkanlığına gönderilir (Md. 20/4). Parti tüzüğünde, münhasıran delege seçimi işlemlerini yürütmek üzere köy veya mahallelerdeki üyelerden birinin görevlendirilmesi öngörülebilir (Md. 20/5). Delege seçimiyle ilgili diğer hususlar parti tüzüğünde gösterilir (Md. 20/6).

İlçe yönetim kurulu, parti tüzüğünün göstereceği sayıda üyeden oluşur. Bu sayı 5'ten az olamaz. (Md. 20/8). İlçe başkanı ile ilçe yönetim kurulu, ilçe kongresince seçilir. İlçe başkanı ile ilçe yönetim kurulunun, seçim şekli ve il yönetim kurulunca veya merkez karar ve yönetim kurulunca hangi hallerde ve nasıl işten el çektirileceği ve geçici yönetim kurulunun nasıl oluşturulacağı *parti tüzüğünde* gösterilir. El çektirme kararı, 101 inci maddenin (d-1) bendinde gösterilen haller dışında yetkili kurulların üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ve gizli oyla alınır[52] İşten el çektirme kararının ilçe yönetim kuruluna bildirilmesinden itibaren okuz gün içinde ilçe kongresi toplanarak yeni ilçe yönetim kurulunu seçer. Bu süre içerisinde ilçe kongresi için yeni delegeler seçilmiş değilse, kongre eski delegelerle toplanır (Md. 20/9).

İl başkanında olduğu gibi, ilçe başkanı da en çok üç yıl için seçilebilir (Md. 20/10). İlçe teşkilatını düzenleyen 20. maddede yazılı kurulların, görev ve yetkileri ile yedek üyelerinin sayısı ve ne suretle göreve çağrılacağı *parti tüzüğünde* açıklanır (Md. 20/11).

Parti içi demokrasi açısından belki de en önemli maddelerden biri, yukarıda açıklanan, ilçe teşkilatını düzenleyen 20. maddedir. Buna göre, seçimlerin ve delege sisteminin başladığı ilçe kongre delegelerinin seçiminde, üyenin önüne sandık getirme zorunluluğu yoktur. İlk tur delege seçimi, yargı gözetim ve denetiminden uzak, mahalle ve köylerde, tamamen ilçe yönetiminin gözetim ve denetiminde yapılmaktadır (Md. 20/3-4). Bu konudaki uyuşmazlıklar da, yine aynı yönetimle seçilen disiplin kurulu

[52] 101. maddenin (d-1) bendi mülga edilmiş, 2002 yılında 101. maddeye yeni bir fıkra eklenmiştir. **Bkz.** Dipnot 48

tarafından karara bağlanmaktadır. *"Bu ilk derece seçimlerdeki hile veya antidemokratik unsur, ilçe yönetiminden başlayarak, herkesin kendi seçicisini seçmesi yoluyla, tek seçici genel başkana kadar silsile yoluyla uzanmaktadır"* (Mutlu, 2005: 135). Bu durum, seçimlerin demokratikliğine gölge düşmektedir.

a.c. Siyasi Partilerin Meclis Grupları

Siyasi partiler, Meclis çalışmalarına, parti meclis grupları aracılığı ile katılmaktadırlar. Partiler, meclisteki bir konu görüşülmeden önce, o konuyu parti gruplarında görüşür ve izleyecekleri politikayı saptamaya çalışırlar. Böylece, partili milletvekillerinin belli bir konuda, aynı yönde hareket etmeleri sağlanır. Dolayısıyla, parti gruplarının, aynı zamanda parti disiplinini sağlayan birer araç oldukları söylenebilir. Meclisin düzenli çalışabilmesi için, parti gruplarının en az kaç kişiden oluşacağının saptanması gerekmektedir. Zira, mecliste irili ufaklı birçok partinin yer alması ve bunların çıkardıkları milletvekili sayısına bakılmaksızın grup kurmalarına olanak verilmesi, Meclis çalışmalarını güçleştirebilecek niteliktedir (Gözübüyük, 2000: 202). Nitekim, SPK'nin 22. maddesi ve Anayasa'nın 95/2. maddesi ile grup kurabilmek için sahip olunması gereken milletvekili sayısı, *en az yirmi* olarak düzenlenmiştir.

Anayasa'nın 95. maddesine göre, TBMM, çalışmalarını, kendi yaptığı İçtüzük hükümlerine göre yürütür. İçtüzük hükümleri, siyasi parti gruplarının, Meclisin bütün faaliyetlerine *üye sayısı oranında* katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir. Siyasi parti grupları, *en az yirmi* üyeden meydana gelir. 1961 Anayasası'nda bu sayının *en az on* (Md. 85/2) olduğu düşünüldüğünde, siyasal partilerin mecliste grup kurmalarının zorlaştırıldığı söylenebilir. Ancak, bu sayının yükseltilmesi, meclis çalışmalarını kolaylaştırmak bakımından isabetli sayılabilir. Zira, yukarıda da belirtildiği gibi, irili ufaklı birçok partinin, milletvekili sayısına bakılmaksızın grup kurmalarına olanak verilmesi, Meclis çalışmalarını güçleştirebilecek niteliktedir

TBMM parti gruplarının çalışmaları, içyönetmelikte düzenlenmektedir. "Grup içyönetmeliği, grubun kurulduğunun bildirildiği tarihten itibaren *on beş gün* içinde, grubu oluşturan milletvekilleri tarafından hazırlanır. Bu içyönetmeliğin, *milletvekillerinin salt çoğunluğu* tarafından kabul edilmesi zorunludur. Bu şekilde

hazırlanan içyönetmelik, TBMM Başkanlığına gönderilir. *Grup içyönetmeliğine, parti tüzük ve programına aykırı hükümler konulamaz*" (SPK Md. 23).

Siyasi parti gruplarının bir "Grup Genel Kurulu" bulunmaktadır. Bu kurul, o partinin milletvekillerinden oluşur. "TBMM Başkanı ve başkanvekilleri, üyesi bulundukları siyasi partinin ve parti grubunun Meclis içinde veya dışındaki faaliyetlerine katılamazlar. Ancak, yeniden milletvekili adayı olmaya ilişkin faaliyetleri bu hükmün dışındadır" (SPK Md. 24).

Her siyasi parti grubunda, kuruluşu, görev ve yetkileri, grup içyönetmeliğinde belirtilen, birer yönetim ve disiplin kurulu da bulunmaktadır. Grup disiplin kurulunun, hangi hallerde merkez disiplin kurulu ile bir arada çalışacağı, parti tüzüğünde gösterilir (Md. 25). Öte yandan, partinin genel başkanı milletvekili ise, parti grubunun da başkanıdır; değilse, grup başkanı, grup üyeleri arasından içyönetmelikte gösterilen yöntemle seçilir (SPK Md. 26).

Partilerin meclis gruplarında genel olarak kararlar açık oylama ile alınırken, bunun iki istisnası bulunmaktadır. "Grup genel kurulunda seçimlere ait oylamalar ile milletvekillerini bağlayıcı nitelikteki konulara ilişkin kararların oylamaları, *gizli oyla* yapılır" (SPK Md. 27). Bundan çıkan sonuca göre, grup genel kurulu, meclis oylamaları konusunda, milletvekillerini bağlayıcı kararlar alabilmektedir. Bilindiği gibi, milletvekilleri, kendi meclis gruplarının aldığı bağlayıcı kararlara uymak zorundadır. Aksi halde, karara uymayanlar hakkında parti disiplin yaptırımları uygulanabilmektedir (Koçak, 2002: 118).

Meclis gruplarının hükümetle olan ilişkilerini düzenleyen SPK Md. 28'e göre, "Bakanlar Kuruluna veya bir bakana TBMM'de veya grupta güven veya güvensizlik oyu verilmesi konusunda karar alma yetkisi, *grup genel kuruluna* aittir. Bu yetki, başka bir organa veya mercie bırakılamaz" denilmektedir. Ayrıca, "Bakanlar Kuruluna katılacak üyeler, parti gruplarında ve diğer parti organlarında tespit edilemez".

Siyasi parti gruplarına, Anayasa'nın çeşitli maddelerinde de yer verilmektedir. Örneğin, "Meclis Başkanlık Divanı, Meclisteki siyasal parti gruplarının üye sayısı

oranında Divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur (AY. 94/2). İktidar ve ana muhalefet partisi Meclis gruplarının, AYM'ye doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkı tanınmıştır (AY, Md. 150). Siyasal parti gruplarının, iktidar grubu veya gruplarına ayrılan özel kontenjan dışında Bütçe Komisyonu'nda "oranlarına göre temsili göz önünde tutulur" (AY. Md. 162/2).

Parti grupları ile ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer konu da, SPK'nin, partinin organları arasında, TBMM grubunu da saymasıdır. Bu durum, grubu, dolayısıyla da milletvekilini, yasal olarak da partinin hiyerarşik yapısı içine yerleştirmektedir. Oysa, Anayasa, milletin temsilcisi olan milletvekillerinin, hiçbir yerden emir alamayacağını ve özgür iradesi ile hareket edeceğini emretmektedir. Bu noktada şu soru akla gelmektedir; yasa yoluyla, milletvekillerini, bu hiyerarşik yapının bir parçası haline getirmek ne derece doğrudur? Zira, partinin bir organı olan parti grubunun üyesi olarak milletvekilinin üzerinde hiyerarşik bir baskının olması kaçınılmazdır (Mutlu, 2005: 145-146).

1960-70'li yıllarda, partilerin grup yönetimleri ile merkez yönetim organlarının, bazen parti içinde yarışan farklı ekiplerin egemenliğinde olduğu, bu durumun da, partiler içinde bazı anlaşmazlıklar yaratmakla birlikte, bir yandan da, partilere canlılık kazandırdığı görülmüştür. 1980'den sonra ise, parti merkez yönetimleri, daha çok milletvekillerinden, özellikle de, liderlere çok bağlı kişilerden seçilmeye başlamıştır. Son yıllarda, parti grup toplantıları, milletvekillerinin yasa taslaklarını görüştükleri, parti yönetimine öneri ve eleştirilerini sundukları platformlar olmaktan çıkmıştır. Günümüzde ise, bu toplantılar, milletvekilleri dışında, partili - partisiz birçok kişinin katıldığı, parti liderlerinin tek yönlü konuşmalar ile parti içinde egemenliklerini pekiştirdikleri ortamlara ve tören yerlerine dönüşmüştür. Bu durum, son yıllarda çok şikayet edilir hale gelen "lider hegemonyası"nı güçlendiren nedenlerden birini oluşturmaktadır (Erdem vd., 2000: 109-110).

a.c.a. Parti Grup Kararları ve Parti İçi Demokrasiye Etkileri

Parti grupları, parti disiplini sağlayan bir diğer etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki, parti gruplarında alınan bağlayıcı grup kararları, parti disiplininin

sağlanmasında kullanılan başlıca araçlar arasında yer almaktadır (Gözübüyük, 2000: 202). Siyasi partiler, yasalar çerçevesinde yasaklanmayan her konuyu, parti gruplarında görüşebilmekte ve bunun neticesinde, yasaklanmayan her konu hakkında bağlayıcı grup kararı alabilmektedirler. Ancak, siyasi partilerin, bağlayıcı grup kararları vasıtasıyla, yasama alanında ortak hareket edebildikleri de unutulmamalıdır. Bağlayıcı grup kararı, parti grubunda görüşülen bir konu hakkında, ortak hareket etmek yönünde, parti üyelerine bir sorumluluk yüklemektedir (Yaşar, 1999: 925).

1982 Anayasası, 1961 Anayasası'nda ve 648 sayılı SPK ve 2820 sayılı SPK'de de düzenlendiği gibi, bazı konularda, parti grup disiplininin işlemeyeceğini öngörmektedir. Bunlar;

- TBMM'deki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz (AY. Md. 83/son).
- Siyasi parti grupları Meclis Başkanlığı için aday gösteremezler (AY. Md. 94/2).
-Meclisteki siyasi parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz (AY. Md. 100/son).

Yukarıda sayılan ve son derece önemli olan bu konularda, milletvekillerinin iradeleri, parti tarafından baskı altına alınmamalı, milletvekilleri, disiplin korkusu ile değil, kendi özgür iradeleri ile karar vermelidir. Bu nedenle, sayılan konularda, bağlayıcı grup kararının alınamaması ve de parti disiplininin işletilemeyecek olması, son derece isabetlidir.

Bilindiği gibi, parti grup toplantılarının, serbestçe yapılması ve konuların serbestçe görüşülmesi esastır. Ancak, bu güne kadar, parti liderinin muhalif kaldığı bir grup kararının çıktığı görülmemiştir. Bunun nedeni, bugünkü konjonktürün belirlediği gibi, milletvekili belirleme yetkisinin parti liderinin hakimiyetinde olmasıdır. Bu sebeple tartışmalar serbest olmasına rağmen, milletvekili, bindiği dalı kesmek istememekte, dolayısıyla da, kolay kolay muhalefet edememektedir. Bu noktadan itibaren de antidemokratik bir süreç başlamaktadır. Nitekim, milletvekili, tartışılan konuya muhalif kalsa da, hatta grup kararlarının alındığı toplantıda bulunmasa da, bağlayıcı grup kararına uymak, toplantı sırasında reddettiği grup kararını, yeri

geldiğinde, tekrar savunmak zorundadır[53]. Bu durumda, temsil ilkesinin tam anlamıyla gerçekleşmediği ve milletvekilinin iradesinin kayıt altına alındığı, dolayısıyla da, demokrasinin zedelendiği söylenebilir (Yaşar, 1999: 925-926).

Bağlayıcı grup kararı, parti içi demokrasiyi yıkan bir araç olarak kabul edilmektedir (Yaşar, 1999: 926). Bununla birlikte, ikinci bölümde, disiplin konusu anlatılırken ele aldığımız gibi, her ne kadar parti içi demokrasiyi zedelese de, grup kararları, partinin tek sesliliği için gereklidir. Herkesin aynı fikirde olması ve aynı şeyleri desteklemesi zor olduğuna göre, demokrasinin işleyişinde olduğu gibi çoğunluk kararı uygulanmalı, ancak, azınlığa da saygı duyulmalıdır. Bu noktada, herkesin üzerinde uzlaşacağı bir karara ulaşmanın zor oluşu nedeniyle, sorunun çözümsüz kalmasındansa, grup kararına uyulması, daha makul bir çözüm olarak kabul edilmelidir.

Bu sonuçlar görülerek, SPK'de bazı düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, bütün grup üyelerinin katılımı ile bir grup iç yönetmeliğinin yapılması (Md. 23/1), seçimle ilgili kararlar ve bağlayıcı grup kararlarının gizli oyla alınması (Md. 23), Bakanlar Kuruluna veya bir bakana güvensizlik oyu verilmesi kararının grup genel kurulu tarafından verilebilmesi (Md. 28). Anayasa'da da madde 83/5'te yasama dokunulmazlığıyla ilgili grupta karar alma yasağı ve madde 104/4'e göre meclis soruşturmasıyla ilgili grup kararı alma yasağı bulunmaktadır. Bunların, parti içi demokrasiyi sağlamaya yönelik düzenlemeler olduğu söylenebilir. Öte yandan, "grup toplantılarının, bütün milletvekillerinin katılımıyla gerçekleştirilecek bir grup iç yönetmeliğine göre yapılacağını" belirten birinci düzenleme, SPK Md. 23/son'daki düzenlemeyi etkisizleştirmektedir. Zira, bu madde, grup iç yönetmeliğinin, partinin programına ve tüzüğüne aykırı hüküm taşımaması gerektiğini düzenlemektedir. Bu durumda, partili milletvekili, başkalarının etkisinden kurtulsa da, ideolojik kıskacın içinde kalmaya devam etmektedir. "*Bunun sonucu olarak, milletvekilinin iradesi yine kayıt altına alınmakta ve ilgili hüküm belirtildiğinin tam tersine, partinin ideolojik sarmaşığını hukukileştirmektedir*" (Yaşar, 1999: 926).

---

[53] Örneğin, ANAP Tüzüğü'nün grup üyelerinin uyması gereken esasları düzenleyen 62. maddesinde, diğer pek çok parti tüzüğünde de benzer şekilde ifade edildiği gibi, "Toplantılarda bulunmama veya toplantıya katılıp da aleyhte görüş bildirmiş veya oy vermiş olma, grup kararlarına uymamak için mazeret oluşturmaz" şeklinde bir düzenleme yer almaktadır. ANAP Tüzüğü için **Bkz.** http://www.anavatan.org.tr/images/dosya/2627679705.doc, Erişim: 7.6.2007

Yasada belirtildiği üzere, gizli oyla alınması gereken konular dışında kalan parti grup kararları, açık tartışmalar yoluyla alınmaktadır. Bu tartışmalar esnasında, milletvekili, oyunun rengini belli etmektedir. Milletvekili belirleme şeklinin de etkisiyle, partili milletvekili fazlaca muhalefet edememektedir. SPK Md. 23'teki düzenleme gereğince, bağlayıcı grup kararının gizli oyla alınması gerekmektedir ki, doğrusu da budur. Ancak, uygulamada bu düzenlemenin, yukarıda açıklanan nedenlerle, etkisiz hale geldiği görülmektedir. Bilindiği gibi, tartışma sırasında ret oyu kullanan, hatta toplantıda bulunmayan kişiler bile ilgili kararlara uymak zorundadır. Bu hukuki durum karşısında, partili yine bağımlı kalmaktadır. Bu durumun doğal sonucu olarak, yukarıda da ifade edildiği gibi, bugüne kadar parti liderinin muhalif kaldığı bir karar çıkmamıştır (Yaşar, 1999: 926).

B. Parti Üyeliği

Siyasi partilerin, belki de en önemli unsurunu, sahip oldukları üyeleri oluşturmaktadır. Zira, partiler, üyeleri aracılığı ile faaliyetlerini sürdürmektedirler. Her parti, amaçlarına ulaşabilmek için, üye sayısını arttırmaya ve üyelerini güçlü bağlarla kendine bağlamaya çalışmaktadır. Üstelik, her ne kadar günümüzde giderek önemini yitirmekte olsa da, üyelerden alınan aidatlar, partiler için finansman bakımından önemli bir kaynaktır.

Üyelik kavramı, parti içi demokrasi bakımından ele alındığında, parti programının önemi ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi, partiler, bir program etrafında birleşip, topluma bir alternatif sunmaktadırlar. Bu sebeple, üye demek, partinin programını benimsemek demektir. Dolayısıyla, partiler, üye kabul ederken, üye adayının parti programını benimsemesini şart koşmaktadırlar (Yaşar, 1999: 922).

Aynı durum, 2820 sayılı SPK'de de dolaylı olarak ifade edilmektedir. Md. 12'ye göre, "*Siyasi parti üyesi olmaya kanuna göre engel hali bulunmayanların üyeliğe kabul şartları parti tüzüklerinde gösterilir*". Bunun doğal sonucu olarak, üye için programa uymak bir yükümlülük haline gelmektedir. Bu süreçte üye, kendi kabul ettiği program için çalışmak ve hiçbir şekilde bu programdan şüphelenmemek zorundadır. Bu, bir noktada, fikir hürriyetinin, düşünce özgürlüğünün olmaması demektir ki, bu durum,

Yaşar'a (1999: 922-923) göre parti içi demokrasinin törpülenmesidir. Ancak, bu düzenlemeye, sadece parti içi demokrasiyi zedelemesi yönünden bakmak, bizce pek doğru değildir. Zira, partilerin, parti programlarının, üyeleri tarafından tamamen kabul edilmesini ve onaylanmasını beklemeleri doğal karşılanmalıdır. Üyelerin partiye kayıt olma ya da olmama konusunda serbest oldukları düşünüldüğünde, programı kabul edip etmemenin de onların elinde olduğu muhakkaktır. Bu açıdan bakıldığında, yukarıda da ifade edildiği gibi, partilerin, parti programlarının üyeleri tarafından kabul edilmesini beklemeleri doğal karşılanmalıdır.

Üyelik konusu ile ilgili bir diğer durum da, SPK'nin 12/2. maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre, siyasi partilerin, üye başvurularını hiçbir gerekçe göstermeden reddedebilme hakkı vardır. Yaşar'a (1999: 923) göre, bu hükümden şu anlaşılmaktadır; "*kanun koyucu dahi, partiye, üyeyi köleleştirmekte görev vermektedir ve partiler de bağlı müritler aramaktadır. Mürit olgusunun olduğu yerde, demokrasi olamayacağından bu durumda parti içi demokrasiden bahsedilemez*".

Bilindiği gibi, parti tüzüklerinde, üye alımları ile ilgili belirli engellemeler, kısıtlamalar getirilmektedir. Bir siyasi partinin üyelik konusunda kısıtlamalar koyması makul olmakla birlikte, bu konuda hiçbir denetim mekanizmasının yer almamasının bazı sakıncaları vardır. Zira, partiye üye olmak istendiğinde, "hiçbir sebep göstermeksizin" üyelik başvurusu reddedilebilmektedir. Reddedilen bu başvurular, aynı partinin bir üst kurulunda "kesin olarak" karara bağlanabilmektedir (Koç- Panel, 1997: 35). Bu durum 12/2. maddenin devamında şu şekilde düzenlenmektedir; *"üyeliğe kaydını isteyenin, istemini, reddeden teşkilatın bir üst kademesine, parti tüzüğünde gösterilen şekilde itiraz hakkı vardır. İtiraz üzerine verilen karar kesindir"*. Bu durum, parti üyesi olmak isteyenler bakımından bazı sakıncalar içermektedir. Bu nedenle, SPK'ye, üyeliğin reddi kararına karşı, yargısal denetimi sağlayıcı bazı düzenlemelerin eklenmesi gerekmektedir. Bu yöndeki önerilere bölüm sonunda yer verilecektir.

Parti üyeliği ve parti içi demokrasi ilişkisi açısından değerlendirilmesi gereken en sakıncalı unsur, parti üyelerinin güvencelerinin olmayışıdır. Şöyle ki, parti üyeleri seslerini biraz fazla çıkarttığında ceza alabilmektedirler. Üstelik, Türkiye'de, üyelere ceza verilmesi ile ilgili gerekçelerin de, çoğu kez, haklı gerekçeler olmadığı

görülmektedir. Örneğin, parti ahenk ve huzuruyla, politikasını tahrip edici davranışlarda bulunmak veya yetkili organların kararlarına onay vermemek gibi (Koç- Panel, 1997: 36). Parti içi demokrasinin gerçekleştirilmesi için, parti ile ilgili kararların demokratik bir biçimde alınması gerektiği göz önüne alındığında, parti üyelerinin fikirlerine büyük önem verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, üyelerin hakları ve karar mekanizması içindeki yerlerini güvenceye alan bazı hükümlerin geliştirilmesi ve parti tüzüklerinde de buna yönelik düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

SPK'nin 6/2-3. maddesinde ise "*Kimse, aynı zamanda birden fazla siyasi partinin üyesi olamaz, aksi halde üyelik sıfatı bu siyasi partilerin hepsinde birden sona ermiş sayılır*" ve "*Kimse, bir partinin birden fazla teşkilat birimine üye kaydolamaz, aksi halde son kayıt tarihinden önce yapılmış olan üyelik kayıtları geçersizdir*" denilerek yerinde bir düzenlemeye gidilmektedir. Ancak uygulamada, düzenli bir kayıt sisteminin olmayışı, yasanın bu hükümlerini işlemez hale getirmektedir.

Düzenli ve şeffaf bir parti üyeliği sisteminin olmayışı, parti içi demokrasinin yaşadığı yapısal sorunlarından birini oluşturmaktadır. Esasında, parti tüzükleri incelendiğinde, parti üyeliğinin belirli prosedürlere bağlandığı görülmektedir. Parti tüzüklerinde, üyelik işlemlerinin düzenli bir şekilde yapılıp, kayıtlarının tutulması ve bu bilgilerin parti merkezine iletilmesi gerektiği kabul edilmekle birlikte, uygulamada, bu sistemin ya hiç işlemediği ya da yanlış veya eksik işlediği gözlemlenmektedir. Özellikle, önseçimler öncesi, parti üyelerinin kayıtlarının rahatlıkla silindiği ya da değiştirildiği görülmektedir. Düzenli ve sistematik bir kayıt mekanizması olmadığı için de, partiye kimin üye olduğunu veya kimin üye olmadığını anlamak çoğu zaman mümkün olmamaktadır (Yanık, 2002: 140).

Türkiye'de parti üyeliği ile ilgili işleyişte, üyeler istendiği gibi yazılıp silinmekte, bunun da ötesinde, "seyyar üye" olarak tabir edilen bir uygulamanın varlığı dikkat çekmektedir. Bu uygulama, il ya da ilçe başkanı seçiminde veya bir kongrenin yapılması gibi durumlarda, o il ya da ilçede, eş-dost, akraba gibi kişilerin üye olarak yazılması, hatta, mezar taşlarına ya da kapı numaralarına göre üye yazılması şeklinde gerçekleşmektedir. Seçimi kazanmak amacıyla, bu üyeler, daha önce başka yerde, başka

ilçede kayıtlı olmasına bakılmaksızın, seyyar olarak, seçim ya da kongre yapılan yere göre, hemen üye ya da delege olarak yazılmaktadır (Batum, 2001: 56).

Üyelik ve delegelikle ilgili olarak belki de en önemli sorun, bu konudaki denetimin yeterli olmamasıdır. Oysa Avrupa ülkelerinde, delege yazımları gibi konular, Türkiye'deki kadar ayrıntılı düzenlenmemiş olsa da, demokrasi kültürü ve anlayışı, sistemin daha iyi işlemesini sağlamaktadır. Türkiye'deki durumda, Cumhuriyet Başsavcılarının denetimi ise sözde kalmaktadır. Oysa, üye ve delege yazımlarının, iyi bir şekilde denetlenmesi zorunludur. Özellikle de merkez karar organları tarafından üyeliğin keyfi olarak silinmesinin engellenmesi ve bu konunun kanun metninde yer alması için, yasa değişikliğine gidilmesi gerekmektedir. Bir ile ya da bir ilçeye kaydolunması halinde, ondan sonraki kayıtların geçersiz olmasını sağlayıcı bir düzenlemeye gidilmelidir. Üyelik sicillerinin iyi bir biçimde düzenlenmesi, savcılıkların ve seçim kurullarının bunları denetlemesi, listelerin düzenli olmadığının saptanması halinde geri gönderebilmeleri ve hatta, bu listelerle yapılan seçimlerin veya kongrelerin geçersiz addedilmesi; benzer şekilde, delege seçimlerinin de mutlaka ayrıntılı ve düzenli bir biçimde yapılmasını sağlayıcı düzenlemelerin yasaya eklenmesi gerekmektedir (Batum, 2001: 56-58).

Türkiye'de, 1980 sonrası dönemde, lider merkezli örgütlenme daha belirgin hale gelmiştir. Liderlerin, partiler üzerinde tek hakim olduğu bu dönemde, partiler arası mücadeleden çok, parti içi lider ve kadro mücadelesi ön plana çıkmıştır. Bu yapıda, dinsel ve etnik temele dayalı olanlar dışında, partilerde, pasif üyelik sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorun, parti içi demokrasinin en önemli engellerinden biri olmuştur. Parti üyeliği ve siyasetin sadece seçme ve seçilme faaliyetleri ile sınırlı kaldığı bu dönemde, parti içi demokrasiden bahsetmek mümkün değildir. Oysa, Batı Avrupa ülkelerinde, pasif üyelik diye bir sorun yaşanmamaktadır. Almanya, İngiltere, Danimarka, İsveç gibi demokratik ülkelerde, siyasi partilerin varlığı, işlev ve işleyişleri, aktif üye esasına ve anlayışına dayalıdır. Bu ülkelerin siyasi partilerinde, esas olan parti üyesidir; en alt kademeden, en üst kadroya kadar yapılan seçimlerde ve parti programının oluşumunda üyeler büyük oranda söz sahibidir (Bila, 2001: 50-51).

Oysa, Türkiye'de, parti içi demokrasinin daha gelişmiş olduğu düşünülen partilerde bile üyelik, delegelik veya daha üst görevler için aday olanların, ilgili seçimlerin yapılacağı güne endeksli, aile-akraba-çevre üyeliğinden oluşmaktadır. "Parti programı, parti disiplini, parti görüşlerini yayma gibi kaygılar yoktur; örgütlenme ve üyeliğe göre yönetim ve lider değil, lidere göre örgüt ve üyelik sistemi geçerlidir". Türkiye'deki üyelikle ilgili sözü edilen bu genel görünüm altında, siyasi partiler ve seçim yasalarıyla, parti içi demokrasiyi tümüyle kurmak ve güvence altına almak mümkün görünmemektedir. Parti içi demokrasinin kurulabilmesi için öncelikle, demokratik anlayışın, bütün ülke genelinde, hatta günlük yaşamın her aşamasında geçerli olacak hale getirilmesi gerekmektedir. Zira, ülkedeki mevcut siyaset anlayışı değişmedikçe, parti içi demokrasinin gerçek anlamda yerleşmesi ve gelişmesi mümkün değildir (Bila, 2001: 52).

Üyelikle ilgili değinilmesi gereken bir diğer konu da, üyelik yaşıdır. Anayasa'nın 68. maddesinde, 1995 yılında yapılan değişiklikle, daha önce 21 olan siyasi partilere üyelik yaşı, 18'e indirilmiştir. 1999 yılında 4445 sayılı yasa ile SPK'nin 11. maddesinde de gerekli değişiklik yapılarak, "*On sekiz yaşını dolduran, medeni ve siyasi hakları kullanma ehliyetine sahip bulunan her Türk vatandaşı bir siyasi partiye üye olabilir*" ibaresi yasada yer almıştır. Partilere üyelik yaşının 18'e indirilmiş olması, gençliğin siyasal hayata katılımın arttırılması bakımından olumlu bir gelişmedir.

Anayasa'nın 68/5. maddesine göre "*Hakimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar*". SPK'nin 11. maddesinin (a) fıkrasında, Anayasa'da sayılan bu siyasi parti üyesi olamayacaklar listesi tekrarlanmakta, ancak, maddenin (b) fıkrasında parti üyesi olamayacaklar listesine yenileri eklenmektedir [54].

[54] SPK'nin 11. maddesinin (b) fıkrasında da parti üyesi olamayacaklar şu şekilde sıralanmaktadır;

b) 1- Kamu hizmetlerinden yasaklılar,

2- (Değişik: 2.1.2003-4778/7 Md.) Basit ve nitelikli zimmet, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma veya Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyle mahkum olanlar,

3- (Değişik: 2.1.2003-4778/7 Md.) Taksirli suçlar hariç beş yıl ağır hapis veya beş yıl ve daha fazla hapis cezasına mahkum olanlar,

Anayasa'nın 68/6. maddesi, yükseköğretim elemanlarının siyasi partilere üye olmalarının kanunla düzenleneceğini, ancak, kanunun bu elemanların, siyasi partilerin merkez organları dışında kalan parti görevi almalarına cevaz veremeyeceğini belirtmektedir. Aynı maddenin 7. fıkrası ise, yükseköğretim öğrencilerinin siyasi partilere üye olabilmelerine ilişkin esasların kanunla düzenleneceğini belirtmektedir[55].

Yukarıda belirtildiği gibi, mevcut yasal düzenlemede, yükseköğretim elemanları ve öğrencilerinin parti üyelikleri sınırlanmaktadır. Oysa, siyasette bilimin etkisinin olması ve siyasetin kalitesinin yükseltilmesi isteniyorsa, başta üniversite öğretim üyeleri olmak üzere, eğitimli kamu görevlilerinin partilere üyeliğine olanak sağlanmalıdır. Benzer şekilde, partilere dinamizmin gelmesi isteniyorsa, gençliğin, özellikle de yüksek öğretim gençliğinin parti üyeliği kolaylaştırılmalıdır (Erdem vd., 2000: 108).

Gerek 1961, gerek 1982 Anayasaları ve bunlar doğrultusunda çıkarılan SPK'ler, halkın siyasete katılımını olabildiğince sınırlamıştır. Özellikle de, geniş toplum kesimlerinin, ülkenin bugününü ve geleceğini ilgilendiren en önemli konularda, kendi mesleki veya siyasal örgütleri aracılığıyla etkinlik göstermelerinin engellenmesi, parti içi demokrasinin gelişmesine olduğu kadar, ülke düzeyinde demokrasinin gelişmesini de olumsuz etkilemiştir. Örgütlenme ve üyelik bakımından getirilen bu önemli sınırlamalar, özellikle de sol partiler bakımından son derece önemli sakıncalar yaratmıştır. Zira, klasik anlamda bir sol partinin, sendikalarla ilişki kuramaması halinde kendisini geliştirmesi, belli bir kesime dayalı olarak politika üretmesi mümkün olamaz.

4- Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkum olanlar,

5- (Değişik: 2.1.2003-4778/7 Md.) Terör eyleminden mahkum olanlar,

6- (Mülga: 12/8/1999 – 4445/4 Md.) Siyasi partilere üye olamazlar ve üye kaydedilemezler.

(Ek: 12/8/1999 – 4445/4 Md.) Yükseköğretim elemanları, yasaklamanın dışındadır. Bunlar hakkında Yükseköğretim Kanunu uygulanır.

[55] Konuyla ilgili olarak Yükseköğretim Kanunu'nun (Kanun No: 2547 Kabul Tarihi: 4.11.1981) ilgili düzenlemesi ise şöyledir;

Madde 59- Yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, siyasi partilere üye olabilirler; yükseköğretim kurumlarındaki görevlerini aksatmamak ve bir ay içinde kurumlarına bildirmek kaydıyla, siyasi partilerin merkez organları ile onlara bağlı araştırma ve danışma birimlerinde görev alabilirler. Şu kadar ki, bu durumdaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu ve Yükseköğretim Denetleme Kurulu üyesi, rektör, dekan, enstitü ve yüksekokul müdürü ve bölüm başkanı olamazlar, onların yardımcılıklarına seçilemezler.

Yükseköğretim kurumları öğrencileri, siyasi partilere üye olabilirler.

Siyasi partilere üye olan öğretim elemanları ve öğrenciler, yükseköğretim kurumları içinde parti faaliyetinde bulunamaz ve parti propagandası yapamazlar.

Oysa, Türkiye'de, yasalar bu konuda ciddi engellemeler getirmektedir (Erdem vd. 2000: 107-108).

Bilindiği gibi, Türkiye'de çalışanların büyük bir bölümünün (memurlar), partilerle ilişki kurması ve partilere üye olması yasaktır. Esasında, tüm devlet memurlarının parti üyeliği uygun görülmeyebilir. Örneğin, silahlı kuvvetler mensupları, iç güvenlik güçleri, yargıçlar ve savcıların, bu konuda kısıtlamalara tabi olması doğal karşılanabilir. Oysa, İsveç'te, yargıçların bile partilere üyeliği için bir engel bulunmamakta, ancak yargıçların, parti üyeliğine rağbet etmedikleri görülmektedir. Türkiye açısından yukarıda sayılan kişilerin kısıtlamalara tabi olması doğal karşılansa bile, siyasi partiler yasasındaki genel ve yaygın kısıtlamaların varlığı dikkat çekicidir. Örneğin, kamu tüzel kişiliği niteliğindeki kuruluşların yöneticileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri vb. siyasi partilere katılamazlar. Bu nedenle de, siyasete kalite ve zenginlik getirilememektedir (Erdem vd. 2000: 108).

C. Aday Tespit Yöntemi

Önseçim kurumu, bölüm başında incelendiği gibi, ilk kez 648 sayılı SPK'nin 29. maddesi ile Türk mevzuatına girmiştir. Ancak, bu madde, 26.5.1973 tarihinde, 1783 sayılı yasa ile değiştirilmiş ve aday tespiti, partilerin kendi tüzük ve yönetmeliklerine bırakılmıştır (Koçak, 1993: 102). İkinci bölümde daha ayrıntılı olarak incelen, aday tespit yöntemlerinden biri olan önseçim, diğer seçim yöntemlerine göre çok daha demokratik bir yöntemdir. Parti içi demokrasinin işlerliği açısından son derece önemli olan aday seçimi yöntemi hakkında, 22.04.1983 tarihli ve 2820 sayılı SPK'nin ilk halinde, önseçim yöntemi zorunlu olarak öngörülmüştür. Ancak, SPK'nin 37. maddesinde[56], 28.03.1986 tarih ve 3270 sayılı kanun ile yapılan değişiklikle, siyasi

[56] SPK'nin 37. maddesine göre, "Siyasi partiler, milletvekilliği genel veya ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler" (Değişik: 3270 - 28.3.1986).

(Ek fıkra: 4381/7 - 31.7.1998) Siyasi partiler, ön seçim ya da aday yoklaması yaptıkları seçim çevrelerinde, toplam olarak TBMM üye tamsayısının % 5'ini aşmamak üzere, ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, ön seçim veya aday yoklaması tarihinden en az on gün önce Yüksek Seçim Kuruluna bildirmek koşuluyla merkez adayı gösterebilirler. Ön seçim ya da aday yoklaması yapılmayan yerlerde,

partilerin, aday tespitini, *"tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile"* yapabilecekleri hükme bağlanmıştır.

Mevcut SPK, aday tespit yöntemini parti tüzüklerine bırakmakta ve siyasi partilerin aday belirleme yöntemlerini kendilerinin belirlemesine olanak vermektedir. Eğer parti, önseçim ile aday tespiti yöntemini seçerse, bu seçim, parti üyeleri ya da seçilmiş delegelerce yapılmakta, dolayısıyla parti içi demokrasi sağlanmaktadır. Ancak Türkiye'de bu yöntemin pek tercih edilmediği ve aday tespitinin genellikle merkez teşkilatı organları tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu organlar ise parti liderinin hakimiyetinde olduğundan, adayların tespiti, parti liderinin elinde kalmaktadır (Özbudun, 2001: 247). Dolayısıyla, parti içi demokrasi yok olmakta, zira, milletvekilleri merkeze, özellikle de lidere bağımlı hale gelmektedir.

Parti adaylarının tespiti başlığını taşıyan SPK'nin 37. maddesinde 1986 yılında yapılan söz konusu değişiklik ile milletvekili belirleme şekli, partilerin bir iç sorunu olarak kabul edilmiştir. Aynı madde, önseçim yönteminin tercih edilmesi halinde, SPK'nin önseçimlerle ilgili hükümlerinin uygulanması zorunluluğunu getirmektedir.

Siyasi partilerin aday tespiti konusu, çeşitli dönemlerde AYM tarafından incelenmiştir. 1986 yılında yapılan ilgili kanun değişikliğinin iptali hakkında, AYM'ye açılan davada, Mahkeme, iptal talebini reddettiği kararında şu ifadelere yer vermektedir:

> "Değişik ülkelerde aynı yöntemlerle yapılan aday saptamasının, ülkemizde, parti tüzüklerine bırakılması konuyu iç sorun olmaktan çıkarmamış, tersine partileri bu konuda daha serbest kılmıştır. Bunun, üyelerin katılımını, yönetimin belli zamanlarda değişimini, demokratik ilkelerin işleyişini engelleyici bir yönü yoktur. Partinin "tercihine" bırakılarak zorunlu olmaktan

---

siyasi partilerin merkez yoklaması veya diğer usullerden biri veya bir kaçı ile aday belirleme yetkileri saklıdır.

(...), partilerin tüzüklerinde belirtilen merkez yoklaması dışındaki parti aday seçimleri seçim kurullarının yönetim ve denetimi altında yapılır.

Not: (...) içindeki "Bu Kanunun 38. maddesinde yazılı kontenjan adaylığı ile" ibaresi, 27 Ekim 1995 tarih ve 4125 sayılı Kanunun 21/b maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

çıkarmanın Anayasa ile uyuşmayan bir yönü yoktur. Zorunlu olmaktan çıkarılması, tümüyle dışlanması değildir" (E. 1986/17, K. 1987/11, K.T. 22.5.1987)[57].

Bununla birlikte, bu konu hakkında, 18. dönem milletvekili genel seçimlerinde son derece ilginç bir değişiklik yapılmıştır. Buna göre, "*18. dönem milletvekili genel seçimi adaylığı için* ***ön seçim yapılmaz.*** *Adaylar, siyasi partilerin tüzüklerindeki hükümlere veya merkez karar organlarınca belirlenecek usullere göre ve seçim kurullarının yönetim ve denetimine tabi olmaksızın tespit edilir".* Bu değişikliğin iptali için açılan davada, AYM, önceki içtihadıyla uyumlu bir karar vererek, ilgili kanun değişikliğini iptal etmiştir. AYM, kararında, şu ifadelere yer vermektedir:

"Seçimlerde siyasi partiyi temsil edecek adayların saptanması bir parti içi çalışma türüdür. Bu konuda siyasi partinin öngördüğü, istediği "önseçim" demokratik bir yöntem olup, siyasi parti bunu özgürce seçebileceğinden, ***bu yöntemin uygulanmasını hangi nedenle olursa olsun yasaklamak, partilerin iç düzenine antidemokratik bir müdahaledir.*** Anayasa ilkeleri bu duruma geçerlik tanıyamaz. Yasa, önseçim yöntemini uygulamak isteyen partinin bu yöntemi uygulamasını da engelleyemez. Aksine bir düzenlemenin demokrasi esaslarıyla bağdaştığı savunulamaz"…"Parti içi baskılara, gereksiz sıkı düzenlere gidilmemesi için ya da daha demokratik bir aday saptama yöntemi kabul edildiği için, önseçim yapılmak istendiğinde buna olanak tanınmalı, bu demokratik uygulamaya engel olunmamalıdır".

"Parti içi demokrasinin benimsendiği ülkemizde, 648 sayılı önceki SPK ile kabul edilen önseçim kimi zaman zorunlu olmaktan çıkarılmış sonra yeniden kabul edilmişse de yasaklanmamıştır. 2820 sayılı şimdiki SPK'nin 37. maddesi aday saptama işini partilerin tüzüklerine bırakmakla birlikte önseçimi dışlamamış, anayasal ilkelere uygunluğu da koşul saymıştır. Yasaklama işi demokrasi esaslarıyla bağdaşmayan bir durumdur. Anayasa'nın 69. maddesine göre, ***siyasi partilerin iç işlerine karışmak, ancak onların demokratik kurallara uymalarını sağlamak amacıyla mümkündür***. Bu amaç dışındaki her türlü müdahalenin Anayasa'ya aykırılık oluşturacağında duraksamaya yer yoktur. Böyle bir müdahalenin siyasi partileri, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru sayan Anayasa'nın 68. maddesiyle de bağdaşmadığı açıkça bellidir. Dava konusu kuralla siyasi partiler, demokratikleşmeden uzaklaşmaya zorlanmaktadır. Önseçim yasaklandığından, partiler isteseler ve önseçim tüzüklerinde yer alsa da bunu uygulayamayacaklardır. Demokratik olduğu genelde paylaşılan bir yöntemin yasa ile yasaklanması, zorunlu olmaktan çıkarılmasından ayrı bir düzenlemedir. Önseçimin yasaklanmasının anayasal ilkelere uyan bir yönü yoktur. ***Partilerin elinden parti içi demokrasiyi gerçekleştirici, genişletici ve güçlendirici böyle bir yöntem alınamaz,*** yasaklamanın bir kez uygulanacağı, erken seçime özgü oluşu, seçim zamanının kısalığı, böyle bir düzenleme için gerekçe oluşturamaz. Kural bir kez

---

[57] http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1987/K1987-11.htm, Erişim: 11.7.2007

uygulanabilecektir ama etkisi beş yıllık bir dönemi kapsayacaktır. Ayrıca, seçim tarihini belirleyen yasakoyucu olduğuna göre, hem süreyi kısa tutup hem de bu sürenin yeterli olmadığını gerekçe gösteremez"… "İptali istenilen maddenin özgürlükçü demokrasi esaslarına aykırılığı açıktır" (E.1987/23, K. 1987/27, K.T. 9.10.1987)[58].

AYM, aynı kararında, "*Seçim hazırlıklarının en etkili bölümü olan aday saptamasında partiyi özgür kılmak gerekir. Bu yoldaki özgürlüğü kısıtlayan, sınırlayan, zedeleyen bir düzenleme Anayasa'ya ters düşer*" ifadelerine de yer vermektedir. Ancak, unutulmamalıdır ki, önseçimi zorunlu olmaktan çıkaran değişiklikle, 1961 öncesindeki gibi, aday belirlemenin tam anlamıyla partilerin iç işlerine bırakılması yöntemine dönülmüştür. Bu durum Yanık'a (2002: 145) göre, "demokrasinin gelişim çizgisinden sapmadır". Zira, böylece, aday belirleme yetkisi, yeniden dar bir lider kadrosu ve oligarşik çevrenin eline geçmektedir.

İsveç, Danimarka, Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde, aday belirleme, şube veya belde örgütü düzeyinde, parti örgütünce yapılmaktadır. Partinin merkez organı, üyelerin gönderdiği adayları, ancak hukuka aykırılık olması halinde reddedebilmekte, bunun dışında bir etkide bulunamamaktadır. Parti üyelerinin, her kademede yapılan parti toplantılarında, parti yöneticilerinden hesap sorma, bilgi alma gibi haklarının yanında, onların yerine aday olma hakları da vardır (Bila, 2001: 51-52). Oysa, Türkiye'de siyasi partilere liderlerin egemen olması, liderin seçilecek kişilere de egemen olması sonucunu doğurmaktadır. Türkiye'de hemen hemen her partide, parti lideri ve yakın çevresindeki birkaç kişinin, milletvekili adaylarını belirlediği görülmektedir (Akyol- Panel, 1997: 25).

Özetle, Türkiye'de adayları parti merkezine bağımlı kılan aday tespit yöntemine bir de blok liste uygulaması eklenince, hem temsil ilkesi, hem de parti içi demokrasi gerçekleşememektedir. Bu nedenle, bölüm sonunda tekrar inceleneceği gibi, önseçimin tekrar zorunlu hale getirilmesi hakkında yeni tartışmalar gündeme gelmiştir.

---

[58] http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1987/K1987-27.htm, Erişim: 11.7.2007

1.1.2.2.2. Seçim Kanunu

Siyasi partiler açısından önem taşıyan bir diğer kanun da 2839 Sayılı "Milletvekili Seçim Kanunu"dur[59]. Seçim sistemleri ile parti içi demokrasi arasındaki ilişkiler, ikinci bölümde ayrıntılı olarak incelendiği için burada tekrarına gerek görülmemektedir. Ayrıca, Seçim Kanunu, kendi başına ayrı bir çalışma konusu oluşturacak nitelikte olduğundan, burada, sadece Türkiye'de uygulanan seçim sistemin parti içi demokrasiyi ilgilendiren bazı hususları üzerinde durulacaktır.

Bilindiği gibi, 1995 yılında Anayasa'nın 67. maddesine eklenen fıkra ile (Ek: 23.7.1995-4121/5 Md.); "*Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir*" denilerek, hem temsilde adalet, hem de yönetimde istikrar ilkelerinin korunması amaçlanmıştır. Türkiye'de 1995 yılından itibaren yürürlükteki seçim sistemi, nispi temsil sisteminin bir türü olan, %10'luk ulusal barajlı d'Hondt sistemidir.

Türkiye'deki mevcut seçim sisteminde, milletvekili adaylarının, seçildikleri bölgedeki seçmen kitlesi ile aralarındaki ilişki, başından itibaren kopuk bir şekilde gerçekleşmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, mevcut nispi temsil sisteminin, geniş seçim bölgelerinde uygulanmasıdır. İkinci bölümde incelendiği gibi, geniş seçim çevresinde, adaylar ile seçmenler arasındaki ilişkide kopukluk yaşanmaktadır. Ancak, parti içi demokrasinin işleyişindeki sorunların en önemli kaynağı, partilerin milletvekili adaylarını belirleme yöntemidir. Partinin lider kadrosu, ya da genellikle sadece lideri, parti içi muhalefeti en düşük düzeyde tutacak şekilde aday listelerini oluşturmakta, kendi yandaşlarını meclise taşırken muhalifleri dışarıda bırakmaktadırlar. "Çoğu kez seçmenler, partilere verdikleri oylarla kendi bölgeleri ile ilişkili olmayan adayları meclise göndermektedirler. Böylelikle kendi tercih, beklenti ve taleplerinin temsil edilmesi de mümkün olmamaktadır" (Erdem vd., 2000: 100).

Parti içi demokrasi ile ilgili olarak seçimlerden kaynaklanan bir diğer sorun da, Türkiye'de uygulanmakta olan blok liste yöntemidir. Bilindiği gibi, bu sistemde milletvekilleri adaylarının sıralandığı liste değişmez niteliktedir ve seçmenler tarafından

[59] Kanun No: 2839, Kabul Tarihi: 10.6.1983, Resmi Gazete: 13.6.1983- 18076

olduğu gibi onaylanmak zorunda kalmaktadır. Partinin o seçim çevresinde aldığı oylar, listedeki sıraya göre dağıtılmaktadır. Bu duruma, bir de, listelerin lider ve liderin çevresindeki kişiler tarafından belirleniyor olması eklendiğinde, milletvekillerinin lidere olan bağımlılıkları artmaktadır (Yaşar, 1999: 942; Teziç, 2003: 291). Bu durumun parti içi demokrasiyi zedelediği açıktır. Zira, milletvekilleri, listede daha üst sırala gelebilmenin yolunun parti liderinin ve liderin çevresinin gözüne girmekten geçtiğini bilerek, onların her dediğini yapmaya çalışma yoluna gitmektedirler.

1.1.2.3. Diğer Mevzuat

1.1.2.3.1. Parti Tüzükleri

Türkiye'de parti içi demokrasi ile ilgili sorun kaynaklarından bir diğerini de parti tüzükleri oluşturmaktadır. Her ne kadar Anayasa ve SPK'de, siyasi partilerle ilgili çok ayrıntılı düzenlemeler yer aldığından şikayet edilse de, bilindiği gibi, siyasi partilerle ilgili bazı konuların düzenlenmesi, parti tüzüklerine bırakılmaktadır. Anayasa ve SPK, parti tüzüklerine demokratik esaslara aykırı düzenlemeler koyulamayacağını emretmekteyse de, uygulamada buna pek riayet edilmediği görülmektedir. Üstelik, tüzüklerde yer alan bu antidemokratik nitelikler taşıyan düzenlemeler, yasayla açıkça çelişmedikçe, partilerin kendi iç sorunu olarak kabul edilmektedir.

Türkiye'de, özellikle de son dönemlerdeki anayasal ve yasal değişikliklerinden önceki siyasi partilere yönelik yasaklar, parti tüzük ve yönetmeliklerini göstermelik hale getirmiştir ve asıl sorun da bu noktadan kaynaklanmaktadır. Partiler, tüzük ve yönetmeliklerini SPK'ye uygun olarak hazırlamakta, ancak uygulamada, bunları aşacak düzenlemelere gitmektedirler. Bu yüzden de Duverger'ın, "*Tüzük ve yönetmelikler, ya gerçeği hiç tasvir etmez ve ya çok eksik eder, çünkü bunların oldukları gibi uygulandıkları enderdir*" sözü, Türkiye için tam anlamıyla doğrudur (Kabasakal, 1998: 23).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, parti tüzüklerinde bazen, açıkça yasayla çelişmese de, parti içi demokrasiyi yok edebilecek nitelikte bazı düzenlemelere

rastlamak mümkündür. Örneğin, ANAP Tüzüğünün[60] 5. maddesinde, "*MKYK gerek gördüğü haller ve yerlerde üye kayıtlarının iptaline ve yeniden yazımına karar verebilir"* denilmektedir. Bu madde, parti üyeliğinin güvencesizliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Diğer partilerin tüzüklerinde de buna benzer ifadeler yer almaktadır.

ANAP Tüzüğünün 36. maddesinde, yine diğer parti tüzükleriyle hemen hemen aynı içerikte olarak, işten el çektirme konusu düzenlenmektedir. Maddenin (e) şıkkında belirtildiği üzere, *kademelerde görev alanlar ilçe ve il başkanı ile yönetim kurullarına*; "***etkili bir hizmet ahenginin kurulmamış olması*"** durumunda, MKYK tarafından, kısmen veya tamamen işten el çektirilebilir. İşten el çektirmeyi gerektiren bir durumu tespit eden il yönetim kurulu, gerekçeli bir rapor ile MKYK'den, ilçe başkanının işten el çektirilmesini ve ilçe yönetim kurulunun feshini isteyebildiği gibi, MKYK, re'sen veya parti müfettişlerinin göstereceği lüzum üzerine, il başkanı veya yönetim kuruluna kısmen veya tamamen işten el çektirebilir. Her iki durumda da MKYK'nin kararı kesindir.

Bu, sadece ANAP'ın tüzüğünde yer alan bir düzenleme değildir. Esasında, bir partinin, il ya da ilçe teşkilatını bazı haklı nedenlerle görevden alması son derece doğal karşılanabilir. Ancak, yukarıda ele alındığı gibi, Türkiye'deki uygulamada, bu konu, çok sık şikayet edilen bir konu olup, parti genel merkezlerinin bu yetkilerini kötüye kullandıkları örneklerin yaşandığı görülmektedir.

Türkiye'de parti içi demokrasi bakımından büyük sakınca yaratan düzenlemelerden biri de, parti tüzüklerinde parti liderlerine tanınan genişe yetkilerdir. Bilindiği gibi SPK, parti başkanlarının en çok üç yıl için seçilebileceğini düzenlemekle birlikte, kaç dönem seçilebileceklerine yönelik bir düzenleme içermemektedir. Dolayısıyla, çoğu partinin tüzüğünde, parti genel başkanının kaç dönem seçilebileceğine ilişkin bir hükme rastlanmamakta, bu durum, iktidarın kişiselleşmesine olanak vermektedir. Genel durum bu olmakla birlikte, ANAP Tüzüğünün 53. maddesine göre, Genel Başkan en çok üç yıl için seçilir ve tekrar seçilebilir. Ancak, "*On yıl Genel Başkanlık yapanların, müteakip kongrelerde tekrar Genel Başkan seçilebilmesi için,*

[60] ANAP Tüzüğü için **Bkz.** http://www.anavatan.org.tr/images/dosya/2627679705.doc, Erişim: 7.7.2007

Büyük Kongre üye tam sayısının beşte üçünün oyu aranır" denilerek, olumlu sayılabilecek bir düzenlemeye gittiği görülmektedir.

Genel başkanlara getirilen dönem sınırlaması hakkında olumlu sayılabilecek bir düzenlemeye de Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Tüzüğünün[61] 75. maddesinde rastlanmaktadır. Buna göre, "Aynı kişi, Kurucu Genel Başkanlık hariç, en fazla olağan dört dönem başkan seçilebilir". Bu düzenleme, diğer parti tüzüklerinde pek rastlanmayan, parti liderinin sulta kurmasını engelleyici nitelikteki bir düzenleme sayılabilir. Ancak, bu tür düzenlemelerin, yapılacak bir tüzük değişikliği ile parti tarafından kolaylıkla değiştirilebilecek nitelikte oldukları da unutulmamalıdır. Bu sakıncanın giderilmesi için, başkanların dönem bakımından sınırlanmasına yönelik bazı yasal değişikler yapılması önerilmektedir.

Parti tüzüklerinde düzenlenen ve parti içi demokrasi bakımından sakınca yaratan bir diğer konu da parti disiplinidir. Nitekim, tüzüklerde düzenlenen parti suçları ile cezaları arasında orantısızlıklar olduğu ya da madde metninde yer alan suçların tam anlamıyla açık olmadığı görülmektedir. Örneğin, CHP Tüzüğünün[62] 70. maddesinde düzenlenen ve ***kesin çıkarma*** cezası gerektiren parti suçlarından bazıları şunlardır;

"(19.11.2005 tarihli kurultay kararı ile değişik) Bu tutum, davranış ve eylemler ile bunların yapılmasını desteklemek, kolaylaştırmak ve övmek parti suçudur".

a) Programa ve Tüzük kurallarına, kurultay ve yetkili organ kararlarına aykırı davranmak,

b) Partide aldıkları görev ve sorumlulukla ve üyelikle bağdaşmayan tutum ve davranışlarda bulunmak.

İlk bakışta, bu sayılan davranışlarda bulunmanın suç teşkil edeceği kabul edilmekle birlikte, özellikle de (b) şıkkında sayılan suç, kendisinden hoşlanılmayan, sesi biraz yüksek çıkan bir parti üyesini, kolaylıkla partiden ihraç etmek amacıyla kullanılabilecek niteliktedir. Zira, söz konusu davranışların neler olduğu

[61] AKP Tüzüğü için **Bkz.** http://www.akparti.org.tr/tuzuk.pdf, Erişim: 7.7.2007
[62] CHP Tüzüğü için **Bkz.** http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=list_party_info&info_id=76&pid=147, Erişim: 7.7.2007

belirtilmemektedir. Benzer ifadelere, AKP Tüzüğünün 117. maddesinde de rastlanmaktadır. Buna göre, "*Partinin tüzük ve programına, demokrasi, insan hakları ve hukukun evrensel temel kural ve normlarına aykırı faaliyetlere katılmak, destek olmak yahut bizzat aykırı eylem ve işlemlerde bulunmak*" suçunun cezası kesin ihraçtır. "Partinin tüzük ve programına … aykırı faaliyette bulunmak" suçu, çok geniş kapsamlı olduğu için parti üyesi açısından güvencesizdir. Oysa, kesin ihraç gibi bir ceza ile sonuçlanabilecek suçların daha açık ve ayrıntılı olarak düzenlenmesi gerekmektedir.

Parti içi demokrasi ile ilgili olarak, parti içinde bir kurul oluşturulması örneğine ilk kez AKP Tüzüğünde rastlanmaktadır. Konuyla ilgili açıklamalara geçmeden önce, "Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulları (PİDHK)" ile ilgili tüzükteki düzenlemelerin incelenmesinde fayda vardır. AKP Tüzüğünün 98. maddesi "Parti İçi Demokrasi Hakemliği" başlığını taşımakta ve şu ifadelere yer vermektedir; "*Siyasi partiler yönetim biçimi ve uzlaşma sanatı olan demokrasinin, vazgeçilmez unsurlarıdır. O halde öncelikle, demokrasinin parti içinde gerçekleşmesi gerekir. Farklılıkları zenginlik kabul ederek, parti içi çekişmelerin, sulh yolu ile giderilmesi amaçlanmıştır*".

PİDHK'nin illerde ve genel merkez bünyesinde oluşturulacağını düzenleyen 99. madde, bu kurulların üçer üyeden oluşacağını, ikişer tane de yedek üye seçileceğini düzenlemektedir. PİDHK üyeleri, illerde, il kongrelerince; genel merkezdeki kurul üyeleri ise büyük kongre delegeleri tarafından seçilir. Tüzüğün 100. maddesi, kurul üyesinde aranacak nitelikleri şu şekilde düzenlemektedir; "*tercihen yüksek öğrenim görmüş, en az kırk yaşında ve çalışmalarıyla temayüz etmiş olması esastır*". Aynı madde, üyelerin görevden alınamayacağını belirterek, üyeler açısından bir güvence oluşturmaktadır. Şöyle ki, "Kurullar, seçildikleri kademenin olağan kongresine kadar görev yaparlar".

İl PİDHK, il sınırları içinde görev yapar. "İl kademe organları ile alt kademe organları veya organ üyeleri, yan kuruluş organ veya üyeleri arasında veya onlarla parti kademe organ veya üyeleri arasında, ***parti görevinden kaynaklanan çekişmelerin çözümü*** için gerekli sulh ortamını hazırlar ve çözüm şeklini belirler". Genel Merkez PİDHK ise, parti genel merkez organları ile parti yan kuruluşlar genel merkez organları veya bu organların üyeleri, TBMM parti grup üyeleri ve bu üyelerin parti genel merkez

ve yan kuruluşlar genel merkez organları ve üyeleri arasında ***parti faaliyet ve görevinden kaynaklanan çekişmelerin çözümü*** için gerekli sulh ortamını hazırlar ve çözüm şeklini belirler (AKP Tüzük Md. 101).

Bu kurulların, çekişmelere re'sen müdahale etme imkanı bulunmamaktadır. Kurulun, bir konuya müdahil olabilmesi için çekişmenin taraflarından birinin başvurması yeterlidir. Bu kurullar üye tamsayısı ile toplanır ve çoğunlukla karar verir. Kurul kararları, yazılı ve gerekçeli olarak düzenlenir. Kararlar, çekişmenin tarafları açısından bağlayıcı, parti tüzel kişileri açısından tavsiye niteliğindedir. PİDHK'ye başvuru ve anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin usul ve esaslar bir yönetmelik ile belirlenir (AKP Tüzük Md. 102).

Parti tüzüğünde, parti içi demokrasiyi sağlamak amacıyla bir kurulun öngörülmesi, olumlu bir gelişme olarak kabul edilmelidir. Ancak, önemli olan, tüzükte yer alan bu kurulların gerçekten işe yarayıp yaramadığıdır. Bu kurullar, bazı anlaşmazlıkları çözerek partiye önemli faydalar sağlasa da, bizce, parti içi demokrasiyi geliştirmeye olan katkılarının ne olacağı konusu belirsizdir. Zira, örgüt içinde çıkan çatışmaları çözmek ile parti içi demokrasiyi sağlamak aynı şey değildir. Bu kurulların, parti içi demokrasi için çok daha önemli tehlikeler oluşturan, lider sultası, aday tespiti, parti disiplini, üyelik, blok liste gibi konulardaki sorunların çözümünde bir etki yaratmaları zor görünmektedir. Bu nedenle, bu kurullar, parti içi işleyişle ilgili olarak olumlu sayılabilecek nitelikte olsalar da, bizce, parti içi demokrasiyi geliştirmek yönündeki faydaları düşük düzeyde kalacaktır.

SPK Md. 12'de belirtildiği gibi, "*Siyasi parti üyesi olmaya kanuna göre engel hali bulunmayanların üyeliğe kabul şartları parti tüzüklerinde gösterilir*". Yani, partiler, tüzüklerinde, üye olmak isteyenlerde aradıkları özellikleri belirleyebilmektedirler. Parti tüzüğünde SPK'de belirtilenler dışında üyelik koşulu aramayan partiler olmakla birlikte, bazı partiler, özellikle üzerinde durulmasını istedikleri şartları tüzüklerine taşımışlardır. Örneğin, Sosyaldemokrat Halk Partisi (SHP) Tüzüğünde[63] "üyelik anlayışı"nı düzenleyen 3. maddede şu ifadeler yer almaktadır; *"Parti, her üyesinden, toplum içinde partinin en sorumlu yerindeymiş gibi*

[63] SHP Tüzüğü için **Bkz.** http://www.shp.org.tr/parti-tuzugu/, Erişim: 7.7.2007

davranmasını bekler ve izler". "SHP, üyelerinden yaşam alanları içerisindeki sivil toplum örgütlerinde yer almalarını ve etkinlik göstermelerini bekler". Bu ifadeler, emir niteliğinden çok temenni izlenimi vermektedir. Ancak, üyelik konusunda çok daha ilginç ve katı sayılabilecek beklentilere sahip partiler de bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye Komünist İşçi Partisi (TKİP) Tüzüğünün[64] 3. maddesinde, üyelerin görevlerini düzenleyen hükümlerden bazıları şöyledir;

-Parti örgütünün güvenliği için düşmana karşı uyanıklık göstermek. İllegalitenin gereklerine ve gizlilik kurallarına eksiksiz olarak uymak.

-Siyasi poliste, mahkemede ve zindanda, komünist parti üyesi olmanın onuru ve sorumluluğu ile hareket etmek. Düşmanın zulmünü yiğitçe göğüslemek, örgütsel sırları ***canı pahasına*** *korumak.*

-Partinin maddi olanaklarını titizlikle korumak ve geliştirmek. ***Tüm maddi olanaklarını partiye açık tutmak*** (Md. 3/ g, h, i).

Maddede görüldüğü gibi, üyelerinden, canları pahasına örgütsel sırları korumasını ve tüm maddi olanaklarını partiye açık tutmalarını beklemek, oldukça büyük ve ciddi beklentilerdir. Ancak, komünist partilerin hemen hepsinin çok sıkı bir disiplinle yönetildikleri de bilinen bir gerçektir. Bunun da ötesinde, partiye üye olmak isteyenlerin, parti tüzüğünü okuduğu ve kabul ettiği varsayıldığında, bu konuda eleştirilecek bir nokta kalmamaktadır. Ancak, bizce, asıl sorun, parti üyesinin bu çok yüksek olan beklentilerden birini yerine getirmemesi durumunda ortaya çıkacaktır. Zira, disiplinin çok katı olduğu partilerde, üyelerin özgürce düşüncelerini dile getiremediği ve hemen her konuda, merkeze sıkı bir şekilde bağlı olmaya zorlandığı bilinmektedir. Özetle, parti tüzüğünde yer alan bu tür hükümler, parti üyeliği güvencesini ve dolayısıyla da parti içi demokrasiyi zedelemektedir.

Parti içi demokrasiyi zedeleyici parti tüzükleri ile ilgili örneklerin çoğaltılması mümkündür. Ancak, özetlemek gerekirse, buraya kadar anlatılanlar ve verilen örnekler ışığında, parti tüzüklerinin parti içi demokrasi bakımından oldukça önemli düzenlemeler olduğu ortaya çıkmaktadır. Parti içi demokrasinin gelişmesi için, parti tüzüklerinin

[64] TKİP Tüzüğü için **Bkz**., http://www.tkip.org/tuzuk.html, Erişim: 7.7.2007

demokratik esaslara göre düzenlenmesi oldukça önemlidir. Ancak, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, asıl önemli olan, bu demokratik düzenlemelere uyulmasıdır. Zira, çoğu kez Anayasa'ya ve SPK'ye göre hazırlanmış olsalar da- parti tüzüklerine uyulmaması, sorunun ana kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Özetle, parti tüzüklerine uyulup uyulmadığının denetimi, partilerin iç sorunu olarak ele alındığından, parti içi demokrasiyi sadece parti tüzüklerine bırakmak yeterli değildir. Sonuç olarak, parti içi demokrasi konusunda, bağlayıcı yasal düzenlemeler yapmanın gereği bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

1.1.2.3.2. İçyönetmelikler

Siyasi partilerde, program ve tüzük dışında kalan ve parti işlerini düzenleyen parti içyönetmelikleri, merkez karar organı tarafından yapılır (SPK Md. 16/4). Bu içyönetmelikler, parti iç çalışmalarını düzenledikleri için parti içi demokrasi açısından önemlidir. TBMM parti gruplarının çalışmaları ise, grubu oluşturan milletvekilleri tarafından hazırlanan bir grup içyönetmeliği ile düzenlenir ve bu içyönetmeliklerin, grubu oluşturan milletvekillerinin salt çoğunluğu tarafından kabul edilmeleri zorunludur. Ancak, SPK'nin 23. maddesine göre, "*Grup içyönetmeliğine, parti tüzük ve programına aykırı hükümler konulamaz*" denilmektedir (SPK Md. 23).

Bu hüküm neticesinde, parti tüzük ve programının, demokratik bir şekilde yapılmasının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Parti yönetmeliklerinin de bu doğrultuda, parti içi demokrasiyi sağlayacak şekilde hazırlanmaları gerekmektedir. Ancak, bu yönetmeliklerin demokratik şekilde düzenlenmesi kadar, bunun sözde kalmaması da önemlidir. Zira, yukarıda da açıklandığı gibi, partilerin bazı uygulamaları, ne yazık ki parti tüzük ve yönetmeliklerinde yazılanlardan farklı olmaktadır.

1.1.2.4. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Parti İçi Demokrasi

Parti içi demokrasi konusu, Anayasa Mahkemesi'nce, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından, çeşitli partiler hakkında ihtar verilmesinin istenmesi aracılığı ile pek çok kez ele alınan bir konu olmuştur. AYM'nin, ihtar verilmesi istenen bu partiler hakkında karar verirken, kalıplaşmış bazı cümlelere yer verdiği görülmektedir. Şöyle ki,

Mahkemenin, CHP ve Anavatan Partisi'nin (ANAP), parti tüzüklerindeki bazı hükümlerin, demokrasi ilkesine aykırı olduğu ve bu nedenle de, bu partilere ihtar verilmesi isteminin incelendiği, aynı tarihli (22.1.2003) kararlarında[65] şu ifadelere yer verilmektedir;

"Siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun olması, hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek, partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması, demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması parti içi demokrasi ilkesinin gerekleridir"

"Halkın siyasi partiler kanalıyla iktidar üzerinde etkili olabilmesi, parti ile halk arasındaki bağların kuvvetli olmasına, parti içinde demokratik bir karar alma mekanizmasının kurulmasına bağlıdır. Bu nedenle, parti içi demokrasinin gerçekleşmesi, demokrasinin yaşaması ve işlemesi bakımından zorunludur".

Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi, AYM, parti içi demokrasiyi, demokrasinin yaşaması ve işlemesi bakımından zorunlu görmektedir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Anavatan Partisi Tüzüğü'nün 60. maddesinde yer alan, "Merkez Karar ve Yönetim Kurulunun, 10 asıl ve 5 yedek üyesinin Büyük Kongrede, yeni genel başkan tarafından gösterilen 20 aday arasından seçileceği"ni belirten düzenlemesinin, Anayasa'nın 69. maddesinde düzenlenen "*siyasi partilerin, faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur*" hükmüne ve 2820 sayılı SPK'nin, 4., 16. ve 93. maddelerinde öngörülen parti içi demokrasi ve eşitlik ilkelerine aykırı olduğunu belirterek, adı geçen partiye, bu aykırılığın giderilmesi için, aynı Yasanın 104. maddesi uyarınca ihtarda bulunulmasını istemiştir.

---

[65] ANAP ile ilgili kararın tam metni için **Bkz.**
http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/kararlar/SPI/K2003/K2003-01.htm, E. 2002/3, K. 2003/1, K.T. 22.1.2003, R.G. 12.07.2003/25166, Erişim: 20.11.2006
CHP ile ilgili kararın tam metni için **Bkz.**
http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPI/K2003/K2003-02.htm, E. 2002/4, K. 2003/1, K.T. 22.1.2003, R.G. 12.07.2003/25166, Erişim: 20.11.2006

CHP ile ilgili davada ise, parti tüzüğünün 55/11. maddesinin, Anayasa'nın ve SPK'nin yukarıda belirtilen aynı maddelerine aykırı olduğu ileri sürülmüştür. İlgili tüzük maddesi şöyledir; "Seçimler için hazırlanan oy pusulalarına her organın adayları ayrı ayrı olarak yazılır. Parti Meclisi'nin 12 asıl üyesi, Bilim, Yönetim ve Kültür Platformu üyeleri içinden kurultayda yapılan oylamada yeterli oy alarak belirlenen yeni Genel Başkanın önereceği 18 kişi arasından Kurultayca seçilir; yedek üye seçilemez; 13. fıkra hükmü, bu üyelikler için de uygulanır. Bunların oy pusulaları, diğer 60 Parti Meclisi üyesinin seçileceği bu listeden ayrı olarak hazırlanır ve oylamaları aynı zamanda yapılır".

Söz konusu her iki partiden de, tüzüklerindeki aykırılıkları gidermeleri yazıyla istenmiş ve bunu çözmeleri için de ikişer ay müddet tanınmıştır. Bu süre sonunda, partilerin değişiklik yapmadıkları görüldüğünden, bu partilere ihtar verilmesi yönünde başvuru yapılmıştır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın ihtar isteminin gerekçeleri şöyledir; "Demokrasinin esaslarından biri de tam katılımın sağlanmasıdır. Parti tüzükleri, demokrasinin esaslarına uygun olarak, parti yönetimine katılımı en üst düzeyde gerçekleştirecek biçimde düzenlenmelidir". Oysa, parti tüzüğünde yer alan "Merkez Karar ve Yönetim Kurulunun 10 asil, 5 yedek üyesinin, Büyük Kongrede, yeni Genel Başkan tarafından gösterilen 20 aday arasından seçileceği"ni belirten yöntem, SPK'ye bu yönden aykırılık oluşturmaktadır.

Mahkeme, konuyla ilgili kararında, her ne kadar, Genel Başkan 20 aday öneriyor ise de, bunlar arasından 10 asıl ve 5 yedek üyenin Büyük Kongrece seçileceğine dikkat çekmekte, *ekonomik ve sosyal nedenlerle, siyasi hayata aktif olarak katılamayan belirli sınıf ya da meslekten olanların seçilmesini sağlamak amacıyla,* Genel Başkanın isteği doğrultusunda, Büyük Kongrece seçilmek üzere sınırlı sayıda aday gösterilmesinin eşitlik ve demokrasi ilkelerine aykırılık oluşturmadığını belirtmektedir. Mahkeme, ayrıca, Genel Başkanın önereceği kişiler arasından seçilecek asıl ve yedek üyelerin, Merkez Karar ve Yönetim Kurulunun toplam üye sayısına oranlanması durumunda da, Genel Kongrenin yetkilerinin devredildiği ya da parti içi demokrasi ilkelerine aykırı davranıldığı sonucunu çıkarmanın olanaksız olduğu görüşündedir. Bu nedenle, oybirliği ile ihtar isteminin reddine karar verilmiştir. Mahkeme, hemen hemen aynı cümlelerle, CHP ile ilgili ihtar isteminin de reddine karar vermiştir.

AYM, 21.11.1989 tarihli ve Demokratik Sol Parti'ne (DSP) ihtar verilmesine yönelik isteminde Cumhuriyet Başsavcılığını haklı bulmuş ve partiye ihtar verilmesine karar vermiştir[66]. İhtar isteminin konusu, DSP tüzüğünün 39/6. maddesinin parti içi demokrasi ilkeleri ile uyuşmamasıdır. Nitekim, aynı maddenin 3. ve 4. fıkraları, SPK'nın 19/5 ve 20/10. maddelerine uygun olarak, "İşten el çektirme kararının, İl Yönetim Kuruluna bildirilmesinden itibaren 45 gün içinde İl Kongresinin, ilçelerde ise; işten el çektirme kararının, İlçe Yönetim Kuruluna bildirilmesinden itibaren 30 gün içinde İlçe Kongresinin toplanarak, yeni yönetim kurulunu seçeceği" öngörülmektedir. Ancak, aynı tüzük maddesinin 6. fıkrası, bu sürelerin, "*Merkez Karar ve Yönetim Kurulu tarafından üç defaya kadar uzatılabileceği, kongre yapılana dek il ve ilçelerin geçici kurullarla yönetileceğini*" öngörmektedir. Böylece, SPK'nin öngördüğü süreler, illerde 135 ve ilçelerde 90 güne çıkmaktadır. Nitekim, DSP İstanbul İl Yönetim Kurulu, Aralık 1988'de görevden alındığı ve 23.5.1989 tarihli yazıyla uyarıldığı halde, kongreye gidilmemiş ve yeni yönetim kurulu seçilmemiştir.

AYM, Cumhuriyet Başsavcılığının, bu durumun parti içi demokrasiyle bağdaşmadığı yönündeki iddiasını haklı bulmuş, yasayla belirlenen ve kesinlik taşıyan sürelerin hangi neden ve biçimde olursa olsun, tüzükle aşılması olanağının olmadığını, kongrelerin, yasal sınırları oluşturan bu süreler içinde yapılmasının zorunlu olduğunu belirterek, partiye ihtar verilmesine karar vermiştir.

Parti içi demokrasiye aykırılık nedeniyle AYM'nin son olarak verdiği kararı[67], Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından, 18.10.2004 günü, tüzük değişikliği amacıyla olağanüstü kongre yapılması istemiyle, ilgili koşullar oluştuğu halde, olağanüstü kongreyi toplamayarak, 2820 sayılı SPK'nin 14/6. maddesine aykırı davrandığı gerekçesiyle CHP aleyhine açılan ihtar istemi ile ilgili olmuştur. Bu istemin gerekçesi şöyledir;

---

[66] DSP ile ilgili kararın tam metni için **Bkz.**
http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPI/K1989/K1989-02.htm, E. 1989/4, K. 1989/2, K.T. 22.11.1989, Erişim: 20.11.2006

[67] CHP ile ilgili kararın tam metni için **Bkz.**
http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPI/K2005/K2005-04.htm, E. 2004/2, K. 2005/4, K.T. 25.7.2005, R.G. 6.8.2005/25898, Erişim: 20.11.2006

CHP'den toplam 348 delege, "tüzük değişikliği talebiyle", 06.06.2004 - 21.06.2004 tarihleri arasında, noterden, posta aracılığı yada doğrudan müracaatla partinin olağanüstü kongreye çağrılmasını istemişlerdir. Talep tarihinde, CHP'nin büyük kongre delege tam sayısı 1294'tür. Çağrı yapanlardan 78 delege, 17.06.2004 - 18.7.2004 tarihleri arasında noter, posta veya elden müracaat ederek olağanüstü kongre isteklerinden vazgeçtiklerini beyan etmişlerdir. Yeterli sayıda delegenin olağanüstü kongre çağrı talebini işleme almayan Parti, Genel Başkanının 2820 sayılı Yasa'nın 14/6. maddesinin ve Parti Tüzüğünün ilgili maddeleri gereğince kendisi için güven oylaması isteğiyle, Haziran 2004 tarihi içerisinde olağanüstü kongre çağrısı yapmış; bu amaçla toplanan 12. Olağanüstü Kongre, Genel Başkan'ın belirlemiş olduğu gündemle, 3 Temmuz 2004 tarihinde toplanarak güven tazeleme oylaması yaparak sona ermiştir. *Tüzük değişikliği istekleri ise gündeme alınmamıştır.*

"Olağanüstü kongre çağrısında bulunanların sayısı kongre üye sayısının beşte birinden fazla olduğu halde, çağrı taleplerinin işleme alınmaması, Yasa'nın emredici hükümlerine aykırıdır". Bu aykırılığın giderilmesi için 03.07.2004 tarihinde, 2820 sayılı Yasa'nın 14/6. maddesi ve Parti Tüzüğünün 49. ve 54. maddeleri gereğince, delegelerin istekleri doğrultusunda, Olağanüstü Tüzük Kongresi yapılması Başsavcılık tarafından istenmiş, ancak, verilen sürede bu istek yerine getirilmemiştir. Bu sebeple Başsavcılık, partiye ihtar verilmesi talebinde bulunmuştur.

Parti de, istemde bulunanların bir kısmının taleplerini geri çekmeleri, diğer bir kısmının ise çağrı için yetkili olmadıkları halde başvuru yaptıklarını belirterek, Kanun ve Tüzük'te öngörülen beşte bir oranına ulaşılamadığı gerekçesiyle, tüzük değişikliği talebiyle yapılan olağanüstü kurultay çağrısının işleme konulmadığını ileri sürmüştür.

Bu konularla ilgili mahkeme şu sonuçlara ulaşmıştır; 2820 sayılı Yasa'nın 14/6. maddesinde, *"...Olağanüstü toplantılar, genel başkanın veya merkez karar ve yönetim kurulunun lüzum göstermesi veya* ***büyük kongre üyelerinin en az beşte birinin*** *yazılı istemi üzerine yapılır"* denilmektedir. Aynı maddenin 9. fıkrasında büyük kongrenin toplantı yeter sayısı için "büyük kongre üye tamsayısının salt çoğunluğudur" denilmek suretiyle, "tam sayı" açık bir biçimde vurgulanmaktadır. Aynı şekilde, 2820 sayılı Yasa'nın 14/9., 15., 19., 37., 55., 99. ve 100. maddelerinde de tam sayıdan

bahsedilmektedir. Parti tüzüğünün de 49/1. ve 54/2. maddelerinde, çağrı için "büyük kongre üyelerinin en az beşte biri"nin istemde bulunması aranmaktadır.

"Bu durumda, Yasa'da açıkça belirtilmedikçe, üye tam sayısının esas alınması olanağı bulunmadığından, kongre çağrısı ile ilgili beşte bir oranın hesaplanmasında delege tam sayısının değil, başvuru tarihindeki büyük kongre üyelerinin sayısının dikkate alınması gerekmektedir. Başvuru tarihindeki büyük kongre üyelerinin sayısı esas alındığında, 21.6.2004 tarihi itibariyle, Yasa ve Tüzükle belirli, beşte bir oranını aşan üyenin tüzük değişikliği için olağanüstü kongre çağrısında bulunduğu anlaşılmaktadır".

"… Olağanüstü kongre isteminden vazgeçen 78 delegeden, sadece 11'inin 21 Haziran 2004 tarihinden önce dilekçelerini geri aldıkları gözetildiğinde, vazgeçmelerinin hukuken geçerli olduğu tartışmasızdır. Ancak, beşte bir oranına ulaşan delegenin, süresi içinde yaptığı ve her hangi bir kabule bağlı olmayan toplu karar biçimindeki irade beyanıyla oluşan olağanüstü kongre çağrısı, hukuki sonuç doğurucu olup, bu sonuç hem kendilerini hem de parti yönetimini bağlayıcı niteliktedir. Bir başka ifadeyle, belirlenen sürede oluşan istem, yenilik doğurucu olduğundan sonraki vazgeçmelerin hukuken geçerli olduğu kabul edilemez. Bu nedenle, belirli süreden sonra gerçekleşen vazgeçmelerle, beşte bir oranın altına düşülmesi halinde, toplu karar biçimindeki sonucun önceden doğmuş olması ve bağlayıcı olan özelliği nedeniyle parti yönetiminin Genel Kurulu olağanüstü toplantıya çağırması gerekir". Buna göre, büyük kongre üyelerinin 21.6.2004 tarihi itibariyle, beşte birinden fazlasının, tüzük değişikliği için olağanüstü kongre çağrısında bulundukları sonucuna varılmıştır".

Sonuç olarak, 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın 14/6. maddesi gereğince, büyük kongre üyelerinin beşte birinin talebi üzerine, olağanüstü kongresini yapmayan CHP'ye, kararın tebliğ tarihinden itibaren altı ay içinde, bu aykırılığı gidermesi için aynı Yasa'nın 104. maddesi gereğince ihtarda bulunulmasına, oyçokluğuyla karar verilmiştir.

İncelenen kararlardan anlaşıldığı gibi, AYM'nin, parti içi demokrasiye aykırılık nedeniyle partiye ihtar verilmesine, ancak, yasanın konu ile ilgili açık bir düzenlemesi olduğu zaman karar verdiği görülmektedir. ANAP ve CHP ile ilgili olarak ilk incelenen iki ihtar isteminde görüldüğü gibi, parti genel başkanının bazı adayları önerebileceğine dair hükümleri, parti içi demokrasi ilkelerine ve açıkça yasaklanmadığı için de Anayasa'ya ve SPK'ye aykırı görmemektedir. Dolayısıyla, AYM'nin, Anayasa ya da yasada ayrıntılı olarak düzenlenmeyen, diğer bir ifadeyle, açıkça yasaklanmayan konuların, parti tüzüklerinde düzenlenmesinde bir sakınca görmediği sonucuna

varılabilir. SPK'de ayrıntılı olarak düzenlenmemekle birlikte, parti içi demokrasiyi ciddi şekilde zedeleyebilecek eylemlerin yaşanması ya da bu yönde düzenlemeler yapılması halinde Mahkemenin, mevcut yasal düzenlemelerde cevap bulamaması halinde nasıl bir karar vereceğini kestirmek güçtür. Ancak, kararlarında, "*parti içi demokrasinin gerçekleşmesi, demokrasinin yaşaması ve işlemesi bakımından zorunludur"* diyen Mahkemenin, parti içi demokrasiyi destekleyen ve koruyan kararlar vermesi beklenebilir.

2. TÜRKİYE'DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİNİN GERÇEKLEŞME KOŞULLARI

Buraya kadar anlatılanlar ışığında, Türkiye'de parti içi demokrasinin işlemediği, ya da en iyimser ifadeyle, yeterli düzeyde işlemediği ortaya çıkmaktadır. Ancak, demokrasinin, gerçek anlamıyla hayat bulabilmesi için, parti içi demokrasinin geliştirilmesi son derece önemlidir. Bu nedenle, Türk mevzuatında bir takım hukuksal değişikliklerin yapılması zorunlu görünmektedir. Ancak bunun da öncesinde, parti içi demokrasinin siyasal kültürle ilgili olduğu göz önüne alındığında, sadece hukuksal düzenlemelerin bu sorunun çözümünde yeterli olamayacağı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, öncelikle, Türk parti sisteminin öne çıkan özelliklerinin incelenmesi, konunun anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

Türk parti sisteminin öne çıkan bazı özellikleri, parti sisteminin, özellikle de Siyasi Partiler Hukuku'nun, değiştirilmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır. Türkiye'deki parti sisteminin özellikleri kısaca şu şekilde özetlenebilir (Erdem vd., 2000: 36-37):

- Türk parti sistemi, sosyal bölünmeler ve çatışmalardan çok, seçkinler ve liderler kontrolü altında şekillenmektedir.
- Partilerin işleyişi, devletin halkla olan ilişkilerine de yansıyan bir patronaj ağı içinde şekillenmektedir. Örgüt çalışmalarının her alanında, parti içi demokrasiden çok, kısıtlı bir elit grubun, özellikle de liderin ağırlıklı rol oynadığı görülmektedir.
- Askeri müdahaleler sonucu, partilerin, kalıcı ve istikrarlı bir taban oluşturma fırsatı bulamadığı, kurum kültürünün geliştirilemediği ve dolayısıyla da aktarılamadığı görülmektedir.

- Siyasal hayatı düzenleyen yasaların, yasaklarla dolu olduğu, kısacası, yasakçı bir siyaset anlayışının egemen olduğu görülmektedir.
- SPK'nin, partilerin tek tip örgütlenmesini öngörmesinin de etkisiyle, partilerin, özellikle de son dönemlerde, toplumsal farklılaşmanın ürünü olma niteliğini yitirdikleri görülmektedir.
- Partilerin içinde, üyeden genel merkeze, genel merkezden üyeye, karşılıklı iletişim ve etkileşimin eksik olduğu görülmektedir.
- Partilerin, örgütlenme düzeyleri zayıftır ve bu nedenle de, toplumla bağlantıları kopuktur. Partiler, kendilerini ve kadrolarını yenileyememekte, toplumun çeşitlenen ve artan sorunlarına çözüm üretememektedirler.
- Parti söylemleri, seçimden seçime değişmekte ve tutarlılık göstermemektedir.

Önceki bölümlerde anlatılanlar ışığında, parti içi demokrasinin işlemediği sistemlerde, toplumsal tercihlerin belirlenmesinde güçlükler yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Parti içi demokrasinin yokluğu halinde, gerek parti içinde, gerek parti sistemi genelinde, ifade özgürlüğünün işlerlik kazanması mümkün olmamaktadır. Benzer şekilde, halk kitlelerinin siyasetten uzaklaşması ile katılımcı mekanizmaların işlerlik kazanması da mümkün olamamaktadır. Böyle bir ortamda ise, karizmatik lider kadrolarının, siyasi hayata egemen olmaları kolaylaşmakta ve sistem genelinde, demokratik kültürün yerleşmesi zorlaşmaktadır. Bu nedenle, sivil toplum kuruluşlarının, partilere ulaşıp, etkinliklerini siyasi hayata yansıtabilme olanakları kısıtlanmaktadır. Bunun sonucu olarak, siyasa üretim biçimi ve çıktıları kişiselleşmekte, kamu yararı, liyakat gibi unsurların yerini patronaj ilişkileri almaktadır (Erdem vd., 2000: 36).

Türkiye'de de bu etkileşim sürecinin işlediği görülmektedir. Türk parti sistemi iyi işlememekte ve yukarıda anlatılan süreç, parti sistemi içinde, etkin bir biçimde varlığını sürdürmektedir (Erdem vd., 2000: 36). Bu noktada, parti içi demokrasinin gelişmesine yönelik çalışmaların acilen yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Zira, Türk parti sistemine hakim olan sorunların çözümü için bu yönde hukuki düzenlemeler yapılması, en azından, uzun vadede parti içi demokrasiyi geliştirmek yönünde önemli etkiler yaratabilecektir.

2.1. Düşünsel ve Kültürel Düzeyde Yapılması Gerekli Değişiklikler

Siyasi partiler, demokratik hayatın vazgeçilmez birer parçası oldukları gibi, çıkarları birleştirmek, yurttaşlarla devlet yönetimi arasında bağ kurmak, siyasal kadro yetiştirmek, devletin siyasal karar organlarını yönetmek gibi işlevleri nedeniyle, demokratik parlamenter rejimler için de son derece önemlidir. Bu derece önemli ve vazgeçilmez olan bu kurumlarda, parti içi demokrasinin gerçekleşmesi büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de parti içi demokrasinin sağlanabilmesi için, öncelikle, siyasal hayat tabiileşmelidir. Bunun yanında, düşünce, inanç, ifade ve örgütlenme özgürlüğü önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır (Erdem vd., 2000: 111-112).

Sıkça dile getirdiğimiz gibi, sadece SPK'de, tüzüklerde, yönetmeliklerde değişiklikler yapmak, parti içi demokrasiyi sağlamaya yetmez. "Parti içi demokrasi, siyasal kültürün bir yansıması, bir sonucudur". Ancak, unutulmamalıdır ki, siyasal kültür, donuk ve değişmez değildir. Toplum, yeniliklere yönelip değiştikçe, siyasal kültür de kaçınılmaz olarak, bu değişim ve gelişimden etkilenir (Kabasakal, 1995:140). Bu konuda önemli bir diğer nokta da, bu değişim ve gelişim istencinin, doğrudan toplumdan kaynaklanması gerektiğidir. Aksi takdirde, "tepeden inme toplumsal mühendislik anlayışıyla ne siyasal kültürün, ne de parti içi demokrasinin gelişmesine olanak yoktur" (Yanık, 2002: 171).

Demokrasinin sağlıklı işleyebilmesi için, öncelikle siyasal hayatın her tür yasaktan arınmış olması, sonra da siyasi partilerin kendi içlerinde demokratik bir iç düzene sahip olmaları gerekmektedir. Böyle bir iç düzen kurulabilmesinin ilk koşulu ise, parti istencinin aşağıdan yukarıya doğru oluşmasını sağlayacak bir örgütlenmedir. Bunun için de, tüm parti üyelerinin, örgütteki çalışmalara eşitçe katılma olanaklarının bulunması, yönetim organlarının belli sürelerle düzenli olarak yenilenmesi ve partinin otoriter bir yönetime meydan vermeksizin, üyelerce etkin denetimi gereklidir. Ancak, Türkiye'deki yasal kısıtlamalar bu konuda önemli bir engel oluşturmaktadır (Kabasakal, 1995: 141).

Demokrasiyi, parti içinde ve ülkede de etkin kılmak için, yeni bir yönetim anlayışına ve yönetim yapısına ihtiyaç vardır. Bu yeni yönetim anlayışı:

-Yurttaşa güvenen, insanların kendi çözümlerini üretecek yetkinlikte olduğunu kabul eden,

- Sivil topluma dayalı katılımcı demokrasiyi egemen kılmak isteyen,

-Yerinden demokratik yönetime ağırlık veren bir anlayış olmalıdır (Erdem vd., 2000: 112-113; Kabasakal, 1998: 25).

Bu yeni anlayışın, yönetimde, siyasette etkin olması gerekmektedir. Bilindiği gibi, nerede insanlar kendileriyle ilgili kararlara katılabiliyor ve alınan kararların uygulanmasını izleyebiliyorlar, bu uygulamaları değerlendirip değiştirebiliyorlarsa, ancak orada demokrasi vardır. Bu da, "siyasal kültürün olumlu yönde değişmesine katkıda bulunacak tutum ve düzenlemelerle gerçekleşebilir". Günümüzde, çağdaş ve demokratik değerlere yönelmiş olan Türk toplumunun ve sivil toplum kuruluşlarının da etkisiyle, bu değişim sürecinin başarıyla noktalanacağını ummak hatalı olmayacaktır (Erdem vd., 2000: 113; Kabasakal, 1998: 25).

Düşünsel anlamda ele alınması gereken bir diğer konu da, partilerin kendi içlerinde ihtilaflar yaşamasının, toplumdaki algılanışıdır. Zira, parti içinde ihtilaflar çıkması halinde, çoğunlukla, o partinin zayıflığı, güvenilir olmadığı ve parti içinde fikir birliği olmadığı yönünde bir inanç oluşmaktadır. Oysa, parti içi demokrasi, aynı zamanda, parti içindeki grupların, tartışmalarını önemli ölçüde açıkça beyan etmeleri anlamına da gelmektedir. Esasında, parti içindeki farklı cepheler, politikacıların enerjilerini tüketecek derecede fazla ve iç çekişmeler partinin programındaki düşüncelerini gölgede bırakacak kadar yoğunsa, gerçekten de parti "bozulmuş" ya da "nifak karışmış" olarak adlandırılabilir. Ancak, parti içi farklılıkların, çoğu kez, siyasi tartışmaların başlangıcı olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla, partiler, bu farklı seslere tahammül ettiği takdirde, parti içindeki bu farklılıklar, o partinin gücünün ve dinamiğinin bir göstergesi olur (Kempf, 2002: 4).

Özetle, Türk parti sisteminin patronaj dağıtmaya dayalı ve bu amaca yönelik lider hegemonyası altında şekillenen örgütlenme biçimini değiştirmek acil bir ihtiyaç halini almıştır. Türk parti sistemini, geniş halk katılımına açık, demokratik kontrol mekanizmalarının işleyebildiği bir yapıya kavuşturmak, sadece yasalarla gerçekleşebilecek bir olay değildir. Uzun dönemde, ülkede var olan siyasal kültürün

değişimi kadar, orta vadede makro ekonomik yapı ve bunun içinde devlet sektörünün yeri ve devlet imkanı etrafında şekillenen patronaj ağlarının siyasi getirilerinin en aza indirilmesi yoluyla bu konuda önemli bir aşama kaydedilebilir. Ancak, yapılacak bazı yasal düzenlemelerle, kısa dönemde de bir takım değişikliklerin sağlanması da mümkündür. Yukarıda incelendiği gibi, mevcut SPK'nin çizdiği yasal çerçevede, parti içi işleyişi ve demokrasiyi olumsuz yönde etkileyen pek çok hüküm bulunmaktadır. Bütün bunlara, bir de, seçmen eğilimini tümüyle yansıtmayan seçim sistemi ve siyasetin finansmanı konusundaki yasal boşluklar eklendiğinde, çok sayıda değişiklik ve yeni yasal düzenleme yapılması gereği ortaya çıkmaktadır (Erdem vd. 2000: 98).

2.2. Hukuksal Düzeyde Yapılması Gerekli Değişiklikler

2.2.1. Anayasa

Önceki bölümlerde el alındığı gibi, son dönemlerde, Anayasa'da ve SPK'de oldukça olumlu sayılabilecek bazı değişiklikler yapılmıştır. Ancak, bu olumlu değişikliklere rağmen, 1982 Anayasası ve 2820 sayılı SPK'de, halen, katılımcı bir toplum ve örgüt yapısı kurmaya imkan vermek bakımından eksiklikler bulunmaktadır. Bu bağlamda, Anayasa'da yapılması gereken en önemli değişiklik, siyasal partilerin kapatılmasının zorlaştırılması olmalıdır. Zira, çağdaş demokrasinin gereği, siyasi partilerin, çok istisnai hallerde kapatılmalarıdır. Yeni yapılan değişikliklerle, bu konuda olumlu bir adım atılmış olmakla birlikte, yeterli olmamıştır. Daha temel ve köklü değişiklikler yapılarak, siyasetin alanı genişletilmelidir. "Siyaset alanı, ancak eylem bazındaki fiiller nedeniyle daraltılabilmelidir". Aksi halde, ne ülke düzeyinde demokrasiyi, ne de parti içindeki demokrasiyi gerçekleştirmek mümkün olmayacaktır (Yanık, 2002: 174).

2001 yılı Anayasa değişikliğinin yaratabileceği bazı sorunlar üzerinde duran Sağlam (2002: 304), Anayasa'nın 68. ve 69. maddeleri hakkında, parti içi demokrasi ile ilgili olarak şu önerileri getirmektedir; Anayasa'nın 68/sonuncu maddesine göre, "Siyasi partilere, devlet, yeterli düzeyde ve hakça mali yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışların tabi olduğu esaslar **kanunla** düzenlenir". Hükmün bu kısmı korunmakla birlikte, kanunun yapacağı bu düzenlemenin

saydamlık ilkesi gözetilerek yapılması öngörülmelidir. Bu düzenlemeye koşut olarak, yasa koyucuya, "*siyasal partilerin ve adayların seçim harcamaları konusunda, bu* ***harcamaların sınırlarını ve denetim usullerini, saydamlık ilkesi çerçevesinde*** *düzenleme*" yükümlülüğü getirilmelidir.

Bunun yanında, parti içi demokrasi ilkesi bakımından, yasa koyucuya, yalnızca düzenleme değil, ***bu ilkenin gerçekleşmesini sağlama yükümlülüğünü*** öngören bir düzenleme getirilmelidir. Anayasa'da yapılması gerekli olan bu değişiklikler, yasada yapılması gerekli değişiklikleri hızlandırıcı bir nitelik taşıyacağından, bu değişikliklerin yapılması, parti içi demokrasinin gelişmesi için önemli bir adım olacaktır (Sağlam, 2002: 304). Anayasa'da yapılacak değişiklikler, temel bir öneme sahiptir. Zira, mücadeleci demokrasi anlayışının izlerini taşıyan 1982 Anayasası, mevcut SPK'yi de etkilemiştir. Hatta, kanun, Anayasa'dan kaynaklanan yasakçı zihniyeti daha da ileri götürerek, Anayasa'da yer almayan yasaklara bile yer vermiştir (Yanık, 2002: 174). Sonuç olarak, Anayasa'nın daha demokratik, daha özgürlükçü ve katılımcı bir hale getirilmesi gerekmektedir. Bu durum, siyasi partilerle ilgili olarak da olumlu gelişmelere kaynaklık edecektir.

2.2.2. Yasal Mevzuat

Parti içi demokrasi ile ilgili düzenlemeler, bilindiği gibi, Anayasa'dan çok SPK ile ilgilidir. Zira, Anayasa'nın ayrıntılı olarak parti içi demokrasiyi düzenlemesi beklenemez ve doğrusu da budur. Bunun yanında, parti içi demokrasiyi etkileyen hükümler içerdiğinden, seçim kanununun ve ayrıca, parti tüzük ve yönetmeliklerinin de incelenmesi gerekmektedir. Parti içi demokrasinin hukuksal olarak güvenceye bağlanması için, sözü edilen yasa, tüzük ve yönetmeliklerin demokratik esaslar çerçevesinde düzenlenmesi gerekmektedir. Ancak, yukarıda incelendiği gibi, bu konudaki mevcut düzenlemeler ne yazık ki parti içi demokrasiyi sağlayacak nitelikte değildir. Parti içi demokrasiyi sağlamaya yönelik yapılacak bazı hukuksal değişikliklerin, sorunun çözülmesini kolaylaştıracağı beklenebilir. Aşağıda, bu konuda yapılması gerekli yasal değişiklikler ele alınmakta, daha geniş bir alanı düzenlediğinden ve parti tüzük ve yönetmeliklerine göre daha bağlayıcı olduğundan SPK'ye ağırlık ve öncelik verilmektedir.

Ancak, bunların incelenmesine geçmeden önce, üzerinde durulması gereken, yasal olarak bazı değişiklikler yapılması gereken bir diğer konu da, sivil toplum örgütlenmesinin günümüzdeki görünümüdür. Zira, Türkiye'de, ne yazık ki, kısıtlı bir yasal çerçevede faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri, ilişki içinde oldukları devlete hakim patronaj ağlarının bir parçası haline gelme eğiliminde olup, yalnız talep dile getiren, fakat, çözüm üretme ve uygulama aşamalarında yetersiz kalan örgütler olarak karşımıza çıkmaktadır. "Bu yüzden sivil toplum kuruluşları, siyasal arenada partilerle eş bir ağırlığa kavuşamamakta, modern katılım yolları ortaya çıkarmamakta, siyasal yaşam da, böylelikle, kısır bir döngü içinde kalmaktadır" (Erdem vd., 2000: 99-100). Bu durum, siyasal partilerin, siyaset yapmanın tek aracı haline gelmelerini kolaylaştırmakta, katılım olanaklarını daraltmaktadır. Bu nedenle, sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesine yönelik düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde, tam anlamıyla işleyen bir demokrasiden söz edilemez. Neticede, böyle bir ortamda da parti içi demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesi mümkün görünmemektedir.

2.2.2.1. Siyasi Partiler Kanunu

Öncelikle, belirtmek gerekir ki, yürürlükte SPK, ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Kanunun, demokrasiye derinlik kazandıracak, siyasal katılımı genişletecek biçimde değiştirilmesi gerekmektedir (TESAV, 2006). İlkin, siyasi partilerin tanımını yapan SPK'nin 3. maddesinin değiştirilmesi gerekmektedir. Buna göre, "Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile ***milli iradenin oluşmasını sağlayarak, demokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden*** ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır" şeklindeki düzenlemenin değişikliğe ihtiyacı vardır. Siyasi partilerin, çağdaş demokrasi anlayışı doğrultusunda "milli iradenin ortaya çıkmasında" tek araç olmadığı, bu doğrultuda, sivil toplum örgütlerinin, hatta bazı durumlarda doğrudan toplumun kendisinin de milli iradenin oluşmasını sağlayan araçlar olduğu göz önüne alındığında, maddenin "…***milli iradenin oluşmasına katılarak, demokratik bir devlet ve toplum anlayışı içinde, devleti ve toplumu yönetmek, denetlemek ve etkilemek***…" şeklinde değiştirilmesi gerekmektedir (TÜSİAD, 2001: 15).

Bölüm başında, ayrı başlıklar halinde incelenen, SPK'nin parti içi demokrasiyi etkileyen maddeleri, üzerlerinde bazı yasal değişiklikler yapılması yoluyla, parti içi demokrasiyi olumlu yönde etkileyecek hükümler haline getirilebilirler. Hiç değilse, içlerinde barındırdıkları sakıncalı ifadelerden arındırılabilirler. Aşağıda, yine ayrı ayrı başlıklar altında, yapılması gerekli değişiklikler ele alınmakta ve çözüm önerilerine yer verilmektedir.

2.2.2.1.1. Parti Örgütlenmesi ve Faaliyeti

Bölümün başlarında da ifade edildiği gibi, SPK, siyasi partilerin "tek tip örgütlenmesini" zorunlu kılmaktadır. Bu durum, parti tüzüklerini göstermelik hale getirmekte ve yasanın, parti tüzüklerine bırakılması gereken pek çok ayrıntıyı içerdiği görülmektedir. SPK'nin hemen hemen her maddesinde bir yasaklama getirilmektedir. Partilerin ilçe düzeyinin altında örgütlenmeleri yasaklanmış, ayrıca, yaş, meslek, coğrafya ve kurumlara göre örgütlenmeleri de engellenmiştir. 1995 yılında anayasal engel kalkmış olmasına rağmen, SPK'deki gerekli düzenleme, ancak 4445 sayılı yasa ile 1999 yılında yapılabilmiştir. Bu değişiklik ile partilerin yasal olarak, kadın ve gençlik kolları kurabilme imkanı açılmıştır (Erdem vd., 2000: 99).

Ancak günümüzde hala mevcut olan bazı örgütlenme yasakları, partilerin toplumla bağlarını koparmakta, katılımı sınırlamaktadır. Örneğin, siyasi partilerin sanayi kuruluşlarında örgütlenmeleri, dernek ve vakıf kurmaları, sivil toplum örgütleriyle, sendikalarla resmen organik ilişkiler kurmaları yasaktır. Dolayısıyla, bütün bu yasaklar, tüzük ve yönetmelikleri göstermelik hale getirmektedir. Siyasi partiler, tüzük ve yönetmeliklerini, SPK'ye uygun olarak hazırlamakta, ancak, uygulamada, yasanın getirdiği kısıtlamaları aşacak düzenlemelere gitmekte ve ilişkiler kurmaktadırlar. Bu noktada, SPK'nin değişmesi, yasaklarından arınması gerektiği ortaya çıkmalıdır. Zira, partiler, tüzüklerinde öngördükleri şekilde örgütlenebilmelidirler. Mahalle ve köy örgütlenmesi, partilerin demokratik bir iç düzen ve işleyişe sahip olmasının ilk koşuludur. Mahalle ve köy örgütlenmesi sayesinde, parti istencinin aşağıdan yukarıya oluşması sağlanabilir (Erdem vd., 2000: 99-112).

Parti örgütlenmesini düzenleyen SPK'nin 7. maddesi, siyasi partilerin teşkilatının; merkez organları ile il, ilçe ve belde teşkilatlarından; Türkiye Büyük Millet Meclisi Grubu ile il genel meclisi ve belediye meclisi gruplarından ibaret olduğunu düzenlemektedir. 1999 yılında 4445 sayılı yasa ile bu maddeye eklenen fıkraya göre "partilerin tüzüklerinde ayrıca kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri yan kuruluşlarla, yabancı ülkelerde yurtdışı temsilciliği kurulması öngörülebilir".

Bu haliyle mevcut SPK, partilerin tek tip örgütlenmesine izin vermekte ve partilerin ideolojileri ve dünya görüşlerine paralel bir örgütlenme yapısına gitmelerini sınırlamaktadır. Oysa, partilerin teşkilatlanma ve işleyişleri ile ilgili esasları, tüzüklerinde belirtilmek kaydıyla serbest bırakılmalıdır Siyasi partiler, maddede sayılan parti organları dışında, ihtiyaçlarına göre farklı organlar oluşturulabilmelidir. Bu organların seçim tarzı, kuruluş ve faaliyet şekil ve şartları, üye sayısı, merkez teşkilatları ile ilişkileri gibi ayrıntılar ise tüzüklerinde gösterilmelidir (TESEV, 2006).

Siyasi partilerin merkez, il, ilçe ve belde dışında örgüt kuramayacaklarını düzenleyen (SPK. Md. 7) yasağın bir anlamı kalmamıştır. Siyasi partilerin köylerde açacakları şubeler ve temsilcilikler, halk için birer eğitim merkezi olacak ve demokrasiyi tabana yayacaktır. Bu nedenle, bu yasağın kaldırılması gerekmektedir (Türk- Panel, 1997: 70). Her ne kadar SPK md. 7/5'teki "*siyasi partiler, yukarıdaki fıkralarda belirtilenler dışında herhangi bir yerde ve herhangi bir ad altında teşkilat kuramazlar*" şeklindeki fıkra 1999 yılında mülga edilmiş olsa da, 1. fıkranın bağlayıcılığı devam etmektedir.

Bu noktada, SPK'nin 7/1 maddesine 1999 yılında eklenen ve siyasi partilerin tüzüklerinde yan kuruluşlar ve yabancı ülke temsilciliği kurulmasının öngörülebileceği yönündeki düzenlemeye ek olarak, dilerlerse ***ocak ya da bucak örgütleri kurabilme, hatta coğrafi temel dışında da örgütlenme olanağı*** sağlanmalıdır. Örgütlenmede böyle bir serbestliğin tanınması, parti tabanının güçlenmesi ve dolayısıyla parti içi demokrasinin etkisinin artması bakımından da zorunlu görülmektedir (Sağlam, 2002a: 23; 2000: 252; Çelebi, 2007: 31).

Ancak, parti içi demokrasinin işlerlik kazanması için, merkezin kontrolünü azaltmayı öngören düzenlemelerin gerçekleşmesi kolay değildir. Özellikle de, mevcut yönetimlerin, parti teşkilatları üzerindeki gücünü azaltacak düzenlemelerin kanunlaşması oldukça zor görünmektedir. Unutulmamalıdır ki, bu amaca yönelik düzenlemelerin gerçekleşmesi, ancak, parti üyelerinin ve sivil toplum kuruluşlarının talebi ve baskısıyla mümkün olabilir. Partilerin toplumdan gelen bu değişim talebine uyması ve yeniden yapılanmaları halinde, toplumun da partilere olan güven ve desteği artacaktır (Erdem vd., 2000: 103-104). Bu nedenle, öncelikle sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi ve halkın siyasete katılım imkanlarının arttırılmasına yönelik düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

2.2.2.1.1.1. Büyük Kongre

Bilindiği gibi siyasi partilerin en yüksek organı büyük kongredir. SPK'nin 14. maddesinde düzenlenen bu kurum, seçilmiş ve tabii üyelerden oluşmaktadır. "*Seçilmiş üyeler, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının iki katından fazla olmamak kaydıyla, parti tüzüğünde gösterilen şekilde ve sayıda il kongrelerince seçilen delegelerdir*". Maddede yer alan, tabii üyeler ise; *parti genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulu ile merkez disiplin kurulu üyeleri ve partinin üyesi olan bakanlar ve milletvekilleridir"*.

Maddede, Büyük Kongrenin seçilmiş delege sayısının, TBMM üye tamsayısının iki katıyla sınırlandırılmış olması, demokrasi esasları ile örtüşmemektedir. Zira, onlarca il, yüzlerce ilçe ve de binlerce belde teşkilatları bulunan siyasi partilerin, TBMM üye tamsayısının iki katı, yani 1100 seçilmiş delege ile kongre yapabilmesi; derneklerin, hatta spor kulüplerinin bile, tüm üyeleriyle genel kurul toplantıları yapabilme olanağı olması karşısında, siyasi partilerin böyle bir sınırlamaya tabi olmaları, tutarsız ve de gereksizdir. Bu nedenle, Büyük Kongrelerin, tabii üyelerinden çok fazla oranda ve il, ilçe ve belde teşkilatlarını gereği gibi temsil edebilecek sayıda delegeyle yapabilmesine olanak verilmelidir. En azından, parti tüzüklerinde, daha geniş bir katılım öngörmek isteyecek partilerin bu konuda engellenmemesi gerekir. Zira, parti genel merkezlerinin egemenliği sorununun en önemli sebeplerinden biri de, seçilmiş delege sayısının kanunla sınırlandırılmış olmasıdır (Üçışık, 1999: 365).

Öte yandan, Türkiye'de partilerin en kötü işleyen yönlerinden biri olan "delegelik sistemi"nin tamamen kaldırılması (Yanık, 2002: 177) ya da bölüm sonunda "Parti Üyeliği ve Delegelik" başlığı altında ele alınacağı gibi, delege seçimlerinin çok ayrıntılı bir biçimde düzenlenmesi gerektiği de dile getirilen diğer eleştiriler arasındadır (TÜSİAD, 2001: 20-21). Aksi takdirde, mevcut sistem, parti içi demokrasi için önemli sakıncalar yaratmaya devam edecektir. Delegelik sistemi tamamen kaldırılmasa bile, en azından, genel başkanın seçimi konusunda, sadece TBMM üye tamsayısının iki katı kadar sayıdaki seçilmiş delegeler değil, tüm üyelerin oy kullanabileceği bir sistem geliştirilebilir. Örneğin, genel başkan seçiminde parti üyeleri, ülke genel seçimlerindekine benzer şekilde, kayıtlı oldukları parti örgütünde oy kullanabilirler. Parti için son derece önemli olan "genel başkan"ın seçimi konusunda, tüm üyelerin oy kullanma hakkının olması daha demokratik bir yöntem olacaktır.

Bilindiği gibi, Türkiye'de siyasi partilerin geçmişlerinin çok kısa oluşu, bu partilerin gelenek oluşturma, parti üyeleri ve milletvekillerinin bu gelenekleri hissetme ve yaşatmalarına olanak vermemiştir. Partilerde yerleşmiş bir örgüt kültürü bulunmadığı görülmektedir. Önemli bir diğer husus da, parti yönetimlerinin ve liderlerin, parti işleyişi üzerinde son derece etkili olmaları ve tüm kongre üyeleri üzerinde baskı kurabilmeleridir. Bu nedenle, hem parti geleneklerinin devam ettirilmesi, hem de parti yönetimlerinin çok fazla etkili olmamaları için, eski bakan ve parlamento üyelerinin Kongrede üye olarak varlıklarını sürdürmeleri gereklidir. Bu amaçla, kanunda, Kongrede yer alacak kişilerin *"milletvekilleri*" olduğunu düzenleyen hükmün, eski ve yeni tüm parlamenterleri kapsayacak şekilde değiştirilmesi önerilmektedir. Bu değişiklik, aynı parti içinde yer alan farklı görüşlerin temsil edilebilmesini sağlayacak, böylece, parti içi demokrasi arttırılabilecektir. "Her şeyden önemlisi, parti liderlerinin daha zor etki edebileceği eski, etkin ve parti politikasını yönlendirmiş, etkilemiş partililerin, parti temel platformlarında etkin olmalarını mümkün kılacaktır" (TÜSİAD, 2001: 23).

Bu amaçla 14. maddenin 3. fıkrasının[68] son cümlesinin şu şekilde değiştirilmesi önerilmektedir; "*tabii üyeler; parti genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulu ile*

[68] Tabii üyeler; parti genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulu ile merkez disiplin kurulu üyeleri ve partinin üyesi olan bakanlar ve milletvekilleridir (SPK 14/3)

merkez disiplin kurulu üyeleri ve partinin üyesi olan ***ve olmaya devam eden eski ve yeni bakanlar ve parlamento üyeleridir****"* (TÜSİAD, 2001: 23).

2.2.2.1.1.2. Genel Başkan

SPK'nin 15. maddesinde düzenlenen genel başkanlık kurumunda da bir takım değişiklikler yapılması parti içi demokrasiyi arttırabilecektir. Örneğin, maddenin 2. fıkrasında, parti genel başkanının en çok üç yıl için seçilebileceği öngörülmektedir. Ancak, kaç dönem için seçilebileceğine yönelik bir düzenleme yer almamaktadır.

Bilindiği gibi, Türkiye'de "lider hegemonyası" olgusunun nedenlerinden biri de, Genel başkanların çok uzun bir süre için seçilmeleridir. Parti içi demokrasinin geliştirilebilmesi ve lider hegemonyasının azaltılabilmesi için başkanın seçim dönemlerini belli bir süre ya da seçim dönemi ile sınırlamak, düşünülebilecek önlemlerden biridir (TÜSİAD, 2001: 25). Nitekim, SPK'nin anılan 15/2. maddesi, 28.3.1986 tarihinde, 3270 sayılı Kanunla değiştirilmeden önce, genel başkanın, en çok iki yıl için seçilmesini, aynı kişinin altı defadan fazla seçilememesini, yeniden seçilebilmesi için, aradan dört yıllık bir sürenin geçmesini öngörmekteydi (Üçışık, 1999: 367).

Parti genel başkanının, seçim dönemlerini, belli bir süre ya da seçim dönemi ile sınırlamak fikri, kaç dönemle sınırlanacağı bakımından tartışılabilecek bir konu olup, parti başkanının hükümette görevliyken parti başkanlığının sona ermesini engelleyebilecek bir düzenlemenin de kanuna dahil edilmesi düşünülebilir (TÜSİAD, 2001: 25). Ancak, bize göre, her ne kadar parti içi demokrasiyi geliştirebilecek nitelikte olsa da, başarılı bir başkanının, seçimi tekrar kazanabilecek olduğu halde, yasadaki dönem sınırlaması nedeniyle seçilemeyecek olması da demokrasi ile bağdaşmaz. Ancak, parti içi demokrasi ile ilgili en büyük sorun kaynaklarından birinin lider sultası olduğu düşünüldüğünde, bunu engelleyecek bir takım yasal değişikliklerin yapılmasına ihtiyaç duyulduğu da ortadadır. Bu nedenle, aynı kişinin tekrar seçilebilmesi için aradan en fazla bir ya da iki dönemlik bir sürenin geçmesini öngörecek bir düzenlemenin tekrar yasaya dahil edilmesi düşünülebilir. Ancak, yasanın ilk halinde olduğundan farklı olarak, bir kişinin en fazla kaç dönem seçilebileceğine ilişkin bir sınırlamanın

getirilmesinin, parti içi demokrasiyi sağlamak amacıyla da olsa, seçimlerin demokratikliğin zedeleyeceği unutulmamalıdır.

Bu noktada, bir kez daha ortaya çıkmaktadır ki, parti içi demokrasi, yasalardan çok, gelenekler, kültür ve parti örgütünün ve liderlerin özellikleriyle ilgilidir. Ancak, bu konuda, bir takım objektif ölçütler geliştirilmesi de mümkündür. Örneğin, partinin hangi kademesinde olursa olsun, görevinde başarısız olanlar görevlerinden ayrılmalıdır. Daha somut bir örnek olarak, başarıyı ölçen etmen olarak seçimler ele alınabilir ve partinin genel başkanının, arka arkaya yapılan iki genel seçimde başarısız olmuşsa, ya da partisinin oyunu %5 azaltmışsa, görevini bırakması düşünülebilir. Böylece, kişilere bağlı parti yapıları ortadan kalkarak kurumsallaşma ve süreklilik sağlanabilir (Yanık, 2002: 135). Bu tür geleneklerin oluşturulması, şüphesiz, parti tabanının ve toplumun bu yöndeki talepleri ile ve değişim istekleriyle gerçekleşebilecektir. Nitekim, Demokrat Parti genel başkanı Mehmet Ağar'ın, 2007 genel seçimlerinde partisinin başarısız olması sonucu istifa etmesi, bu konuda örnek bir davranış olarak değerlendirilebilir.

Bu konuyla ilgili getirilen bir diğer öneri ise, Türkiye'de, genel başkanlara güvensizlik oyu verilebilecek bir ortamın kurulmasıdır. Şöyle ki, bir partinin bütün milletvekilleri, seçilmiş il ve ilçe başkanlarının %20'sinden oluşan bir kurulun, güvensizlik oyu ile genel başkanı düşürmesine imkanının tanınması, Türk siyasi hayatına kalite getirecek ve demokrasinin önünü açacaktır (Akyol- Panel, 1997: 26-27).

2.2.2.1.1.3. İl Teşkilatı

SPK'nin il teşkilatını düzenleyen 19/2. maddesinde yer alan " İl kongresi, sayısı altı yüzden fazla olmamak üzere, parti tüzüğüne göre ilçe kongrelerince seçilen delegelerden oluşur. *O ilin partili milletvekilleri ile yönetim ve disiplin kurulları başkan ve üyeleri, il kongresinin tabii üyeleridir"*, maddenin 5. fıkrasında yer alan "*işten el çektirme kararının il yönetim kuruluna bildirilmesinden itibaren kırk beş gün içinde il kongresi toplanarak yeni il yönetim kurulunu seçer*" ve 6. fıkradaki, *"İl Başkanı, en çok üç yıl için seçilir"* şeklindeki düzenlemelerin değiştirilmesi, parti içi demokrasinin geliştirilebilmesi bakımından gerekli görülmektedir (TÜSİAD, 2001: 26).

Bu değişiklik önerisi, Büyük Kongre ile ilgili olarak önerilen değişiklikle aynı gerekçelere dayanmaktadır. Yani, hem parti içinde geleneklerinin devam ettirilmesi, hem de parti yönetimlerinin eskisi kadar etkili olamamaları için, eski bakan ve parlamento üyelerinin, Kongrede üye olarak varlıklarını devam ettirmeleri gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle, kanunda, İl Kongresinde yer alacak kişilerin "milletvekilleri" olduğunu düzenleyen hükmün, eski ve yeni tüm parlamenterlerin katılımına imkan verecek şekilde değiştirilmesi önerilmektedir. Bu değişiklik, aynı parti içinde yer alan farklı görüşlerin temsil edilebilmesini, dolayısıyla, parti içi demokrasinin gelişmesini sağlayacaktır (TÜSİAD, 2001: 26).

Siyasi partilerde, genel merkez hegemonyasına yol açan nedenlerden biri de, İl Yönetim Kurullarının feshedilebilmesi imkanı ve bu şekilde bir fesih gerçekleştikten sonra, kanuni süre olan kırk beş gün içinde yeni yönetimlerin seçilmemesidir. Kanunda aksi yer almasına karşın, genel merkezler, hoşlarına gitmeyen il yönetimlerini feshetmekte, yerine yenisini "atamakta" ve daha sonra yaptıkları yeni atamalarla bu kırk beş günlük süreyi ihlal etmektedirler. Bu doğrultuda, o ildeki üyelerin silinmesi ya da üyeliklerin düşürülmesi yoluna dahi gidildiği görülmektedir. Bu durum, il teşkilatlarının tamamen merkeze bağımlı hale gelmesine yol açmaktadır. Zira, merkez örgütü, il ölçeğinde tüm temsilcileri, delegeleri atayabilmektedir. Neticede, il yönetimlerinin ve giderek de siyasi partilerin, parti tabanı ile bağlantıları zayıflamaktadır. Bu sakıncaların giderilebilmesi ve parti içi demokrasinin gerçekleştirilebilmesi için, İl Yönetim Kurulunun feshedilmesi ve ne sebeple olursa olsun, kanuni süre içinde yenisinin kurulmaması durumunda, partinin demokratik işleyişe uymayan bir parti olması nedeniyle, en demokratik işlevi olan seçimlere katılma imkanı, en azından o ilde seçimlere katılma hakkı elinden alınmalıdır. Böyle bir müeyyide, partilerin, son derece antidemokratik olan bu uygulamalarını sona erdirmeleri sonucuna yol açacaktır (TÜSİAD, 2001: 27).

Yukarıda açıklanan nedenlerle, 19. maddede[69] yapılması gerekli değişiklikler şunlardır; 2. fıkra, "***O ilin eski ve yeni parlamento üyeleri ile yönetim ve disiplin***

[69] İl kongresi, sayısı altıyüzden fazla olmamak üzere, parti tüzüğüne göre ilçe kongrelerince seçilen delegelerden oluşur. O ilin partili milletvekilleri ile yönetim ve disiplin kurulları başkan ve üyeleri, il kongresinin tabii üyeleridir. Geçici yönetim kurulu başkan ve üyeleri de kongreye katılma hakkına sahiptirler. Ancak geçici il yönetim kurulu başkanı ve üyelerinden delege sıfatı olmayanların kongrede oy kullanma hakları yoktur (SPK 19/2)

kurulları başkan ve üyeleri de kongreye katılma hakkına sahiptirler", işten el çektirme ile ilgili fıkra[70], "***işten el çektirme kararının il yönetim kuruluna bildirilmesinden itibaren kırk beş gün içinde il kongresinin toplanarak yeni il yönetim kurulunu seçmesi zorunludur. Bu süre, yeni atamalarla veya başka yollarla uzatılamaz***". Bu süre içerisinde il kongresi için yeni delegeler seçilmiş değil ise, kongre eski delegelerle toplanır. "***Kırk beş günlük süre içinde, kongre toplanıp yeni il yönetim kurulu seçilmez ise, o ilde parti il teşkilatı infisah etmiş sayılır. Parti genel merkez karar ve yönetim organı, o ilde üç yıl süre ile il yönetim kurulu oluşturamaz. Bu süre içinde yapılacak milletvekili ve mahalli idareler seçimlerine parti o ilde katılamaz"*** (TÜSİAD, 2001: 27-28).

Uygulamaya yansıyan sorunlar da göz önüne alındığında, SPK'nin 19/5. ve ileride inceleneceği gibi, 20/9. maddelerinde yer alan, il başkanı ile yönetim kurulunun veya ilçe başkanı ile ilçe yönetim kurulunun merkez karar ve yönetim kurulu veya il yönetim kurulunca "*işten el çektirme yetkisi*"nin sınırlandırılması gerektiği daha net olarak ortaya çıkmaktadır. Yukarıdaki öneri dışında, aynı maddeyle ilgili olarak bir başka öneri ise, "***işten el çektirme yetkisinin bir seçim dönemi içinde yargı denetimine tabi olmaksızın yalnızca bir kez kullanılabileceği, bu yetkinin ikinci ve izleyen kullanımlarının yargısal denetime tabi olacağı****",* şeklinde bir değişiklik yapılmasıdır (Sağlam, 2002a: 23; 2000: 252). İkinci kez el çektirme halinde yapılacak söz konusu yargısal denetim, işten el çektirilen il teşkilatının başkan ya da yönetim kurulunun, bulunulan ilin Asliye Hukuk Mahkemesine itiraz edebilmesi yoluyla gerçekleştirilmelidir. "***Mahkeme, bu itirazları, diğer işlerden önce ve en geç otuz gün içinde basit muhakeme usulüne göre inceleyerek karara bağlar, bu karar kesindir. Mahkeme kararından önce yeni il kongresi toplanamaz***" (Çelebi, 2007: 54).

Siyasi partiler, il temelinde de, merkeze benzer şekilde çalışmaktadır. Zira, il başkanları da, diğer tüm yöneticiler gibi, bir kez seçildikten sonra, kendine bağlı kişileri

[70] İl başkanı ile il yönetim kurulu il kongresince seçilir. İl başkanı ile yönetim kurulunun, seçim şekli ve merkez karar ve yönetim kurulunca hangi hallerde ve nasıl işten el çektirileceği ve geçici yönetim kurulunun nasıl oluşturulacağı parti tüzüğünde gösterilir. El çektirme kararı, 101 inci maddenin (d-1) bendinde gösterilen haller dışında yetkili kurulların üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ve gizli oyla alınır. İşten el çektirme kararının il yönetim kuruluna bildirilmesinden itibaren kırkbeş gün içinde il kongresi toplanarak yeni il yönetim kurulunu seçer. Bu süre içerisinde il kongresi için yeni delegeler seçilmiş değilse, kongre eski delegelerle toplanır (SPK 19/5)

etraflarında toplayarak gerekli örgütlenmeyi sağlamaktadır. Bu sayede de uzun süre görevlerinde kalmaya çalışmakta ve çoğu zaman da başarılı olmaktadırlar. Bu durum, partinin il örgütü içinde de demokrasinin varlığını zedelemektedir. Bu sakıncanın giderilmesi için, İl Başkanlığına seçilmenin sadece iki dönem için mümkün olması ve bunun da ancak araya bir dönem girdikten sonra gerçekleşebilmesini düzenleyen bir yasal değişiklik yapılması önerilmektedir. Bu yasal değişiklik sayesinde, belirli kişilerin doğrudan, ya da parti genel merkezinin belirli kişiler aracılığı ile il bazında partilere tamamen hakim olması da engellenebilecektir (TÜSİAD, 2001: 27). Ancak, bu noktada, genel başkanların seçimi ile ilgili öne sürdüğümüz çekinceler unutulmamalıdır. Zira, bu tür bir sınırlama, parti içi demokrasiyi geliştirebilecek nitelikte olsa da, seçimin demokratikliğini zedeleyebilecek niteliktedir.

Bilindiği gibi, SPK'nin 19/7.maddesine göre, "İl başkanı en çok üç yıl için seçilebilir". Bu maddede şu şekilde bir değişiklik yapılması önerilmektedir. "***Bir kişi en fazla iki dönem için seçilebilir. Ancak, bir dönem ara vermeden, ikinci kez yeniden seçilmek mümkün değildir"*** (TÜSİAD, 2001: 28). Yukarıda da belirttiğimiz gibi, böyle bir değişiklik yapılmasının seçimin demokratikliği ile pek bağdaştığı söylenemez. Ancak, unutulmamalıdır ki, Türkiye'de partiler ile ilgili olarak en çok şikayet edilen sorun, seçimlerin demokratik yapılmadığından çok, parti içi demokrasinin olmayışıdır. Bu nedenle, her ne kadar demokratik seçim ile bağdaşmadığı düşünülse de, bu değişikliğin yapılması bir ihtiyaç haline gelmiş gibi görünmektedir.

Parti içi demokrasinin geliştirilebilmesi için üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da, parti tabanlarının, yönetici kadroları sorumlu tutup, kontrol edebilecekleri mekanizmalar yaratılması gereğidir. Bunun için de öncelikle, delege seçimlerinin temsil adaletiyle çelişen uygulamalarının önüne geçmek gerekmektedir. Türkiye'de partilerin il ve ilçe örgütlerinin, parti politikasına katkıda bulunması ya mümkün olmamakta ya da çok zayıf bir biçimde gerçekleşmektedir. Seçim bildirgesi hazırlama süreci, kimi ülkelerde oldukça uzun ve geniş katılımla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Oysa, Türkiye'de bu seçim bildirgesi, partilerin merkez teşkilatları tarafından, yerel örgütlere pek fazla danışılmadan hazırlanmaktadır. Oysa parti program, bildirge ve özellikle yerel çözüm bildirgeleri yazma sürecini katılımı artıcı bir

şekilde gerçekleştirmek, parti içi demokrasinin gelişimine katkı sağlayacaktır (Erdem vd., 2000: 103).

2.2.2.1.1.4. İlçe Teşkilatı

İlçe teşkilatını düzenleyen SPK'nin 20. maddesinin 2. fıkrasında yer alan "*İlçe yönetim kurulu ve varsa ilçe disiplin kurulu başkan ve üyeleri ilçe kongresinin tabii üyeleridir",* 5 ve 6. fıkralarda yer alan "*Parti tüzüğünde, münhasıran delege seçimi işlemlerini yürütmek üzere köy veya mahallelerdeki üyelerden birinin görevlendirilmesi öngörülebilir*"."*Delege seçimiyle ilgili diğer hususlar parti tüzüğünde gösterilir*" şeklindeki ifadelerin değiştirilmesi, parti içi demokrasiye katkı sağlayabilecektir. Yine 9. ve 10. fıkralarda yer alan şu ibarelerin de değiştirilmesi gerekmektedir; "*İşten el çektirme kararının ilçe yönetim kuruluna bildirilmesinden itibaren okuz gün içinde ilçe kongresi toplanarak yeni ilçe yönetim kurulunu seçer. Bu süre içerisinde ilçe kongresi için yeni delegeler seçilmiş değilse, kongre eski delegelerle toplanır*". "*İlçe başkanı en çok üç yıl için seçilir*".

Bu bağlamda, İlçe Kongrelerine katılacak temsilcilerin, eski maddede olduğu gibi, sadece İlçe yöneticileri ile sınırlı olmaması, "hem partinin ilçe düzeyi ile il düzeyini ve merkezini politikalar oluşturmaları açısından birbirine bağlayabilecek, hem de ilçenin, sadece kendi yerel sorunları ile değil, partinin el atmakla yükümlü olduğu tüm genel sorunlarla ilgilenmesini sağlayacaktır". İlçe kongreleri, sadece ilçe yöneticilerinin değil, o ilçeye kayıtlı bulunan tüm parlamenterlerin, il genel meclisi ve belediye meclisi başkan ve üyelerinin de katılımları ile daha demokratik bir hale getirilebilir. Bu çerçevede, sadece yeni milletvekillerinin değil, eski ve yeni tüm parlamenterlerin katılımına imkan verilmesi, partinin gelenek oluşturmasına ve geçmişle bağlantılarını koparmamasına yardımcı olacağı gibi, parti liderinin daha zor etki edebileceği eski, etkin ve parti politikasını yönlendirmiş olan kişilerin varlığı, parti içi demokrasinin gelişmesine katkıda bulunabilecektir (TÜSİAD, 2001: 30-31).

Bu amaçla, 20. maddesinin[71] ilgili fıkralarında şu değişikliklerin yapılması önerilmektedir. " ***O ilçeye kayıtlı eski ve yeni parlamento üyeleri, il genel meclisi ve belediye başkanı ve belediye meclis üyeleri ile ilçe yönetim kurulu ve varsa ilçe disiplin kurulu başkan ve üyeleri ilçe kongresinin tabii üyeleridir***". "***İlçe kongresi, il kongresinin yapılmasına engel olmayacak şekilde parti tüzüğünde gösterilen süreler içinde toplanır***" (TÜSİAD, 2001: 31).

Bilindiği gibi, partiler rejiminin en kötü ve en antidemokratik uygulamalarından bir diğeri de, parti bünyesinde yapılan delege seçimleridir. Türkiye'de bu seçimlerin demokratik esaslara göre yapılmıyor olması, sürekli olarak bir eleştiri konusu olmuştur. Oysa, delege seçimlerinin daha demokratik ve hukuka uygun biçimde yapılması, partinin tabanı ile bağlantı kurmasını ve genel merkezin, neredeyse tüm adayları merkez yoklaması ile atamasını engellemeye yardımcı olacaktır. Bu nedenle, delege

[71] **SPK Madde 20 -** Siyasi partilerin ilçe teşkilatı, ilçe kongresi, ilçe başkanı, ilçe yönetim kurulu ve belde teşkilatından meydana gelir. Parti tüzüğünde ilçe disiplin kurulu teşkili de öngörülebilir. Bir ilçede teşkilatlanma, ilçe sınırları içerisindeki beldelerin en az yarısında teşkilat kurmayı gerektirir. Belde sayısı üç veya daha az ise beldenin sadece birinde teşkilat kurulmuş olması yeterlidir.

İlçe kongresi, ilçe ve çevresindeki köy ve mahallelerde partinin son genel seçimde aldığı oy sayısına göre, seçime katılmamış partilerde ise üye sayısına göre, bu Kanunun 10 uncu maddesinde gösterilen siyasi partiler sicilinde kayıtlı ilgili parti üyelerinin seçtikleri, sayısı 400'ü aşmayan delegelerden oluşur. İlçe yönetim kurulu ve varsa ilçe disiplin kurulu başkan ve üyeleri ilçe kongresinin tabii üyeleridir. Geçici ilçe yönetim kurulu başkan ve üyeleri de kongreye katılma hakkına sahiptir. Ancak geçici ilçe yönetim kurulu başkan ve üyelerinden delege sıfatı olmayanların kongrede oy kullanma hakkı yoktur.

Delege seçimleri; köy ve mahallelerde partinin bu yerlerde son genel seçimde aldığı oy miktarı, seçime katılmamış partilerde ise üye sayısı esas alınmak suretiyle bu yerlere verilecek kontenjanlara göre yapılır. Köy ve mahallelerdeki üye sayısı delege kontenjanı verilmesini gerektiren nispetin altında ise bu durumdaki köy ve mahallelerin diğer köy ve mahallelerle birleştirilerek delege seçilmesi mümkündür.

Yapılan delege seçimleri bir tutanakla tespit edilerek, tutanak parti ilçe başkanlığına gönderilir.

Parti tüzüğünde, münhasıran delege seçimi işlemlerini yürütmek üzere köy veya mahallelerdeki üyelerden birinin görevlendirilmesi öngörülebilir.

Delege seçimiyle ilgili diğer hususlar parti tüzüğünde gösterilir.

İlçe kongresi, il kongresinin yapılmasına engel olmayacak şekilde parti tüzüğünde gösterilen süreler içinde toplanır.

İlçe yönetim kurulu, parti tüzüğünün göstereceği sayıda üyeden oluşur. Bu sayı 5'ten az olamaz.

İlçe başkanı ile ilçe yönetim kurulu ilçe kongresince seçilir. İlçe başkanı ile ilçe yönetim kurulunun, seçim şekli ve il yönetim kurulunca veya merkez karar ve yönetim kurulunca hangi hallerde ve nasıl işten el çektirileceği ve geçici yönetim kurulunun nasıl oluşturulacağı parti tüzüğünde gösterilir. El çektirme kararı, 101 inci maddenin (d-1) bendinde gösterilen haller dışında yetkili kurulların üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ve gizli oyla alınır. İşten el çektirme kararının ilçe yönetim kuruluna bildirilmesinden itibaren okuz gün içinde ilçe kongresi toplanarak yeni ilçe yönetim kurulunu seçer. Bu süre içerisinde ilçe kongresi için yeni delegeler seçilmiş değilse, kongre eski delegelerle toplanır.

İlçe başkanı en çok üç yıl için seçilir.

Bu maddede yazılı kurulların; görev ve yetkileri ile yedek üyelerinin sayısı ve ne suretle göreve çağrılacağı parti tüzüğünde açıklanır.

Siyasi partilerin, illerin merkez ilçelerinde teşkilat kurmaları hususunda ilçe teşkilatına ilişkin hükümler uygulanır.

seçimlerinin yasada ayrıntılı bir biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Zira, bu konunun yasa ile ayrıntılı olarak düzenlenmemiş olması ya da parti tüzüklerine bırakılmış olması sonucu yaşanan antidemokratik uygulamalar, parti içi demokrasi bakımından son derece kötü sonuçlara yol açmıştır (TÜSİAD, 2001: 32).

TÜSİAD tarafından, SPK'nin 20. maddesinin, üç ayrı madde halinde ayrılması ve 20. maddeden sonra gelmek üzere, (20a) ve (20b) sıra numaraları ile yeni iki maddenin eklenmesi, bu bağlamda, SPK madde 20'nin "*delege seçimleri"* başlığı ile (20a) olarak adlandırılacak olan bir kısmının şu şekilde değiştirilmesi önerilmektedir; "***Delege seçimine katılacak partili üyelerin listesi, parti ilçe yönetim kurulunun başvurusu üzerine, ilçe seçim kurulu tarafından Cumhuriyet Başsavcılığı'ndan istenir". "Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından gönderilecek üye listelerinde, Kanunun 10. maddesinin (b) bendinde gösterilen ayrıntılı bilgilerin eksiksiz mevcut olması gereklidir"*** (TÜSİAD, 2001: 29-32).

"Delege seçimleri, köy ve mahallelerde, bu listelerde yer alan partili üyelerin iştirakiyle yapılır. Aksi halde, İlçe Seçim Kurulu kararı ile seçim yapılmamış sayılır".

"Delege tespiti için yapılan köy ve mahalle toplantılarının, parti il ve ilçe binalarının dışında, her delege seçimi için kendi köy ya da mahallesinde, umuma açık bir yerde yapılması zorunludur. Köy ve mahalle delege tespit toplantıları üyelere taahhütlü mektupla duyurulur".

"Delege tespitinin yapılacağı yer ve tarih, İlçe Seçim Kurulu Başkanlığına bildirilir".

"İlçe Seçim Kurulu Başkanı veya onun ilçede görevli kamu görevlileri arasından belirleyici üç kişilik bir heyet, mahalle delege seçimlerinin belirlenen gün ve saatte, belirlenen yerde, İlçe Seçim Kurulunca onaylı üye listeleri ile yapıldığını ve yasalara ve demokratik usullere uygun olarak yürütüldüğünü, seçimin başlama ve bitiş saatlerinde riayet edildiğini denetler".

"Bu Heyetin hazırlayacağı rapor, İlçe Seçim Kurulu Başkanlığına teslim edilir. Heyetin, yukarıdaki hususlardan birine uygun davranılmadığı yönündeki raporu üzerine, delege seçimlerinin geçerli olmadığına İlçe Seçim Kurulu karar verir. Bu konuda, heyet raporlarına veya kararlarına karşı yapılacak itirazlar da İlçe Seçim Kurulu tarafından kesin olarak karara bağlanır (TÜSİAD, 2001: 33).

Benzer şekilde, SPK'nin 20. maddesinin 7. fıkrasından başlamak suretiyle, mevcut fıkraların değiştirilerek yeni (20b) maddesi biçiminde düzenlenmesi önerilmektedir. Bunun gerekçesi de, tıpkı il teşkilatı ile ilgili anlatılanlarda olduğu gibi, İlçe Yönetim Kurullarının feshedilebilmesi imkanı ve bu şekilde bir fesih gerçekleştikten sonra, Kanunda aksi yer almasına karşın, kanuni süre olan otuz gün içinde yeni yönetimlerin seçilmemesidir. Bu durum da, tıpkı il teşkilatlarında olduğu gibi, genel merkezlerin hoşlarına gitmeyen ilçe yönetimlerini feshedebilmelerine, yerine yenisini atamalarına ve bu yeni atamalarla otuz günlük süreyi ihlal etmelerine neden olmaktadır. Hatta, genel merkezler, o ilçedeki üyelerin silinmesi ya da üyelikten düşürülmesi yoluna dahi gitmekte, böylece, kendilerine doğrudan bağlı yöneticilerle ilçe ölçeğinde partiyi yönetebilmektedir. İl Yönetim Kurulunu düzenleyen maddeye getirilen değişiklik önerisi, İlçe Yönetim Kurulunu düzenleyen madde için de önerilmektedir. Buna göre, "İlçe Yönetim Kurulunun feshedilmesi ve hangi nedenle olursa olsun, kanuni süre içinde yenisinin kurulmaması durumunda, partinin, demokratik işleyişe uymayan bir parti olması nedeniyle, en demokratik işlevi olan, seçimlere o ilçede katılma imkanı da elinden alınmalıdır". Bu tür bir müeyyide, partilerin, bu son derece antidemokratik olan uygulamalarını sona erdirmeleri sonucuna yol açacaktır (TÜSİAD, 2001: 33-34).

"İlçe Yönetim Kurulu" başlığı ile (20b) olarak adlandırılacak olan 20. maddenin ilgili fıkralarında şu değişikliklerin yapılması önerilmektedir: "***İşten el çektirme kararının il yönetim kuruluna bildirilmesinden itibaren otuz gün içinde il kongresinin toplanarak yeni il yönetim kurulunu seçmesi zorunludur. Bu süre, yeni atamalarla veya başka yollarla uzatılamaz.*** Bu süre içerisinde ilçe kongresi için yeni delegeler seçilmiş değil ise, kongre, eski delegelerle toplanır". "***Otuz günlük süre içinde, kongre toplanıp yeni ilçe yönetim kurulu seçilmez ise, o ilçede parti ilçe teşkilatı infisah etmiş sayılır. O ilçede üç yıl süre ile atama suretiyle, ilçe yönetim kurulu oluşturulamaz. Bu süre içinde yapılacak milletvekili ve mahalli idareler seçimlerine, parti, o ilçede katılamaz***" (TÜSİAD, 2001: 34).

Bu konuyla ilgili farklı bir öneri ise, partilerin il teşkilatı ile ilgili diğer öneride olduğu gibi, "***işten el çektirme yetkisinin bir seçim dönemi içinde yargı denetimine tabi olmaksızın yalnızca bir kez kullanılabileceği, bu yetkinin ikinci ve izleyen***

kullanımlarının yargısal denetime tabi olacağı*",* şeklinde bir değişiklik yapılmasıdır (Sağlam, 2002a: 23; 2000: 252). "***İşten el çektirme kararının, il yönetim kurulunca alınması halinde, bu karara karşı bir hafta içinde, merkez karar ve yönetim kurulunca alınması halinde, bu karara karşı bir hafta içinde merkez karar ve yönetim kuruluna itiraz edebilir. İtiraz üç hafta içinde sonuçlandırılır. İtirazın karara bağlanmasından önce ilçe kongresi toplanamaz".*** Yine, il teşkilatı ile ilgili olarak öngörüldüğü gibi, belli bir ilçede, ilçe başkanı ya da ilçe yönetim kurulunun bir seçim dönemi içinde ikinci kez işten el çektirilmesi halinde, Asliye Hukuk Mahkemesine itiraz edebilmesi imkanı tanınması gerektiği önerilmektedir. "***Mahkeme, bu itirazları, diğer işlerden önce ve en geç otuz gün içinde basit muhakeme usulüne göre inceleyerek karara bağlar, bu karar kesindir. Mahkeme kararından önce yeni ilçe kongresi toplanamaz***" (Çelebi, 2007: 56-57). Yukarıda ele alınan her iki önerinin de, parti içi demokrasi bakımından, şuan ki uygulamadan daha iyi sonuçlar vereceği muhakkaktır.

Yine, il başkanları için getirilen, sadece iki dönem seçilebilmenin mümkün olmasına, bunun da ancak araya bir dönem girdikten sonra gerçekleşebilmesine yönelik değişiklik önerisi, ilçe başkanları için de tekrarlanmaktadır; "İlçe başkanı, en çok üç yıl için seçilir. ***Bir kişi, en fazla iki dönem için seçilebilir. Ancak, bir dönem ara vermeden ikinci kez yeniden seçilmek mümkün değildir***". Bu sayede, belirli kişilerin, doğrudan, ya da genel merkezlerin, belirli kişiler aracılığı ile ilçe bazında, partilere tamamen hakim olması da engellenebilecektir (TÜSİAD, 2001: 34). Ancak, bu tür bir değişikliğin, seçimlerin demokratikliğine getirilebileceği sakıncalar konusundaki çekincelerimiz aynıdır. Öte yandan, her ne kadar demokratik seçim ile bağdaşmadığı düşünülse de, bu değişikliğin yapılması bir ihtiyaç haline gelmiş gibi görünmektedir.

2.2.2.1.2. Parti Disiplini

Disiplin Kurullarının çalışmasını düzenleyen SPK'nin 55/1. maddesi şu şekildedir; *"Disiplin kurulları, üye tamsayısının en az üçte iki çoğunluğuyla toplanır ve hazır bulunanların çoğunluğuyla karar verir. Ancak 101. maddenin (d-1) bendinde*

gösterilen haller dışında, partiden kesin çıkarma cezaları için üye tamsayısının çoğunluğunun kararı gereklidir"[72].

"Disiplin kuruluna sevk edilen partili, yazılı veya sözlü savunma hakkına sahiptir. Savunma için süre, savunmaya çağrı belgesinin ilgiliye tebliği tarihinden başlamak üzere on beş gündür. Ancak, seçimlerde veya herkesin gözü önünde açıkça veya yayın yoluyla işlenen disiplin suçlarında bu süre yedi gündür. Savunma süresini geçirenler, savunma hakkından vazgeçmiş sayılırlar. Savunmaya çağırma, disiplin kurulu başkanlığınca yazı ile yapılır. Bu yazıda uygulanması istenen disiplin cezası ile bu cezanın istenmesine sebep olan fiiller açıkça gösterilir" (Md. 55/2).

Bilindiği gibi, parti disiplini, parti üyelerini baskı altında tutmanın en etkili yoludur. Ancak, ikinci bölümde de anlatıldığı gibi, parti disiplinin gerekli olduğu yadsınamaz. Bu son derece önemli olan konu, mevcut SPK'de ne yazık ki, son derece eksik düzenlenen konulardan biridir. Zira, mevcut SPK'deki, disiplin cezaları ve disiplin kurullarının çalışma biçimini düzenleyen maddeler, parti içi demokrasiye zarar verecek niteliktedir.

Türkiye'deki siyasi partilerde, genel merkezle bir şekilde anlaşmazlığa düşen üyelerin, çeşitli gerekçelerle disiplin kurullarına sevkedildiği ve bu konudaki kararların, çoğunlukla, süratle verilmeyerek geciktirildiği görülmektedir. Bu durumdaki bir üyenin, parti içindeki faaliyetleri, süresi belli olmayan bir biçimde dondurulabilmektir. Parti üyelerini, merkezin baskısından koruyabilmek için, disiplin işlerinin mümkün olduğunca çabuk yapılmasını sağlayacak düzenlemelere gidilmelidir. Bu sayede, hem üyenin mağduriyeti engellenebilecek, hem de disiplin gibi önemli bir husus, parti içi demokrasiyi zedeleyen bir kurum haline dönüşmekten kurtulabilecektir. Bu nedenle 55. maddenin 2. fıkrasının ilgili cümlelerinin şu şekilde değiştirilmesi önerilmektedir; "***Disiplin kuruluna sevkedilen üyeye, kendisini disiplin kuruluna sevkeden merciin sevk yazısını ve gerekçelerini bildiren ve isnad edilen suç veya fiilleri ayrıntılı olarak açıklayan bir yazı tebliğ edilir***"…" ***Disiplin kurulu, savunmanın yapılmasını***

[72] 101. maddenin (d-1) fıkrasının mülga edilmiş olduğu göz önüne alındığında, bu değişikliğin 55/1. madde metnine de yansıtılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

müteakip on beş gün içinde karar verir. Bu sürenin sona ermesine rağmen, karar verilmemesi durumunda, dosya işlemden kaldırılmış sayılır" (TÜSİAD, 2001: 38).

"Disiplin İşleriyle İlgili Görüşme ve Karar Yasağı"nı düzenleyen SPK'nin 56. maddesinin mevcut düzenlemesi şöyledir: *"Disiplin kurullarına sevk yetkisine sahip bulunan parti organ ve mercilerinin kararları ile disiplin kurullarınca verilen disiplin cezaları hakkında, siyasi partilerin her kademesindeki kongrelerinde görüşme yapılamaz ve bu konularda karar alınamaz". "58. madde hükmü saklıdır".*

Parti içi demokrasinin bir başka sorunu da, parti merkezlerinin ihraçlar konusundaki katılığı ve disiplinin oldukça sert oluşudur. Türkiye'deki siyasi partilerde, nerede bir karşı koyuş belirse, parti merkezi, derhal o örgütü görevden almaktadır. "Milletvekillerinin, 7 kişilik bir haysiyet divanının, 4 üyesinin oyuyla partinin dışına itilmesi, Türk demokrasisi için bir handikaptır" ve bu sorunun giderilmesi için bir çözüm üretilmesi gerekmektedir. Bu noktada ilk akla gelen, ihraç kararını verecek kurulların bünyesinin değiştirilmesidir. Nitekim, bir milletvekilinin partiden ihraç edilmesi için, bütün milletvekillerinin oy vermesini sağlayıcı bir düzenleme yapılabilir. (Akyol- Panel, 1997: 26). Ayrıca, partiden ihraç gibi önemli disiplin kararlarının üçte iki çoğunlukla verilmesi kanunda düzenlenmelidir (Yanık, 2002: 180).

Disiplin cezalarının yargısal denetimi konusunun açık bir biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Yargısal denetimin açıkça düzenlenmesi ile son derece önemli olan "disiplin" konusu, parti içi demokrasiyi zedeleyen bir kurum haline dönüşmekten kurtulacaktır. Benzer şekilde, parti merkez karar ve yönetim kurullarının kararları ile üyeliğin silinmesi de parti içi demokrasi bakımından sakınca yaratan durumlardan biridir. Zira bu uygulama, partiyi ve parti üyelerini, genel merkezin ve liderin baskısı altına sokmaktadır. Bu nedene, bu iki konunun SPK'de açıkça düzenlenmesi gerekmektedir (TÜSİAD, 2001: 39).

Bu sakıncaların giderilmesi için SPK'nin 56. maddesinin başlığı " Disiplin İşleriyle İlgili Görüşme, Karar Yasağı ve Denetimi" şeklinde değiştirilmeli[73], maddenin

[73] Öte yandan, 56. madde hükmünce, disiplin kuruluna sevk kararlarının, parti kongrelerinde tartışılamıyor olmasını, parti içi demokrasi bakımından son derece büyük bir engel olarak kabul eden

ilk halindeki hükümler korunarak, yukarıda sayılan sakıncaların giderilmesine yönelik olarak şu ek fıkralar konulmalıdır: "***Parti merkez karar ve yönetim kurullarının kararı ile üyelik silinemez***". "***Hakkında partiden veya gruptan geçici veya kesin çıkarma cezası verilen parti üyesi, verilen kararın Anayasa'nın 69. maddesinde öngörülen, parti içi demokrasi ilkesine, kanuna, parti tüzüğüne ve iç yönetmeliğe aykırı bulunduğu iddiasıyla, parti itiraz yollarını kullandıktan sonra, otuz gün içinde, nihai çıkarma kararını veren merciin bulunduğu yer asliye hukuk mahkemesine itiraz edebilir. Mahkeme, bu itirazları, diğer işlerden önce ve en geç otuz gün içinde basit mahkeme usulüne göre inceleyerek karara bağlar. Bu karar kesindir***" (TÜSİAD, 2001: 39).

SPK'nin 57. maddesinde[74] ihraç kararlarına karşı öngörülen yargısal denetim geliştirilerek, "yetki, usul ve biçim denetimi" yanında, maddeye, Anayasanın öngördüğü ***parti içi demokrasi ilkesiyle sınırlı bir içerik (esas) denetiminin*** de eklenmesi, parti içi demokrasinin gerçekleştirilmesi bakımından gerekli bir güvence olacaktır (Sağlam, 2002a: 24; 2000: 253; Çelebi, 2007: 89).

2.2.2.1.3. Partilerin ve Seçimlerin Finansmanı

Türkiye'de üye aidatlarının düzenli olarak toplanamadığı bilinen bir gerçektir. Hatta bu durumun, hazine yardımı gibi düzenli ve sıkıntısız bir gelir kaynağına alışmış olan partilerin işine geldiği bile söylenebilir. Zira, aidatlara mecbur olmayan parti yönetimleri, tabandan kopmakta, etkin bir üye denetiminden kurtulmakta, partileri tepeden inmeci yaklaşımlarla yönetmekte ve kongreler ve yerel örgütlere tahakküm etmektedirler. Bu noktada, Türkiye'de partilerin, hukuken olduğu gibi, mali yönden de

---

görüşler de bulunmaktadır. Buna göre, kademe disiplin kurullarının kararları, il kongrelerinde; merkez disiplin kurullarının kararları, kurultaylarda mutlaka görüşülebilmeli ve gerekirse değiştirilebilmelidir. "Özellikle hizipçilik bahanesiyle, parti içinde değişik fikir odakları demek olan kanatlar tasfiye edilebildiğine göre, disiplin kararlarında çoğu zaman amaç, hasımdan kurtulma çabasına dönüşmektedir. O nedenle bu kararlar, partinin en geniş kurullarının denetimine açık olmalıdır"(Fincancıoğlu, 1997: 57).

[74] Hakkında partiden veya gruptan geçici veya kesin çıkarma cezası verilen parti üyesi, bu cezaya karşı disiplin kuruluna sevkeden organ veya merci veya disiplin kurulunun görev ve yetkisizliği veya alınan kararların kanuna, parti tüzüğüne ve içyönetmeliğe şekil ve usul bakımından aykırı bulunduğu iddiasıyla parti itiraz yollarını kullandıktan sonra nihaî karar niteliğindeki son karara karşı otuz gün içinde nihaî kararı veren merciin bulunduğu yer asliye hukuk mahkemesine itiraz edebilir. Mahkeme bu itirazları, diğer işlerden önce ve en geç otuz gün içinde basit muhakeme usulüne göre inceleyerek karara bağlar, bu karar kesindir (SPK Md. 57).

parti içi demokrasi bakımından başarısız olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Gençkaya, 2005: 3-4).

Partilere devlet tarafından yardım yapılmasına ilişkin ilk anayasal düzenleme 1995 yılında gerçekleştirilmiştir. Ancak, Türkiye'de partilere hazine tarafından yardım yapılması, daha çok politik amaçla kullanılmıştır. Öte yandan, devlet yardımı, partileri mali bakımdan üyeden bağımsızlaştırdığı gibi, büyük bağış yapabilecek olanlardan da bağımsızlaştırdığından, bir yandan da oldukça faydalıdır. Ancak, bu yardımın her sene ve büyük miktarlarda yapılması da, üye aidatlarının önemini azaltmakta ve etkin üye denetimini ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle, partilere her yıl devlet yardımı yapma yerine, seçimden seçime, eşit, hakkaniyet ölçüsünde kampanyalarla yardım yapma yolunun benimsenmesine gidilebilir. Zira, Anayasa'da "siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri yukarıdaki esaslara göre kanunla düzenlenir" denilmekte, yani; mali yardım öngörülmekte, fakat devletçe -her yıl- hazineden yapılır denilmemektedir. Anayasa, sadece, hakkaniyete göre mali yardımdan söz etmektedir. Mevcut durum, geçici maddelerle SPK'ye sonradan eklenmiştir (Teziç- Panel, 1997: 31-32).

İkinci bölümde üzerinde durduğumuz gibi, partilere yapılan devlet yardımı ile parti içi demokrasi arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Zira, devlet yardımının amacı, partilerin ekonomik güç odaklarına karşı bağımsızlığının sağlanmasıdır. Ancak, yardımın bu amacı aşacak şekilde geniş tutulması da, partiyi kendi üye ve sempatizan tabanından koparma tehlikesi doğurmaktadır. Bu sakıncanın giderilebilmesi için, partilere devlet yardımını düzenleyen SPK'deki Ek madde 1'e bir fıkra eklenerek, bir partinin alacağı devlet yardımının, kendi kaynaklarından edindiği yıllık geliri aşamayacağı hükme bağlanabilir. Bu sayede, partinin kendi tabanı ile olan ilişkisinin güçlendirilmelisi ve dolayısıyla da parti içi demokrasinin zinde tutulması sağlanabilir (Sağlam, 2002a: 24: 2000: 253).

Türkiye'de mevcut sistemdeki üyelik aidatları hiçbir partinin faaliyetlerinin önemli bir kısmını karşılayacak nitelikte değildir. Bunun başlıca nedeni de, parti içi demokrasinin işlememesi ve geniş kitlelerin katılımının parti politikası üzerinde etkin olacağı beklentisinin bulunmamasıdır. Bu gerçek de, partilerin, finansman ihtiyaçları

nedeniyle, bu kaynağı sağlayabilecek güçlü grupların etkisine açık olması durumunu yaratmaktadır. Oysa, partilerin gelir kaynaklarının, üye ve seçmen tabanlarına yayılmasını sağlamak, kısıtlı sayıdaki büyük maddi destek kaynaklarının partiler üzerindeki etkisini zayıflatmak ve partileri, halkın talep ve beklentilerine yönelik hareket etmeye itmek bakımından oldukça önemlidir (Erdem vd., 2000: 102). Bu, aynı zamanda parti içi demokrasiyi geliştirmek bakımından da faydalı olacaktır.

Değinilmesi gereken bir diğer konu da, partilerin mali denetimi sorunudur. Bu konuda karşılaşılan sorunların giderilebilmesi için parti harcamalarının denetiminin bağımsız kuruluşlar tarafından yapılmasının sağlanması önerilmektedir (Batum, 2001: 58-59). Siyasi partilerin mali denetimleri konusunun teknik bir konu olduğu ve bu nedenle AYM tarafından değil de Sayıştay tarafından yapılmasının daha uygun olacağı yönünde de görüşler mevcuttur. Ancak, siyasi partilerin mali denetimi görevinin Sayıştay'a verilmesinin, tüm sorunları çözmesini beklemek de hatalı olacaktır. Zira, mevcut mali denetim sırasında ortaya çıkan aksaklıklar ve sorunlar giderilmeden, görevin başka bir organa devredilmesi, sadece, AYM'nin sırtında olan sorunun, tümüyle, denetim yetkisinin devredileceği organa aktarılmasından başka bir sonuç doğurmayacaktır. Dolayısıyla denetimin başka bir organa devrinden önce, mali denetim sırasında karşılaşılan sorunların çözülmesi gerekmektedir (Kaya, 2006: 605).

Bu denetimi Sayıştay'ın yapması gerektiği yönündeki önerileri bir kenara bırakacak olursak; kanunun mali denetim maddelerinin uygulanmaması halinde, kayıt dışı ekonominin çok geniş; patronaj ağlarının ve etkinliğinin de yüksek olduğu mevcut durumda, belli grupların, kamu kaynaklarına ulaşmak için partilere büyük maddi katkılar sağlayarak etki satın almaları söz konusu olabilecektir. Bu noktada, parti gelirlerini, kaynağında denetleme durumunun güçlüğü nedeniyle, giderler temelinde denetlemeye gitmenin yollarının araştırılması önerilmektedir (Erdem vd., 2000: 103).

Özetle, partilerin finansman kaynakları ve mali denetimleri konusu, parti içi demokrasi bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle, yukarıda ifade edildiği gibi, partilerin gelir kaynaklarının, üye ve seçmen tabanlarına yayılmasını sağlayıcı önlemler alarak, partilerin, büyük maddi olanaklara sahip kişi ya da kurumlar

tarafından baskı altına alınması önlenmelidir. Ayrıca, yapılacak yasal değişiklikler ile partilerin mali denetimi konusunda karşılaşılan sorunların giderilmesi gerekmektedir.

2.2.2.1.4. Parti Üyeliği ve Delegelik

Partiler ve parti içi demokrasi bakımından, parti üyeliğinin "devamlılığı" büyük önem taşımaktadır. Zira, üyelerin "partiden ihraç"la, yönetimlerin de "görevden alınma" korkusuyla hareket etmeleri halinde, o partide özgür bir tartışma ortamı ve gelişme imkanı olamaz. Bu noktada, Türkiye'nin üyeliğin devamlılığını sağlayacak düzenlemelere ve bu anlayışı benimseyen partilere olan ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Üyeler, kongreler ve yönetimin birbirinden bağımsız olması gerekirken, Türkiye'de kongreler, yönetim güdümünde yapılmakta, kongrelere parti üst yöneticileri başkanlık etmektedirler. Nitekim,*"üyelik konusunda son yıllarda yaşadıklarımız, siyasal tarihte yer alacak örnekler içermektedir. Bir partinin kurucusu ve genel başkanı (H. Cindoruk), kendisinden sonraki parti yöneticilerince, partiden ihraç edilmiştir. Böyle bir anlayışta parti içi demokrasiden bahsedilemez"* (Erdem vd., 2000: 112; Kabasakal, 1998: 25).

Üyelikle ilgili sakıncaların giderilebilmesi için ilkin, herkesin siyaset yapabilmesine imkan tanınmalıdır. Türkiye'de 1995 yılında yapılan Anayasa değişikliğine rağmen, öğretim üyeleri, ancak, partilerin merkez organlarında görev alabilmektedir (AY. Md. 68). Oysa, siyasette bilimin etkisinin olması ve siyasetin kalitesinin yükseltilmesi isteniyorsa, başta üniversite öğretim üyeleri olmak üzere, eğitimli kamu görevlilerinin partilere üyeliğine olanak sağlanmalıdır. Benzer şekilde de, partilere dinamizmin gelmesi isteniyorsa, gençliğin, özellikle de yüksek öğretim gençliğinin parti üyeliği kolaylaştırılmalıdır. Konumları gereği, kolluk kuvveti ve silahlı kuvvetler mensuplarıyla savcı ve yargıçlar dışında kalan herkes, istediği siyasi partiye üye olabilmelidir. Herkesin partilere üye olabilmesine imkan tanınmasının yanında, belki de daha önemli olarak, üyelerin örgütteki tüm çalışmalara ve seçimlere eşitçe katılabilmelerine de olanakları sağlanmalıdır (Erdem vd., 2000: 108-112; Kabasakal, 1998: 24). Bu amaçla, öncelikle, SPK'nin, bazı mevcut düzenlemelerinin değiştirilmesi ve üyelerin bazı güvencelere sahip olmasını sağlayıcı düzenlemelerin getirilmesi gerekmektedir.

Üyeliğe kabul şartlarını düzenleyen SPK'nin 12. maddesinde, parti tüzüğünde "üyelik için başvuranlar arasında dil, ırk, cinsiyet, din, mezhep, aile, zümre, sınıf ve meslek farkı gözeten hükümler bulunamaz" denilmektedir. Maddenin ikinci fıkrası ise, siyasi partilerin üyelik istemlerini sebep göstermeden de reddedebileceğini, ancak, istemi reddedilen kişinin de, teşkilatın bir üst kademesine itiraz edebileceğini, itiraz üzerine verilen kararların kesin olduğunu düzenlemektedir.

Bu maddeye, 3. fıkra olarak eklenecek bir hükümle, maddenin 2. fıkrasında yer alan ***ayrım yasağı ile sınırlı olmak üzere, üyeliğin reddi kararına karşı, ihraç kararındakine benzer şekilde bir yargısal denetimin sağlanması***, maddenin iç tutarlılığı bakımından gereklidir (Sağlam, 2002a: 23; 2000: 252). Söz konusu ek fıkra şu şekilde düzenlenebilir; "***üyelik isteminin, bu maddenin 1. fıkrasının ikinci cümlesinde öngörülen ayrım yasağına aykırı olarak reddi halinde, bu karara karşı, son karar tarihinden başlayarak otuz gün içinde kararı veren merciin bulunduğu asliye hukuk mahkemesine itiraz edebilir. Mahkeme, bu itirazları, diğer işlerden önce ve en geç otuz gün içinde basit muhakeme usulüne göre inceleyerek karara bağlar, bu karar kesindir***" (Çelebi, 2007: 43).

Parti üyeliği kurumu, Türkiye'de siyasi partilerin en kötü işleyen ve en çok şikayet edilen kurumlarından biri olarak görülmektedir. Parti üyeliği düzenli tutulmadığı ve denetlenmediği için bazı kişiler birden çok partiye üye olabilmektedir. SPK'nin 6. maddesi, böyle durumlarda üyelik sıfatının tüm partiler için geçersiz olduğunu düzenlemektedir. Ancak bir kişinin, üye olduğu bir partiden vazgeçerek, daha sonra başka bir partiye üye olabilmesi son derece doğaldır. "Bu durumda, eski kaydın, doğrudan ilgili kişi tarafından sildirilmesi esastır. Ancak bu yapılmadığı takdirde, 'son iradenin' geçerli olacağını düşünmek, bireysel iradenin dikkate alınması açısından daha yerinde olacaktır". Bu açıdan bakıldığında, SPK'nin 6. maddesinin ilgili fıkralarının şu şekilde değiştirilmesi isabetli olacaktır: "Kimse, aynı zamanda birden fazla siyasi partinin üyesi olamaz, ***aksi halde son kayıt olunan parti dışındaki tüm üyelik kayıtları geçersiz olur***" (TÜSİAD, 2001: 17-18).

Öte yandan, SPK'nin 10. maddesinde "partiye kayıtlı üyelerin, ilçelere göre listelerinin Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmesi gerektiği" yer almasına rağmen,

bunu denetlemeye yönelik bir düzenleme bulunmadığından, 6. madde fiilen işlememektedir (Erdem vd., 2000: 105).

Bunun yanı sıra, teşkilatlara üyelik konusu, bazen, bir il ya da ilçe kongresini lehine çevirmek isteyen yerel yöneticiler tarafından kötüye kullanılmaktadır. Şöyle ki, kendi kongrelerinde başarı sağlayabilmek amacıyla, başka bir teşkilatta üye olup olmadığına bakılmaksızın pek çok kişi, o yerel teşkilata üye yazdırılmaktadır. Bu suretle, ortaya "gezgin üyeler" sorunu çıkmakta; bu gezgin üyeler, farklı seçimler için farklı teşkilatlara üye kaydedilebilmektedir. Bu sakıncaların giderilmesi ve gezgin üyeler sorununun çözülebilmesi için, SPK'nin ilgili maddesinde, "***ilk kayıttan sonraki tüm kayıtların geçersiz olduğu***" biçimindeki bir düzenleme yapılaması gerekmektedir. (TÜSİAD, 2001: 17).

Parti içi demokrasi ve üyelikle ilgili en önemli sorunlardan biri de, "üye kaydının silinmesi" yetkisinin, üyeleri baskı altına almak gibi kötü bir amaçla kullanılmasıdır. Bu sakıncanın giderilmesi için, "üye kayıtlarının silinmesi" yetkisinin MKYK'den alınması ve yargı organı tarafından sıkı biçimde denetlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, "***Parti merkez karar ve yönetim kurullarının kararı ile üyelik silinmez"*** şeklinde bir değişikliğin yasaya yansıtılması yerinde olacaktır (TÜSİAD, 2001: 17-18).

Üyelikle ilgili, en çok şikayet edilen ve gerçekten de partilerin en kötü işleyen yönlerinden biri de, üye sicil listelerinin tutulması ve denetimi konusudur. Bilindiği gibi, Türkiye'de, "mezar taşlarından üye yazıldığı", "her seçim için yeni üyeler kaydedildiği" yönündeki eleştiriler, her dönem sık sık ileri sürülmüştür. Bu eleştirilerin bir bölümü, uygulamadan kaynaklanıyor olsa da, bunda, denetim olgusunun yeterince işletilmemesinin de etkisi olduğu muhakkaktır (TÜSİAD, 2001: 19-20).

SPK 10. maddede a, b, c, d olarak sayılan[75] ve her siyasi parti için Cumhuriyet Başsavcılığı'nda tutulan sicil dosyası ile ilgili hükümler aynı kalmak üzere, üyelik

[75] a) Kuruluş bildirisi ve ekleri, b) (Değişik: 3370 - 21.5.1987) Merkez organları ile, teşkilat kurdukları il, ilçe ve beldeleri, bunların organlarında görev alanların adlarını, soyadlarını, doğum yer ve tarihlerini, meslek veya sanatlarını ve ikametgâhlarını gösterir onaylı listeleri, c) Partinin faaliyetlerini düzenleyen

sistemi ile ilgili olarak karşılaşılan sorunların giderilebilmesi için, maddenin son kısmının şu şekilde değiştirilmesi faydalı olacaktır (TÜSİAD, 2001: 20-21);

Cumhuriyet Başsavcılığı, kendisine gönderilen listelerdeki bilgileri, üye yazımlarını ve değişiklikleri incelemek, bu hususta siyasi partilerden gerekli gördüğü tüm ek bilgi ve belgeleri istemek; ayrıca, üye listelerini il, ilçe, mahalle ve köy esasına göre ayırmak suretiyle, bilgisayar ortamında kayda geçirmek durumundadır.

Bu madde gereğince, ayrıntılı bilgi verilmeksizin gönderilen listeler, gönderen parti organına iade edilir. İade edilen listelerin alınmasını takip eden on beş gün içinde, bu maddenin (b) bendinde gösterilen ayrıntılı bilgileri içeren yeni listelerin Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmesi zorunludur.

Bu listeler, masrafı isteyen tarafından ödenmek koşuluyla, her isteyen parti üyesine veya aday adayına verilir.

…

Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından bilgisayar ortamında kaydı tutulan üye sicilleri ve üye bilgilerine ilişkin listeler, yetkili İlçe Seçim Kurulları ve onların aracılığı ile Yüksek Seçim Kuruluna aktarılır.

Bu sicillerde yer alan üye yazımlarının incelenmesi neticesinde, ilgili kişinin başka bir siyasi partiye üye olduğu, siyasi parti üyesi olma koşullarını taşımadığı kanaatine varıldığı takdirde, ilgili kişiye ilişkin kayıt, Cumhuriyet Başsavcılığının başvurusu üzerine veya re'sen İlçe Seçim Kurulu tarafından silinir.

Siyasi partilerin bu Kanuna göre yapacakları kongre delege seçimlerinde ve ön seçimlerde (b) ve (d) bentleri gereğince Cumhuriyet Başsavcılığına bildirilmiş üye listeleri esas alınır.

Cumhuriyet Başsavcılığınca tutulmayan listeler ile önseçim, mahalle delege toplantıları, ilçe ve il kongreleri ile Büyük Kongre yapılamaz. Aksi halde seçim, toplantı veya kongre yapılmamış sayılır.

---

her türlü yönetmelikler ve diğer yayınları, d) Partiye kayıtlı üyelerin, ilçelere göre (b) bendindeki bilgileri içeren listeleri bulunur.
Cumhuriyet Başsavcılığınca istenilen sicille ilgili diğer bilgi ve belgeler de bu dosyaya konulur. Siyasi partiler, (b) ve (c) bentlerindeki bilgi ve belgeler ile bunlarda ve parti tüzük ve programlarında yapılan değişiklikleri, yayın veya değişiklik tarihinden itibaren on beş gün içinde; (d) bendindeki listeler ile bunlarla ilgili değişiklikleri ise, altı ayda bir Cumhuriyet Başsavcılığına gönderirler.

Bu hususları takibe, her kademeye göre İlçe Seçim Kurulları yetkilidir (TÜSİAD, 2001: 20-21)**.**

Üyelik sisteminde yaşanan tüm bu sıkıntılar neticesinde, sorunların giderilebilmesi ve siyasi partilere üyeliğin internet ortamında kayda alınmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, siyasi partilere üyelik konusunda yaşanan sıkıntıları gidermek amacıyla, e-devlet kapsamında önemli bir adım atmış ve "SİPARWEB" (Siyasi Partiler Web Yazılımı) adlı bir yazılım oluşturmuştur. Bu sayede, kırtasiyeciliğin önlenmesi, üye sayısının şişirilmesinin engellenmesi amaçlanmıştır. Nitekim, T.C. kimlik numaralarının sisteme girilmesini gerektiren bu sistemin uygulanmaya başlanmasından sonra, siyasi partilere üye olan vatandaşların sayısında %50 azalış yaşanmıştır[76].

2006 yılından itibaren kullanılmaya başlanan SİPARWEB yazılımı ile; üyelik bilgileri on-line olarak gönderilecek, gönderilen bilgilerin içeriği yazılım tarafından denetlenecektir. Ancak, en önemli faydalarından biri de, yukarıda da ifade edildiği gibi, Türkiye'de sıklıkla şikayet edilen, aynı ya da farklı teşkilatlara ait parti içi mükerrer kayıtların ayıklanmasını sağlayacak olmasıdır. Bunların yanında, kongre ve teşkilat bilgileri ile, görevli ve delegelerin kaydının da bu ortamda yapılacak olması, bunların düzenli olarak takip edilmesini kolaylaştıracaktır[77]. Bu yazılımın amacına uygun olarak kullanılması halinde, kapı numaralarından, hatta mezar taşlarından üye kaydı yapılmasının önüne geçilecektir. Bu yeni sistemle, üye kayıtları konusundaki sorunların azaltılması umulmaktadır. Ancak, gelişmelerin ne olacağı ve sistemin kendinden umulanı verip veremeyeceğini zaman gösterecektir. Yine de, yeni geliştirilen bu sistemin, üye kayıtlarının düzgün olmadığı, istendiği gibi silinip değiştirilebildiği eski sistemden daha iyi sonuçlar vereceğini düşünmek, sanırız hatalı olamayacaktır.

---

[76]http://www.haberler.com/siyasi-partilere-uye-kaydinda-internet-kolayligi-haberi/, 23 Ocak 2007, Erişim: 10.04.2007; Ayrıca Bkz.
http://www.sabah.com.tr/2007/01/30/siy113.html, 30 Ocak 2007, Erişim: 10.04.2007

[77] Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, (2006): Siyasi Partiler Web Yazılımı (SİPARWEB) Tanıtım ve Bilgilendirme Dökümanı, ,http://www.yargitaycb.gov.tr/sipar/SiparWeb_Tanitim.doc; Erişim: 10.04.2007

2.2.2.1.5. Aday Tespit Yöntemleri

Mevcut SPK ile getirilen düzenlemeye göre, siyasi partilerin aday tespit yöntemlerini seçmek bakımından serbest oldukları bilinmektedir. Bu konuda partilere serbestlik tanınması doğal karşılanabilecek bir durum olmakla birlikte, Türkiye'de bu serbestliğin, çoğu zaman, parti içi demokrasi aleyhinde kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle yasada bir takım değişikliklerin yapılması zorunlu hale gelmiştir.

Bu noktada, delege seçimlerinin denetlenmesi ve düzenlenmesinden başlayarak, milletvekili adaylarının üzerindeki parti liderlerinin baskısının azaltıcı değişiklikler yapılmalıdır. Zira, mevcut durumda milletvekilleri, "milletin değil, liderin vekili" görüntüsündedirler. Bu nedenle, aday tespit yöntemlerinin, demokratik bir biçimde yeniden düzenlenmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Batum, 2001: 25).

SPK'nin önseçime ilişkin 37. maddesinde[78] yapılacak bir değişiklikle, seçim çevreleri ile ilgili *parti adaylarının tüm üyelerin katılacağı bir önseçimle belirlenmesi ilke olarak benimsenmelidir.* Bunun istisnası olarak, %10'u geçmeyecek bir oranda milletvekili adayının, merkez yoklamasıyla saptanması imkanı öngörülmeli ve önseçimin yapılmasından 15 gün önce, hangi adayların, hangi seçim çevresinde, hangi sırada gösterileceklerinin ilan edilmesi zorunluluğu getirilmelidir. Bu ilan zorunluluğu, hem merkez yoklaması için başvuran adaylar açısından, hem de önseçime katılan adaylar bakımından bir güvence oluşturacaktır (Türk- Panel, 1997: 71).

---

[78] **SPK Madde 37 -** Siyasi partiler, milletvekilliği genel veya ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler.

(...) partilerin tüzüklerinde belirtilen merkez yoklaması dışındaki parti aday seçimleri seçim kurullarının yönetim ve denetimi altında yapılır. (*)

Partilerin tüzüklerinde herhangi bir seçim çevresinde bütün üyelerin iştiraki ile yapacakları ön seçimde bu Kanun'un ön seçimlerle ilgili hükümleri uygulanır.

Aday tespitinin yapılacağı gün, Yüksek Seçim Kurulu tarafından genel seçimlerden en az yetmişbeş gün önceki bir tarih olarak belirlenip ilan edilir. Seçime katılacak bütün siyasi partilerin tüzüklerindeki usullere göre il ve ilçelerde yapacakları aday tespitleri bütün yurtta aynı günde yapılır.

Genel seçimler için kabul edilen seçim çevresi, aday tespiti için de esas alınır.

Siyasi partiler, ön seçim ya da aday yoklaması yaptıkları seçim çevrelerinde, toplam olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının % 5'ini aşmamak üzere, ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, ön seçim veya aday yoklaması tarihinden en az on gün önce Yüksek Seçim Kuruluna bildirmek koşuluyla merkez adayı gösterebilirler. Ön seçim ya da aday yoklaması yapılmayan yerlerde, siyasi partilerin merkez yoklaması veya diğer usullerden biri veya bir kaçı ile aday belirleme yetkileri saklıdır.

(*) (...) içindeki "Bu Kanunun 38 inci maddesinde yazılı kontenjan adaylığı ile" ibaresi, 27 Ekim 1995 tarih ve 4125 sayılı Kanunun 21/b maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.)

Adayların seçim arifesinde değil, seçimden önce belirlenmesi; önseçimlerin genel seçimlerden en az yetmiş beş gün önceki bir tarihte yapılmasına yönelik yasal değişiklikler yapılması, adayların, aday olacakları yörelerde, yoğun ve sürekli bir şekilde çalışabilmelerine imkan sağlamak bakımından önemli ve gereklidir. Bu tür bir değişikliğin öngörülmesi, aynı zamanda, partinin merkezi ile tabanı arasındaki bağlantının sağlıklı ve sürekli bir biçimde kurulmasını da kolaylaştıracaktır (Çelebi, 2007: 73; Teziç- Panel, 1997: 31).

Bu anlatılanlar ışığında, SPK Md. 37'nin ilgili fıkralarının şu şekilde değiştirilmesi önerilmektedir; "***Milletvekilliği genel veya ara seçimlerinde, siyasi partilerin bir seçim çevresindeki adaylarının listesi ve bunların listedeki sırası, o seçim çevresinde o siyasi parti üye kayıt defterine göre düzenlenen parti seçmen listesinde yer alan bütün üyelerin ilçe seçim kurullarının yönetiminde serbest, eşit, gizli oy, açık tasnif esasları çerçevesinde oy kullanacakları bir önseçim ile o seçim çevresinden çıkarılacak milletvekili sayısının iki katı olarak aday adaylığını koymuş olanlar arasından tespit edilir***".

"Önseçimlerin yapılacağı gün, Yüksek Seçim Kurulu tarafından, genel seçimlerden en az üç ay önceki bir tarih olarak belirlenip ilan edilir. Bütün yurtta önseçimler seçime katılacak partiler için aynı günde yapılır".

"Genel seçimler için kabul edilen seçim çevresi, aday tespiti için de esas alınır".

"Siyasi partiler, toplam olarak illerden seçilecek TBMM üyeleri sayısının %10'unu aşmamak üzere, ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, önseçim tarihinden en az on gün önce Yüksek Seçim Kuruluna bildirmek koşuluyla merkez adayı gösterebilirler".

"Siyasi partilerin bir seçim çevresinde teşkilatı bulunmaz veya gösterilmesi gereken aday adayı olmazsa, o seçim çevresine ait aday listesi, o seçim çevresinde çıkacak milletvekili sayısının iki katı olarak parti tüzüğünün belli ettiği esaslara göre MKYK'ce belirlenir".

"TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar verilmesi halinde, Yüksek Seçim Kurulu önseçim ve merkez adaylığı ile ilgili süreleri, yenileme kararının zorunlu kıldığı ölçüde kısaltabilir" (Çelebi, 2007: 71-72).

Özetle, aday belirlemede seçim çevrelerinde adayların belli oranda tüm üyelerin katılacağı bir önseçimle belirlenmesi zorunluluğunun getirilmesi parti içi demokrasinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Buna ek olarak, seçim çevrelerinin küçültülmesi ve tercihli oy kullanılması imkanının sağlanması da parti içi demokrasi bakımından son derece önemli katkılar sağlayabilecek niteliktedir. Üstelik, bütün bunlar, yürürlükteki düzeni fazla zorlamadan yapılabilecek değişikliklerdir (Sağlam, 2000a: 204).

2.2.2.2. Seçim Kanunu

Türkiye'deki seçim kanunlarında yer alan bazı düzenlemeler, mecliste, temsil adaletsizliğine yol açmakta, seçmenle temsilcileri arasındaki en temel ilişki ağını ortadan kaldırmaktadır. Seçim kanunlarında mevcut, seçime katılım ve temsil hakkına getirilen kısıtlamaların amaçlanan sonuçları vermediği görülmektedir. Bu nedenle, gerek temsil adaleti, gerekse partilere ve yönetim kadrolarına sorumluluk yükleyebilme olanağını kısıtlayıcı etkilere imkan veren düzenlemelerin gözden geçirilmesi gerekmektedir (Erdem vd., 2000: 100). Ancak, seçim kanunları, kendi başına çok kapsamlı ayrı bir çalışma konusu oluşturacağından ve seçim sistemleri ile parti içi demokrasi arasındaki ilişkiler ikinci bölümde ayrıntılı olarak incelendiğinden, burada sadece, parti içi demokrasiyi geliştirebilecek nitelikteki bazı önerilere kısaca yer verilmekle yetinilecektir.

Seçim Kanunu'nda yapılacak değişiklikle **seçim çevrelerinin küçültülmesi** ve **tercihli oy kullanılmasının sağlanması** gibi düzenlemelere gidilmesi, parti içi demokrasiyi güçlendirebilecek önlemlerdir (Sağlam, 2000: 253). Seçim çevrelerinin küçültülmesi, ya da diğer bir ifade ile daraltılması, aday ile seçmen arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirip, adayın merkeze olan bağlılığını azaltmaktadır. Zira, seçilen milletvekili, doğrudan merkeze ya da lidere değil, kendisine oy veren seçmene karşı daha bağımlı hale gelmektedir.

Türkiye'de 1973 ve 1991 seçimlerinde uygulanan "tercihli oy sistemi", partilerin seçimle belirleyecekleri milletvekili aday listelerine bir de seçmenin etki yapabilmesi bakımından, demokratik bir yöntemdir. Bu sistem, mevcut blok liste uygulaması ile karşılaştırıldığında, lider sultasını kırmak ve parti içi demokrasiyi sağlanmak

bakımından çok daha etkilidir. Nitekim, Türkiye'de 1995 yılında kaldırılan bu sistemin yeniden düzenlenerek hayata geçirilmesi önerilmektedir (Teziç ve Yüzbaşıoğlu, 2006: 27-28). Ancak, bu noktada milletvekili adaylarının da demokratik bir yöntemle belirlenmesi gerektiği unutulmamalıdır. Aksi halde, sistemden beklenen fayda sağlanamayacaktır.

2.2.2.3. Diğer Mevzuat

Bilindiği gibi, parti tüzükleri, parti içi demokrasi bakımından son derece önemlidir. Zira, SPK, siyasi partiler ve iç düzenleri açısından son derece önemli olan bazı konuların ayrıntılarını *demokrasi esaslarına aykırı olmamak* koşuluyla parti tüzüklerine bırakmaktadır. Ancak, yukarıda incelenen parti tüzükleri ile ilgili örneklerde görüldüğü gibi, uygulamada bu koşula uyulmadığı, ya da tüzükteki hükümlerin SPK'nin öngördüğü şekilde demokratik biçimde yazılmakla birlikte, bunlara riayet edilmediği görülmektedir.

Siyasi partilerde, program ve tüzük dışında kalan ve parti işlerini düzenleyen parti içyönetmelikleri, merkez karar organı tarafından yapılır (Md. 16/4). Parti iç çalışmaları ile ilgili ayrıntılarını düzenledikleri için, bu içyönetmeliklerin demokratik esaslara göre hazırlanması, parti içi demokrasi açısından büyük öneme sahiptir. Bilindiği gibi, siyasi parti gruplarının TBMM içindeki çalışmaları ise grup içyönetmeliklerinde düzenlemektedir. Bu içyönetmeliklerin, grubu oluşturan milletvekilleri tarafından hazırlandığı için demokratik oldukları söylenebilir. Bu içyönetmelikler, milletvekillerinin salt çoğunluğu tarafından kabul edilmektedirler. Ancak, SPK'nin 23. maddesine göre, "*Grup içyönetmeliğine, parti tüzük ve programına aykırı hükümler konulamaz*". Bu hüküm neticesinde, parti tüzük ve programının, demokratik bir şekilde yapılmasının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Özetle, Türkiye'de, siyasi partilerin, tüzüklerinde ifade ettikleri misyonları ile yaptıkları uygulamalar ve işleyişleri birbirinden farklıdır. Siyasi partilerin hedefi, üyelerine hizmet değil, topluma hizmet olmalıdır. Ancak, siyasi partinin, tüzüğünde ifade edilen topluma hizmete yönelik amacıyla, işleyişi arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun giderilebilmesi için partilerin, gerçekten, tüzüklerinde ifade

edilen amaçlar doğrultusunda faaliyet göstermelerini sağlayacak mekanizmalar kurulmalıdır. Aksi halde, parti içi demokrasinin gelişmesi ve partilerin halkın denetimine açılması sağlanamaz. Bu amaçla ilkin, basın özgürlüğünün sağlanması ve ikinci olarak da, özellikle iktidarlarda olan parti yöneticilerinin, yanlış uygulamalarının, yargıdan dönmesini sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir (Koç-Panel, 1997: 33-34).

SONUÇ

Günümüzde, siyasal rejimin kilit noktasında yer alan siyasi partiler, yerine getirdikleri çeşitli işlevler nedeniyle demokrasi için vazgeçilmez kuruluşlar olarak kabul edilmektedir. Gerçekten de, siyasi partiler, halkın siyasete katılımının en etkin araçları oldukları gibi, toplumdaki farklı görüş ve çıkarların bağdaştırılması ve temsili gibi işlevleri ile demokrasinin işleyişi bakımından zorunlu kuruluşlar olarak görülmekte ve hangi türde olursa olsun, siyasal partiler olmaksızın demokrasinin düşünülemeyeceği ifade edilmektedir. Siyasi partilerin, demokratik rejim içerisindeki önemi ve vazgeçilmezliği öylesine artmıştır ki, demokrasi artık "*partiler demokrasisi"* olarak anılmaya başlamıştır.

Bilindiği gibi, demokrasi kavramının yaklaşık 2500 yıllık bir geçmişi olmasına rağmen, demokrasinin bir yönetim biçimi olarak dünyada yaygınlık kazanmaya başlaması 20. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Demokrasi, tarih içerisinde çeşitli şekillerde uygulanmaya çalışılmışsa da, günümüzde ulaşılan nokta temsili demokrasidir. Ancak, son dönemlerde dünyadaki eğilim, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçmeye yöneliktir. Bu eğilimin ortaya çıkışında, teknoloji ve bilişim sektöründe yaşanan gelişimin etkisi büyük olmuştur. Zira, internetin sunduğu olanaklar, mevcut sistemden daha katılımcı ve demokratik olacağı savunulan "e-demokrasi", bunun yanısıra "e-devlet" ve "e-parti" gibi kavramların tartışılmasına yol açmıştır.

Elektronik demokrasi olarak ifade edilen bu yeni demokrasi önerisinde, demokrasiyi doğrudanlaştırmayı sağlayabilecek bir takım avantajlar olmakla birlikte, bu sistemin, güvenlik ve teknikle ilgili sorunlar başta olmak üzere bir takım sakıncaları da bulunmaktadır. Ancak, söz konusu sakıncalar, yeterli altyapıların hazırlanması ve gerekli hukuksal düzenlemelerin yapılması ile aşılabilecek niteliktedir. Bu nedenle, şeffaflığı, verimliliği ve katılımı arttıracağı umulan e-devlet, e-demokrasi ve e-parti modellerinin hayata geçirilebilmesi için, biran önce Türkiye'deki mevcut teknolojik, ekonomik ve hukuksal altyapının hazırlanması; daha da önemlisi bilinçli bir bilişim kültürünün yaygınlaştırılması için gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Karar alma mekanizmasının demokratik olmadığı bir partide, parti lideri ve onun çevresindekilerin baskısı altında kalan milletvekillerinin, milletin vekilleri olma özellikleri, dolayısıyla da temsil yetenekleri azalmaktadır. Bu da, demokratik sistemin gerçek anlamıyla işleyememesi sonucuna yol açmaktadır. Siyasi partilerin halkın ihtiyaç ve eğilimlerine tercüman olabilmeleri, halkın istek ve çıkarları doğrultusunda politika üretmeyi tam anlamıyla başarabilmeleri için, kendi iç yapılarının da demokratik olması gerekmektedir. En dar anlamıyla, "*partinin iç işlerinde demokrasi ilkelerini uygulaması*" olarak tanımlanabilen parti içi demokrasi, partinin iç düzeni ile ilgili her konuda demokrasi esaslarına göre hareket etmesini gerektirmektedir.

Parti içi demokrasi, partinin örgütsel yapısı, parti liderinin tutumu, aday tespit yöntemi, parti disiplini, finansman kaynakları gibi içsel faktörlerden etkilenen bir unsurdur. Ancak, parti içi demokrasi, aynı zamanda bir takım dışsal faktörlerden de etkilenmektedir. Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi, mevcut siyasal kültürdür. Bunun yanında, hükümet sistemi, seçim sistemi, anayasal yapı, sosyo-ekonomik yapı, yönetsel yapı, toplumsal örgütlenme düzeyi ve siyasi partilerin baskı grupları ile ilişkileri gibi unsurların, parti içi demokrasi üzerinde çok büyük etkileri olmaktadır.

Türkiye'deki mevcut durumda, yukarıda sayılan bu içsel ve dışsal faktörlerin, parti içi demokrasiyi gerçekleştirmek ve yerleştirmek bakımından yeterli olmadığı görülmektedir. Her şeyden önce, toplumda, yerleşik bir demokratik siyasal kültürün varlığından söz edilememektedir. Milletvekili seçimi sırasında kullanılan blok liste uygulamasının, aday tespitinde kullanılan merkez yoklaması yönteminin, patronaj ilişkilerinin, örgütsel yapının vb., milletvekillerini parti merkezine bağımlı kıldığı ve bu nedenle de parti merkezinin, özellikle de liderin, parti üzerinde büyük bir hakimiyete sahip olduğu görülmektedir. Mevcut sosyo-ekonomik yapı, yönetsel yapı, toplumsal örgütlenme gibi konulardaki sıkıntılar da parti içi demokrasinin gelişmesini önlemektedir. Ayrıca, mevcut yasal düzenlemeler nedeniyle ocak-bucak gibi demokratik örgütlenme biçimlerine gidilememesi, üye aidatlarının düzenli toplanamaması ve finansman konusundaki sıkıntılar, katı parti disiplini gibi sorunlar, parti içi demokrasinin işlemesine imkan vermemektedir.

Parti içi demokrasinin gerçekleştirilebilmesi için ilkin, mevcut hukuksal düzenlemelerin değiştirilmesi gerekmektedir. Bunun için ilk olarak, partilere getirilen örgütlenme ile ilgili yasakların demokratik hale getirilmesi gerekmektedir. Oldukça önemli bir değişiklik olarak, her ne kadar seçimlerin demokratikliğini zedeleyebilecek nitelikte olsa da, genel başkanların başkanlık edebilecekleri dönem sayısına bir sınır konulması düşünülebilir. Zira, Türkiye'de lider sultasının çok ciddi boyutlara ulaştığı yadsınamaz bir gerçektir. Öyle ki, ölüm ya da siyasi hakların kaybı gibi nedenler dışında parti liderlerinin değiştiğine pek rastlanmamaktadır.

Parti merkezlerinin il ve ilçe teşkilatları ile ilgili fesih yetkilerine yönelik etkin bir yargısal denetim yapılmasına olanak sağlanmalıdır. Parti üyeleri bakımından ciddi sıkıntılar ve güvencesizlikler yaratan, onları merkeze bağımlı hale getirmekte etkili olan disiplin cezaları demokratikleştirilmeli ve bu konuda üyeye bir takım güvenceler sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Türkiye'de neredeyse her partinin, aday tespiti konusunda büyük oranda merkez yoklamasını tercih ettiği ve bu nedenle de parti içi demokrasinin zedelendiği bilinen bir gerçektir. Bu sorunun giderilmesi için, büyük oranda önseçim yapılması zorunluluğu getirilmelidir. Ayrıca, parti içi demokrasi bakımından, milletvekili adaylarını lidere bağımlı hale getiren blok liste uygulaması yerine, tercihli oy sistemine imkan tanıyacak hukuksal değişiklikler yapılmalıdır.

Türkiye'de parti içi demokrasi ile ilgili olarak yukarıda sayılan olumsuz etkenlerin, bazı hukuksal düzenlemeler yapılması yoluyla düzeltilmesi mümkün olmakla birlikte, parti içi demokrasi sadece hukuksal bir sorun olmayıp, sorunun asıl temelinde siyasal kültürün yattığı unutulmamalıdır. Bu nedenle, parti içi demokrasinin gerçekleşememesinin nedenini, sadece hukuksal boşluklarda ya da liderlerin tutumlarında aramak hatalı bir yaklaşım olacaktır. Zira, parti içi demokrasinin gerçekleşmesi isteminin, öncelikle toplumdan gelmesi gerekmektedir. Yine, parti milletvekilleri ve üyelerinin de, lider sultası ve oligarşik yapıya karşı koymaları gerekir. Oysa, Türkiye'de parti içi demokrasi ile ilgili en önemli sorunlardan biri, bu konuda etkin bir mücadelenin olmayışıdır. Parti lideriyle bir çatışma yaşamayıncaya kadar, parti içi demokrasinin olmayışından şikayet eden parti üyelerine rastlamak zordur.

Demokrasinin gerçek anlamıyla hayat bulabilmesi için son derece önemli olan parti içi demokrasinin, tamamen partilerin kendi iç işi olarak görülmesi mümkün değildir. Bu amaçla da bir takım hukuksal düzenlemeler ile güvence altına alınmaya çalışılmaktadır. Ancak, bu konudaki bazı hususların ayrıntıları parti tüzüklerine bırakılmaktadır ki, bu durum da sorunun bir diğer kaynağını oluşturmaktadır. Zira, Türkiye'deki mevcut anayasal ve yasal düzenlemeler, parti içi demokrasiyi sağlamak ve korumak bakımından yeterli olmadığı gibi, parti tüzüklerinin de antidemokratik denebilecek nitelikler taşıdığı, ya da parti tüzüklerinde parti içi demokrasiyi sağlamaya yönelik düzenlemeler yer alsa bile, partilerin bunlara uymadıkları görülmektedir. Bu nedenle, öncelikle parti tüzüklerinin antidemokratik hükümlerden arındırılması ve bu konuda etkin bir denetim mekanizmasının geliştirilmesi gerekmektedir.

Özetle, her ne kadar demokrasi için vazgeçilmez olsalar da, demokratik kuralların büyük ölçüde ihmal edildiği kurumların başında siyasi partilerin yer aldığı görülmektedir. Türkiye'de parti içi demokrasinin engellerinden olan, sınırlı ve güvencesiz üyelik sistemi, karar alma mekanizmasındaki merkeziyetçilik, aday tespit yönteminde ve örgüt yapısındaki antidemokratiklikler, lider sultası, oligarşik yapı, genellikle sadece cezalandırmak amacıyla kullanılan parti disiplini gibi engellerin bir kısmı yapılacak hukuksal düzenlemelerle bir noktaya kadar düzeltilebilir. Ancak, parti içi demokrasi isteklerinin tabandan gelmesi, yani demokratik bir siyasi kültürün yerleşmesi bu noktadaki en önemli ihtiyaçtır.

Tüm bu anlatılanlar oldukça olumsuz bir tablo sergilemekle birlikte, bu konuda hiçbir şey yapılamayacağı sonucuna varılamaz. Zira, büyük oranda siyasal kültürle ilgili bir sorun olan parti içi demokrasi konusunda, toplumun bu yöndeki istek ve çabaları ile ciddi bir ilerleme sağlanabilir. Ayrıca, yukarıda kısaca örnekleri verilen bazı hukuksal değişiklik önerilerinin yapılmasının, sorunun çözümüne katkısı büyük olacaktır. Bu nedenle, demokrasi için vazgeçilmez kuruluşlar olan partilerin en önemli sorunu olan parti içi demokrasinin işleyebilmesi için, biran önce gerekli hukuksal değişiklikler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akandere, Osman. (2003): "Bir Demokrasi Beyannamesi olarak "Dörtlü Takrir'in" Amacı ve Mahiyeti, Konya: Selçuk Üniversitesi S.B.E. Dergisi, Yıl: 2003, Sayı: 9: 5-22

Akartürk, Ekrem A. (2002): *Avrupa Hukukuna Uyum Süreci Açısından 1982 Anayasası'nda Siyasi Parti Yasakları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi

Akat, Asaf S. (1991): *Sosyal Demokrasi Gündemi*, İstanbul: Armoni Yayınları, 1. Basım

Akgül, Mustafa. "İnternet Notları: İnternet, Demokrasi ve Türkiye",
Erişim: http://siyaset.bilkent.edu.tr/kamunet/oncesi/cbt-not3.html, (5.12.2004)

Aktan, Coşkun, Can. "Parlamenter Rejim"
Erişim: http://www.canaktan.org/politika/siyasal-rejim/parlamenter.htm, (10.01.2007)

Akyol, Taha. (2007): "Yargıda Sarıgül ve CHP Davası", *Milliyet-20.02.2007,* Erişim: http://www.milliyet.com.tr/2007/02/20/yazar/akyol.html (20.03.2007)

Akyol, Taha. (2005): "Parti İçi Demokrasi", *Milliyet - 12.02.2005*, Erişim:
http://www.milliyet.com.tr/2005/12/02/yazar/akyol.html, (06.11.2006)

Akyol, Şener. (1997): *Siyasi Partiler Yasası, Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantısı Dizisi: 1,* 5 Mayıs 1997- Siyasi Partiler Yasası Paneli, İstanbul: Yayın No. TÜSİAD-T/97-5/213 *(Metinde **"Akyol- Panel"** olarak gösterilmiştir)*

Aliefendioğlu, Yılmaz. (1999): "Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri", *Anayasa Yargısı 16*, s. 95-115

Atabek, Nejdet. (2000): *Siyasi Partilerde Örgütsel İletişim: Bazı Siyasi Partilerin Eskişehir İl Kongre Delegeleri Üzerine Bir Araştırma,* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1214, İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No: 36

Batum, Süheyl. (2001): "Siyasi Partiler Yasası ve Parti İçi Demokrasi", 20 Ekim 2001 Panel, Ankara: Sosyal Demokrasi Derneği Yayınları

Batum, Süheyl. (2000) "1990'larda Dünyada ve Türkiye'de Siyasal Rejim Tartışmaları", *Siyasal Rejim Tartışmaları*, Koordinatör: Nihal İncioğlu, İstanbul: TESEV Yayınları 15

Berberoğlu, Güneş N. (1997): *Siyasi Parti Yönetimi*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları: No.1003, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları; No. 108

Bila, Fikret. (2001): "Siyasi Partiler Yasası ve Parti İçi Demokrasi", 20 Ekim 2001 Panel, Ankara: Sosyal Demokrasi Derneği Yayınları

Bozdağ, Muhammed. (2004): *Türkiye'de Siyasi Parti Kapatma*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1. Basım

Can, Osman. (2005): *Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasi Partilerin Kapatılması*, Ankara: Seçkin Yayınları

Çam, Esat. (2005): *Siyaset Bilimine Giriş,* İstanbul: Der Yayınları, 9. Baskı

Çelebi, Işın. (2007): *Siyasi Partiler ve Seçim Kanunları Önerisi (22 Kasım 2001)*, (Bu çalışma, Anayasa profesörleri ve TBMM uzmanlarından oluşan 22 kişilik bir çalışma grubunun, 22 Kasım 2001 tarihinde TBMM'ye sundukları, seçim ve siyasi partiler kanununa ilişkin değişiklik önerilerinin, çalışma grubunda yer alan Işın Çelebi tarafından kitap haline getirilmiş biçimidir).

Çelikyay, Hakan S. (2002): *1982 Anayasası ve AİHS Çerçevesinde Türkiye'de Siyasi Parti Kapatma Rejimi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi

Dahl, Robert A. (2001): *Demokrasi Üstüne*, çev: Betül Kadıoğlu, Ankara: Phoenix Yayınevi, 1. Baskı

Demir, Fevzi. (2002): *Seçim Sistemleri ve Türkiye'ye Özgü Bir Seçim Sistemi Önerisi,* Ege Bölgesi Sanayi Odası (EBSO)Yayınları

Demir, Fevzi. (1997): *Yeni Seçim ve Siyasi Partiler Kanunu Hakkındaki Önerilerimiz*, Ege Bölgesi Sanayi Odası (EBSO)Yayınları

Deryal, Yahya (2007): "Özgürlük Değeri", Günebakış Gazetesi,
Erişim: http://www.gunebakis.com.tr/kosed.asp?id=280&lg=tr&islem=tr, (23.7.2007)

Dikmen Caniklioğlu, Meltem. "Türkiye'nin Sistem Sorunu Mu Var?", Erişim:
http://www.dicle.edu.tr/dictur/suryayin/khuka/meltem.htm, (10.01.2007)

Drucker, Peter F. (1992): *Yeni Gerçekler*, Çev: Birtane Karanakçı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 315, Tarih Dizisi: 25

Duverger, Maurice. (1974): *Siyasi Partiler*, çev: Ergun Özbudun, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2.Baskı

Duverger, Maurice. (1986): *Siyasal Rejimler,* çev: Teoman Tunçdoğan, İstanbul: Sosyal Yayınları

Erdem, Tarhan., Kabasakal, Mehmet., Gençkaya, Ö. Faruk. (2000): *Siyasi Partilerde Reform*, Koordinatör: Ali Çarkoğlu, İstanbul: TESEV Yayınları 13

Erdoğan, Mustafa. (2006): *Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm*, Ankara: Orion Yayınevi

Erdoğan, Mustafa. (2005): *Anayasa Hukuku*, Ankara: Orion Yayınevi, 3. Baskı

Erdoğan, Mustafa. (2001): "Siyasi Partiler, Devlet ve Demokrasi", *Liberal Düşünce-Siyasal Partiler ve Demokrasi*, Yıl: 6, Sayı: 22, Bahar 2001, Ankara: Siyasal Yayınevi, 59-66

Erdoğan, Mustafa. (2000): "Türkiye'nin Sistem Arayışı" *Siyasal Rejim Tartışmaları*, Koordinatör: Nihal İncioğlu, İstanbul: TESEV Yayınları 15

Eren, Veysel. (2001): "Demokrasi ve Özgürlükler", *Demokrasi Sorunu ve Türk Demokrasisi*, Derleyen: Davut Dursun, İstanbul: Şehir Yayınları, s.101-117

Eroğul, Cem. (1970): *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi),* Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, No: 294

Ersöz, Selva. "İnternet ve Demokrasi İçin Gelecek Senaryoları", Erişim: http://inet-tr.org.tr/inetconf10/bildiri/14.doc, (12.10.2005)
(Metin içinde kullanılan sayfa numaraları bilgisayar çıktısı üzerinden verilmiştir)

Fincancıoğlu, Yurdakul. (1997): "Parti İçi Disiplin ve Demokrasi", *Sosyal Demokrat Değişim 7*, Mart-Nisan 1997, Ankara, s. 48-57

Gençkaya, Ömer, F. (2005): "Siyasetin Finansmanı, Sınırlamalar ve Denetim: Karşılaştırmalı Uygulamalar", *Panorama Dergisi*, Nisan 2005/ Sayı 11, Erişim: www.panoramadergisi.com/nisan2005/index.php?dosya=anakonu_print, (11.10.2006), *(Metin içinde kullanılan sayfa numaraları bilgisayar çıktısı üzerinden verilmiştir)*

Gençkaya, Ö. Faruk. (2000): "Siyasi Partilere ve Adaylara Devlet Desteği, Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınırlandırılması", *Siyasi Partilerde Reform*, İstanbul: TESEV Yayınları 13

Gözler, Kemal. (2006): *Anayasa Hukukuna Giriş, Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 9. Baskı

Göktürk, Gülay. (2005): "Kadınlar Daha Eşit", *Tercüman 08/03/2005,* Erişim: http://www.liberal-dt.org.tr/modules/printer.php?art=294, (14.2.2007)

Gören, Zafer. (1999): *Anayasa ve Sorumluluk- II Cilt,* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 09.1300.0000.000/YK.99.010.207

Gözübüyük, A. Şeref. (2000): *Anayasa Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi

Gunther, Richard and Diamond, Larry. (2001): "Types and Functions of Parties", *Political Parties and Democracy,* Editor: Larry Diamond, The Johns Hopkins University Press, p. 3-39

Gülsoy, M. Tevfik. (2000): *Demokrasilerde Siyasal Parti Teşkilatı ve Parti İçi Demokrasi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi

Gürkan, Uluç. (2001): "Siyasi Partiler Yasası ve Parti İçi Demokrasi", 20 Ekim 2001 Panel, Sosyal Demokrasi Derneği Yayınları: Ankara

Günal, Burak. "Siyasi Partilerin İnternetleşmesi",
Erişim: http://inet-tr.org.tr/inetconf5/bildiri/Burak_Gunal2.html, (27.11.2006)
(Metin içinde kullanılan sayfa numaraları bilgisayar çıktısı üzerinden verilmiştir)

Günal, Erdoğan. (2005): *Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri*, Ankara: Turhan Kitabevi

Gürsel, Seyfettin. (1996): *Seçim Sistemi Tartışması ve İki Turlu Sistem*, İstanbul: TÜSİAD Yayınları, Yayın No. TÜSİAD-T/95 – 4/197

Hakyemez, Yusuf Ş. (2002): "2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin Siyasal Parti Özgürlüğü Üzerindeki Etkileri", *Anayasa Yargısı 19*, s. 550- 571

Hakyemez, Yusuf Ş. (2000): *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*, Ankara: Seçkin Yayınları

Huntington, Samuel P. (1993): *Üçüncü Dalga, Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, çev: Ergun Özbudun, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları

İncioğlu, N. (2000): "Siyasal Rejimler: Başkanlık, Yarı-Başkanlık ve Seçilmiş Başkanlık Seçenekleri Türkiye'ye Ne Sunabilir?", *Siyasal Rejim Tartışmaları*, Koordinatör: Nihal İncioğlu, İstanbul: TESEV Yayınları 15

İyimaya, Ahmet. (2001): "Siyasi Partiler Yasası ve Parti İçi Demokrasi", 20 Ekim 2001 Panel, Sosyal Demokrasi Derneği Yayınları: Ankara

Kabasakal, Mehmet (1998): "Parti İçi Demokrasi ve Çağdaş Sol Partiler", *Sosyal Demokrat Değişim 7*, Sayı 10, Ankara, s. 21-25

Kabasakal, Mehmet (1995): "Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesindeki Kısıtlamalar", *Siyasal Partiler ve Demokrasi*, Ankara: TESAV Yayınları, No: 8

Kabasakal, Mehmet (1991): *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, Tekin Yayınevi

Kaboğlu, İbrahim. (1999): "İfade Özgürlüğünün Siyasi Partilerce Kullanımının Sınırları", *Anayasa Yargısı 16*, s. 71- 92

Kalaycıoğlu, Ersin. (1999): "Türkiye'de Siyasal Rejimin Evrimi ve Yasama Sistemi", *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi,* Cilt I, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları

Kaleağası, Bahadır. "Siyasete Teknolojik Soluk",
Erişim: http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107869, (28.02.2004)

Kapani, Münci. (1998): *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 10. Basım

Kapani, Münci. (1993): *Kamu Hürriyetleri*, Ankara: Yetkin Yayınları, 7. Baskı

Kaya, Mehmet, O. (2006): "Siyasi Partilerin Mali Denetimi Sorunu; Mevcut Durumun Eleştirisi ve Çözüm Önerileri", *Anayasa Yargısı İncelemeleri 1,* Editörler: Mehmet Turhan, Hikmet Tülen, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları

Keçeciler, Mehmet. (1995): "Parti İçi Demokrasi Açısından Siyasal Partiler", *Siyasi Partiler ve Demokrasi*, Ankara: TESAV Yayınları, No: 8

Kempf, Udo. (2002): "Alman Siyasi Partiler Kanunu'na Göre Parti İçi Demokrasi ve Partilerin Finansmanı", *Türkiye ve Avrupa'da Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Yasası,* Konrad Adenauer Vakfı Yayınları: Ankara

Kırtay, Faruk, "Yalova'da İlkler",
Erişim: http://www.yalovamiz.com/index.cfm?act=ilkler, (12.12.2006)

Koç, Yıldırım. (1997): *Siyasi Partiler Yasası, Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantısı Dizisi: 1,* 5 Mayıs 1997- Siyasi Partiler Yasası Paneli, İstanbul: Yayın No. TÜSİAD-T/97-5/213 *(Metinde **"Koç- Panel"** olarak gösterilmiştir)*

Koçak, Cemil. (2002): *Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980,* Ed: Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınevi, 7. Baskı *(Metinde **"Koçak, C."** olarak gösterilmiştir)*

Koçak, Mustafa. (2002): *Siyasal Partiler ve Türkiye'de Parti Yasakları,* Ankara: Turhan Kitabevi, 1. Basım

Koçak, Mustafa. (1993): *1982 Anayasası'na Göre Siyasi Partilerin Hukuki Statüsü*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi

Kongar, Emre. (2005a): *Demokrasi ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 5. Basım

Kongar, Emre. (2005): *21. Yüzyılda Türkiye (2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*), İstanbul: Remzi Kitabevi, 36. Basım

Küçük, Adnan. (2002): *1982 Anayasasına Göre Siyasal Partilere İlişkin Yasaklamalar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi

Mehter, Hamdi. (1991): "Siyasi Partilerin Mali Denetimi", *Anayasa Yargısı 8*, s. 441-468

Michels, Robert. (2001): *Political Parties – A Sociological Study of The Oligarchical Tendencies of Modern Democracy,* Çev: Eden and Cedar Paul, Canada: Batoche Books- Kitchener

Mutlu, Abdullah. (2005): *Kurumsallaşmış Demokrasilerdeki Siyasi Partiler Sistemi ile Ülkemizdeki Siyasi Partiler Sisteminin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi ve Özgün Model Arayışları*, Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Uzmanlık Tezi,
Erişim: www.icisleri.gov.tr/_icisleri/WPX/apktez1.doc, (17.04.2006)

Odyakmaz, Zehra. (1996): "Siyasi Partilerin Kapatılması ile İlgili Hükümlerde Uyumsuzluklar ve Uygulamadaki Güçlükler", *Anayasa Yargısı 13*, s. 231- 245

Öz, Esat. (1992): *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Ankara: Gündoğan Yayınları

Özbudun, Ergun. (2004): *Türk Anayasa Hukuku,* Ankara: Yetkin Yayınları, 8. Baskı

Özbudun, Ergun. (2001): "The Institutional Decline of Parties in Turkey", *Political Parties and Democracy,* Editor: Larry Diamond, The Johns Hopkins University Press, p. 238-265

Özbudun, Ergun. (1995): "Siyasi Partiler ve Demokrasi", *Siyasi Partiler ve Demokrasi Sempozyumu*, İstanbul: TESAV Yayınları No: 8

Öztekin, Ali. (2000): *Siyaset Bilimine Giriş,* Ankara: Siyasal Kitabevi, Geliştirilmiş ve Genişletilmiş İkinci Baskı

Perinçek, Doğu. (1985): *Anayasa ve Partiler Rejimi- Türkiye'de Siyasi Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması*, Ankara: Kaynak Yayınları, 2. Baskı

Rousseau, Jean J. (1999): *Toplum Sözleşmesi*, çev: Alpagut Erenuluğ, Ankara: Öteki Yayınevi, 3. Basım

Sağlam, Fazıl. (2002): "2001 Yılı Anayasa Değişikliklerinin Yaratabileceği Bazı Sorunlar ve Bunların Çözüm Olanakları", *Anayasa Yargısı 19*, s. 288-310

Sağlam, Fazıl. (2002a): "Türk Siyasal Partiler Kanunu- Tarihçesi, Eksiklikleri, Reform Çalışmaları", Türkiye ve Avrupa'da Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Yasası, Konrad Adenauer Vakfı Yayınları: Ankara

Sağlam, Fazıl. (2000): "Siyasi Partiler Kanunu'nda Uluslararası Normlara Uygunluk Sağlamak İçin Yapılması Gereken Değişiklikler", *Anayasa Yargısı 17*, s. 233- 254

Sağlam, Fazıl. (2000a): "Siyasal Parti Özgürlüğü", *İnsan Hakları,* Cogito Serisi, Editör: Korkut Tankuter, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, s.195-216

Sağlam, Fazıl. (1999): *Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, İstanbul: Beta Yayınları

Sağlam, Fazıl. (1999a): "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye'de Kapatılan Partilere İlişkin Kararlarının Partiler Hukukuna Etkisi", *Anayasa Yargısı 16*, s.189-216

Sağlam, Fazıl. (1997): "Anayasa Hukukumuz Açısından Siyasal Partiler Kurumunun Güncel Sorunları", *Anayasa Yargısı 14*, s. 367- 383

Sarıbay, Ali Y. (2001): *Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler*, İstanbul: Alfa Yayınları, Birinci Baskı

Sarıbay, Ali Y. (2000): *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Baskı

Sartori, Giovanni. (1996): *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, çev: Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Ankara: Yetkin Yayınları

Sartori, Giovanni. (1994): *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği,* çev: Ergun Özbudun, Ankara: Yetkin Yayınları

Schmidt, Manfred G. (2002): *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, çev: M.Emin Köktaş, Ankara: Vadi Yayınları, 2. Baskı

Sertel, Murat ve Kalaycıoğlu, Ersin. (1995): "*Türkiye için Yeni Bir Seçim Yöntemi Tasarımına Doğru*", İstanbul: TÜSİAD Yayınları, Yayın No. TÜSİAD- T/95-5/179

Şahin, Ali., Temizel, Handan., Temizel, Metehan. (2004): "Türkiye'de Demokrasi'den E-Demokrasiye Geçiş Süreci ve Karşılaşılan Sorunlar", *3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiri Kitabı*, Eskişehir, s. 253-262,
Erişim: http://iibf.ogu.tr/kongre/bildiriler/o6-02.pdf, (30.11.2006)

Şener, Abdüllatif. (1995): "Siyasal Partilerde Liderlik, Yatay İlişkiler ve Yasaklar Sorunu", *Siyasi Partiler ve Demokrasi*, Ankara: TESAV Yayınları, No: 8

Tanilli, Server. (2002): *Devlet ve Demokrasi- Anayasa Hukukuna Giriş*, İstanbul: Adam Yayınları, 3. Basım

TESAV, "21. Yüzyıl İçin Türkiye'nin Gündemi Çalışma Grubu Bildirisi",
Erişim: http://www.tesav.org.tr/tebligler.htm, (2.5.2006)

TESEV, "*Siyasi Partiler Kanunu ile İlgili Görüş ve Öneriler*",
Erişim: http://www.tesev.org.tr/ddg/spk1711.php, (11.7.2006)

Teziç, E., Yüzbaşıoğlu, N. "Siyasi Partiler ve Milletvekili Seçimi Kanunlarına İlişkin Görüşler", Erişim: (3.10.2006),
http://www.tugiad.org.tr/bultendosya/Siyasi_Partiler_ve_Millet_Vekili_Secimi.doc,
(Metin içinde kullanılan sayfa numaraları bilgisayar çıktısı üzerinden verilmiştir)

Teziç, Erdoğan. (2003): *Anayasa Hukuku,* İstanbul: Beta Yayınları, 8. Baskı

Teziç, Erdoğan. (1997): *Siyasi Partiler Yasası, Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantısı Dizisi: 1,* 5 Mayıs 1997- Siyasi Partiler Yasası Paneli, İstanbul: Yayın No. TÜSİAD-T/97-5/213 *(Metinde **"Teziç- Panel"** olarak gösterilmiştir)*

Tunaya, Tarık Z. (1998): *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 1- İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı

Tuncay, Suavi. (1996): *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Ankara: Gündoğan Yayınları

Tuncer, Erol. "Siyasi Partiler ve Seçim Yasaları",
Erişim: http://www.tesav.org.tr/genbskon.htm, (19.12.2006)

Turan, İlter. (1986): *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul: Der Yayınları, 3. Basım

Türk, Hikmet Sami. (1997): *Siyasi Partiler Yasası, Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantısı Dizisi: 1,* 5 Mayıs 1997- Siyasi Partiler Yasası Paneli, İstanbul: Yayın No. TÜSİAD-T/97-5/213 *(Metinde **"Türk- Panel"** olarak gösterilmiştir)*

Türkiye Bilişim Şurası e-Devlet Çalışma Grubu Raporu. (2002): *E-Devlet Bağlamında E-Demokrasi,* Erişim: www.bilisimsurasi.org.tr/cg/rapor/edevlet.zip, (30.11.2006),
(Metin içinde kullanılan sayfa numaraları bilgisayar çıktısı üzerinden verilmiştir)

TÜSİAD. (2001): "*Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Kriterleri- No.1: Siyasal Partiler*", TÜSİAD Yayınları, Yayın No. TÜSİAD-T/2001-06/314

TÜSİAD – Teziç, E., Yayla, Y., Bayraktar, K., Yurtcan, E., Öztek, S., Batum, S., Yüzbaşıoğlu, N. (1998): *Yargılama Düzeninde Kalite*, İstanbul, TÜSİAD Yayınları, No: TÜSİAD -T/98-11/237 (Metinde **"TÜSİAD, 1998"** olarak gösterilmiştir)

TÜSİAD. (1997): *Siyasi Partiler Yasası, Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantısı Dizisi: 1,* 5 Mayıs 1997- Siyasi Partiler Yasası Paneli, İstanbul: Yayın No. TÜSİAD-T/97-5/213 *(Metinde yazar isminin yanında - Panel sözcüğü kullanılarak gösterilmiştir)*

Uçkan, Özgür. (2003): "E-Devlet, E-Demokrasi ve E-Yönetişim Modeli: Bir İlkesel Öncelik Olarak Bilgiye Erişim Özgürlüğü", Stadigma Aylık Strateji ve Analiz E-Dergisi, Haziran 2003, Sayı 5, Erişim:
http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/06_2003_09.pdf, (14.11.2006),
(Metin içinde kullanılan sayfa numaraları bilgisayar çıktısı üzerinden verilmiştir)

Uygun, Oktay. (2003): *Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları*, Ankara: İnkılap Kitabevi

Uygun, Oktay. (2000): "Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *Anayasa Yargısı 17*, s. 256- 272

Üçışık, Fehim. (1999): Parti içi Demokrasi Açısından Yasa Değişikliği Gereği, *Anayasa Yargısı 16*, s. 355-376

Yalçındağ Doğan, Arzuhan. (2007): "Siyasette "Kadın Kotası" İstemenin Ticaretteki Kotalarla Ne İlgisi Var", *Hürriyet, 7.4.2007*, Haber- Röportaj: Nilgün Karataş, s.13

Yanık, Murat. (2002): *Parti İçi Demokrasi*, İstanbul: Beta Yayınları, 1. Baskı

Yanık, Murat. (2005): "Yeniden Doğrudan Demokrasi", *E-Akademi (Aylık İnternet Dergisi),* Temmuz 2005, Sayı: 41,
Erişim: http://www.e-akademi.org/makaleler/myanik-1.htm, (30.11.2006),
(Metin içinde kullanılan sayfa numaraları bilgisayar çıktısı üzerinden verilmiştir)

Yaşar, Halis. (1999): "Parti İçi Demokrasi (Eleştiri ve Öneriler)", *Prof. Dr. Sahir Erman'a Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Eğitim, Öğretim ve Yardımlaşma Vakfı Yayın No: 8*, İstanbul: Alfa Basım, s. 919- 950

Yayla, Atilla. (2001): "Demokrasiyi Koruma Kılavuzu", *Liberal Düşünce- Siyasal Partiler ve Demokrasi*, Yıl: 6, Sayı: 22, Bahar 2001, Ankara: Siyasal Yayınevi, s. 67-73

Yetkin, Çetin. (1987): *İktidar*, İstanbul: Süreç Yayınları, 1. Baskı

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı. (2006): "Siyasi Partiler Web Yazılımı (SİPARWEB) Tanıtım ve Bilgilendirme Dökümanı",
Erişim: http://www.yargitaycb.gov.tr/sipar/SiparWeb_Tanitim.doc, (10.04.2007)

Diğer:

Anayasa Mahkemesi Kararları; http://www.anayasa.gov.tr/general/kararbilgibank.asp

Güncel Türkçe Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, Erişim: www.tdk.gov.tr, 17.12.2006

Resmi Gazete; http://rega.basbakanlik.gov.tr

…… "Siyasi Partilere Üye Kaydında İnternet Kolaylığı", 23 Ocak 2007, Erişim: http://www.haberler.com/siyasi-partilere-uye-kaydinda-internet-kolayligi-haberi/, (10.04.2007)

……. Sabah Gazetesi, 30 Ocak 2007, "Partilerin Üye Bildirimleri İnternetten", Erişim: http://www.sabah.com.tr/2007/01/30/siy113.html, (10.04.2007)

……."Atina Demokrasisi", Erişim:
http://tr.wikipedia.org/wiki/Atina_demokrasisi, (10.04.2007)

……..."Demokrasi Nedir", Erişim:
http://www.noktavirgul.com/genel/demokrasi-nedir.html, (10.06.2007)

Parti Tüzükleri;

AKP Tüzük: http://www.akparti.org.tr/tuzuk.pdf, Erişim: 7.7.2007

ANAP Tüzük: http://www.anavatan.org.tr/images/dosya/2627679705.doc, Erişim: 7.7.2007

CHP Tüzük: http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=list_party_info&info_id=76&pid=147, Erişim: 7.7.2007

MHP Tüzük: http://www.mhp.org.tr/dokumanlar/belgeler/mhppartituzugu.doc, Erişim: 7.7.2007

SHP Tüzük: http://www.shp.org.tr/parti-tuzugu/, Erişim: 7.7.2007

TKİP Tüzük: http://www.tkip.org/tuzuk.html, Erişim: 7.7.2007